

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Antropoloji Anabilim Dalı

DEVLET, SINIR, AŞİRET: NUSAYBİN ÖRNEĞİ

Ayşe Yıldırım

Doktora Tezi

Ankara, 2013

DEVLET, SINIR, AŞİRET: NUSAYBİN ÖRNEĞİ

Ayşe Yıldırım

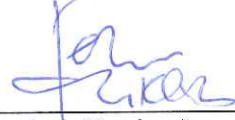
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Antropoloji Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2013

KABUL VE ONAY

Ayşe Yıldırım tarafından hazırlanan “Devlet, Sınır, Aşiret: Nusaybin Örneği” başlıklı bu çalışma, 16.07.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

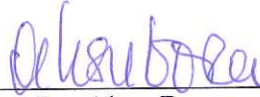
Prof. Dr. Fethi Açikel (Başkan)

Prof. Dr. Suavi Aydın (Danışman)

Prof. Dr. Yılmaz Selim Erdal

Doç. Dr. Aksu Bora

Yrd. Doç. Dr. Abdurrahim Özmen

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf Çelik

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

16.07.2013

Ayşe Yıldırım

ÖZET

YILDIRIM, Ayşe. Devlet, Sınır, Aşiret: Nusaybin Örneği, Doktora Tezi, Ankara, 2013.

20. yüzyıl başlarında ulus-devlet formasyonunun Ortadoğu’da yer edinmesiyle birlikte, Ortadoğu “ulusal sınır” fenomeni ile tanıştı. Buna bağlı olarak bu çalışmanın konusunu yukarıda söz edilen dönemde Türkiye ile Suriye arasında çizilen yeni sınırlarla ikiye bölünen ve birbirine karşı iki kent olarak konumlandırılan Nusaybin ile Qamişlo arasındaki etnik, kültürel, sosyal, ekonomik ve süreğenlikler/farklılaşmalar ve yeni süreçte kimlik inşalarındaki temel dinamikler oluşturmuştur. Bu ana sorun etrafında konu üç düzlem üzerinden ele alınmıştır.

Bu düzlemlerden ilki tarihsel alana ilişkindir. Sınırların tersimi ile birlikte yeni ulus-devlet formasyonları ile etnocoğrafi ve etnodemografik uzantılar etrafında şekillenen etnik ve siyasal Kürt milliyetçiliği ele alınmıştır. İkinci düzlemde ise sınır ötesi etni içi ilişkilere odaklanılmıştır. Etni içi ilişkiler, etnik devamlılığı süredüren dinamikler olarak sınır ötesi akrabalık, evlilik ve ticaret üzerinden ele alınmıştır. Son olarak her iki kentin siyasal alan ile ilişkileri ortak bir çatı oluşturan vatandaşlık kimliği çerçevesinde tartışılmıştır.

Sonuç olarak Kürtler, bir yandan bireysel anlamda Türkiye ile Suriye devletlerinin yasal ve siyasi haklara sahip vatandaşlarıyken, diğer yandan ortak tarih, kültür ve milli bilinci paylaştıkları Kürt halkının da ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadırlar. Bu nedenle kendilerini aynı anda hem Kürt, hem de Türkiyeli Kürt ya da Suriyeli Kürt olarak tanımlayabilmektedirler.

Anahtar kavramlar: Sınır, ulus-devlet, Türkiye, Suriye Kürtleri, etnik grup.

ABSTRACT

YILDIRIM, Ayşe. State, Border, Tribe: Nusaybin Example, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2013.

In the early part of 20th century, nation state formation's taking a place in the Middle East; the Middle East met with the phenomenon of "national boundary." Therefore, the research subject of the current study is as follows: the ethnic, cultural, social, economic, similarities/ differentiations, and basic dynamics in the identity formation in the new process between the Nusaybin and Qamişlo which were divided into two parts by drawing a new line between Turkey and Syrian in the early part of the twentieth century, and which were positioned opposed to each other as two cities. Around this main research question, the research subject was approached in three levels.

The first level is related to historical field. Ethnic and political Kurdish nationalism, that took a form around the new nation state formations and ethno geographical and ethno demographic extensions, coming up with new boundaries, were discussed. In the second level, it was focused on the cross border within ethnic relationships. Within ethnic relationships were approached based on cross border affinity, marriage, and trade as dynamics that maintain ethnic continuity. Finally, each country's relationships with political field were discussed within the scope of national identity, which generates a common point.

As a result, individually, Kurds are the citizens of both Turkey and Syrian that have legal and political rights as well as they are an integral part of Kurdish nation with which they share common history, culture, and national consciousness. Thus, they can define themselves as Kurd, Kurd from Turkey or Kurd from Syrian at the same time.

Keywords: Border, nation- state, Turkey, Syrian Kurds, ethnic group.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: KURAMSAL ve KAVRAMSAL ÇERÇEVE	
I.1. Teritorya	7
I.2. Sınır ve Uç Kavramları	9
I.3. Sınır Kavramının Gelişimi ve İşlevleri	12
I.4. Sınır Biçimleri.....	16
I.5. Avrupa ve Ortadoğu’da Sınır Kavramı	18
II. BÖLÜM: YÖNTEM ve TEKNİKLER	
II.1. Konu, Sorun, Amaç ve Hipotezler	24
II.2. Yöntem	26
II.3. Alan Çalışması.....	28
II.3.1. Araştırma Planı ve Sahadaki Sürprizler	30
II.3.2. Görüşmeci Profili	33
III. BÖLÜM: TARİHSEL ve SİYASAL ARKAPLAN: BİR SİYASAL-TARİHSEL MAMUL OLARAK SINIRLAR	
III.1. Türkiye ve Suriye Devlet Sınırlarının Oluşumu.....	35
III.2. Suriye Devletinin Oluşumu ve Kürtler.....	40
III.2.1. Suriye Kürtleri	43
III.2.1.1. Suriye Kürtlerinin Demografik Yapısı ve Yerleşim Alanları	44
III.2.1.2. Suriye Kürt Politikası	50
III.2.1.2.1. Fransız Manda Yönetimi: “Birlik” ve “Çeşitlilik” (1920-1946)	50
III.2.1.2.1.1. Suriye’de Kürt Milliyetçiliğinin Doğuşu: Xoybûn (1927-32).....	55

III.2.1.2.1.2. Suriye’de Kürt Kültürel Hareketi: Hawar	61
III.2.1.2.1.3. Cezire Politikası	64
III.2.1.2.2. Bağımsız Suriye ve Kürtler (1946-...)	68
III.2.1.2.2.1. 1962 Haseke Nüfus Sayımı: Ecnebi ve Maktumin Kürtler	71
III.2.1.2.2.2. Baas Darbesi	72
III.2.1.2.2.3. Teğmen Muhammed Hilal Raporu 1963	74
III.2.1.2.2.4. Arap Kemerı	76
III.2.1.2.3. 2000’li Yıllar: Şam Baharı ve 2004 Olayları	80

IV. BÖLÜM: SINIR GEÇİŞLERİ

IV.1. Sınırın Kalınlaşması: Sınır Geçişleri, Pusu, Dikenli Tel ve Mayın	86
IV.2. Tampon Bölge ve Beyanname Zorunluluğu	94
IV. 3. Bayramlar ve Akrabalık Bağlarının Canlanması	95
IV.4. Sınırın Silikleşmesi: Gözlemler	99
IV. 5. Hediyeleşme ve Karşılıklılık İlkesi	106

V. AKRABALIK ve SINIR TİCARETİ

V.1. Sınır Öncesi Durum ve Sınırla Birlikte Yaşanan Gelişmeler	109
V.2. Yeni Sınırlar ve Toprak Mülkiyeti	113
V.3. Türkiye-Suriye Sınırında Geçim Örüntüleri ve Sınır Ticareti	119
V.3.1. Yasal Sınır Ticareti	123
V.3.2. Kaçakçılık	131
V.3.3. Bavul Ticareti: “Karıncalar”	136
V.3.4. Kaçakçılığın Yerel Örgütlenmesi	143
V.3.5. Mevsim ve Süre	155
V.3.6. Kaçakçılıkta Sınır Muhafızlarının Rolü	156
V.3.7. Kaçak Mallar	162

VI. BÖLÜM: AKRABALIK ve EVLİLİK

VI.1. Evlilik Yaşı	170
VI.2. Evlilik Biçimleri: Endogamiden Egzogamiye	175
VI.3. Sınır ötesi Evlilik: Kadın Mübadelesi	182
VI.4. Sınır ötesi Evliliklerde Evlilik Yaşı	194
VI.5. Hipergamik Evlilikler	201
VI.6. Sınır ötesi Evliliklerde Para Mübadelesi	203

VI.6.1.Sınır ötesi Evlilikler Bağlamında Başlık Parası: “İki Alana Bir Bedava”	204
VI.6.2. Görücü Usulünden Evlilik Simsarlarına	212
VI.7. Sınır Çokkarılığı: “İthal Kuma”	220
VI.7.1. İmam Nikâhı ve Çokkarılılık	225
VI.7.2. Nusaybin-Qamişlo Arasında Çokkarılı Evlilikler	227
VI.7.3.Tepkiler	233
VII.BÖLÜM: YEREL KİMLİKLERDEN KOLEKTİF KİMLİĞE	
VII.1. Vatandaşlık: Dahil Etme-Dışlama	237
VII.1.1. Suriye Vatandaşlığı ve Kürtlerin Statüsü	242
VII.1.2. Türkiye Vatandaşlığı ve Kürtlerin Statüsü	257
VIII. BÖLÜM: SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	270
KAYNAKÇA	279

GİRİŞ

Hiç kuşkusuz sınır, sınır belirleme ya da sınır ilişkileri günümüze ilişkin olgular değildir. “Yeryüzündeki ilk sınırlar,” der Krukowski, “komşularla ilk karşılaştığında, onların farkına varıldığı ilk andan itibaren başlar. Bireysel mülkiyetin korunması, zamanla kolektif egemenliğin, şehrin ve ülkenin korunmasına dönüşmüştür. İnsanlığın ya da toplumsallığın varoluşundan itibaren mülkiyeti tanımlamak üzere her şeyin bir sınırı, çizgisi olmuştur.”¹ Günümüz dünyasında sosyal, ekonomik ve siyasal yaşam sınırlar olmadan düzenlenememektedir. Dolayısıyla sınır, haritalar üzerindeki basit çizgiler ve anlaşmalarda yer alan paragraflardan çok daha fazlasını ifade ederek, yeryüzündeki karmaşık ve işlevsel yapılara göndermede bulunmaktadır.

Yönetimsel alanların sınırlandırılması ilk devlet biçimlerinden itibaren görülür. Ancak ilk dönemlerdeki devlet biçimleri olan site ve imparatorluklardan, site kendi kendine yeterli bir yapıyken, imparatorluklar ise hâkimiyet fikri ile sürekli bir yayılma, genişleme amacı gütmüştür. Söz konusu devlet biçimlerindeki karşılıklı ilişkilerin temelinde ise ebedi düşmanlık ve kuvvet esasları yer almıştır. Hukuk, din, ahlâk kurallarından hangisinin sınır ilişkilerinde belirleyici olduğu tam olarak ayırt edilemese de, kimi kısıtlı sınır kurallarına rastlanabilmektedir. Sözgelimi, Sümer² Site Devletlerinden Lagaş ve Umma arasında yapılan bir barış anlaşmasında, bu devletlerin birbirlerinin sınırlarına saldırmayacaklarının hüküm altına alındığı görülmektedir (Bozkurt 1992: 7-8).

Eski devlet biçimlerinin yerini başka biçimlere bırakmasıyla -özellikle yeni bir *egemenlik* anlayışının ortaya çıkmasıyla birlikte- sınırlar yeniden anlamlandırılıp inşa edilmiştir. Böylece artık iç egemenlik kadar dış egemenlik de önemli olmaya başlamıştır. Tarihsel süreçte egemenlik, feodal dönemin toplumsal ve siyasal

¹ KRUKOWSKI, Wilson R. M.: Frontiers and Boundaries. <http://info.lncc.br/wrmkkk/artigo.html>

² Mezopotamya uygarlıklarından biri olan Sümerler, MÖ 3000 yıl önce sınırlarını, sınır taşları (*kudurru*) ya da ağaç kazıklarla (*pulukku*) ile belirlemişlerdir (Abdulla 2009: 159).

yapılanmasına karşı tepkinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Ancak egemenliğin nitelikleri, onun kullanımını ve kaynağının nasıl olması gerektiğini belirleyen bir ölçüt olmaktadır. Sözelimi, 16. yüzyılda egemenlik önce mutlaklık, bölünmezlik, sınırsızlık ve devredilemezlik özellikleriyle dile getirilirken; 17. yüzyılın mutlak monarşileri, egemenliğin bir koşulu olarak, gerek kendi ülkelerinde gerekse uluslararası ortamda hiçbir üst otoriteye bağımlı olmama ilkesiyle hareket etmişler, kendilerini halk da dâhil olmak üzere, hiçbir kişi ya da kuruma karşı sorumlu hissetmemişler ve yönetimlerini meşrulaştırmak için özellikle dinsel motiflere başvurmuşlardır. Fransız Devrimi ve akabinde kurulan ulus-devletler için ise egemenliğin bambaşka bir anlamı vardır. Zira egemenlik kavramının ortaya çıkışı ile modern devlet arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkide egemenlik, yasal ve politik otoritenin yerini, politik gücün kullanımını ve uluslararası düzeyde politik toplumunun bağımsız statüsünü tanımlayan, kural koyanlar ile bu kurallara uyanlar arasındaki ilişkiyi açıklayan bir kavram olarak tanımlanacaktır. Bu tanımlama, aynı zamanda egemenliğin iki yönüne de işaret eder: iç ve dış egemenlik (Yıldırım 2004: 35-37). Devletin iç egemenliği, sınırları dâhilinde uygun gördüğü her türlü politikayı izleyebileceği, zorunlu gördüğü her yasayı çıkarabileceği ve bunları toplum içindeki hiçbir gruba yasaları reddetme hakkı vermeksizin yapabileceğidir. Dışsal yönü ise devletin egemenliği, verili bir devletin sınırları içinde başka bir devletin dolaylı ya da dolaysız hiçbir otorite hakkına sahip olmadığı, zira böyle bir girişimin verili devletin egemenliğini ihlal etmek anlamına geldiği yönüdür (Wallerstein 2009: 72).

Egemenliğin sözü edilen her iki yönü, esasında ülkelere ait belirlenmiş topraklara, başka bir deyişle devletin sınırlarına işaret eder. Özellikle devletlerin egemenlik alanlarını belirleyen ve aynı zamanda devletlerarasındaki ilişkilerde de merkezi konumda bulunan sınır olgusu, son dönemlerde sosyal bilimlerin de odak konularından biri olmaya başlamıştır. Sosyal bilimlerde -başta siyaset bilimi ve siyasi coğrafya olmak üzere- sınırlara odaklanma temel olarak 3 dönemi kapsar:

- İmparatorlukların dağılma sürecinin ardından kurulan ulus-devletler dönemi (imparatorlukların sınırlarının daralması birçok ulus-devletin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır).

- 1989 tarihli Sovyetler Birliği'nin çöküşü.³
- Avrupa Birliği süreci.

İlk iki dönem yani ulus-devletlerin oluşumlarına olanak sağlayan koşulların ortaya çıktığı dönemler,⁴ birçok ülkenin kurulmasına ve sınırların belirginleşmesine zemin sağlarken, AB projesi ise tersine bir sürece işaret edecektir. AB projesinde “Tek bir Avrupa” (*Single European Act-1986*) söylemi ve pratikteki *Shengel* vizesiyle sınırların ortadan kalkacağı vurgulanması bu dönemin karakteristik özelliğidir.

Bu dönemlere ilişkin sosyal bilimlerdeki sınır çalışmalarına bakıldığında, özellikle son dönemlerde sınır kavramının antropoloji, tarih, siyaset bilimi, sosyal psikoloji ve sosyolojiye dek uzanan geniş bir çerçevede temel araştırma alanlarından biri haline geldiği görülecektir. Ne var ki, devlet sınırlarının, antropolojide sembolik sınırlar kadar ilgi çekmediği ve bu konuda en azından sistemli çalışmaların yapılmadığı dikkati çekmektedir. Bu nedenle Donnan ve Wilson (2002: 53) “devlet sınırlarına ilişkin antropolojik çalışmanın, kaçırılmış bir fırsatlar tarihi olduğu”nun altını çizerler.

Dolayısıyla sınırların antropoloji ve diğer sosyal bilimlerin ilgi odağı olması oldukça yeni bir gelişmedir. Dahası antropolojinin geleneksel çalışma alanlarına oranla, sınır bölgelerinde yaşayan insanların yaşamlarına ilişkin etnografik veri çalışmaları kısıtlı sayıdadır. Yine de niceliksel açıdan makûl sınır çalışmaları, sosyal teorilere önemli katkılarda bulunmuş; siyasal antropolojinin ve tarihin parametrelerini ciddi ve etkili bir biçimde zorlamıştır (Cunnigham&Heyman 2004: 289).

Siyasal antropolojide son dönem uluslararası sınırlardaki ulus ve devlete ilişkin kimlik araştırmaları siyasal oluşum yaklaşımlarının geleneksel yapısal-işlevselci yöntemlerin yerini almaya başladığı 1950 ve 60'lı yıllardaki sosyal ve kültürel antropolojideki gelişmelere çok şey borçludur. Özellikle Eric Wolf antropolojik modelleri kullanarak - modern ve Batılı ulus devletleri kapsayan- karmaşık toplumdaki sosyal ve siyasal ağlarla ilgili araştırmasıyla bunu desteklemiş ve önceleri araştırılmadan kabul edilen antropolojik araştırmalardaki toplumsal ve siyasal yapıları sorunsallaştırmıştır. Wolf'a (akt. Wilson 2008: 13-14) göre devlet ve egemenlik arasında temelde şöyle bir ilişki mevcuttur:

³ Özellikle bu dönemdeki ayrıntılı sınır çalışmaları için bkz. Megoran 2002.

⁴ Donnan ve Wilson'un (2002: 80) da belirttikleri üzere savaş ve barış süreçleri çoğu zaman sınır çalışmaları için teşvik edici olmuştur.

Birçok örgütlenmedeki devlet ve güç kontrolü, birbiriyle ve devletin egemenlik gücü rekabet halindedir... ekonomik ve siyasal gücün yapısında ya da tamamlayıcı diğer çeşitli informel dokular arasında var olan paralellikler... Antropologlar karmaşık toplumlardaki bu tür dokular arasında bulunan, tamamlayıcı ve paralel yapılar ile onların ilişkilerindeki esas stratejik ve kapsayıcı kurumlarını açıklamaya çalışmışlardır.

Wolf, W. Cole ile birlikte Avrupa'nın ulusal sınırlarında, ulusal ve yerel kimlikler ile gündelik yaşamın ekonomik ve siyasal kesişim noktalarıyla ilgili ilk karşılaştırmalı etnografik çalışmasını yapmıştır.

Ne var ki, bu çalışmalar Wilson'un tespit ettiği üzere (2008) sınır bölgesinin, mekânsal ve kültürel ayrışmayı içeren yalıtılmışlıklarını göz ardı etmiştir. Sınır ve sınır antropolojisi büyük ölçüde bir yandan insanlar arasındaki ilişkiler, kurumlar ve sınır bölgelerine dayanırken, diğer yandan büyük anlatılar ulus, ulus-devlet ve ulusal egemenlik- arasındaki bağlara odaklanmıştır.

Bu çalışmalarda ele alınan konuların içerikleri, sonraki sınır çalışmalarını –Grimson, Donnan ve Wilson, Alvarez, Martinez gibi isimlerin yaptığı- etkileyecektir. Andreas, Bornstein, Cunningham, Dunn, Heyman, Kyle ve Koslowski, Nevins gibi isimlerin de yer aldığı bu dönemdeki çalışmalarda sınır, devlet kavramı etrafında ele alınmıştır. Özellikle H. Donnan ve A. Wilson uluslararası sınır çalışmalarında çığır açmışlar; ulus ve devlet arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmışlardır (Megoran 2002: 20).

Çağdaş çalışmaların (Caplan ve Torpey, Torpey, Heyman vb.) ortak özelliği, sınırla ilişkili sınıflandırma ve tanımlayıcı belgelere odaklanarak vatandaşlık, toplumsal cinsiyet, sınıf gibi konuları işlemeleridir. Buna ilaveten bilim insanları, sınırların dünya ekonomisindeki rollerini tanımlayan çalışmalara da yer vermişlerdir (Cunningham&Heyman 2004: 290).

Ancak sınır çalışmalarında en dikkat çekici unsur, sınır bölgelerinin çalışma alanı olarak özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile Meksika sınır çalışmalarının diğer bölgelere oranla daha çok gelişmiş olmasıdır. Alvarez (1995: 452) Birleşik Devletler-Meksika sınır bölgesi antropolojisinin temellerini üç ana gelişmenin şekillendirdiğini belirtir. Buna göre antropologlar öncelikle Birleşik Devletler'e gerçekleşen Meksikalı göçüne ilgi duydular. İkinci olarak folklorik tarzın, kimliğin, eşitsizliğin ve kültürel çatışmanın yerel bilgisini anlamada önemli olduğuna dikkat çektiler. Son olarak yerli

antropologlar antropolojinin özne/nesne ve içerdeki/dışarıdaki kavramlarına epistemolojik bir sorgulama yönelttiler. Bu gelişmeler transnasyonalizm, kültürün küreselleşmesi, sermaye ve kozmopolitliğin kuramsal temellerindeki eğilimlerle paralel gitti.

Tüm bu antropolojik sınır çalışmaları, genel olarak sınırların; özellikle karmaşık, eşit olmayan ve ilişkili süreçleri günümüz sosyal ve kültürel kuramlardaki önemli gelişmelerle birlikte açıklamak ve tanımlamak için oldukça uygun bir alan (Cunningham&Heyman 2004: 289-290) olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, antropolojide eksikliği hissedilen devlet sınırlarını ele alacaktır. Öte yandan özellikle Ortadoğu sınırlarına bakıldığında -ileride ayrıntılı olarak yer verileceği gibi- esnek olan sınır anlayışından, batılı bir modele kayma söz konusudur. Bu modelin birtakım sıkıntıları beraberinde getirdiği görülmektedir. Zira bu yeni sınırların oluşumunda, devlet sınırları ile etnik sınırların çakışmaması temel özelliktir.⁵ Büyük bir bölümü yapay olan bu sınırlar, etnik devamlılıkların göz ardı edilmesi anlamına gelmektedir. Kimi Kürt aşiretlerin Suriye, Irak, Türkiye ve İran sınırlarında uzantılarının bulunması, Ortadoğu'daki karakteristik ulus-devlet sınırlarına örnek oluşturur.

Çalışma, tarihsel bir bakış açısıyla, siyasal ve ekonomik etkenleri de göz ardı etmeden genelde ulusal, yerel ve etnik aidiyete ilişkin çatışma potansiyelinin bulunduğu varsayılan sınır toplumlarından biri olan Suriye-Türkiye sınırındaki Kürt gruplarının kimlik inşasına ilişkin bir değerlendirmede bulunmayı amaçlamaktadır.

Açıktır ki, sınırın her iki tarafındaki, başka bir deyişle komşu olan grupların Kürt olması ve daha da önemlisi iki grup arasında akrabalık bağları, aynı aşirete mensubiyet gibi tarihsel bağlar bulunması ve Kürt siyasal hareketi gibi etmenler kimliğin tanımlanmasında etkili olacaktır. Ancak, ulus-devletlerin asimilasyon, entegrasyon, eğitim vb. politikaları bu grupların *kültürlenme* ve *kültürleşme* süreçlerinde etkili olarak, gruplarda değişim ve dönüşümle birlikte yeni bir kimlik inşa sürecine neden olacaktır. Sözgelimi Suriyeli Kürt/Suriye Kürt'ü ya da Türkiyeli Kürt/Türkiye Kürt'ü

---

⁵ Kuşkusuz bu durum sadece Ortadoğu'ya özgü değildir. Örneğin Latin Amerika'da da sömürgecilik sonrası kurulan sınırlar Ortadoğu ile benzerlik gösterir. Avrupa'da da ulus-devlet ve etnik grup sınırlarının çakışmadığı örnekler mevcuttur. Basklar, İrlandalılar bunun bilinen örnekleridir.

gibi kategorilere ilişkin bölgesel kimlik tanımlamaları, sınır ve egemenlik alanlarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

Bununla birlikte, gerek Nusaybin, gerekse Qamişlo temelde giyim kuşam, aile ve akrabalık örüntüleri ve benzeri alanlarda Kürt kültürünü paylaşmakta ve Kürtçe'nin Kurmanci lehçesini konuşmaktadır. Özellikle akraba gruplarla yapılan sınır-aşırı evlilikler ve ticaret sınırların ayırdığı akraba grupları arasındaki ilişkileri pekiştirmektedir. Bu noktada "siyasi sınırların etnik sınırları bölmediği" varsayımı geçerli olmaktadır. Ne var ki, her iki grubun farklı egemenlik alanlarında bulunmaları - her ne kadar aynı etnik gruba mensup olsalar da- bu grupların, egemen devletlerin yansımasıyla belirgin bir biçimde farklı kültürel pratiklere de, yani bir *kültürlenme* sürecine sahip olmalarına olanak sağlayacaktır. Siyasa kültürünün temel araçlarından olan formel eğitim, kurumlar, iletişim organları ve benzerleri aracılığıyla gerçekleşen bu *kültürlenme* süreci, kimliğin yeniden inşasında etkili olacak; bu da ulus-devletlerin etnik gruplar üzerindeki değiştirici dinamiklerini gösterecektir. Bu argümandan hareketle, ulus-devletlerin aynı etnik kimliğe sahip, ancak sınırlar tarafından bölünerek iki farklı egemenlik alanında kalan Nusaybin ve Qamişlo'daki kimliğin yeniden inşa sürecindeki etkisi bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır.

I. BÖLÜM: KURAMSAL ve KAVRAMSAL ÇERÇEVE

I.1. TERİTORYA

Modern dünyanın bir “uluslar dünyası” olduğunu söylemek hem bir gerçeği hem de bir isteği ifade eder, der Anthony Smith (2002). Gerçekten de özellikle iki dünya savaşından itibaren ulus ve ortaya çıkan milliyetçilik, siyasetin ve devlet oluşturmalarının temel ilkesi haline gelmiştir. Öyle ki söz konusu dönemde kurulan ulus-devlet sayısı tüm kıtalarda görülmedik bir artış gösterir.

Teritorya, sınırları çizilmiş ve ulusun egemenliğinin göstergesi alanlar olarak ifadesini bulur. Kavramın günümüzdeki bu anlamının tarihi kuşku yok ki 300 yıldan fazla değildir. Ulusların, yönetecekleri ve üzerinde egemenliklerini uygulayacakları teritoryaları belirleyip tanımlamaları, günümüzdeki anlamıyla kullanılışının temelini oluşturur.⁶

Ulus-devletten söz edildiğinde, üç ilkenin bu yapının temel taşlarını oluşturduğu görülür. Bunlar “halk”, “devlet” ve “teritorya”dır. Bu özelliklerden, konumuz gereği teritorya ve bağıntılı olarak sınır kavramı üzerinde durulacaktır.

Açıktır ki teritorya, aynı zamanda ulusun coğrafi olarak da tanımlanmasını kapsamaktadır. Özellikle 19. yüzyılda ulus-devletin oluşumuyla birlikte ortaya çıkan siyasi coğrafyanın da ulus ve devletten sonra teritoryaya vurgu yapması bu bağlamda anlaşılır olmaktadır.

Ulus ve teritorya arasındaki ilişkiyi coğrafyacı James Anderson (akt. Wilson 2008: 15) şöyle açıklayacaktır:

Ulus ve devletler belirli teritoryal oluşumlardır... Ulus-devletlerdeki milliyetçilik fikri ise coğrafi olarak iki oluşumun çakışması anlamına gelir:

⁶KRUKOWSKI, Wilson R. M.: Frontiers and Boundaries. <http://info.lncc.br/wrmkkk/artigo.html>

ulusa ait topraklar ve devletin toprakları aynı olmalı ve her ulus kendi devletine sahip ve kültürel olarak da homojen olmalıdır.

Anderson'un tanımlaması, aynı zamanda ulus-devlet ideolojisini de yansıtmaktadır. Oysa ki Smith'in (2002:78) de vurguladığı üzere ulus-devletlerin çoğu, muazzam etnik azınlıklara sahip olmalarının yanı sıra derin bir bölünmüşlük içerisindedirler. Buna ilaveten bu devletlerin sınırları da genellikle tekil bir nüfusun sınırlarıyla çakışmamaktadır. Kısacası bu ulus-devletler yapılarında hem ulusları hem de etnileri barındırırlar.

Öte yandan ulusun egemenlik iddiasını meşrulaştırması, belirlenmiş sınırlarıyla mümkün olmaktadır. Bu da ulus-devletler için teritoryalite yani egemenlik alanları ile coğrafi sınırların etkileşimine gönderme yapmaktadır. Devlet, görev ve yetkileriyle aynı zamanda teritoryal bir bütünlüğü ifade eder; ancak bu bütünlük sadece kendi teritoryası üzerinde mümkün olmaktadır. Zira teritorya bütünlüğün yanı sıra, bu bütünlüğün sınırlandırılmış oluşunu da göstermektedir. Söz konusu sınırlama ise ulus-devlet için ayrı bir önem arz eder. Bu önem sınırlamanın iç ve dış tanımlamayı sağlamasından kaynaklanır.

Böylece siyasal olarak sınır çizmek, aynı zamanda egemenlik sınırı, toplumsal ilişkileri ve kültürel kimlik kavramlarını da kapsar. Anderson'un belirttiği üzere, teritoryalite (egemenlik sınırı) kontrol sorununu kolaylaştırır, güçler arasındaki ilişkileri somutlaştırır, mülkiyetin, sahip olmanın, dâhil olmanın/kapsamanın ve dışarıda kalmanın sembolik işaretlerini sağlar. Yine de Anderson'a (akt. Wilson 2008: 16) göre teritoryalitenin bu dayanak noktaları hem ironik hem de zayıftır:

Egemenliğe muazzam bir somutluk kazandırırken, onu kişiliksizleştirir ve somutlaştırır, kaynaklarını ve egemenlik bağlarını engeller. Çatışmaları keskinleştirir ve aynı mekânı paylaşan insanlar arasındaki egemenlik sınırı üzerinde rekabete dayalı tezleri destekleyerek daha çok çatışma meydana getirir.

Özellikle Avrupa sınırları dikkate alındığında teritoryalite ile devletin bu çelişkisi giderek artmaktadır. Çünkü AB projesinin ortaya çıkmasıyla birlikte, devlete ve onun rolüne ilişkin görüşler de değişime uğramıştır. Bir yandan sınırların silikleştiği ya da esneklediğinden söz edilirken diğer yandan -özellikle Avrupa dışından gelen göçler

karşısında- sınır bölgeleri ulusların ve devletlerin, sınırlarını çizmeye devam etmektedir. Sonuç olarak, sınırlarının gelişimini etkileyen dinamikler ile sınır bölgelerine verilen önem siyasal ve tarihsel gelişimlerle birlikte sürekli bir değişim çizgisi izlemektedir.

I.2. SINIR VE UÇ KAVRAMLARI

Başta siyasal bilimler yer almak üzere sosyal bilimlerde birden çok sınır tanımı ve kavramına rastlanmaktadır. Söz konusu kavramlar sınırlı ve ölçüleri kesin olarak belirlenmiş ve devletin topraklarını tanımlayan kendilikler olarak kullanıldığında dahi birden çok anlama gönderme yapmaktadır. Sözelimi son kuramsal değişmeler ve antropolojide “sınırların” önem kazanmasıyla birlikte, kavramın toprağa çizilen bir çizgiden, bir metafor olarak kullanılmasına dek uzanan birçok anlamına işaret etmek mümkün olmaktadır (Donnan ve Wilson 2002: 36). Dilbilimsel açıdan sınır kavramı Fransızca’da “askeri anlamda düşmana karşı alınmış konumlardan birinci hattı, çarpışma alanı”ndan türetilmiş bir sıfattır. Sanskritçede “*bhrava*”, Yunanca’da “*oqpus*”, Latince’de “*frontem*” ve İngilizce’de “*brow*” olarak yer alan sınır kelimesinin Hint-Avrupa dillerinde birbirine benzer çok sayıda karşılığı bulunmaktadır. Kavram Latince’de *frontière* olarak yer almış olsa da, diğer dillerde farklı köklere sahip kavramlar kullanılmıştır. Sözelimi İngilizce ve Almanca’da *bort* kökünden gelen *border*, Latince ve Fransızca’da ise *bodena* kelimesinden türetilen *boundary* kavramına sınırı tanımlamada başvurmuşlardır (Abdulla 2009: 157-158). Ancak günümüzde sınır ile ilgili literatürde yer alan *border*, *boundary*, *frontier* gibi kavramların, her ne kadar yakın anlamlı olsalar da, her birinin kendine özgü anlamlar barındırdığını belirtmek gerekir.

Bu kavramları karşılaştırdığımızda uç (*frontier*) kavramının oldukça geniş bir anlamı olduğunu görüyoruz. Uç, teritoryal bir kavram olmakla birlikte, genellikle daha esnek olarak tanımlanabilen bir alanı refere ederken ve belki de sınır kelimesinden daha geniş bir alana işaret eder. Zira uç, sınır belirleme noktasındaki kesin hat/çizgi anlamına gelebilmesine karşın, aynı zamanda Alsas Loren gibi bir bölgeye de göndermede bulunmaktadır. Dahası bazı durumlarda uç kavramı, kara sahasının iç tarafındaki hareketli iskân bölgelerine de atıfta bulunur (Özcan 2002: 44).

Sınır kavramı ülkenin çerçevesini çizen, kenar, sınırlama getiren anlamında kullanılırken, uç kavramı ise ulusun yönetildiği alanı ifade eder (Davutoğlu 2001: 19). Uç, genelde sınıra yakın toprakları ve bir ülkenin diğerinden ayrılma noktasını işaretler gösterir. Uç aynı zamanda sınırın tam/kesin olarak tanımlamadığı iki devlet arasındaki alandır. Bu konunun kimi örneklerine özellikle Arap Yarımadasında rastlanır. Kimi örnekler ise teritoryal sınır kavramına sahip olmayan ve bundan ötürü modern devletler için sorun olan göçebe aşiretlerden kaynaklanır. Irak-Kuveyt ve Suudi Arabistan-İrak sınırı bu tipe örnek olarak gösterilebilir (Özcan 2002: 44).

Uç ve sınır ayrımını coğrafyacı Ladies Kristof ise şöyle özetlemektedir (Akt. Donnan ve Wilson 2002: 89-90):

Uçlar (Frontiers)	Sınırlar (Borders)
Uç, devletin bittiği değil, başladığı yere işaret eder. Bir devletin komşularıyla kurduğu ilişkilerde oynadığı rolün ön cephesidir.	Sınır, devletin başladığı değil, bittiği yere işaret eder. Onun egemenlik sahasının son noktasını gösteren bir sembol niteliği taşır.
Uçlar, dikkatleri devletin ötesinde var olan dost ve düşman sahalara yönelmesinden ötürü dışa yönelimlidir.	Sınırlar, egemen devletlerin toprağı ile iktidarının ulaştığı en uç yerlerin fiziksel göstergeleridir. Bundan dolayı içe yönelimlidir.
Uç, merkezkaç güçlerin temsilcisidir.	Sınır merkezci güçlerin göstergesidir.
Uçlar bütünleştirici faktörlerdir. Zira yabancıların, devlete ait davranış kalıplarına uymalarını sağlayan yaşam biçimleri veya bölgeleridir.	Sınır, ayrıştırıcı faktördür. Asimilasyonu veya bütünleşmeyi olanaklı kılmak için var olmaz, tam tersine siyasal yığınları birbirinden ayırmak için oradadır. Etkileşimden ziyade kontrol işlevi vardır.
Uçlar, tarihe ait fenomenlerdir. Özel tarihsel koşullardan ayrı ele alınamazlar. Çünkü modern ulus-devletlerin sınırları tarafından çevresi oluşturulan bütünlüklerden daha eski tarihsel güçlerin ürünüdürler.	Sınırlar, devletin fiziksel oylumuna ilişkin bir gerçeklik ve sembol olarak; ayrıntıda farklı ama işlevde sosyal ve siyasal gerçeklikler olarak birbirleriyle kıyaslanabilirler.

Devletin topraklarının bitiminin bir göstergesi olarak sınırlar, aynı zamanda geleneksel bir biçimde bu bölgede yaşayan nüfusun ait hissettiği kimlik ve ortak paylaşılan ulusal kimlik ile birlikte toprakların sınırlarının nasıl çizildiğini anlatır. Bu konuda özellikle coğrafyacılara, sınır bölgelerinin, uçta yer almayan bölgelerden farklı sosyal ve siyasal dinamikleri bulunduğunu ortaya koymada önemli rol oynamışlardır (Prescott'tan (1987) akt. Donnan ve Wilson 2002: 85). Onların analizleri siyaset ve sosyal bilimcilere, her iki taraftaki insanlar arasındaki farklılık algısının oluşumunu ve çizginin öbür tarafındaki devletin bir parçasıyla “ulus” yaratımındaki önemli rollerini kavramalarına olanak sağlamıştır.

Anderson da (akt. Donnan ve Wilson 2002: 17-19) sınırların aynı zamanda kimlik göstergeleri olduklarını ve bu yüzyılda modern devletin önde gelen politik kimliği olan ulusal kimliğin yaratılmasında rol oynamış olduklarını kabul eder. Bu durum, sınırları ve onun uçlarla bağlantılı kurgularda sınırların niçin bir söylem haline geldiğini ortaya koyar. Bunun bir nedeni de ulus ve devletin yaratılmasında ve sürekliliğinin sağlanmasında sınırın oynadığı bu önemli roldür.

Buna ilaveten iki ya da daha çok devletin kesiştiği ya da son bulduğu mekânlar olarak sınırlar, insan manzarası içindeki devletin varoluşunu özellikle belirginleştiren alanlardır. Devlet kimliğinin unsurları, yol işaretlerinde kullanılan dil, ilanlar, kentsel mimari tarzı ve benzeri görülür servet sınırın bitimine dek devam eder. Bunlar, özellikle sınır geçişi esnasında belirgin hale gelir. Sınırlar da tıpkı ritüel geçişlerde olduğu gibi, kişide çevresine ilişkin bireysel konumunun değiştiği izlemine uyandırmak zorundadır (Van Gennep 1960).

Öte yandan uçların kesişme noktaları, farklı insanlara farklı şeyleri ifade eder (Cohen 1998: 28). Kimi insanlar bir çevreden diğerine bilinçli bir şekilde hareket ederken, kimileri ise bunun farkında olmaz. Bu gibi durumlar, sınır çizgileri çekmenin önemini farkında olan insanlar için hayal kırıklığı olur. Cohen (1998: 28), İngiltere-İskoçya sınırından bu duruma bir örnek verir. Buna göre İngiltere ile İskoçya sınırında dikkati çeken şey, çok sayıda farklı tanımlayıcı ve rekabetçi sembollerin kullanılışıdır. Ancak sınırı geçmek İngilizler için çok farkındalık/önem gerektiren bir durum değildir, daha doğrusu bunun bilincinde olmayı da istemezler. Çünkü bu toprakların esasında kendi toprakları olduğunu iddia ederler.

Benzer bir durum Suriye'nin Qamişlo kasabası ile Türkiye'nin Nusaybin ilçesi arasındaki sınır geçişlerine ilişkin olarak da aktarılmaktadır. Sözelimi bu sınıra-sadece Nusaybin için geçerli değildir- ilişkin nitelendirmelerde sınırın karşı tarafı yani Suriye tarafında kalan kısım Suriye toprakları olarak değil, *binxet* (çizginin alt kısmı), Türkiye tarafının ise *serxet* (çizginin üst kısmı) olarak tanımlandığı belirtilmektedir. Dolayısıyla böylesi bir durumda sınırı geçmek, çok fazla farkındalık gerektirmeyecektir. Esasında bu farkındalık, sınırın kim için daha fazla önem taşıdığına bağlı olarak değişecektir. Bu da kuşkusuz bu iki bölge arasındaki, sınırda yaşayan etnikler için sınırın meşruiyet kazanmadığını gösterecektir.

Buraya kadar sınır ve uç kavramlarına ilişkin tartışmalara yer verildi. Ancak açıktır ki, siyasetin ya da siyaset biliminin tanımlarının ötesinde, sınır bölgelerinde yaşayan insanların, sınırı nasıl tanımladıkları ve anlamlandırdıkları da önemlidir. Dolayısıyla bu çalışmada sınır, genel literatürdeki tanımlamalarla birlikte, alandan elde edilen yerel halkın bakış açısına göre ele alınmıştır.

1.3. SINIRIN TARİHSEL GELİŞİMİ VE İŞLEVLERİ

Devletin teritoryal olarak sınırlarını çizme fikri, ulus-devlet olgusunun gelişimiyle-devletin sınırlarının ölçülebilir olması ve milliyetçiliğin oluşmasıyla- ilişkilidir. Bu düşünce genel olarak 17. yüzyıl Avrupasında ortaya çıkmış ve sömürgeciliğin yayılma politikasıyla birlikte dünyanın diğer taraflarına ihraç edilmiştir. Sınırlar temelde devletin gücünü uygulayabilmesi ve ulusal devletin topraklarını kontrol edebilmesi amacını taşır (Thomas'tan (1999) akt. Özcan 2002: 46). Modern sınır kavramının gelişimi, 15.yüzyıl Avrupasının siyasetindeki egemenlik kavramının ortaya çıkmasıyla ilişkilidir (Anderson 1996: 9).

17. yüzyılda gelişmekte olan ulus-devlet fikrine dek, devletler “insanların yönetimi” anlayışına dayanmakta ve bu egemenlik sadakate/bağlılığa dayalı olarak gerçekleşmekteydi. Akabinde, devlet ve toprağa ilişkin “toprakların denetimi” fikri egemen olmaya başladı. Eski sistemde, devlet merkezi tartışmasız olarak tanımlanabilirken, uç ise sorunlu alan olarak tarif ediliyordu. Bu durum yalnızca

Avrupa’da değil, dünyanın diğer tüm devletleri için geçerlidir. Söz konusu tanımlama biçimi özellikle Asya’da, 20. yüzyılın başlarına dek devam eder. Ayrıca uç olarak tanımlanan bölgelerde yaşayan insanlar genelde, iki hükümdara/derebeyine vergi ödemek zorundaydılar. Osmanlı ile İran sınırındaki bazı aşiretlerin hem İran’a hem de Osmanlıya vergi ödemeleri buna örnek oluşturur. Dolayısıyla Asya’da sınırları esnek bir teritoryaliteden söz etmek mümkündür. Örneğin, Osmanlı Devleti ile Irak’ın, Kuveyt üzerinde iddiada bulunmaları bu esnekliği karakterize eder. Bilindiği üzere Kuveyt 1870-1918 yılları arasında -sonradan Irak’a dâhil olacak olan- Basra’nın bir parçası olarak Osmanlı egemenliği altındadır. 20. yüzyılın başlarında, Kuveyt’in teritoryal sınırları esnek olarak tanımlanmış ve uçlarda yer alan aşiretler bağlılıklarını değiştirmişlerdir (Özcan 2002: 46).

Daha önce söz edildiği gibi, sınır kavramı 19. yüzyılın ilk dönemleri boyunca değişken bir fenomen olarak kabul görüyordu. Açıkta ki, sınırlara ilişkin bu değişkenlik Avrupa kurgusu olan ulus-devlet oluşumlarının yapısal farklılığından kaynaklanmaktadır. Erözden (1997: 8-9) de ulus-devlet kurgularını ve buna bağlı olarak yapılarını üç gruba ayırarak tanımlar. Buna göre, birinci grupta Avrupa ve Avrupa yakın çevresi merkezli ulus-devletler, ikinci grupta özellikle Amerika kıtasında görülen yerli halkın ortadan kaldırılması suretiyle yerine tümüyle göçmen bir nüfusun getirilmesiyle oluşturulan ulus-devletler ve son grupta ise 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan, sömürgecilikten sıyrılma hareketleri sonucu oluşan ulus-devletler yer alır. Sözgelimi Latin Amerika’da sınırlar, her ne kadar sömürgeciliğin bir mirası olsa da, genellikle bağımsızlık ile ilişkilendirilmiştir.

Kurgusu ve yapısındaki farklılıklara karşın I. ve II. Dünya savaşı ve sonrası Büyük imparatorlukların çözüldüğü günlerden bu yana, dünyadaki ülke sayısı tüm kıtalarda görülmedik bir sayıya ulaşır. Bunun bir sonucu ve gereği olarak devletler arasındaki sınırların sayısı hızla artış gösterir ki ulus devletler arasında 131 toprak sınırının varlığından söz edilmektedir. Bu artış devlet ve sınır kavramlarının yapısını ve işlevlerini yeniden tanımlamayı gerekli kılmıştır (Donnan ve Wilson 2002: 14).

Öte yandan sınırların işlevlerine bakacak olursak, daha önce de denildiği üzere bu işlevler sürekli olarak değişime uğramıştır. Söz gelimi, Avrupa sınırlarını tarihsel bir perspektifle ele alan Alkan (2002: 39), uluslararası siyasete bağlı sınırların işlevlerinin

tarihsel olarak nasıl farklılaştığını ortaya koyar. Bunlardan ikisi Soğuk Savaşın bitimine dek sürmüş olan *ideolojik sınırlar* ve *ideolojik işlev* ile -özellikle dinler arasında (başta Hıristiyanlık ve İslamiyet olmak üzere) görülen- *dinsel sınırlardan* oluşur.

Uluslararası sınırların başka işlevleri de vardır. Sınırlar, devletin teritoryal yetki alanına kısıtlama getirir. Başka bir deyişle, ulusal sınırlar bir yandan devletin teritoryal sınırlarını çizerken, diğer yandan teritoryal bütünlüğünü de tanımlar. Böylece devletlerin yetki alanlarını genişletme iddialarını engelleyerek ilişkileri düzenler.

Buna ilaveten, sınırlar her ne kadar devlet egemenliğini kısıtlamanın bir göstergesi olsa da, işlevleri değişebilmektedir. Ne var ki bu değişimler dünyanın her yerinde aynı değildir, zira farklı kıtalar farklı gelişimler göstermektedir. Sözelimi Avrupa gibi bazı bölgelerde sınırlar eski ekonomik önemlerini kaybetmiş; daha çok sosyal ve güvenlik amaçları ön plana çıkmıştır. Bazı sınırlar daha esnek ve açık hale gelirken, bazıları ise istenmeyen insan ve malların tehdidine karşı daha da kapanmaktadır. Kıtalar arasındaki farklılıklar göz önünde tutulduğunda, devlet sınırlarının seçici geçirgenlik özelliğini akılda tutmamız gerekmektedir. Devlet sınırlarının sınır boyunca çeşitli etkilerini farklı tipler, eylemler, zaman ve mekân boyunca ayırmak gerekir. Bu konu büyük oranda küreselleşme tartışmalarıyla ilişkilidir. Esasında küreselleşme ile üretim süreçleri ve kapital ve buna ilaveten işgücü göçüne karşı engellemeler arasında muazzam bir karşıtlık bulunur. Bu nedenle gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasındaki sınırlar daha kapalı ve az geçirimliken; gelişmiş ülkeler arasındakiler ise zayıflamış ve önemlerini kaybetmeye başlamışlardır (Özcan 2002: 53-54).

Hans Knippenberg ve Jan Markusse ise (akt. Alkan 2002: 40) ulus devletlerde sınırların işlevlerini şöyle özetlemektedirler:

- Askeri güç uygulamak,
- Ekonomiyi yönetmek
- Ulusal kimliği inşa etmek ve sürdürmek,
- Refah devleti olmayı sağlamak.

II. Dünya Savaşından sonra, bir yandan Avrupa'da sınırlar yeniden çizilirken, aynı dönemde Avrupa, Asya'da var olan uluslararası sınırları da korumaya yönelir. Böylece, uluslararası istikrarlı sınırlar-onların sömürgeci imparatorluklardan miras alınıp

alınmadığına bakılmaksızın-güvenlik anlamına gelmeye başlar. Zira insanların algılamalarında da uluslararası sınırlar güvenlikle ilişkidir. Sınır kontrolü bu güvenlik ihtiyacına cevap vermeyi amaçlar. Geral Blake (akt. Özcan 2002: 52), sınır ve güvenlik ilişkisini üç kategoride ele alır:

- İstenmeyen insanlara karşı koruma- yasadışı göç, teröristler, suçlular, ilticacılar-
- İstenmeyen maddelerin- kaçak maddeler, uyuşturucu, silah vb.- karşı koruma,
- Son olarak da sağlık ve çevreyi hayvansal hastalıklar, çevre kirliliği ve emniyetsiz gıda maddeleri gibi zararlardan korumak.

Gerçekten de insan hareketleri üzerindeki kontrolün kimi amaçları bulunur. Bunlar; suçlu girişleri, riskli enfeksiyon hastalıklı taşıyıcıları, işgücü göçü ve benzerlerinin engellenmesidir.

Sınırların bir diğer işlevi ise kültürel olana içkindir. Özellikle I. Dünya Savaşının ardından kültür, uluslararası sınırların çizilmesinde kilit bir rol üstlenir. Bu dönemden başlayarak devlet sınırları, aynı zamanda kültürel sınırlar haline de dönüşecektir. Kuşkusuz bu durumda ulus-devletin homojen bir nüfusa sahip olma arzusu etkindir. Bu da ortak bir ulusal dil ve ulusal tarihi de kapsayan ulus-devletin kimliği ile ilişkilidir. Söz konusu politika ise devlet sınırlarının her iki tarafındaki kültürel farklılıkları derinleştirmiş olacaktır.

Tanımlanan bu işlevleri kimi bilim insanları olumlu ve olumsuz olmak üzere iki başlık altında değerlendirmişlerdir. Sözelimi Amerikalı coğrafyacı S. W. Boggs 1940'da yaptığı çalışmasında bu işlevlere değinerek, sınırların olumlu olmaktan çok, olumsuz işlevleri olduğuna dikkati çekecektir (akt. Özcan 2002: 52):

Sınırlar, en basiti insan dolaşımını, mal ve para değişimini, hatta bazen düşünce akışına bile kısıtlama getirmektedir. Uluslararası sınırlar bu tür işlevleri yerine getirmeyi amaçlar. Ticareti ya da insanlar arasındaki ilişkileri desteklemeyebilirler.

Sınırlar, devletler için vergi, kaçakçılığın neden olduğu fiyat farkı, suça karşı mücadele, yasadışı göç gibi etmenlere karşı önlem almasını ve mücadele edebilmesini sağlar. Buna ilaveten sınırların olumlu etkisi olarak değerlendirilen temel unsurlar arasında yerel

etkileşimi pekiştirmek, rekabet edebilirlik, merkezi devletin sınır devletlerle ilişkilerini düzenlemesi yer alır. Açıktır ki, sınır boyundaki bu kısıtlamalar, genelde ekonomik kaynaklıdır. Sınır ticaretinin kısıtlanmasıyla birlikte devlet vergi yükümlülüğünü uygular ve yabancı firmalarla olabilecek rekabeti engellemiş olur. Böylece yasadışı madde ve altın külçe gibi değerli maddelerin de ihracını önler.

Yukarıdaki tartışmalardan da anlaşıldığı üzere sınırların işlevleri değişmez bir fenomen değildir. Sınırın doğasında var olan bu değişimler, devletlerin paylaştıkları teritoryalitenin farklı tarihsel evreleri, devlet ve toplum arasındaki iç ilişkiler ve devletlerarası dış ilişkilerle açıklanabilir.

Donnan ve Wilson'un da vurguladığı üzere (2002: 16):

Uluslararası sınırların yapısında ve fonksiyonundaki değişiklikler, ister dünya ölçeğinde olsun, ister tek bir devletle sınırlı olsun ulus-devletin dayanıklılık ve esnekliğinde meydana gelen temel değişiklikleri yansıtır. Oysaki bunların devletin ekonomik, sosyal, siyasal süreçler içerisindeki biricik ya da asal egemenlik alanı olduğuna inanılır. Bugün dünyadaki devlet sınırları, sadece ait oldukları devletlerin siyasetini ve kurumlarını etkileyen değişikliklere ayna tutmakla kalmaz; aynı zamanda da ulusal kimlik, egemenlik ve vatandaşlık tanımlarındaki değişim ve dönüşümlere de işaret eder. Keza bizim iddiamız şu: Sınırlar, bu değişimleri ne tek başına geçtiği yer, ne de sembolüdürler. Ama çok kesin bir şekilde olmasa da çoğu kez onları temsil ederler.

1.4. SINIR BİÇİMLERİ

Sınır denildiğinde, aklımıza onların doğal olmadığı ya da doğal özelliklere dayanmadığı gelmez. Daha çok sınırları doğal olgularmış gibi kabul ederiz. Oysaki günümüz dünyasının sınırlarının çoğunun doğal özelliklere dayanmadığını söylememiz mümkündür. Dahası, doğal özelliklere dayalı olarak belirlenmedikleri için de çoğu sınır bölgesi, sınırlar arası geçişlere uygun olmakla birlikte, savunulması da bir o kadar güç olmaktadır. Türkiye-Suriye sınırı, bu özelliklere sahip bir sınırdır.

Öte yandan bazı sınır biçimlerinden söz etmek mümkündür. Her ne kadar farklı disiplinler farklı sınır tanımlamaları yapmış olsa da, temelde aynı noktaların altını çizerler. Şöyle ki kimi sınırları fiziki ve etnik özellikler üzerinde tanımlama olanağı

bulunur (Özcan 2002: 49). Dolayısıyla hem coğrafi, hem de etnik özellikleri dikkate alan bu sınırlar genelde doğal sınırlar kategorisinde ele alınır. Ancak, doğal sınırlar denildiğinde söz edilen unsurun daha çok coğrafi özellikler olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Yanı sıra bu sınır biçiminin sağladığı bazı kolaylıklar da bulunmaktadır ki, en belirgin kolaylığı arazi üzerinde, sınır çizgisi tespitinin rahatlıkla yapılabilmesidir. Bozkurt'un (1992) da belirttiği üzere, en yaygın doğal sınırları dağlar oluşturur. Zira sınır anlaşmalarında sıklıkla dağlara atıfta bulunulduğu görülür.⁷

Ne var ki kimi sınırları ne fiziki, ne de etnik özelliklere dayanarak tanımlamak mümkündür. Bu sınır biçimi *yapay sınır*⁸ olarak sınıflandırılabilir. Söz konusu biçim, doğal ya da etnik özellikleri dikkate almadığı için birçok sınır uyuşmazlığına/münakaşasına neden olmaktadır. Irak-Kuveyt sınırı, yapay sınır sınıflandırmasının en çarpıcı örneklerinden birini oluşturur.

Barry Smith de (akt. Özcan 2002: 50) sınırları, *bona fide* (fiziki sınırlar) ve *fiat* (yapay sınırlar) olmak üzere ikiye ayırır. Buna göre; nehir kenarları, kıyı şeridi ve göller bona fide yani fiziki sınırlardır. Her zaman için var olan ve var olacak olan bir sınır biçimidir. Dolayısıyla insan eyleminden bağımsız olarak oluşmuşlardır. Buna karşıt olarak fiat tipi sınırlar ise insanların sınır çizmeye ilişkin algılarıyla bağıntılıdır. Bu sınır tipi varoluşunu insan iradesine; kanunlara ya da siyasal kararlara borçludur.

Benzer bir tartışma Krukowski'nin sınır biçimleri tanımlamasında da karşımıza çıkar. Krukowski'ye⁹ göre; doğal ve geometrik¹⁰ ya da yapay sınırlar olmak üzere iki sınır biçimi bulunur. Doğal sınırlar; nehir, göl gibi sulu alanlar, dağlık alanlar, kurak alanlar vb. doğal sınır noktalarından oluşur. Yapay sınırlar ise belirtimli/çizilmiş sınırlardır. Sınır işaretleri özellikle sınır çizgisinin yakınlarına yerleştirilir. Bu işaretler de birincil

⁷ Örneğin, Osmanlı döneminde 26 Ocak 1699 tarihli Karlofça Anlaşmasında doğal sınırları esas alır: "Erdel Vilayeti hala müşerüniyleh Çasar zaptında olmağla yine zapt ve tasarrufunda kalup Podolya tarafından Eflak vilayetinin intihasına varınca sınuru Eflak ve Buğdan viayetlerle mabeynde vaki bu cenkten evvel olan kadimi hududu olan dağları ile ve Eflak intihāsından Morş suyuna varınca keزالik yine kadimi hududu olan ağları ile mahdud olup tarafeynden hududu kadimeye riayet olunup ne öte ne beru kat'a tecavüz olunmaya" (Bozkurt 1992: 17).

⁸ Yapay sınırların bilinen en eski örneği 4 Mayıs 1493 tarihli Inter Coetera fermanında yer almaktadır. Papa VI. Alexander tarafından düzenlenen bu ferman yeni keşiflerin İspanya ile Portekiz arasında paylaşılmasını konu edinir (Bozkurt 1992: 21).

⁹ KRUKOWSKI, Wilson R. M.: Frontiers and Boundaries. <http://info.lncc.br/wrmkkk/artigo.html>

¹⁰ Sözgelimi 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşmasıyla belirlenen Trakya Sınırına İlişkin Sözleşme de geometrik esaslarla sınır tespiti yapılmıştır: "... Küçük derbentin yaklaşık onbeş kilometre batısında, Yunan-Bulgar sınırında saptanacak bir noktaya ulaşan çizgi" (Bozkurt 1992: 22).

ve ikincil olmak üzere sınıflandırabilir. Birincil olanlar sınırın belirlenme evresi boyunca, ikincil olanlar ise nitelendirme/koruma evresi süresince inşa edilirler.¹¹

Günümüzde sınırlar hem *bona fide* hem de *fiat* öğelerinin bileşiminden oluşur. Bona fide'deki öğelerden bağımsız bir sınır fikri, fiat tipindeki coğrafi gerçeklerin göz ardı edilmesi demektir. Ancak bu öğeleri dikkate alan bir sınırın, daha gerçekçi olacağı açıktır (Özcan 2002: 51).

Araştırmanın alanını oluşturan Suriye-Türkiye sınırı, tümüyle düzlük bir alandır. Dolayısıyla sınırı oluşturan coğrafi bir özellik bulunmamakta ve sınır çizgisi keskin geometrik hatlarla çizilmiştir. Buna ilaveten, etnik karakteristikleri göz ardı ettiği için de bu sınırı tümüyle yapay bir sınır olarak sınıflandırmak mümkün görünmektedir.

1.5. AVRUPA VE ORTADOĞU'DA SINIR KAVRAMI

Uluslararası ilişkilerde sınır problemleri, ulus-devletin inşasıyla ilintilidir. Zira büyük imparatorluklar doğası gereği çok-etnili bir yapıya sahiptir. Bu sistemde modern egemenlik kavramı ile ifade edilen “sahiplik” ve “dışlama” unsurları bulunmaz, aksine, söz konusu sistem, parçalı ve teritoryalite ilkesine dayanan bir yönetim tarzıdır. Modern yönetim sistemi ise, ortaçağ düzeninin kamusal yetkenin karşılıklı olarak birbirini dışlayan yargı bölgeleri içinde kurumsallaşmasını kapsar. Özel mülkiyet hakları ile halkın yönetim hakları mutlak ve farklılaşmış bir hale gelir; siyasal yetki dışlayıcı olur ve sınırları açık bir biçimde belirlenir; yönetici seçkinlerin siyasal yetki sahaları boyunca hareketliliği azalır ve giderek yok olur; hukuk, din ve gelenek “ulusallaşır”, yani egemenin siyasal otoritesinden başka bir otoriteye bağımlı olmaz (Arrichi 2000: 59-60).

---

¹¹ Bu aşamalar sınır emplantasyonlarına (bir sınırın çizilmesi ve bunun kanıksanması; başka bir deyişle çizildiği yerle kaynaşma sağlanması evreleri) işaret etmektedir. Sınır empalatasyonları “tarihsel örnekler/benzerlik”, “sınır ayırma”, “sınır çizme” ve “nitelendirme” evrelerinden oluşur (Özcan 2002). İlk evrede çeşitli tarihsel örnekler dikkate alınır. İkinci evre sınırlama kararının çıkmasının ardından belgelere dayanılarak toprak üzerindeki iddialar, sınırın nereden geçip nereleri kapsayacağı, konunun nasıl ele alınacağı- sözgelimi sınır çizilince devletlerarası vize ve gümrük uygulamaları gibi konuların müzakere edilmesi- üzerinde durulur. Bu evreyi arazinin bölünmesi yani sınırların kesin bir biçimde çizilmesi süreci izler. Son olarak da sınıra çeşitli nitelikler atfedilir. Sözgelimi sınırın o tarafı ya da bu tarafında olmanın anlamları oluşmaya başlar.

Diğer yandan ulus-devlet ise “ulus”u yücelten ve onun üzerine inşa edilen bir yapı olacaktır. Hiç kuşkusuz modern sınır kavramı, Avrupa’da, Fransız Devriminin ardından ortaya çıkmıştır. Bu gelişme doğrudan modern ulus-devlet mefhumu ile Avrupa emperyalizminin yayılmasıyla birlikte uluslararası normlara uyum sağlamak için sınırların kesin olarak çizilmesiyle bağıntılıdır. Ne var ki, I. Dünya Savaşının bitimine dek Avrupa sınırlarının istikrarlı olduğu söylenemez.¹²

Ortadoğu ile Avrupa sınırları arasındaki farklılık ise, sınır anlaşmazlıklarının analizi ile mümkün olabilir. Buradaki temel sorun, sınırların mı çatışmayı yarattığı ya da etnik çatışmalarda sınırların bir sembol haline mi getirilip canlandırıldığıdır. Fakat şurası açıktır ki, başarısız bir biçimde tanımlanmış (Irak-Kuveyt sınırı gibi) ya da bir ülke tarafından başkasına zorla konulan sınırlar (Ortadoğu’daki birçok sınırdaki olduğu gibi) er ya da geç sorunlara neden olmaktadır (Özcan 2002: 57).

Öyle ki devletler arasında savaşla sonuçlanan sınırlar neredeyse Avrupa’nın gündeminde yer almazken, Ortadoğu için aynı şeyi söylemek mümkün görünmemektedir. Zira bölgede henüz bazı sınırların tam anlamıyla çizilmediği ya da sınır evrelerini henüz tamamlayamadığı ortadadır. Bölgedeki bazı sınırlar ise hudut tayini değil, hâlâ sınırlandırma tasarısı aşamasındadır. Sınır belirleme anlaşmalarına ilişkin farklı yorumlama ve açıklamalar bulunduğundan bu sorunlar görülmektedir.

Ortadoğu bölgesinde sınırlar, genel olarak I. Dünya Savaşı sonunda ve sömürgeci dayatmalar sonucunda çizilmiştir. Bu nedenden ötürü devamlı çatışma kaynağı olmaktadır. Bölgedeki sınır problemlerinin çoğu doğrudan Avrupalı bir kavram olan sınırın, bölgedeki yerli siyasal kültür, gelenek ve tarihine uymamasından kaynaklanmaktadır.

Sözgelimi David Fromkin (2013) günümüzdeki birçok ulus-devletin toprak sınırlarının nasıl çizildiğini şöyle aktarmaktadır:

1914-1922 döneminde kararların verildiği masaların çevresinde sadece Avrupalılarla Amerikalılar oturmaktadır. Bu, Ortadoğu ülkelerinin sınırlarının Avrupa’da çizildikleri bir dönemdir. Örneğin Irak ve Ürdün İngiliz buluşudur ve Birinci Dünya Savaşından sonra boş bir haritada sınırları İngiliz politikacıları tarafından çizilmiştir. Suudi Arabistan, Kuveyt ve Irak sınırları 1922’de bir İngiliz devlet memuru tarafından belirlenmiştir.

¹² Günümüzde de Avrupa’nın sınır sorunlarını tümüyle çözüme kavuşturduğu söylenemez.

Suriye-Lübnan'da Müslüman ile Hıristiyanlar arasındaki sınırlar Fransa; Ermenistan ve Azerbaycan sınırları da SSCB tarafından çizilmiştir.

Ayrıca *egemenlik* anlayışının Avrupa ile bölge arasında farklılık göstermesi de çatışmalara neden olan bir diğer unsurdur. Zira sınırlar, egemenlik alanlarını da ayırmaktadır. Ne var ki, İslam dünyasındaki geleneksel egemenlik anlayışında, egemenlik bölünmez olarak Tanrısaldır. Bir diğer önemli farklılık, bölgede egemenliğin, teritoryalite üzerinde değil, toplum üzerindeki güç ve otorite anlamına gelmesidir. Bölgede ulus-devletin gelişimine dek, insanlar kendilerini teritoryaya göre değil, daha çok hükümdara bağlı hissediyorlardı. Bölgenin birçok yerinde kaynakların kıt oluşundan ötürü, insanlar yaşamlarını sürdürebilecekleri alanlar arıyorlardı. Kuşku yok ki bu nomadik yaşam biçiminin, Avrupa'nın teritoryal egemenliği ile uyuşması beklenemez. Müslüman devletler arasında imzalanan sınır anlaşmaları- bir örneği Müslüman olan Osmanlı ve Kaçar (İran) arasında olduğu gibi- aslında sınır çizgisi olarak değil, aşiretlerin yaşadığı ve her iki hükümdarlığın da egemenlik iddiasının olmadığı uç bölgeler olarak tanımlanabilir (Özcan 2002: 58).

Egemenlik kavramının farklılığına ek olarak, teritoryalite algısında farklılık bulunur. Aşiretlerin kontrolü ve teritoryal örgütlenme, merkezi devlet tarafından yönetilir. Aşiretlerin kontrolü konusu Ortadoğu'daki siyasal oluşumların belirlenmesinde önemli bir role sahiptir. Söz gelimi, merkezi devletin kontrolü Osmanlı hükümeti için teritoryal gerçeklik (Avrupa gerçekliği) değil, sosyal olanın esas alınmasıdır. Osmanlı Hükümeti, kent ve kırsal nüfusu doğrudan kontrolünde bulunduğundan ötürü teritoryaliteyi sadece dolaylı olarak kullanmıştır.

Bu açıklananlardan ötürü sınır problemleri farklılıklar göstermektedir. John Wilkinson'a (akt. Özcan 2002: 59) göre bu problemlerin iki açık nedeni vardır. İlki sınır bölgelerinin uluslararası yasaların tümüyle karşılaşmamış olmalarından kaynaklanır. İkincisi ise teritoryal örgütlenmenin yerel anlayışı büyük ölçüde ya göz ardı edilmiş ya da sınırların çizilmesi/belirginleştirilmesi zorla kabul ettirilmiştir. Dış güçlerin sınırlar üzerindeki baskısının bulunduğu dünyanın birçok bölgesinde yerel düşünce dikkate alınmamıştır. Bu sınırlar genelde eski sömürgeler, bağımsız ve uluslararası toplulukların bir üyesi olarak kabul edildiklerinde tanınmıştır.

Sözgelimi bugün Afrika’da görülen istikrarsızlık, iç çatışma ve bazı bölgelerdeki karışıklıkların başlıca sebebinin, sömürge yönetimlerinin geride bıraktıkları yapay sınırlar ve azınlıklar gibi siyasi nedenlerden ötürü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.¹³ Sınırların belirlenmesinde ülkelerin sosyal ve kültürel özellikleri ile coğrafi yapıları dikkate alınmadığından, aynı kabile insanların iki ayrı devletin sınırları içerisinde kalmaları ve birbirine düşman kabilelerin de bir devletin çatısı altında toplanmaları söz konusu olmuştur. Bunun sonucunda sömürgeci siyasi otoritenin kalkması ile ülke içinde etnik çatışmalar ortaya çıkarken, komşu devletler arasında da sınır anlaşmazlıklarından doğan çatışmalar başlamıştır.

Ortadoğu’dan bir örnek verecek olursak sınırların belirlenmesinde İngiltere ve Fransa’nın önemli bir rol üstlendiğini görüyoruz. Irak’ın sınır komşularıyla olan birçok sorunu İngiltere’nin menfaatleriyle ilgilidir. I. Dünya Savaşının ardından İngiltere bölgede hâkim güç olmuştur. Ortadoğu’da yeni devlet sınırlarını belirleyen birçok anlaşma İngiltere’nin kontrolü altında gerçekleştirilmiştir. Öyle ki, anlaşma kavramı Britanya İmparatorluğu’nun çıkarlarını göz önünde bulundurmakla aynı anlama geliyordu (Yerasimos 1994).

Öte yandan bu sınırların zorla uygulanmaya çalışılması da sorunlara neden olmaktadır. Bu tartışma tüm yapay sınırlar için geçerli olabilir. Bölgede nüfus yoğunluğu azdır ve zengin yaşam koşulları bulunmaz. Dahası petrolün bulunmasından önce bölgede geleneksel yaşam biçimi göçebe çobanlıktır. Avrupa’nın tarımla geçinmesinden farklı olarak, toprak kaynakları kısıtlıdır. Göç ve mal değişimi yaşamlarını sürdürmenin temel biçimini oluşturur. Uluslararası sınırların bu sınır-aşırı hareketliliği engellemesinin sorunlara yol açacağı açıktır.

Sömürgecilik deneyimi, sınır konusundaki dönüşümde önemli bir rol oynamıştır. 20. yüzyılın başlarında ulus-devlet fikri henüz günümüzdeki anlamıyla mevcut değilken, yerine resmi olmayan sınırlarıyla eyaletler bulunuyordu. Sömürgecilik sonrası bölgede yeni siyasal oluşumların ortaya çıkmasıyla birlikte, uluslararası diplomatik amaçlar yönetsel nedenlerden ötürü teritoryal sınırlamaları belirginleştirmiştir.

¹³ Bugünkü 53 Afrika ülkesinin sınırları, sömürgeci devletlerce 52 parçaya ayrılan sınırlardan oluşmaktadır. (<http://www.timeturk.com/Afrika-gercekleri-22800-haberi.html>).

Teritoryal sınırların tayin edilmesi ve sınır belirleme sadece siyasal egemenlik için değil, aynı zamanda ekonomik koşullar için de kolaylıklar sağlar. Bölge nüfusu daha çok göçebe olduğundan yerel sınırları belirlemek hem zor hem de gereksizdir. Daha önce sözü edildiği gibi göçebe topluluklar coğrafi bir alana değil, yerel yöneticilere bağlıydılar. Dahası herkesçe kabul görmüş yerel yöneticilerin de komşularıyla sabit sınırları yoktu. Ancak bu durum 1940 ile 50’li yıllarda değişmeye başlar ve teritoryalite konusu hayati bir önem kazanır. Bu durum daha çok petrol gelirlerinin yükselmesiyle önem kazanmıştır. Buna göre Britanya 1950’lerde sınır tayin etmeye ve belirlemeye başlar. 1951’de çizilen Irak-Kuveyt bu girişimin örneklerinden biridir (Özcan 2002; Yerasimos 1994).

Kısacası, bölgede sınırların dönüşüm süreci, sömürgeciliğe çok şey borçludur. Sömürgeciliğin ardından yerel yöneticilerin, Avrupalı güçlerden egemenlik anlayışını almaları kavramsal değişime yol açmıştır. İslami kurumlar tasfiye edilmiş ve yerine Avrupalı devlet anlayışı getirilmiştir. “Halk egemenliği” anlayışı, teritoryal egemenliğin yolunu açmıştır (Özcan 2002: 61).

Sonuç olarak, Ortadoğu’nun tarihsel deneyimine bakıldığında Osmanlı ve Pers imparatorluklarının çöküşüyle birlikte, Avrupalı güçlerin doğrudan sömürgeleştirme veya dolaylı ekonomik bağımlılık ile kültürel baskı ve benzeri müdahalesini kapsadığı görülür. Özellikle Ortadoğu’daki yeni modern ulus-devletler, buldukları konumlarını, kendi tercihleri olmayan insan gruplarını ya birbirinden ayırdığı ya da birlikte yaşamak zorunda bırakıldığı sınırları dışarıdan miras almışlardır. Bu nedenle ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte oluşan “modern” anlamdaki sınır kavramı Ortadoğu’ya uygulandığında, Ortadoğu’nun devlet sistemiyle birçok uyumsuzluğundan ötürü, sınır belirlemeleri günümüzde dahi, tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Özellikle Batılı devletlerin müdahalesiyle zorla çizilen ve kabul ettirilen birçok sınır, etnik ve kültürel gerçekliklerin tehlikeye atılmasına ve sınır sorunlarına neden olmuştur. Zira kesinleşen sınırlara karşın, bu bölgelerde bir etnik devamlılıklar görülmektedir.

Buna ek olarak sınır kavramının kullanılmasının, özellikle sınır bölgesindeki insanların kimliklerinin yapı ve söylemlerine ilişkin algıları doğrultusunda olacağı söylenebilir. Bu bakış açısına göre sınıra ilişkin tahayyüller ve kimlik manipülasyonlarının da altı çizilecektir.

Çalışmanın çıkış noktasını, sınırın her iki tarafında ulusal topluluk olarak tanımlanan uçları, başat karakteristik özelliklerle birbirinden ayrılmış olan kültürel gruplar ya da etniler olarak değil, bunun yerine her iki taraftaki grupların içyapılarında değişen topluluklar olması oluşturacaktır. Dolayısıyla “sınırların homojen yapılarıyla birlikte izole alanlar ve zaman içinde donmuş kültürler” oldukları varsayımının aksine, sınırlar bir araya gelinen, çatışma, uzlaşma içeren ve etkileşime açık alanlar (Alvarez 1995:452) olarak kabul edilecektir.

II. BÖLÜM: YÖNTEM ve TEKNİKLER

II.1. KONU, SORUN, AMAÇ VE HİPOTEZLER

Ortadoğu'da çok-etnili imparatorluklarının yerini alan ulus-devletler, kendi fiiliyatlarıyla uyuşmadığı halde Batı'dan aldıkları egemenlik ve sınır kavramlarına vurgu yapar. Ne var ki, bu sınırların çoğunun yapay sınırlar olduğu ve bölgede yaşayan etnik grupların dikkate alınmadığı dikkati çeker. Bu durum, bir etnik grubun çoğu zaman birden çok ülke sınırları içerisinde kalmasına yol açmıştır. Oysaki aşiret gibi toplumsal örgütlenme biçimlerinde var olan akrabalık ilişkilerinde sınırlara karşın, bir kopuş yaşanmamıştır. Türkiye-Suriye sınırında yer alan Nusaybin ve Qamişlo arasında da bu tür bir ilişkiden söz etmek mümkündür.

Ancak bu sınırdaki yeni oluşan durumda, Nusaybin ve Qamişlo'yu dört biçim karakterize eder:

- 1- Hem birincil derecedeki akrabalık ilişkileriyle, hem de aşiret örgütlenmesi bağlarıyla birbiriyle ilişkileri bulunan aileler akraba gruplarından kopartılmış oldular.
- 2- Nusaybin ve Nusaybin'e karşı kurulan Qamişlo, sınırlar aracılığıyla Kürt ulusal örgütlerinden izole edilmeye çalışıldılar.
- 3- Her iki yerleşim birimi ekonomik, sağlık, eğitim gibi vatandaşlık haklarından yararlanmak amacıyla daha çok Türkiye ve Suriye kimlikleri çatısı altında toplandılar.
- 4- Kendilerini sınır bölgeleri olarak bulan Nusaybin ve Qamişlo, stratejik bir öneme sahip oldular. Sınırdan önce tek bir yerleşim birimi olan Nusaybin, sınırla birlikte ikiye bölünmüştür. Dolayısıyla Nusaybin Türkiye devletinin, Qamişlo da Suriye devletinin egemenlik alanlarının bitimini/başlangıcını oluşturan önemli birer uç bölgesi olmuşlardır. Böylece her iki sınır yerleşim

birimi, birçok bakımdan farklı egemen devletlerin birer parçası haline gelmişlerdir.

Bu çalışmada yukarıda yer verilen argümanlardan hareketle farklı egemenlik alanlarının- aynı etnik gruba mensup olmalarına karşın- farklı kültürlenme süreçlerine neden olacağı ve siyasal alanın etnik grup kimliklerinin yeniden inşasında etkili olacağı ileri sürülmektedir. Dolayısıyla Qamişlo ve Nusaybin’de yaşayan Kürtler arasındaki süregenlikler ve farklılaşmaların ortaya konulması ve yeni siyasal yapılar içindeki kimlik inşasının dinamikleri bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Wilson ve Donnan (1998: 14) da, sınırların çoğunda diğer taraflarla etnik, akrabalık ve kan bağlarının bulunduğunu belirtmekle birlikte:

Yurttaşlık, devlet ulusçuluğu ve çeşitli bağlar; sınırdaki insanı içeriye çeker, devletin içindeki kültür ve gücün içine dâhil eder. Bu bize ulusal kimliğin seçiminin yerel olduğu kadar, yerel-üstü çıkarlar anlamında da anlaşılması gerektiğini hatırlatır.

Bu hipotezin, çeşitli alt-hipotezlerle açılanması hedeflenmektedir:

- 1- Bu iki yerleşim birimi arasında birçok benzerliğe karşın, her iki sınır bölgesi, sınırların çizilmesinden sonra farklı kültürel ve siyasal bağlarla karşı karşıya kalmışlardır. Sınır aynı zamanda bir siyasal sistemden diğerine geçiş anlamına da geliyorsa; Qamişlo her ne kadar Nusaybin’den ayrılmak zorunda kalarak yeni bir birim oluşturmuş olsa da, ikisi de artık birbirinden farklı siyasi sistemlerde (Türk ve Arap siyasi sistemleri) değişime uğrayan iki ayrı kategoridir.
- 2- Sınırlar, Suriyeli Kürt/Suriye Kürt’ü ya da Türkiyeli Kürt/Türkiye Kürt’ü gibi bölgesel kimlik tanımlamalarının ortaya çıkmasına yol açmıştır.
- 3- Sınır-aşırı evlilikler, var olan akrabalık ilişkilerini pekiştirmenin yanı sıra, sınıra özgü ekonomik bir biçim olan kaçakçılığı da daha güvenli bir şekilde devam ettirmenin de bir yoludur.
- 4- Sınıra ilişkin iki algıyı/tahayyülü birbirinden ayırt etmek gerekmektedir:
  - a- Devlet(ler)in sınır tahayyülleri ve sınırlara yüklediği işlevler (fiziksel, toplumsal-kültürel, siyasal, iktisadi vb.).

- b- Halkın, özellikle sınır bölgesinde yaşayan ve sınırların böldüğü toplulukların sınıra ilişkin algılar (akrabalık, etnik/dinsel ortaklık, tarihsel bağlar vb.).
- 5- Ulus-devlet sınırlarının, etnik sınırlarla çakışmaması, devletlerin kimi zaman bu etnileri göz önünde bulundurarak sınıra ilişkin politikalar geliştirmesini gerekli kılar. Sözgelimi sınırın her iki tarafındaki akrabalık bağlarının devam etmesi, özellikle bayramlarda iki günlüğüne de olsa sınırların kaldırılmasına yönelik bir kararlar sonuçlanmıştır.
- 6- Sınır imgesi, devlet ve söz konusu sınır bölgesindeki insanlar için her zaman aynı değildir. Devletler için egemenliğin uyguladığı alanı tanımlarken, halk için basit bir tel örgü ya da mayın tarlasından ibarettir.
- 7- Sınır konusundaki hassasiyetin oluşumunda, devletlerin birbirleriyle olan dış ilişkileri kadar sınır bölgesindeki etnik gruplarla olan iç ilişkileri önemlidir. Sınır bölgesinde yaşanan herhangi bir olay, karşı tarafı da etkilediğinden, bu dönemlerde sınırların korunmasında olağanüstü önlemler göze çarpar. Qamişlo'daki futbol karşılaşmasının ardından yaşanan Kürt-Arap çatışmasında sınırların kapatılması ve güvenlik önlemlerinin arttırılması buna örnek oluşturur.
- 8- Suriye'nin Türkiye ile olan ve çoğu Kürt yerleşim birimlerinden oluşan sınırı, diğer sınırlarından farklıdır. Söz konusu sınırda kimliksel ve kültürel bir kopuşun yaşanmaması nedeniyle sınırlar her iki devlet için de egemenlik alanlarının bir tehditle karşı karşıya gelmesi anlamına gelir. Arap Kemer, Suriye tarafından bu tehdide yönelik alınmış bir tedbirdir.
- 9- Bu önlemlerle bağıntılı olarak kimliğe yönelik asimilasyon politikaları hız kazanır.

II.2. YÖNTEM

Günümüzde Ortadoğu çok hızlı bir değişme sürecini yaşamaktadır. Bütün aktörlerin yerinden oynadığı bu değişim sürecinden Suriye ve Türkiye de payına düşeni almaktadır. Örneğin şu an itibarıyla Suriye'de Kürt politikasına yön veren bir Esad

yönetiminden kısmen söz edilemediği gibi, Suriye'deki Kürtler yaşadıkları bölgeleri ele geçirip özerk bir bölge yönetimini amaçlarken, Türkiye "Kürt sorunu" konusunda çözüm sürecinde eşit anayasal vatandaşlık müzakereleri yürütmektedir. Böylesi bir süreç kuşkusuz metodolojik bağlamda yeni yöntemleri gerekli kılmaktadır. Ancak bu çalışma, kalıcı aktörlere açıklık getirme çabasını taşımaktadır. Başka bir deyişle değişen bir süreçten söz edilse de Kürtlerin bu iki devlet karşısında konumlandırılışları aynıdır. Bu nedenle kalıcı aktörlerin motivasyonunu desteklemek için etnik kimliği akışkanlığı içinde anlamaya çalışan Fredrik Barth'ın yaklaşımından yola çıkılmıştır.

Pakistan, Norveç, Sudan, Bali, Papua Yeni Gine'de etnografik çalışmalar yürüten Barth, öztanıma, toplumsal eyleme, kimlik müzakeresine, toplumsal değerlerin karşılıklılık ve karar alma yoluyla yeniden üretimine dayanan bir yaklaşım geliştirmiştir (Özbudun&Şafak 2005: 168).

Barth (2001b: 12-18), etnisitenin tözsel bir oluşum değil, birey ya da gruplar arasındaki etkileşim sonucunda biçim kazanan toplumsal bir oluşum olduğunu belirterek, etnik gruplar arasındaki sınırların "dışlama" ve "dâhil etme" gibi sosyal süreçlerin bir sonucu olduğunu ileri sürer. Bu nedenle Barth'ta etnik grubun kendini tanımlaması genellikle kimlik düzeyinde olur, bu tasarımın temel bileşenleri kökler ve geçmiş şeklinde olur. Ancak etnik aidiyet verili, değişmez ve sabit bir kimlik olmaktansa esnek ve dayalı bir oluşumdur. Dolayısıyla etnik gruba aidiyeti belirleyen unsurlar "objektif" olarak nitelenen farklılıklar değil, toplumsal süreçte oluşan farklılıklardır.

Barth'ın yaklaşımını izleyerek;

- Nusaybin ve Qamişlo'da kimliğin nasıl biçimlendiği ve diğer gruplarla etkileşimleri,
- İki devletin (Suriye ve Türkiye), yasal yapılar ve belirli politikalarla Kürt etnisini nasıl etkilediğine bakılmıştır.

Ne var ki bu çalışmanın konusunu oluşturan siyasi sınırlar antropolojide yakın zaman kadar gereken ilgiyi görmemiş ve sınır çalışmaları daha çok siyaset bilimi, uluslar arası ilişkiler, siyasi coğrafya gibi bilim dallarınca ele alınmıştır. Oysaki ulus-devlet formasyonu ile birlikte ortaya çıkan sınırlar etnik gruplarla ilgili yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Bu dönemde artık iki üst belirlenim (devlet) tarafından etki altına alınan, parçalanmış etnik gruplar söz konusuydu. Bu noktada Barth'ın yaklaşımı siyasi

sınırlarla bölünmüş etniklik halleri konusunda çok fazla şey söyleyememektedir. Dolayısıyla Barth'ın yaklaşımı tek başına bu yeni ilişki biçimlerini ve durumu tanımlamada yetersizdir. Bu çalışmanın yöntemsel yönelişindeki en önemli arayış da buydu. Bu nedenle çalışmanın yöntemsel ihtiyaçlarına cevap veren Donnan ve Wilson, van Shendel, Baud ve Brubaker gibi isimlerin yaklaşımlarına ayrıca başvurulmuştur.

II.3. ALAN ÇALIŞMASI

Antropolojide tartışmasız bir yere sahip olan saha çalışmaları, sınırları belirlenmiş ve belirli bir hedefe sahip çalışmalardır. Bu çalışmanın da temelini saha çalışması oluşturmuştur. Saha çalışmasına 20.04.2010 yılında başladım ve alana farklı zaman dilimlerinde beş kez gittim. Bu gidişlerde ikisinin dini bayramlara denk gelmesine dikkat ettim. Çünkü bayramlar iki-üç günlük de olsa sınırın tüm engellerini görünmez kılan, silikleştiren, flulaştıran anlardır. Bu ön kabulde iki gidişin sınırın her iki yakasındaki insanları bir araya getiren Ramazan ve Kurban bayramları olmasını özellikle gözettim.

Saha çalışmalarında özellikle kadın araştırmacıların karşılaştıkları önemli sorunlardan biri konaklama sorunudur. Benim için de kaygı verici bir sorun olmasına karşın, en büyük şansım Nusaybinli bir arkadaşımın ailesinin beni konuk etmeyi kabul etmesiydi. Bu durum siyasi gerilimin yüksek olduğu ve kimi zaman sıcak çatışmaların yaşandığı bir bölgede kendimi “güvende” hissetmemi sağlamış olmasının yanı sıra görüşme yapmak için öncelikle onlar ve onların yakın çevrelerinden başlamam konusunda avantaj sağlamış oldu.

Ancak kent gibi yerleşim birimlerinde çalışılan konuya bağlı olarak araştırma yapmak, küçük ölçekli birimlere oranla daha zordur. Örneğin köylerde birincil ilişkiler söz konusudur ve hemen hemen herkes herkesi tanır. Dolayısıyla güvene dayalı ilişkiler mevcuttur. Bu durum araştırmacıya kişilere ulaşabilme bağlamında kolaylık sağlar. Ne var ki ölçek büyüdükçe, ilişki kurma zorlaşır. Buna bir de çalışılan konu ile bölgenin hassasiyeti eklenince araştırmacının işi daha da zorlaşır. Örneğin kimlik, yasal olmayan ticaret gibi konularda görüşmeler yapmak ve özellikle görüşmecileri kişisel

deneyimlerini aktarmaya ikna etmek, içerdiği risk bakımından araştırmacı için ikna etmenin güç olduğu konulardır. Bu durum ancak güvenilir bir ilişki geliştirildiği takdirde aşılabılır. Bu nedenle görüşmeye tarihçe, kişilerin karşıya geçiş ve evlilik deneyimlerini anlamaya yönelik sorularla başladım. İzleyen alan ziyaretlerimde artık çok sayıda kişiyi tanıyor hale gelmiştim. “Tanıdık” olma, ilk başlarda görüşme yapabileceğim kişiler konusunda karşı karşıya geldiğim güçlüğü ortadan kaldırmış oldu. Özellikle evlilik ve kaçakçılık konusunda deneyimlerini aktarmaya “istekli” kişilere bu “tanıdık” olma yoluyla rahatça ulaşmaya başladım. Ayrıca bu durum çoğu kişilerin mahrem alanları olan evlere davet edilmemi de sağlamış oldu. Bununla birlikte saha çalışmalarında, aralarında rekabet ve gerilimin yüksek olduğu grupları bir araya getirmek oldukça güçtür. Örneğin özellikle son yıllarda ikinci eş olarak Nusaybin’e gelen kadınlarla Nusaybinli kadınlar arasında bu rekabet ve gerilim açıkça görülebiliniyordu. Her iki tarafın da dâhil olduğu bir görüşme ortamı sağlamamın zor olduğunun farkındaydım. Ancak Nusaybin’de geçirdiğim zamanın fazlalaşması bu ortamın oluşmasını kendiliğinden sağlamıştı. Nusaybinli ve Qamişlolu kadınların bir araya geldiği ortamlara beni de davet etmeye başlamaları, evlilik, rekabet ve çatışma konusunda hiçbir zaman öğrenemeyeceğim bilgilere ulaşmama zemin hazırladı. Çoğu zaman “yabancı” olduğumun unutulup derinleşen ve kimi zaman sert tartışmalara dönüşen bu gibi durumlara müdahil olmayı tercih etmekten çok, katılımlı gözlem yapmakla yetindim.

Öte yandan konuya bağlı olarak araştırmada veri toplama araçlarının kullanımı değişebilmektedir. Örneğin, özellikle Suriyeli Kürtlerle yapılan görüşmelerde bu açıdan önemli sıkıntılar yaşadım. Benzer biçimde Suriye’den Nusaybin’e bir şekilde gelmiş olan Kürtleri görüşmeye ikna etmek de bir o kadar zor oldu. Çoğu zaman gazeteci olduğumu zannedip, röportaj yapmak istemediklerini belirtiyorlardı. Kim olduğumu, amacımı anlattıktan sonra –kimileri kesinlikle konuşmak istemediklerini belirtmiştir- ikna oluyorlardı. Ancak herkesin araştırmaya güvenip, bir araştırma projesine dâhil olmak istemesi uzak bir olasılıktır. Araştırma esnasındaki rollere değinen Alinia’nın da (2007: 145) vurguladığı gibi mülakatçılar, araştırmacıya ilişkin değil, araştırmaya ilişkin belli bir fikir/görüş sahibi oldukları için araştırmada yer almaya karar verirler.

Saha çalışması sırasında çoğu zaman ses kaydı almış olmama karşın, görüşmecilere ilişkin isim, nereli olduğu, yaşı gibi hiçbir özel soru sormayı tercih etmedim. Bu

nedenle metin içerisinde yer verilen görüşmelerde cinsiyet ve genel olarak Nusaybinli ya da Suriye'nin hangi şehriden olduğu ve yaşa ilişkin tahmini rakamları belirttim. Görüntü ile belgeleme ise hiç kullanmadım. Çünkü görüşmecilerin hayatını olumsuz etkileyebilecek çok küçük bir ihtimali dahi göze almak istemedim.

Görüşmeler Türkçe ve Kürtçe yapılmıştır. Ancak saha çalışmasında en önemli sorunlardan birini dil konusunda yaşadım. Çalışmaya başlamadan önce bunun çok sorun olacağını varsaymamıştım. Zira hem Kürtçe biliyordum (ya da bildiğimi düşünüyordum) hem de aynı siyasa kültürünün etkilerine maruz kaldığımızdan en kötü ihtimalle Türkçe'yi kullanarak anlaşabileceğimizi umut ediyordum. Ne var ki konuşulan Kürtçe çok farklı geliyordu ve anlamakta güçlük çekiyordum. Bu nedenle ilk etapta gençlerle Türkçe konuşarak anlaşabildik. Buna karşın yaşlılar, özellikle kadınlar, hiç Türkçe bilmiyordu. Kuşkusuz bu durum araştırmanın seyrini olumsuz etkileyecekti. Görüşmeler esnasında çevirmenlik yaparak yardımcı olan kişiler mutlaka oluyordu, ancak bu durum özellikle yabancıysa olduğum bir alanda görüşme yaptığım kişiyi yönlendirmem konusunda sıkıntılara neden oluyordu. İkinci gidişten başlayarak dili anlamaya başladım, çünkü kimi kelimeler farklı olsa da en önemlisinin vurgudan kaynaklandığını görmüş oldum. Dolayısıyla daha sonra yapılan tüm görüşmelere müdahil olma şansım oldu.

II.3.1. Araştırma Planı ve Sahadaki Sürprizler

Çalışmanın sahasına ilişkin asıl planım, sınır tersiminden sonra üyelerinin bir bölümü Nusaybin'de, bir bölümü ise Qamişlo'da kalmış olan aynı akrabalık bağlarına sahip –örneğin iki kardeş gibi- iki aile üzerinden süreğenlilikler ve farklılaşmalar ele almaktı. Dolayısıyla saha çalışmasının sınırın Türkiye tarafından Nusaybin, Suriye tarafından ise Qamişlo olmak üzerine iki ayaktan oluşmasını planlamıştım. Aslında iki alan da gerilimi yüksek yerlerdi ve bu nedenle araştırmanın seyrine çoğu zaman müdahale edemeyeceğimin farkındaydım. Öncelikle yabancı bir ülkede saha çalışması yapmak, araştırmacıların karşısına çeşitli bürokratik engeller çıkarmaktadır. Örneğin bu süreç iki ülkenin Dışişleri Bakanlıklarının yazışmaları ve benzerini içerir. Ayrıca Suriye söz konusu olduğunda bu engeller daha da büyümektedir. Suriye'nin, yabancılara

araştırma izni vermediğini, özellikle Kürtler konusunda daha katı bir tutum takındığı ön bilgisine sahiptim. Ancak araştırmaya planladığım tarihte başlayamamak ve Suriye’de patlak veren savaş, izinler konusundaki bürokratik engellerle baş etmeme bile fırsat bırakmadan araştırma planımı değiştirmeme neden oldu. Suriye’deki savaşın etkisi sadece planımı değiştirmemle sınırlı kalmadı, aynı zamanda Suriye tarafına hiçbir zaman geçememe ihtimalini de ortaya çıkarmış oldu.

Bu nedenlerden ötürü saha çalışmasının Suriye kısmı için farklı bir araştırma stratejisi geliştirilmesi zorunlu görünüyordu. Yapılacak tek şey vardı, o da Nusaybin’deki Qamişlolularla saha çalışmasını sürdürmektir. Bu plan izleğinde Nusaybin’de yaşayan ya da herhangi bir sebeple Nusaybin’e gelen Suriye vatandaşı Kürtlerle derinlemesine görüşmeler yaptım. Ancak bu biçimiyle anlatılanlara ilişkin taşlar yerine oturmuyordu. Örneğin Qamişlo’da bavul ticareti için alışverişin yapıldığı bir çarşıdan söz ediliyordu. Bu çarşının nasıl olduğunu tahayyül etmek zordu. Alışveriş için giden Nusaybinliler ile çarşıdaki esnaf arasında nasıl bir ilişki geliştiriliyordu ya da Kürt bölgelerindeki yalıtılmışlık ve yoksulluk ne ölçüdeydi, mimarisi nasıldı gibi soruların cevapları netleşmiyordu. Ayrıca sınırdan geçmek nasıl bir şeydi? Sınır insanlarını anlamak sadece gözlem ya da görüşme yapmak yeterli olmuyordu. Aynı zamanda onların yaşadıklarını deneyimlemek gerekiyordu. Bir taraftan bunları düşünürken, diğer taraftan karşıya geçmenin tehlikelerinden söz ediliyordu. Suriye istihbaratının çok gelişmiş olduğu, dolayısıyla araştırma yapmanın tehlikeli olduğu belirtiliyordu. En yaygın söylence Suriye’de yakalananların yedi kat yerin dibinde bulunan zindanlara atıldığı ve kimsenin kişiyi bulamadığına ilişkindi.

Bununla birlikte Suriye’deki savaş yeni başlamıştı ve henüz Kürt bölgelerine sızamamıştı. Kapıdan gidiş-gelişler olağan hızı ile devam ediyordu. Belki de Qamişlo’ya gitmem için son fırsattı ve bir anda saha çalışması boyunca beni hiç yalnız bırakmayan arkadaşımın karşıya geçmeye karar vermiştik. Çok tedirgin olmama karşın, içimdeki merak duygusuna yenildiğimi itiraf etmeliyim. Not defterim dâhil araştırma için kullandığım hiçbir şeyi yanıma almadım. Sadece “gezme” gidecektik. Bugün için o günkü karar üzerinde düşündüğümde, doğru bulmadığımı belirtmem gerekiyor. Çünkü öncelikle dış görünüşüm nedeniyle bölgeden biri olmadığım hemen anlaşılıyordu. Bu da politik tansiyonun yüksek olduğu bölgede hem arkadaşımı hem de kendimi tehlikeye atmış olduğum anlamına geliyordu. Kapıda Suriyeli polislerin bakışını üzerimde

hissettiğimde tedirginliğim oldukça artmıştı. Hatta Qamişlo'da görüşme yaptığımız Kürt bir görüşmecinin *“Arkadaşın buralı belli ama sen yabancısın. Sakın kimseyle konuşmayın. Buranın istihbaratı çok gelişmiştir. İspiyoncu da çoktur. Yabancı olduğunuz için bırak araştırmayı, sizin kiminle ne konuştuğunuza bakmadan sizi kaybederler. O yüzden alışverişiniz yapın ve kimseyle konuşmadan, akşam olmadan ülkenize dönün. Hele kadınlar için hiç güvenli bir yer değil burası”* biçimindeki uyarısı içinde bulunduğumuz tehlikenin farkına varmama neden oldu. Aslında araştırma için herhangi bir tehlikenin göze alınması gerekmediğini düşünüyorum. Ancak deneyimlediğim bu durum, kuşkusuz sahada çok hızlı karar verilmesi gereken anlarda kimi zaman yanlış bir karar alabileceğini göstermesine iyi bir örnek oluşturmuştur.

Tüm bu yaşanan korkulu anlara karşın gününbirlik Qamişlo'ya gidiş-geliş gerek Qamişlo'da gerekse kapı giriş-çıkışları esnasında çok sayıda ayrıntıyı gözlemlene ve birçok durumu deneyimleme konusunda çalışmaya katkı sağladı.

Öte yandan saha çalışmasının bir diğer sürprizi Nusaybin'de karşıma çıkmıştı. Kendimi, çoğu zaman önceden tahmin edemeyeceğim biçimde sürekli değişen siyasi atmosferdeki gerilimin ortasında buldum. Sınır geçişleri ve iki sınır kenti insanların yoğun bir biçimde karşı karşıya gelişlerini sağlayan dini bayramlarda mutlaka orda olmam gerekiyordu. Ancak bayramın hemen akabinde 12 Eylül 2010'da anayasadaki bazı maddelerin değişimi referandumla halk oylamasına sunulmuştu. Ancak BDP, parti olarak boykot kararı almış ve o gün Nusaybin'de “piknik günü” olarak ilan edilmişti. Gün boyu yollara barikat kuruluyor ve polis biber gazı ile müdahale ediyordu. Benzer biçimde siyasi gerilimin üst seviyede olduğu bir diğer dönem, demokratik çözüm çadırı ile sivil itaatsizlik eylemleriydi ve alana dördüncü gidişime denk gelmişti. Halk ile polis arasındaki çatışmalar durmak bilmiyordu. Böylesi gerilimin yüksek olduğu anlarda çalışma yapmak oldukça güçtü. Hatta çoğu zaman yollar kapalı olduğu ya da çatışmalar devam ettiğinden görüşme için randevu aldığım kişilere ulaşma imkânım dahi olmayabiliyordu. Ya da kendimi birden “taş atan çocuklarla” polis arasındaki çatışmanın ortasında buluyordum. Böylece tansiyonun yüksek olduğu ve hiç dışarı çıkamadığım günlerin sayısı giderek artıyordu. Çünkü çoğu görüşmenin ses kaydını almış olmam yeniden görüşmecilere karşı yüklenmiş olduğum sorumluluğu hatırlatıyordu. Ses kayıtları çok değerliydi ve silip silmeme konusunda karar vermemi

zorlaştırıyordu. Kimilerini silsem de büyük bir kısmını muhafaza etmek için dördüncü gidişimde araştırmayı planladığımdan önce bitirmeyi tercih ettim.

II.3.2. Görüşmeci Profili

Yukarıda saha çalışmasının neredeyse tümünün Nusaybin’de gerçekleştirildiğinden söz etmiştim. Bu başlık altında kısaca görüşmeci profiline yer vermenin uygun olduğu kanısındayım. Özellikle kimi görüşmeci profilleri, araştırmacıyı “güvenlik” noktasında onlara karşı sorumluluk yüklemektedir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki genel anlamda bu çalışmada yaş, cinsiyet gibi kriterlere bağlı bir kota uygulamadım. Çünkü Nusaybin ve Qamişlo’da yaşayan herkesin deneyimleri çalışma açısından önem taşıyordu. Amacım mümkün olduğunca çok sayıda kişiyle görüşme yapabilmektir. Araştırma sonunda 102 kişiyle görüşme yapabildim. Kuşkusuz bu görüşmelerin tümünün “derinlemesine mülakat” olması mümkün değildir. Zira araştırma, bir tez çalışmasının parçasıydı ve süre kısıtlaması söz konusuydu. Bu nedenle kimi zaman saatlerce süren görüşmelerin yanında çok kısa bir zaman dilimine sığdırılmış görüşmeler de yapılmıştır. Ancak her biri ayrı ayrı bu çalışmaya önemli katkılar sağlamıştır.

Araştırma profili derken, aslında üzerinde durmak istediğim Suriye’den Nusaybin’e gelmiş olan Kürtleri oluşturuyor. Qamişlo’dan gelen Kürt görüşmecileri üç gruba ayırmak mümkün. İlk grup Nusaybinli biriyle evlenip Türkiye vatandaşlığına hak kazanan ya da vatandaşlık almak için bekleyenler, ikinci grup başkasının kimliği kullanmak gibi kaçak yollarla gelmiş olanlar ve son grup ise ebeveynlerinden biri ya da her ikisi Türkiye vatandaşı olup Qamişlo’ya göç edenlerin çocuklarının çifte vatandaşlık yoluyla Nusaybin’e göç etmiş olanlar. İlk iki grupta Suriye’de kimliksizleştirilen Türkiye’nin eski vatandaşları Kürtler de yer alıyordu ve derinlemesine mülakatın en güç yapıldığı grubu oluşturuyordu. Suriye’de yaşadıkları baskının korkusunu hala üzerinden atamamışlardı. Ancak genel olarak araştırmamın bir parçası olmayı kabul edenlerin, araştırmaya ilişkin beklentileri bulunduğunu hissedebiliyordum. Hatta kimi zaman açık açık “acımızı, yaşadıklarımızı herkes duysun” biçiminde söze dökenler vardı. Özellikle çocuk yaştaki gelinlerin gözyaşları içinde anlattıkları hayat hikâyelerini dinledim.

Ancak genel anlamda yazdıklarımın, görüşmecilerin beklentilerine cevap veremeyeceğini biliyorum. Bu konuda yine benzer durumları deneyimleyen Alinia'nın yaptığı uyarı oldukça yol göstericidir. Ona göre (2007: 150-151) “Algılarımı, bilgi ve görüşlerini ortaya çıkarıp vurgulamanın önkoşulu anlatı ve deneyimlerine içtenlikle açık olmak, alıcı olmak ve onları ciddiye almaktır. Ayrıca, anlatılar analiz edilirken, daha iyi kavrayabilmek için ve önyargıların çoğalmasının ve meşrulaşmasının önüne geçmek için politik ve tarihsel bir bağlam içine koymak zorunludur. Deneyimleri ve anlatıları bağlamları içinde analiz etmek ve onları toplumsal ve siyasi süreçlerle bağlantılandırmak kimliklerin karmaşıklığını ve çeşitliğini açıklayarak Kürtlerin ötekileştirilmesinin ve bir topluluk ismi içinde homojenleştirilmelerinin önüne geçer.” Çalışma boyunca bu uyarıyı dikkate alarak nesnel olmaya ve mümkün olduğunca yer verilen tüm deneyimleri bağlamları içinde ele almaya çalıştım.

III. BÖLÜM: TARİHSEL/SİYASAL ARKAPLAN: BİR SİYASAL-TARİHSEL MAMUL OLARAK SINIRLAR

Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölge, iki kez sınır olgusuyla karşı karşıya gelerek bölünmüştür. Bunlardan ilki 16. yy.da Safeviler ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki Çaldıran Savaşından sonra, bölgenin bu iki imparatorluk arasında bölüştürülmesiyle gerçekleşir. İkincisi ise Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Osmanlı topraklarının sömürgeci güçler tarafından işgal yoluyla pay edilmesinin ardından görülen bölünmedir.

Bölgenin günümüz sınırları dikkate alındığında dört farklı egemenlik alanından söz edilmektedir: İran, Irak, Suriye ve Türkiye. Türkiye Devletinin diğerlerinden farkı ise sözü edilen tüm devletlere sınırının bulunmasıdır.

Bu çalışmanın alanını oluşturan Suriye-Türkiye sınırının oluşumuna bakıldığında, öncelikle her iki devletin farklı kuruluş süreçleri ve buna bağlı oluşan sınırları bulunduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Bunun da önemi bu devletlerin gerek sınırdaki gerekse ülke içindeki Kürtlere yönelik tutumunu belirlemiş olmasıdır. Dolayısıyla öncelikle bu devletlerin sınır oluşumlarına değinmek yerinde olacaktır.

III.1. TÜRKİYE VE SURİYE DEVLET SINIRLARININ OLUŞUMU

Türkiye sınırlarının belirlenmesinde temel olarak iki biçimden söz edilebilir. Bunlardan biri Osmanlı döneminde yapılan anlaşmalarla belirlenmiş mevcut sınırın kabul edilmesi,¹⁴ diğeri ise yeni bir sınırın tespit ve kabulüdür.

---

¹⁴ Örneğin Lozan Anlaşmasında Türkiye sınırlarında daha önce mevcut olan bir iç sınırın kabulü yoluna gidilmiştir: “1. Bulgaristan ile denize döküldüğü yerden Türkiye’ye Bulgaristan’a ve Yunanistan’a ait üç

Osmanlı Devletinin kuruluşunda ve gelişmesinde, uç beyliğinin kurucu unsur olması aynı zamanda sınır ilişkilerinin kuruluş yıllarından itibaren başladığını göstermektedir. Osman Bey'in kendi döneminde sınır devletlerle iyi ilişkiler geliştirmek amacıyla Rum tekfurlarından Yarhisar Tekfurunun kızını, oğlu Orhan ile evlendirmesi sınır ilişkilerinin bu dönemde geliştiğini göstermesi bağlamında önemlidir. Kuşkusuz kuruluş döneminde Osmanlı'nın henüz güçsüz oluşu özellikle kimi sınırları güvence altına almasını gerekli kılmıştır (Bozkurt 1992: 9).

Ne var ki, Osmanlı'nın giderek güç kazanmasıyla birlikte sınırlara ilişkin bu tutumu değiştirmeye başlayacaktır. Diğer imparatorluklarda olduğu gibi Osmanlı'da da - 1606'daki Zitvatoruk Anlaşmasına¹⁵ kadar- devletlerarası ilişkiler kuvvet/güç esasına dayanmış ve bir dünya imparatorluğu olma amacı güdülmüştür. Özellikle emperyal mantığın gereği olarak, güçlü olanın kazanması gerektiğine olan inanç ile İslam hukuk sistemindeki "dar-ül harb" fikrinin de etkisiyle Osmanlı, yükselme döneminde, yayılmacı bir politika izleyecektir. Bu yayılma politikası nedeniyle sınır ilişkilerinde, kuruluş döneminde görülen güvenlik amaçlı ilişkilere rastlanmaz. Dahası bu dönemdeki tüm anlaşmalarda Osmanlı'nın tek taraflı iradesi hâkim olur.

Duraklama ve dağılma dönemlerine bakıldığında ise, Osmanlıda sınır ilişkilerinin tekrar önem kazanmaya başladığı görülür. Osmanlı'nın gücünü yitirmesiyle birlikte "iyi komşuluk" ilişkileri geliştirme zorunluluğu ortaya çıkar. Ancak, diğer devletlerle birlikte hareket edilmesi, kaybedilen toprakların geri alınmasının istenmesi ve kapitülasyonlar nedeniyle özellikle Batılı devletlerin Osmanlı topraklarında diledikleri gibi hareket edebilmeleri, bu devletin yıkılışına dek sınır ilişkilerinde önemli gelişmeler göstermesini engellemiştir (Bozkurt 1992: 9-10).

Toparlayacak olursak Osmanlı imparatorluğunun Kuruluş ve Gerileme dönemlerinde diyalog ve etkileşim sınır ilişkilerini belirlerken, yükseliş döneminde ise güce bağlı olarak tek yanlı bir dayatmadan söz etmek mümkün görünmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti devletinin sınırlarının tayinine ilişkin gelişmelere bakıldığında ise, yeni devletin kuruluşu için başlangıç olarak kabul edilen 23 Nisan 1920 tarihinden itibaren sınır kavramının temel konulardan biri olduğu göze çarpar. Açıktır ki, yeni

---

sınırın Meriç üzerindeki birleşme noktasına kadar: Bulgaristan'ın bugünkü haliyle güney sınırı" (Bozkurt 1992: 23).

¹⁵ Bu anlaşma aynı zamanda Osmanlı imparatorluğunun duraklama dönemine girdiğinin ilk işaretidir.

kurulan devletin bir ulus-devlet olarak tasavvur edilmesi ve bu amaca hizmet eden Misak-ı Milli kararları da sınır konusunda oldukça önemlidir. Misak-ı Milli ile Osmanlı döneminden kalma kimi sınırlar bazı değişikliklerle birlikte kabul edilirken, Türkiye sınırlarının önemli bir kısmı Lozan Anlaşmasıyla belirlenmiştir.

Türkiye'nin sınırlarına¹⁶ kısaca değinmek gerekirse:¹⁷

- **Türkiye-İran Sınırı:** Türkiye-İran sınırın temeli Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki Kasr-ı Şirin anlaşmasına dayanır. İranla 16. yüzyılın başında başlayan ve iki ülkeden hangisinin Müslüman Ortadoğu'da hâkim güç olacağı ve aralarındaki sınırın nasıl çizileceğini belirlemek için yapılan savaşların sonuncusu 1821-23'tedir. Bu savaş sonunda sınır sabitleştirilmiş ve ortak bir komisyon tarafından çizilmiştir. Arada bir iki sınır pürüzü kalmışsa da, bu hat daha sonra Türkiye ve İran cumhuriyetlerinin doğu sınırı olmuştur (Lewis 1996: 259). Daha sonraki dönemlerde her iki imparatorluğun yerine kurulan İran Cumhuriyeti ve Türkiye devleti arasında çeşitli anlaşmalarla sınır çizgisi düzeltilmeye çalışılmıştır.
- **Türkiye-Irak sınırı:** Türkiye-Irak sınırı Lozan Anlaşmasında çözüme kavuşturulamamış sorunlardan biridir. Bu konuda Milletler Cemiyetinin görüşü de istenmiş ve ancak 5 Haziran 1926 tarihli anlaşma ile sınır belirlenebilmiştir (Bozkurt 1992: 25-26).
- Çeşitli anlaşmalarla belirlenmiş olan **Türkiye-Suriye sınırı**, 877 km. ile Türkiye'nin en uzun kara sınırını oluşturmaktadır. Ancak bu sınırın belirginleşmesi temel olarak iki aşamada mümkün olabilmıştır: Ankara Anlaşması ve Hatay'ın ilhakı.

Bilindiği üzere Türkiye-Suriye sınırı 20 Ekim 1921 tarihli Ankara anlaşması ile belirlenmiştir.¹⁸ Söz konusu sınırı belirleyen Ankara Anlaşmasının yeni kurulan Türkiye devleti için ayrıca bir önemi bulunur ki, bu da batılı bir devletle imzaladığı ilk anlaşma olmasından kaynaklanır. Dolayısıyla sınırı belirleyen bu anlaşma Suriye ile değil, bu ikili ilişkide dolayımı sağlayan Fransa'yla imzalanmıştır. Bozkurt'un da (1992: 27)

¹⁶ Türkiye'nin tüm sınırlarının ayrıntısı için bkz. Bozkurt 1992.

¹⁷ Konumuz itibarıyla sadece Ortadoğu'daki sınırlara yer verilecektir.

¹⁸ Ankara Anlaşmasının bu maddesi ilerleyen yıllarda Lozan Barış anlaşmasının 3. maddesi ile de pekiştirilmiş olacaktır.

ifade ettiği üzere batılı bir devletle Türkiye arasında sınır anlaşması olması komşuluk hukukunun gelişmesini üçüncü bir devletin sağlaması bağlamında önemlidir.

Sınırı belirleyen söz konusu anlaşmanın 8. ve 10. maddeleri aşağıdaki gibidir (akt. Baştürk 2009: 465-466):

Madde 8: Sınır çizgisi, İskenderun Körfezi üzerinde Payas mevkiinin hemen güneyinde olmak üzere seçilecek noktadan başlayacak ve yakınından Meydanı Ekbeze doğru gidecektir. Tren istasyonu ve bu mevki Suriye’de kalacaktır. Sınır çizgisi oradan Marsuva mevkiini Suriye’ye ve Karnaba mevki ile Kilis şehrini Türkiye’ye bırakmak üzere güneydoğuya doğru kıvrılacaktır. Oradan Çobanbey istasyonunda demiryolu ile birleşecektir. Bundan sonra Bağdat demiryolunu izleyecek ve demiryolunun platformu Nusaybin’e kadar Türk toprağı üzerinde kalacaktır. Oradan Nusaybin ile Cezirei İbni Ömer arasındaki eski yolu izleyerek Cezire-i İbn-i Ömer’de Dicle’ye ulaşacaktır. Nusaybin ile Cezirei Ömer mevkiileri ile yol Türkiye’ye kalacaktır. Bu yoldan yararlanmada her iki ülke aynı haklara sahip olacaktır. Çobanbey ile Nusaybin arasındaki demiryolunun¹⁹ istasyon ve mevkiileri demiryolu platformunun parçalarından sayılarak Türkiye’de kalacaktır.

İşbu itilafnamenin imzasından başlayarak bir ay içinde sözgeçen hattı saptamak üzere tarafların temsilcilerinden kurulu bir komisyon görevlendirilecektir. Bu komisyon aynı süre içinde işe başlayacaktır.²⁰

Madde 10: TBMM Hükümeti Pozantı ile Nusaybin arasındaki Bağdat demiryolu kesimine ilişkin ayrıcalık hakkının Adana Vilayetinde yapılmış bulunan şubelerin imtiyazıyla beraber imtiyazlara bağlı bilhassa işletmeye ve nakliyat ticaretine ilişkin tüm hak, izin ve avantajlar ile birlikte Fransız hükümetinin göstereceğı bir Fransız grubuna devredilmesini kabul eder. Türkiye Meydan-ı Ekbez’den Çobanbey’e kadar Suriye topraklarında şimendiferle askeri nakliyat yapmak hakkına sahip olacaktır. İş bu demiryolu parçası ve kolları üzerinde esas itibariyle hiçbir ayırım gözeten tarife uygulanamaz. Gerekirse bu kaideye aykırı hareket edilebilmesi hususunu iki hükümet birlikte tetkik etmek hakkını saklı tutarlar. Anlaşma imkânı bulunamazsa taraflardan her biri tekrar serbest hareket edecektir.

¹⁹ Kimi kaynaklarda Nusaybin’in söz konusu edilen demiryolundan sonra ikiye ayrıldığı belirtilmektedir. Özkan (2002: 151) mekânın yeniden örgütlenmesi sürecinin demiryolu politikalarına yeni boyut kazandırdığını belirtir. Şöyle ki, Osmanlı döneminde uygulanan ağ sistemi temelde Batılı devletlerin gereksinimleri doğrultusunda bir demiryolu şebekesi oluşturur ve birbirinden kopuk mekânlar yaratarak direniş engellerken, Cumhuriyet döneminde benimsenen ağ sistemi bir yandan ulus-devletlerin iktisadi gelişimine katkıda bulunması, diğer yandan memleket sathında bir bağlantı ve koordinasyon sistemi olarak işlemesi beklenmektedir.

²⁰ Bu madde ile her ne kadar sınırın büyük bir bölümünü netliğe kavuşturacak olsa da Türkiye-Suriye sınırının esas biçimini kazanması Hatay’ın Türkiye sınırlarına katılımının tarihi olan 23 Haziran 1939’da gerçekleşecektir.

1921 tarihli bu anlaşmaya karşın Yukarı Cezire üzerindeki teritoryal rekabet devam edecektir. Türklerin bölgeye ilişkin bilgilerinin daha fazla oluşu Türklere, Ankara anlaşmasındaki kimi belirsizlikleri kendi çıkarlarına uygun olarak düzenlemelerinde büyük avantajlar sağlamıştı. Sözelimi, Fransız otoriteleri, bölgenin ekonomik bağlamda merkez durumundaki Nusaybin kasabasının konumunu doğru olarak hesaplayamamıştı. Yukarıda değinildiği üzere, Ankara Anlaşmasıyla, Türkiye ve Suriye arasındaki sınır, Bağdat demiryolu boyunca uzanan hatta dayandırılmıştı. Anlaşmayla Türkiye'ye verilmesi karara bağlanan ancak Fransızların planları göz önüne alındığında Suriye'ye ait olması gereken Nusaybin Kasabasının demiryolunun 2 km. güneyine konumlandırıldığını Fransızlar sonradan öğreneceklerdir. Bölgeye ilişkin ortaya çıkan problemler mutabakat sağlanmasızın Ankara hükümetince benimsenen saldırgan stratejilerle elimine edildi.

Türk yetkilileri Nusaybin ve Cezira bin Omar arasındaki sınır komisyonu tarafından kurulan hattı ihlal askeri noktaları inşa ettiler. Bu şekilde Fransız ordularının Tigres'e doğru ilerlemesinin engellenebileceği düşünüldü. 1925-26 yılları arasında, Türklerin Yukarı Cezire'yi kontrol etme isteği daha belirgin hale gelmişti. Irak'ın Musul Vilayetinin koşulsuz ilhakı, ağırlıklı olarak Kürt nüfusunun bulunduğu ve Türklerin fiilen kontrol edemedikleri toprakların kaybı anlamına geliyordu. Benzer biçimde Fransızların, Kürt mültecilerini kabul etmesi Türkler tarafından tehlikeli bir durum olarak değerlendiriliyordu.

Çoklu müzakerelerin ardından iki ülke 1926 yılı Haziran'ında Nusaybin ve Cezira bin Omar arasındaki sınırı detaylandıran bir protokol imzalamaya yoluna gittiler. Bu protokole göre, "sınır Tell Hassan'ın 5 km. daha güneyine ve Cezire'yi de 500 metre içerini kapsayacak" biçimde yeniden belirlendi. Fransız Subayı Louis Dillema'ya göre; Türkiye ile yapılan bu anlaşma Fransızlar için diplomatik bir zafer değildir; ancak, esas olarak Paris için getirisi, eski sistemin karşılıklı imtiyazlarını yeniden kazandırmış olmasıdır." Bu değişimde Türkiye 80 "asi Kürt köyü" karşılığında Fransa'nın Dicle'ye erişimini sağlayacak olan 85 köyün verilmesini kabul etmiştir (Tejel 2007: 98).

III.2. SURIYE DEVLETİNİN OLUŞUMU VE KÜRTLER

Suriye tarihsel olarak Hitit, Mısır, Pers, Makedon, Roma, Bizans gibi eski ve büyük imparatorluklar ile Emeviler (661-750), Abbasiler (750), Tolunlular, Fatımiler; Haçlı Seferlerinden sonra ise Franklar, Moğol istilası ve Memlukların yönetimi ve etkisi altında kalmıştır. M.S. 633 yılında Arapların egemenliği altına girince, günümüzdeki Ürdün, Lübnan, Filistin ve İsrail topraklarını da içeren geniş coğrafi birim, *Bilad al-Şam* veya *al-Şam* olarak isimlendirilir. 1856 yılında ise Şam ve Seyda'nın birleştirilmesi sonucunda ortaya çıkan yeni vilayet Suriye olarak adlandırılır (Şen 2004: 19).

Yavuz Sultan Selim'in 1516-1517 yılları arasındaki seferleri sonucu, başta Suriye, Mısır ve kutsal topraklar olmak üzere Arapça konuşulan bölgenin önemli bir bölümü Osmanlı Devletinin egemenliği altına girer. Suriye, bir yandan kutsal topraklara kapı açarken, diğer yandan da Osmanlı'nın Asya'nın diğer ülkelerine ulaşmasını sağlayacağından, Osmanlı için jeopolitik açıdan oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Osmanlılar, bazen merkezden atadıkları valilerle ülkeyi yönetmekle birlikte ülke yönetiminde daha çok yerli Arap hanedanlarına dayanarak, onlara bir nevi özerklik vererek denetimi sağlama yoluna gitmişlerdir.

Osmanlı egemenliği döneminde Suriye'de köy, bölge ve aşiret gibi yerel kimlikler temel referans noktaları olmuştur. Ancak İslam ve Sultanın sembolik rolü söz konusu yerel kimlikler için bir üst kimlik olmuştur. Bu sebeple İslamiyet, imparatorluğun geniş çatısı altında Arap, Kürt ve Türk olmayan diğer Müslüman grupların aidiyet ve sadakatleri bağlamında birleştirici bir etken olmuştur (Fragiskatos 2007: 110). Ancak söz konusu görece "bütünlük" 20. yüzyılın başlarında İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Sykes-Picot²¹ anlaşmasıyla sona ermiştir. Bu anlaşma ile Anadolu topraklarının büyük bir bölümünün Osmanlı kontrolünden alınıp I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri ile birlikte çarpışan Yunanistan, Rusya ve İtalya'ya verilmesi öngörülmekteydi. Ayrıca Fransız etki alanı dâhilinde bir Arap Devleti (Suriye)

²¹ Fransız Başbakanı Briand'ın, Georges-Picot'a verdiği talimatın temelinde şu yatıyordu: Osmanlı İmparatorluğu'nda en fazla çıkarı olan ülke Fransa olduğundan, İmparatorluğun yıkılmasından en çok zararı olacak olan da bu ülkedir. Dolayısıyla Fransa'ya zararını karşılayacak bir tazminat verilmedir ki bu da güneyde Mısır sınırına kadar uzanan; Suriye, Lübnan ve Filistin'den oluşan Büyük Suriye idi. Yanı sıra Kilikya'yı ve Musul petrol bölgesi de dâhil olmak üzere Kürtlerin yaşadığı bölgeleri de talep etmekteydi (Yerasimos 2000: 148-149).

kurulacak ve bu devletin yönetimi de -1920 yılında Fransa'nın tahttan indirip kendi doğrudan idaresi altına alacağı- Kral Faysal'a verilecekti.

Türklerin bu dönemdeki temel amacı ise mümkün mertebe en büyük toprak parçasını elinde bulundurmaktı. Özellikle Doğu'daki Kürt bölgelerin elden çıkması Osmanlı için çok büyük bir kayıptı (McDowal 2007: 117). Yine aynı yıl içerisinde Sykes-Picot Anlaşmasının şartlarından haberdar olan, Türk ve Araplar tarafından yönetilmekten ve topraklarının büyük güçler arasında pay edilmesinden korkan kimi Kürt aşiretleri de siyasi bir örgütlenme oluşturdular. Aşiretler, bölgenin kaderini tayin etmek için çeşitli taraflarla görüşmelere başladılar. Ancak Kürt toplulukları arasında bir fikir birliği yoktu; kimi Batı taraftarı iken, kimileri Türkiye yanlısıydı. Bu iki tutuma karşı bir de tam bağımsızlık yanlısı bir politika izleyen aşiretler de bulunmaktaydı (Montgomery 2007: 20-21).

Sykes-Picot Anlaşmasının imzalanmasından bir yıl sonra, yani 1917'de gerçekleşen Bolşevik Devrimi ile birlikte bölgedeki güç dengeleri de ciddi anlamda değişecektir. Bolşevikler emperyalist olduğu gerekçesiyle bu anlaşmaya karşı çıkarak anlaşmanın gizli detaylarını deşifre eder. Bu kez 1920 yılında San Remo'da düzenlenen konferansta, İngiliz ve Fransız güç bölgelerinin sınırları net bir biçimde çizilmiş ve bu sınırlar yine aynı yıl imzalanan Sevr Anlaşması ile son halini almıştır. Böylece Osmanlının toprakları iyice küçültülüyor ve sınırları kuzeyde kurulması öngörülen Ermenistan devletine, güneyde ise Suriye Ceziresine kadar uzanan bir Kürt devletinin kurulması konusunda karara varılıyordu. Buna ilaveten Sevr ile Osmanlı topraklarında yaşayan tüm etnik ve dini azınlıklar da koruma altına alınıyordu. Anlaşmanın özel bölümü (III. Bölüm) Kürdistan'a ayrılmıştı. 62-63 ve 64. madde Kürtlerle ilgili olarak, bölgenin yerel bir özerkliğinin olması gerektiğinden ve anlaşmanın imzalanmasından bir yıl sonra yapılacak bir referandumla Milletler Cemiyeti tarafından Kürdistan'a bağımsızlık verilmesinden söz ediyordu (Lazarev&Mihoyan 2001: 207). Ancak Sevr Anlaşması Türk tarafınca kabul edilmeyecek ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri olarak isimlendirilen yerel Türk direniş grupları ayaklanacaklardır. Özellikle Türk Kurtuluş Savaşı (1920-1922) Türk Devleti ve İngiltere arasındaki güç dengesini Türklerin lehine değiştirmiştir. Bu nedenle Sevr Anlaşması geçersiz hale gelmiştir.

Öte yandan Fırat nehrinin batısındaki topraklarda Fransa ve Türkiye arasında Osmanlı Devletinden kalan toprakların kontrolü noktasında bir mücadele başlamıştı. Türkiye, genelde Kürtlerin yaşadığı vilayetler arasındaki hareketini ve bu bölgelere girişini sağlama almakta ve bölgenin kontrolünü ele geçirmesinde kilit bir rol oynayan Bağdat Demiryolu üzerindeki denetimini bırakmamakta kararlıydı. Fransa bölgeden çekildiğinde Suriye'nin kuzeyi; özellikle Mardin, Urfa, Antep ve Cezire bin Omer (Cizre) Türkiye topraklarına katıldı. Bu esnada hem Fransızlar hem de Türkler bölgedeki Kürt aşiretlerini kullanma yoluna gittiler ve aşiretler arasındaki husumetlerden faydalanarak onları birbirlerine karşı kışkırttılar. Tüm bu sebeplerden ötürü yeni devlet sınırları ancak 1929 yılında son şeklini alabildi (Montgomery 2007: 20-24)

Sonuç olarak bu coğrafyada Osmanlı'nın çöküşüyle birlikte yeni bir dönem başlamış oldu. William Cleveland (2008: 188-89) İmparatorluğun çöküşünün Araplar için ne ifade ettiğini değerlendirirken, Kürtlerin de içinde bulunduğu durumu şöyle özetlemektedir:

Padişahın topraklarında yaşayan Arap halkları için Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması, sadece belirli bir devletin sonunun gelmesi anlamı taşımıyordu; bu aynı zamanda 400 yıldır davranışlarını şekillendiren siyasal, toplumsal ve dini düzenin de sonu demekti...

Osmanlı İmparatorluğu tebaasına, daha büyük evrensel bir düzene ait olmanın güven duygusunu vermişti. Bu düzen bir yandan Osmanlı hanedanı ile hükümdar sultan, diğer yandan sultanların korumaya özen gösterdikleri İslami kurumları ve uygulamalar tarafından temsil edilmekteydi. İmparatorluğun tebaa gözündeki meşruluğu sadece istikrarlı bir yönetim sağlama yeteneğinden değil, aynı zamanda hükümdarlarının siyasal ve toplumsal düzenin şeriat adaleti uygulamasına, ulemanın rolüne saygıya, dini eğitimin himayesine ve kutsal şehirlerin korunmasına gösterdikleri kararlılığından kaynaklanmaktaydı... Sultanın Müslüman Arap tebaası böyle bir devlette huzurlu olabilirdi. Ancak ne o devlet ne de onun İslamî kurumları Ortadoğu'da söz sahibiydiler. Eski Arap ve Türk tebaası başıboş kalmıştı.

Savaş sonrası gelişen yeni ulus-devlet düzenleri, emperyal güçlerin planlarına uygun bir biçimde bölünmüş olan bölgeye dışarıdan, Fransızlar ve İngilizler tarafından dışarıdan empoze edildi. Böylece, Cleveland'ın da (2008: 190) vurguladığı gibi, Araplar daha önce Osmanlı vilayetlerinin sakinleriyken kendilerine Iraklılar, Suriyeliler ve Filistinliler olarak yeni kimlikler yaratmak zorunda kaldılar. Bu sebepten ötürü yeni

kurulan devletlerdeki temel sorunlardan birini yeni bir kimlik ve aidiyet duygusu yaratmak oluştuyordu. Ancak, bölge insanları için “birlik”ten çok, sosyal ve siyasal hayata egemen olmaya başlayan “bölünmüşlük” tercih ediliyordu. Bu durum özellikle yeni inşa edilen manda Suriyesi için geçerliydi (Fragistakos 2007: 110).

III.2.1. SURİYE KÜRTLERİ

I.Dünya Savaşının ardından, Osmanlı sonrası Arap dünyasının sınırlarının çizilmesine paralel, Kürtler İran, Irak, Suriye ve Türkiye’den oluşan dört ülke sınırlarıyla birbirlerinden ayrılmışlardır. Sözü edilen bölgedeki Kürtlerin büyük bir kısmı Türkiye, Irak ve İran’da kalırken, daha az sayıda Kürt o dönem Fransız mandası olan Suriye sınırları içinde kalmıştır.

Kürtlerle ilgili çalışmalara bakıldığında, çoğunun Irak, İran ve Türkiye’deki Kürtlere odaklandığını çok azının Suriye’deki Kürt nüfusuna ilgi gösterdiği dikkati çekmektedir. Ancak özellikle 1990’lı yıllarda insan haklarının öneminin vurgulanmasının bir sonucu olarak ilk kez Suriye Kürtlerine ilişkin detaylı çalışmalar ortaya çıkmıştır (örneğin Human Rights Watch 1991, 1996; McDowall 1997). Bu çalışmalar ise kronolojik referans noktalarına vurgu yapmakla birlikte daha çok Suriye’deki Kürtlerin yasal çerçevede “azınlık” statüleri üzerinde durmuşlardır. Ayrıca 2004 yılının Mart ayında Qamişlo’daki ayaklanmalar da Suriye’deki Kürt sorunu ile ilgili bir dizi yayını (Gambill 2004: 1–4; Gauthier 2005: 97–114, 2006: 217–31; Lowe 2006: 1–7; Tejel 2006: 117–33, 2007b: 269–76) teşvik etmiştir. Ancak artan bu ilgiye karşın konuyla ilgili antropolojik, tarihsel ve siyasal bakış açısı oldukça yetersizdir. Bu durumun temel olarak iki nedeni bulunur. İlki Suriye Kürtlerinin de, tıpkı Aleviler ve Dürzîlerde olduğu gibi, Arap çoğunluk içerisinde asimile olacağına ilişkin varsayımdır. Diğeri ise güçlü bir siyasal hareketin bulunmayışıyla ilişkilidir. Bu nedenle Kürtlerin “kimlik talepleri”, ülkenin geçirdiği dönüşüm sürecinde sosyo-ekonomik konumlarını kaybetmekle karşı karşıya gelen elitlerin talepleri olarak kabul edilmiştir (Tejel 2009: 1). Kuşkusuz bu veri eksikliği Suriye devletinin Kürtlere ilişkin araştırmalara ve yayınlara yönelik yasaklamalarından da kaynaklıdır. Bu nedenle bu bölümde Türkiye Kürtlerine ilişkin bilgi verili olarak kabul edilerek Suriye Kürtlerine yer verilecektir. Zira Suriye’deki

Kürt varlığı ve sorunu büyük ölçüde Cumhuriyet Türkiyesinin izlediği politikalar sonucunda şekillenmiştir. Buna ilaveten Suriye Kürtleriyle ilgili bu arkaplan bir yandan Türkiye ve Suriye’de yaşayan Kürtleri birbirinden ayıran yeni sınır bölgelerinin oluşumunu ve evrimini gözler önüne sererken diğer yandan Kürtlerin Suriye’de maruz kaldıkları asimilasyon, diskriminasyon ve entegrasyon gibi süreçlerin de anlaşılır olmasında faydalı olacaktır.

III.2.1.1. Suriye Kürtlerinin Demografik Yapısı ve Yerleşim Alanları

Suriye’deki Kürt nüfusuna ilişkin resmi bir kayıt bulunmamakla birlikte Suriye Devleti tarafından ileri sürülen rakamlar da gerçeğe uyuşmamaktadır. Yapılan tahminler ise bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Sözgelimi 1976 yılı Kürt nüfusuna ilişkin tahminlerde Suriye Arap Cumhuriyetinin 7.5 milyon nüfusunun 825.000’inin (yaklaşık %11’nin) Kürtlerden oluştuğu kaydedilmektedir. Bu tahmin izleğinde bölgesel dağılım şu şekilde verilmiştir (akt. Nazdar 1993: 194):

BÖLGE	NÜFUS
Kürt Dağı	290.000
Jebel Samaan ve Azaz	30.000
Ain al-Arab	60.000
Kuzey Cezire	360.000
Güney Cezire	10.000
Halep	10.000
Hama	5.000
Şam	30.000
Diğer Bölgeler	30.000
Toplam	825.000

Günümüzdeki tahminlere göre Kürtler; Suriye’de, Araplardan sonraki en çok nüfusa sahip etnik grubu oluşturmakta ve nüfuslarının 1-1.5 milyon arası olduğu kaydedilmektedir.²² Bu da 22 milyon olan toplam nüfusun %9’una tekabül etmektedir. Ancak bu oranın da kesin olmadığını belirtmek yerinde olacaktır.²³ Zira kimi resmi kaynaklara göre bu rakam 500.000’dir. Açıktır ki, Suriye’deki Kürt nüfusuna ilişkin bu belirsizlik Suriye’nin Kürt etnisini yok sayması ve ülkedeki tüm etnileri Suriyeli Arap olarak kabul etmesiyle ilişkilidir.

Suriye’deki Kürt nüfusuna ilişkin belirtilmesi gereken bir diğer önemli nokta, nüfusun dönemselsel olarak da farklılık göstermiş olmasıdır. Antik çağlardan itibaren Suriye’nin kuzey kesimlerinde diğer topluluklarla birlikte yaşayan bir Kürt nüfusu söz konusuydu. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise özellikle Suriye’nin iç kesimlerinde Kürt nüfusunda gözle görülür bir artış olmuştur. Bunun nedeni, Kürt aşiretlerinin zorunlu göçe tabi tutulması yani sürgün edilmesi ve Mekke’ye giden Hac yolunun korunması için başta Şam olmak üzere çeşitli şehirlere Kürt birliklerinin yerleştirilmesiydi (Fuccaro 2010: 233-34). Tejel de (2009: 11) farklı bölgelerden birçok Kürt göçmenin bu askeri birliklere katıldığını ve 1946’daki bağımsız Suriye döneminde yerel hiyerarşilerin kırılmasına dek Şam’daki Kürt toplumunda Kürt Ağa ailelerinin hâkim olduğunu belirtir.

Suriye’deki mevcut Kürt nüfusunun yanı sıra, 1920 ve 1930’lu yıllarda Türkiye, İran ve Irak gibi ülkelerden Suriye’ye kitlesel göçler söz konusu olmuştur. Türkiye’deki Kürtlerin göçünden söz edecek olursak, bunlar temelde iki nedene bağlı olarak gerçekleşmiştir. İlki, bu yıllar arasında Türkiye’de çıkan isyanların bastırılmasının ardından görülen göçlerdir. 1925’teki Şeyh Said isyanının ardından hapsedilen ve sürgüne gönderilen Kürtlerin dışında önemli sayıda Kürt de Suriye’ye kaçmak zorunda kalır: Haco Ağa, Ramanlı Emine Perixané, Cemilé Çeto, Resulé Mihamed, Motkili Hacı Musa Bey, Kör Hüseyin Paşa, Bedirhaniler, Şeyh Said’in oğulları Ali Rıza ve Selahaddin, Abdurrahmané Aliye Yunıs, Madenli Dr. Ahmet Nafız, Madenli Arif Abbas, Hessareli İsmail Ağa, Omeryan Ağası Ahmedé Süleyman, Cizreli Nayife Paşe gibi yüzlerce Kürt ağası, beyi ve şeyhi sürgün kararına uymayarak ya da sürgün

²² Bkz. Lazarev&Mıhayon 2001; Montgomery 2007; Lowe 2006.

²³ Gambill, C. Gary: The Kurdish Reawakening in Syria. Middle East Intelligence Bulletin, Cilt 6, sayı 4, Nisan 2004 (http://www.meib.org/articles/0404_shtm)

edildikleri yerlerden kaçarak Suriye'ye ve o dönemde Suriye'de bulunan Fransız manda idaresine sığınmışlardır. Böylece Suriye, Türkiye'deki rejime muhalif olanların sığınağı haline gelmiştir. Ayrıca sadece siyasiler değil, aynı zamanda değişik suçlardan (cinayet vb.) aranan ya da ceza almış olanlar ile askerlik yapmak istemeyenler de Suriye'ye kaçmıştır. Bu dönem Cigerxwin'in anılarında aşağıdaki gibi yer almaktadır (akt. Tan 2010: 269):

1925 ve 1926 yıllarında birçok Kürt önderi ve savaşçısı Suriye'ye geçtiler. Aralarında her kesimden insan vardı. Beyler, ağalar, şeyhler, meleler, sıradan savaşçılar... Güneye geçenler arasında okumuş ve aydın insanlar olduğu gibi, cahiller de bulunuyordu. İsyân sonrasında kaçan katiller, soyguncular ve eşkıyalar da gelmişti. Güneye geçenlerin arasında arkadaşlarını düşmana teslim etmiş, düşman hesabına arkadaşlarını öldürmüş Kürtler de vardı. Kör Hüseyin Paşa, Xweytli (Motki'nin bir bölgesi) Hacı Musa Bey, Garzan mirleri, Palu mirleri, Daraheni mirleri, Şeyh Said'in akrabaları, Çan Şeyhleri ile ağalardan Haco, Saruxan, Eminê Ahmed (Perîhanê), Hacı Ali'nin oğlu Bedirhan, İsmail Mihamed, Cemilê Çeto, Ali Yunis, Savur De'raveri Ağası Tewfoye İsayê Hamo, Ahmedê Süleyman, Yusuf Osman ve daha yüzlerce güneye geçmişti.

Sonradan Cemilpaşa ile Bedirhan ailesinin bazıları ile Dr. Ahmet Nafiz Bey, Şewket Zülfi, Osman Sabri, Reşit Kurd gibi simalar da güneye geçmek zorunda kaldılar. Güneye gidenlerin hepsini sayarsak kitaplar yetmez...²⁴

Suriye'deki Kürt nüfusunun değişmesinin ikinci nedeni ise 1920-1946 yıllarındaki manda yönetimi esnasında, Fransa yönetiminin "çeşitlilik" yaratma siyaseti çerçevesinde, gelen tüm farklı etnik grupları Suriye uyuşuna kabul etmesidir (Tejel 2007). Cezire'deki nüfusun 1920 ve 1930'lu yıllar boyunca Türkiye ve Irak'tan gelenlerle birlikte binlerce kişiye yükseldiğini; 1927'den önce yalnızca 45 Kürt köyü bulunurken, 1939'da bu sayının 700-800 köye ulaştığını aktarmaktadır. Buna ilaveten 1939'daki nüfus sayımına göre Cezire'de toplam nüfusun 158.550 olduğunu ve bunun 81.450'sinin Müslüman Kürt, 2.150'sinin ise Yezidi Kürt olduğunu kaydetmektedir.

Suriye'deki Kürt nüfusunun yoğunlaştığı bölgelere²⁵ bakıldığında ise diğer nüfusun aksine, iç kesimlerde (Halep, Şam, Humus, Lazkiye gibi) oldukça dağınık bir

²⁴ Cegerxwin (2003) anılarında giden Kürtler ile kalanlar arasındaki ilişkiyi şöyle aktarmaktadır: "..., 1925 ayaklanmasından sonra çok sayıda Kürt ağa, bey, şeyh ve ileri geleni Suriye ve Cizre Kürtlerinin yanına geçtiler. Ancak güneye geçenler, kuzeyde Türkiye sınırları içinde kalan alanları talan etmeye, soygun ve cinayete başladılar. Kendileri sürgün olanlar, kuzeyde kalanlara anlatılamayacak kadar çok baskı ve zulüm ettiler."

yerleşimden söz etmek mümkünken, nüfusun büyük bir bölümünün esas itibariyle Türkiye sınırında üç bölgede toplandığı görülmektedir. Bunlar; Suriye'nin kuzey sınırı boyunca uzanan ve birbirlerinden izole Kobane, Kürt Dağı ve El-Haseke'dir. Bu üç yerleşim bölgesi aynı zamanda Türkiye ve Irak'taki Kürt bölgelerinin doğal bir uzantısını oluşturur. Ne var ki, 20. yüzyılın başlarında coğrafi kökenleri, geçmişleri, yaşam tarzları (göçebe/yerleşik) ve farklı bölgelere yerleşmeleri nedeniyle Suriyeli Kürtler homojen bir grup oluşturmamışlardır. Bireyler ve gruplar (aşiret, aile gibi) için dilsel ve tarihsel tanımlamalardan çok, toplumsal ve siyasal çıkarlar belirleyici olmuştur. Başka bir deyişle çağdaş Suriye'nin gelişimine dek Kürt grupların tanımlamalarında etnik/ulusal kimlik değil, coğrafi köken (köy gibi), aile, aşiret ya da mezhepleri içeren ilişkisel bağlamlar referans noktalarını oluşturmuştur. Parçalanmışlıkla karakterize edilen Kürtlerin içinde buldukları bu durum, ileride yer verileceği üzere bir yandan manda dönemi boyunca vurgulanarak Kürtlerin bir "azınlık" olarak dikkate alınmamasına yol açarken, diğer yandan Suriye devletinin Kürtlere yönelik stratejilerinde etkili olmuştur (Tejel 2009: 8; Montgomery 2007: 26). Dolayısıyla kısaca da olsa bu yerleşim birimlerine değinmek gerekmektedir:

Kürtlerin yoğun bir biçimde yaşadıkları bu bölgeler arasında yerleşimi en eski olan Kürt Dağı'dır. Montgomery (2007: 26) Kürt Dağı'ndaki yerleşim tarihinin yüzlerce yıl öncesine dayandığını aktarmaktadır. Bölge, Antakya ve İskenderun ovası ile sınırdır. Burada oldukça verimli arazileri sahip Kürt köyleri bulunur: hububat, üzüm, dut ağacı ve fig bu bölgede yetişir (Nazdar 1993: 195).

Kürtçe ismi Kobane olan Ain el-Arap/Arap Pınarı ya da Cebel Ekrad ise, Suriye'nin en küçük Kürt bölgesidir.²⁶ Efrin'in kuzeydoğusunda, Türkiye sınırında yer alan Kobane tarihi bir yerleşim birimi olmasının yanı sıra, nüfusunun tümü Kürtlerden oluşur (Nazdar 1993: 195).

²⁵ Kürt nüfusunun yoğun olduğu ilçelerden 4'ü Cezire'de yer alır: Qamişlo (40 bin nüfuslu), Amuda (15 bin), Derbasiya (10 bin) –bu üç ilçe aynı zamanda Türkiye sınırında yer alır- Derik (60 bin) –Irak sınırı), Ain al-Arap (8 bin) Cezire'nin, Afrin (20 bin) ise Kürt Dağı'nın önemli Kürt yerleşim birimleridir (Nazdar 1993: 195).

²⁶ Osmanlı arşiv belgelerinde 17. yüzyılda Osmanlı Sultanı tarafından Cerablus ve Seruğ civarına yerleştirilmiş Kürt aşiretlerine yer verilir. Bazı kesimlerce Arap oldukları ileri sürülen bu aşiretler Cerablus'ta Barazi Konfederasyonu'nu kurmuşlardır. Baraziler sınır çizilmeden önce dağlık bölgeler ile Seruğ ve Cerablus arasındaki düzlüklerde yaşıyorlardı. 16.000 üyesi olan bu konfederasyon Şeddadi, Şeyhan, Kikan ve Pijan aşiretlerinden oluşuyordu (Tejel 2009: 9).

Bir diğ er bölge olan el-Haseke²⁷ ise Suriye'nin kuzeydoğ usunda yer alır. Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları yerleşim birimleri burada bulunur. Bölge, Fırat ve Dicle arasında yer aldığından aynı zamanda “Ada” olarak da isimlendirmektedir. Cezire bölgesi, uzun yıllardan beri hem Kürt göçebe aşiretlerinin hem de Arap Bedevilerinin meracılık faaliyetlerini gerçekleştirdikleri bir alan olmuştur. Osmanlı döneminde göçebe Şammar ve Tay Arap aşiretleri develerini bu bölgede otlatırken aynı zamanda yarı-göçebe Milli, Dakkori ve Heverkan Kürt aşiretleri de sürülerini burada otlatıp kışı geçiriyorlardı (Nazdar 1993: 195). Dolayısıyla bölge yüzyıllar boyunca Kürt ve Arap aşiretlerinin hâkimiyet sağlama mücadelelerine sahne olmuştur. Öyle ki bu üstünlük kurma savaşı, 20. yy.ın başlarında İbrahim Paşa'nın Kürt Milli Konfederasyonu²⁸ ile büyük Arap Aşireti Şammar arasında önemli bir anlaşmazlığa dönüşecektir.

Ne var ki, I. Dünya Savaşı'nın ardından, uluslararası sınırların belirlenmesiyle birlikte 1920'den itibaren Kürt aşiretleri yerleşik hayata geçirilmişler; izleyen yıllarda yerleşik tarımın avantajlarının farkına varılmasıyla birlikte Arap Bedevi aşiretleri de yerleşikliğe geçme konusunda teşvik edilmişlerdir (Montgomery 2007: 27-28). 1924 yılında Türkiye ile Suriye arasındaki sınırın kapanmasıyla birlikte bölgeye yerleşim süreci daha da hız kazanmaya başlamıştır. Özellikle yıllık göç rutinlerini tam olarak uygulayamaz hale gelen kimi aşiretler sınırın güneyine yerleşmişlerdir. Buna Türkiye'den çeşitli gerekçelerle sınırı geçip gelenler de eklenmiştir. Bruinessen (2003: 154-155), Qamişlo'nun da içinde bulunduğu bölgede beş yıl kadar kısa bir süre içinde bir kasaba, 28 köy, 48 ufak köy ile 29 yalıtılmış çiftliğin kurulduğunu aktarır.

Öte yandan Cezire bölgesi, yukarıda da değ inildiği üzere sınır tayini esnasında Türklerle Fransızlar arasındaki sorunlu yerlerden biri olmuştur. Bölgenin resmen Suriye'ye verilmesinin ardından Fransızlar özellikle bu bölge ile ilgilenmiş; bölgede düzenin ve

²⁷ Bu çalışmanın, Suriye tarafında alanını oluşturacak olan Qamişlo kasabası el-Haseke bölgesinde yer almaktadır.

²⁸ Milliler esas olarak Karacadağ eteklerinde yaşıyorlardı. 17. yüzyılda başlayan aşiretleri yerleşik hayata geçirme politikası sonucunda Diyarbakır civarı ile Rakka'da eyaletine zorla yerleştirilmişlerdir. Buna karşın Milliler daha verimli otlaklar bulmak üzere sık sık yerlerini terk etmişlerdir. 18. yüzyıla gelindiğinde ise Milliler Osmanlı'ya vergi vermeyi reddedecek bir güce ulaşmıştır. Ancak gerek iç çatışmalar gerek yukarıda değ inilen Arap Şammar aşireti ile olan çatışmalar konfederasyonun gücünü zayıflatmıştır. Buna ilaveten konfederasyonun yönetimini ele alan İbrahim Paşa merkezi hükümetle asla zıtlaşmamış; aksine 19. yüzyıl sonlarında Hamidiye Alaylarında aktif bir rol üstlenmiştir. Jön Türk Devrimi esnasında da Sultan'ın tarafında yer alarak, Suriye'den Sultan'a destek vermeye çalışmıştır. 1921 yılında yeni sınırların çizilmesiyle birlikte Millilerin topraklarının büyük bir kısmı Suriye topraklarına dâhil edilmiştir (Tejel 2009: 9-10).

gelişmenin sağlanması için birtakım adımlar atmıştır. Bu adımlar arasında Arap, Kürt, Çerkez, Süryani, Ermeni ve Süryani Katoliklerine bu bölgede yerleşmeleri ve ziraat yapmaları için destek verilmesi yer almıştır. Ayrıca Haseke, Qamişlo ve Amude gibi yerlerin nüfusları arttırılarak, buralar gelişen merkezler haline getirilmiştir. Fransızlar baştan beri bu bölgedeki Arapların varlığına karşı bir denge unsuru olarak, Cezire'deki Kürtlerin desteğini ve dostluğunu kazanmaya çalışmışlardır (Jwaideh 1999: 277).

Cezire'deki Kürt nüfusunun yoğunluğunu bir diğer nedeni, daha önce yer verildiği üzere gerek 1920 ve 1930'larda Türkiye'de gerekse 1930, 1940 ve 1950'lerde Irak'taki isyanların bastırılmasının sonucunda Suriye'ye kaçan Kürtlerin de öncelikle bu bölgeye yerleşmiş olmalarıdır. Bu durum çoğu zaman Suriye hükümet çevreleri tarafından, ülkedeki Kürtlerin başka ülkelerden göç ettiği iddiasını güçlendirmek üzere kullanılmıştır.²⁹

Buna ilaveten Suriye'deki kentli ve köylü Kürtler arasında kültürel bakımdan belirgin farklılıklar bulunuyordu. Şehirlerde yaşayan Kürtlerin çoğu, özellikle de Osmanlı askeri ve idari oluşumunun bir parçası olarak, yüzyıllardır Arap kent kültürü ve toplumuna entegre olmuş topluluklara mensuptular. Suriye'nin en büyük ve en önemli Kürt kent

²⁹ Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, bu kitlesel göçler sadece Suriye'ye değil, diğer ülkelere de olmuştur. Hatta Modern Ortadoğu'nun ilk bölgesel ittifakının önemli iki maddesi de Kürtlerin bu sınırlar arası geçişleriyle ilgili olması ilginçtir. Yeni kurulan devletler –Türkiye, İran, Irak ve Afganistan- sınırları arasındaki insan geçişlerini engellemek üzere 8 Temmuz 1937'de Sadabat Paktı'nı imzalarlar. Özellikle Türkiye, Irak ve İran'ın bölgesel bir ittifak arayışı içine girmelerinin önemli gerekçelerinden biri her üç devlet tarafından da bir tehdit olarak algılanan Kürt meselesidir. Aslında bu mesele hem devletlerin içinde iç isyan veya huzursuzluklar olarak tezahür ettiğinden bir iç tehdittir; hem de zaman zaman devletlerin birinden kaçan Kürtlerin diğer komşu devletlere sığınması nedeniyle bir dış tehdit haline dönüşmektedir. Dahası, Türkiye, İran ve Irak'ta önemli büyüklükte bir Kürt azınlık vardır ve bu ülkelerin ulus inşası süreçlerinde bu azınlığın kimliği büyük ölçüde dışarıda bırakılmıştır. Yanı sıra Kürt azınlığın büyük çoğunluğu bu dönemde göçebe bir yaşam sürmektedir ve mevsimsel olarak ülkesel sınırlar arasında sık sık geçiş yaparak sınırları ihlal etmektedir. Bu durum sınırları konusunda son derece hassas olan yeni kurulmuş ulus-devletlerce hoş karşılanmamaktadır. Türkiye, İran ve Irak, devlet ve ulus inşası çerçevesinde sınırlarını net bir şekilde belirleme ve ulusal bir kimlik geliştirme yoluna gittiklerinde ise ciddi Kürt isyanları ile karşılaşmışlardır. Bu durum bu ortak meselenin çözümü için üç devleti birbirine daha da yakınlaştırmıştır. Kürt nüfusun özellikle üç ülkenin sınırları çevresinde yoğunlaşması ve isyancıların dönem dönem üç ülke içinde hareket etmesi bu sorunun ortak bir çözüme kavuşturulmasının gerekliliğini arttırmıştır (Palabıyık 2001:159). Dolayısıyla Paktın imzalanması temelde sınır sorunlarının çözüme kavuşturulması gereksiniminden kaynaklanır. Özellikle Antlaşmanın 7. maddesi doğrudan Kürtleri hedeflemiştir. 7. madde şöyleydi: “Bağıtlı yüksek taraflardan her biri, kendi sınırları içinde öteki bağıtlı tarafların kurumlarını yıkmak, düzen ve güvenliğini sarsmak ya da hükümet rejimini bozmak amacıyla silahlı çeteler, birlikler ya da örgütlerin kurulmasını ve eyleme geçmelerini engellemeyi yükümlenir” (Özkan 2002: 159).

yerleşim alanı olan Şam'da, Kürt nüfusun %40'ı tümüyle Araplaşmıştı.³⁰ Buna karşın Suriye'nin kuzeyinde yaşayan Kürtler esas itibariyle köylü bir nüfus olarak kalmıştı (Nazdar 1993: 195). Dolayısıyla Cezire ve Kobane'de yaşayan Kürt aşiretlerinin özellikle sosyo-ekonomik farklılıklarının çok belirgin olması nedeniyle kendilerini Suriye'deki kentli Kürt kültürü ile özdeşleştirmeleri zordu. Kuzeyin kırsal kesimlerinde hızlanmakta olan yerleşik hayata geçiş süreci, birçok Kürt aşiret mensubu ile toprakları arasında sürekli bir ilişki doğurdu ve böylece Kürt yerleşim alanlarında bir anlamda sosyo-ekonomik birliği empoze edici bir etki yarattı. Ayrıca hemen hemen tamamı Kürtlerden oluşan Kobane dışında, Kürtlerin yanı sıra çok sayıda Bedevi, Arap, Gürcü, Türkmen, Hristiyan ve Yahudi'den oluşan yerel nüfusun karma etnik ve dinsel kompozisyonu, özellikle kültürel pratiklerin gelişmesi bakımından topluluk sınırlarının aşılabilir olmasına büyük katkı sağladı (Fuccaro 2005: 236).

III.2.1.2. Suriye Kürt Politikası

Suriye devletinde, aynı zamanda Kürtlere ilişkin siyasetini de belirleyen iki temel dönem göze çarpar:

- 1- Manda Yönetimi ve Kürtler (1920-1946)
- 2- Bağımsız Suriye, Arap Milliyetçiliği ve Kürtler (1946-...)

III.2.1.2.1. Fransız Manda Yönetimi: “Birlik ve Çeşitlilik” (1920-1946)

İngiltere ve Fransa, I. Dünya Savaşından sonra 1920'lerden başlayarak Ortadoğu'nun kaderini belirleyen baş aktörler olmuşlardır. Söz konusu iki emperyal güç, önceleri Osmanlı ve İran egemenliği altında olan bu toprakları paylaşmış ve bölgede kendilerine karşı oluşabilecek herhangi bir birliği engellemek üzere “böl-yönet” biçiminde bir strateji uygulamışlardır. Günümüz Ortadoğu haritası emperyal çıkarların bu stratejisi

---

³⁰ Ünlü düşünür ve Arap milliyetçisi Muhammed Kurd Ali ve 1936'da Suriye Komünist Partisini kuran Halid Bektaş gibi önemli kişiler bu Kürtler arasında yer alır (Tejel 2009: 10).

sonucunda kurulmuş ve biçimlenmiştir. Özellikle manda³¹ sistemi aracılığıyla Ortadoğu'daki varlıklarını uzunca bir süre devam ettirebilmiş olan İngiltere ve Fransa yeni yönetimler konusunda uygulamada farklı yollar izlemişlerdir: İngiltere yeni kurulan ülkelerdeki konumunu “dolaylı” bir yönetimle garanti altına alırken, Fransa ise “doğrudan”³² bir yönetim biçimini tercih etmiştir.

Esasında Fransızların Ortadoğu'ya ilişkin emelleri, hem Suriye hem de genel olarak Ortadoğu'da birbiriyle ilişkili iki önemli bağlamda (bölgenin dünya ekonomisine entegrasyonu biçimindeki ekonomik bağlam ile Arap milliyetçiliğinin amaçlarından oluşan siyasal bağlam) dönüşümlerin yaşandığı bir dönemde şekil almaya başlamıştır. Bu nedenle manda güçlerinin de bölgedeki dönüşümlerde etkili olduğu ve hatta yön verdiği görülmektedir. Fransız otoriteleri yerel, etnik ve dini grupların azınlık olarak tanımlanmasında ve Suriye ile Lübnan adında iki yeni ulus-devlet oluşturmada önemli bir araç olmuştur (Tejel 2007).

Yukarıda da yer verildiği gibi, Suriye devleti bu dönemde kurulmuş ve 1920-1946 yılları arasında Fransızların doğrudan yönetimi altında kalmıştır. Fransa, Suriye üzerindeki ayrıcalıklı konumunu Skyes Pickot anlaşmasıyla kazanmıştır. Özellikle General Gouraud'un güçlerinin 1920 yılında Faysal'ı Şam'dan çıkarmasıyla³³ birlikte Fransa'nın, Suriye ve Lübnan'daki denetimi, büyük bir askeri birlik ve karmaşık bir sivil idareciler hiyerarşisiyle desteklenmiştir. Fransa'nın doğrudan yönetim politikası, karar verme otoritesini doğrudan Yüksek Komiser'e devrederek yerel politikacıların özerklik uygulamalarına olanak tanımamıştır. Bu nedenle ne yerel siyasi liderlerin ne de genel olarak Suriye halkının Fransa'nın baskısıyla uygulanan parlamenter sistemin

³¹ Manda; “az gelişmiş ülkeleri, kendi kendilerini yönetecek bir düzeye erdirtip, bağımsızlığa kavuşuncaya kadar Milletler Cemiyeti'nin koyduğu şartlar dâhilinde yönetmek için emperyal devletlere verilen yetki” (Altuğ 2008: 78) anlamına gelmektedir.

³² Şunu da belirtmek gerekir ki, Fransa'nın bu doğrudan yönetimi hedefleyen politikası her ülkede farklı biçimlerde uygulanmıştır. Sözelimi Lübnan'daki durum Suriye'den farklılıklar gösterir. Burada yerel liderlik bir yandan benzeri olmayan bir sistemin ortaya çıkmasında etkili olurken, diğer yandan da yerel liderler sistemin işleminde çıkar sahibi olmuşlardır (Cleveland 2008: 243).

³³ I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle, İngilizler Araplara bağımsızlık vaatlerini yerine getirmek üzere kendi kontrollerinde ve Faysal'ın liderliğinde bir Arap yönetimi oluşturdular. Faysal, 1920 Mart'ında Şam'da toplanan Suriye Kongresi'nde Filistin'i de içine alan Birleşik Arap Krallığını kurduğunu ilan etti. Ancak, İtilaf Devletlerinin (İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya) savaş sırasında kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmalara (Sykes-Picot) göre Suriye Fransa'nın, Filistin ve Irak ise İngiltere'nin payına düşüyordu. Bu nedenle İngilizler söz konusu paylaşım planlarına uyararak, bölgeyi terk ettiler. Fransa, Suriye'de kontrolü sağladıktan sonra Faysal yönetimini işbaşında uzaklaştırarak Şam'da tümüyle kendi denetimindeki manda yönetimini kurdu.

korunması ve sürdürülmesine yönelik ciddi anlamda bir çıkarları olmuştur. Dolayısıyla manda sisteminin yerel düzlemde bir meşruluğu olamamış, 1946'da Fransızların Suriye'den çekilmesiyle ortadan kalkmıştır (Cleveland 2008: 242-43).

Öte yandan Fransa'nın Suriye üzerinde talep ettiği haklar dinsel, ekonomik ve stratejik çıkarların bir karışımından oluşmuştur. Bu bağlamda Fransa, Levant'daki Hıristiyan toplulukların, özellikle Lübnan Dağı'ndaki Katolik Marunîlerinin,³⁴ koruyuculuğunu üstlenmiştir. 19. yüzyıl boyunca bölgedeki Hıristiyan grupları korumaya ve eğitim kurumlarını geliştirmeye yönelik üstün bir çaba söz konusudur (Tejel 2007). 20. yüzyıla gelindiğinde ise Fransa bu görevi sürdürmeyi ahlaki bir görev sayacak ve bunu bölgede hak talep etmesinin bir gerekçesi olarak sunacaktır. Fransızların bölgedeki ekonomik varlığının sebebi ise Osmanlı ile olan ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Fransızlar, Osmanlı'nın son dönemlerinde demiryollarına, limanlara ve ticarete yönelik büyük yatırımlar yapmıştır. Buna ilaveten İngilizlerin Ortadoğu'daki etkisine karşı stratejik bir denge kurma gereksinimi duyan etkili Fransız imparatorluk yanlısı çevreler, Fransa'nın Kuzey Afrika ve Levant'da kendisine yer sağlayamadığı takdirde bir Akdeniz ülkesi olamayacağını ileri sürmüşlerdir (Cleveland 2008:244). Tüm bu gerekçelerle Fransa, Suriye'de Milletler Cemiyetinin onayıyla 1922-1946 yılları arasında sürecek olan bir manda idaresi kurmuştur. Belirli ekonomik ve stratejik çıkarları güvence altına alma isteğine paralel Fransa, I. Dünya Savaşı boyunca Ortadoğu'daki, özellikle bugünkü Suriye ve Lübnan'ı içine alan bölgede, siyasi gelişmeler üzerinde tam bir denetim kurma çabasına girişmiş ve tüm kolonyal güçlerde olduğu gibi bu amaç *baskı* ve *bölünmelerle* gerçekleştirilmiştir.

Böylece baskı politikasını hayata geçirmek amacıyla güçlü bir ordu kurulması hedeflenmiştir. Bununla ilişkili olarak hemen hemen tüm alanlara nüfuz eden Gizli Servis kurulmuş ve "Levant Ordusu"sunun Suriye topraklarına konuşlandırılması

---

³⁴ Arapça konuşan Hıristiyan topluluklarında özellikle de Suriye'de yaşayan Hıristiyanlar arasında bir kültürel uyanış ve arayış yaşanmaktaydı. Bu gelişmelerde Roma Katolik misyonerlerinin rolü büyüktü. Etkinlikleri ve güçleri giderek artan bu misyonerler, uzun zamandır bölgede bulunmaktaydı. Fransiskanlar 15. yüzyıldan itibaren Kutsal Topraklar'daki Katolik mabetlerinin koruyucusu olarak bölgede bulunmuşlardı. İzleyen dönemlerde de Cizvitler, Karmatiler, Domikenler ve diğer gruplar gelmişlerdir. 16. Yüzyılın sonundan itibaren Roma'daki Papalık tarafından doğu kiliselerine rahip yetiştirmek amacıyla çok sayıda eğitim kurumları açıldı. 1627 yılında İman Yayma Cemaati Koleji, 1854 yılında ise Marunî ve Rum Kolejleri kuruldu. Özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda çok sayıda Marunî Roma'da eğitim görmüştü (Şen 2004: 36).

sağlanmıştır (Fragiskatos 2007: 110-111). Aynı zamanda Fransa bölgede Kürtlerin de dâhil olduğu azınlıkları orduya alarak ordunun güçlenmesini sağlamaya çalışmıştır.

Fransa'nın neden olduğu ilk siyasal bölünme, 1920'de Büyük Lübnan'ın kurulması olmuştur. Fransa, eski Lübnan Dağı mutasarrıflığına Trablus, Sayda, Sur ve Beyrut kıyı şehirlerini eklemiş ve verimli Bekaâ vadisini Suriye'den alıp Lübnan sınırlarına dâhil etmiştir (Cleveland 2008:245). Fransa'nın Suriye mandasında yarattığı ayrı siyasal birimler ise-İngilizlerin bölgedeki milliyetçilikleri destekleyip, sözgelimi Irak'ta bir ulus-devlet inşa etmeye çalışmasının aksine- dini azınlıkları baz alan bir devlet inşasına dayanmıştır. Buna göre; Suriye'de mezheplere dayalı üç devlet öngörülmekteydi. Bunlar; batıda bir Alevi devleti, merkezde (Şam ve Halep) bir Sünni devleti ve son olarak güneyde bir Dürzî devletidir (Okur 2009: 14). Böylece açık bir biçimde güneydeki küçük Dürzî devleti ile batıdaki Alevi devleti, Halep ve Şam'daki Sünni çoğunluktan ayrılıyordu ki, bu siyasal birimlerin oluşturulması Suriye milli kimliğinin gelişmesini geciktirmek ve böylelikle Fransız kurallarına muhalefet edecek bir kimliğin oluşumunu engellemeye hizmet edecekti. Buna karşın, manda güçleri, Arap milliyetçiliği ve Suriye halkının bölünmüş kesimlerinden kaynaklanan birçok zorlukla karşılaşacaklardır. Genellikle aşiret reisleri, şeyhler ve kırsal soylular gibi üst sınıftakilerin birbiriyle mücadelesi söz konusuysen Fransa, Arap milliyetçiliğinin parçalanmasını hızlandırmak için burjuva Hıristiyanlar ile toprak sahiplerinden oluşan seçkinleri desteklemiştir. Ancak bu strateji, zaman zaman başarılı olmasına karşın, Arap milliyetçi hareketinin doğuşunu engellemeye yetmeyecektir (Gorgas 2007: 93). Sonuç olarak Suriyeli Arap milliyetçilerinin başını çektiği bağımsızlık hareketinin seyri, Suriye sömürge devletinin siyasi gelişim aşamalarının tümünde belirleyici bir rol üstlenmiştir. Manda yönetimi de siyasetini buna göre düzenlemiş ve özellikle kırsal kesimlerde Sünni ve Arap olmayan azınlıkları desteklemeye devam etmiştir (Fuccaro 2005: 232).

Öte yandan Suriye'deki Kürt yerleşimcilerinin Fransızlarla ilk karşılaşması Kürt Dağı'nda 1919 yılının sonunda gerçekleşir. Esasında Fransız birliklerinin bu dağlık bölgeye nüfuz etmeleri oldukça kolay olmuştur. Zira Kürtler'in büyük çoğunluğu Fransızlara sadık olduklarını, Haziran 1920'de Faysal kabinesinin çöküşünün akabinde kanıtlama fırsatı bulmuşlardır. İzleyen yıllarda, Philip S. Khoury'in (akt. Gorgas 2007: 96) belirttiği üzere, Kürt yardımcı birlikleri, 1925'te Suriye'deki Büyük Ayaklanmanın

bastırılmasında önemli bir rol üstlendikleri gibi, Manda dönemi süresince de Arap milliyetçileri ile Şam'daki Kürtler arasında gerilimli ilişkilerin ortaya çıkmasını da hızlandırmışlardır.

Ancak Suriye Kürtlerinin Fransa yönetimine ilişkin ikircimli bir tutumları söz konusu olmuştur. Dolayısıyla manda döneminde Kürt-Fransız ilişkileri oldukça karmaşıktır. Sözelimi Hıristiyan olan kimi aşiret ve ağalar Fransızları desteklerken, kimileri de Pan-İslamist propagandadan etkilenerek Kemalistlerle birlikte Urfa, Antep ve Maraş civarındaki Fransız birliklerine karşı çıkmışlardır. Benzer biçimde Yukarı Cezire bölgesinde de manda otoriteleri 1926'ya kadar büyük bir direnişle karşılaşmışlardır. Bölgede özellikle Kürt ve Arap aşiretlerini hedef alan Pan-İslamizm propagandası, Fransız birliklerinin etkisini son derece sınırlamıştır (Montgomery 2007; Tejel 2009). Daha sonraki yıllarda ise Araplarla ortak hareket eden ve bağımsız Suriye hareketini destekleyen bir tutum da ortaya çıkacaktır. Kürtlerin bu siyasi tutumlarında özellikle kırsal alanlarda aşiretsel ve dinsel bağların belirleyici olduğu açıktır.

Kürtlerin Fransızlara karşı bu ikircimli tutumuna karşın 1920'ler boyunca Suriye'deki Kürt sorunu da diğer etnik ve dini gruplara paralel bir gelişme izlemiştir. Bu yıllarda büyük bir belirsizlik ile karakterize edilen Suriye siyasi manzarası içinde çeşitli topluluklar ve onların liderleri bu karışık ve değişken ortamda grupları için uluslararası "azınlık" konumu, özerklik ve benzeri avantajlar elde etmek için çalışıyorlardı. Bu bağlamda Suriye Kürtleri ile Fransızlar arasında kayda değer en önemli gelişme Kürtlerin 1924 yılındaki özerklik talepleridir. Kürt Dağı milletvekili Nuri Kandy, Kürtlerin Fransız mandası lehine oynayabileceği rolün farkına varmıştır. Bu olası rol "etkili bir Arap birliği kurmak ve manda yönetimini devirmeyi hedefleyen Arap milliyetçiliğini uzaklaştırmak" olacaktır. Bu farkındalık Kürt bölgelerinin özerkliği için bir genelge yayınlanmasıyla sonuçlanır. Aynı yıllarda benzer bir talep Barazi Konfederasyonundan gelecektir (Tejel 2009: 27).³⁵ Bu talepler anadilde eğitim, Kürt bölgelerine Kürt yöneticilerinin atanması ve söz konusu bölgelerde Kürtçe'nin resmi dil olarak kabul edilmesidir. Ancak, Fransızlar dini azınlıklara özerklik vermesine karşın, Kürtlerin bu talebini kabul etmeyecektir. Fuccaro (2005: 252), Fransızların, Kürtlerin

³⁵ Ne var ki, tüm Kürt nüfusunun yararına olacak belirli kültürel ve politik haklar elde etmek için bu taleplerde imzaları bulunan kişilerin Fransız yönetiminin destekçileri oldukları da ilerleyen zamanlarda açığa çıkacaktır (Gorgas 2007: 96).

özerklik talebini reddetmelerinin iki nedene bağlı olduğunu belirtir. İlki, Fransızlar dinsel gruplara özerklik hakkı tanıyordu ki bu bağlamda Kürtler dinsel bir azınlık değildi. İkincisi ise Kürt nüfusunun dağılık olmasıydı.³⁶

Kürtlerin taleplerinin biçimi, izleyen yıllarda Türkiye kökenli Kürt milliyetçilerinin Suriye'ye yerleşmesiyle değişmiştir. Sürgündeki Celaded ve Kamuran Bedirhan, Memduh Salim Ekrem, Kakri Kamil Paşa ve Dr. Nafiz gibi Kürt entelektüelleri “ulusal” örgütlenme bilinci için çalışacaklardır. Bu nedenle Suriyeli Kürtler arasında ulusal bilincin artması, önemli oranda Türkiye Kürtlerini etkileyen gelişmelere dayanır.

III.2.1.2.1.1. Suriye’de Kürt Milliyetçiliğinin Doğuşu: Xoybûn (1927-1932)

Suriye’de Kürt milliyetçiliğinin doğuşuna ilişkin ayrıntılara geçmeden önce şunu belirtmek gerekir ki, I. Dünya Savaşından sonra oluşan yeni ulus-devletler dönemine dek Kürt kimliğine ilişkin doğrudan bir tehdit söz konusu değildir. Daha önce de vurgulandığı üzere Kürtlerin yaşadığı bölgeler, 16. yüzyıldan 20. yüzyıla uzanan dönemde Osmanlı ve Safevi imparatorlukları arasında bölünmüştü. Ancak her iki imparatorluk da Kürtlerin yaşadığı bölgeler üzerinde doğrudan yönetimi tesis edecek bir konumda değildi. Bu çalışmanın araştırma alanını oluşturan Suriye ve Türkiye’deki Kürtler Osmanlı tarafından uzaktan yönetilmişlerdir. Osmanlı kimi yarı bağımsız olan Kürt emirlikleri ve beyliklerinin varlığını kabul etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla bölgedeki güç, çoğu zaman merkezi yönetime rakip olabilen aşiret ve devlet arasında paylaşılmıştır. Osmanlı-Kürt ilişkilerinde belki de en önemli unsur, geleneksel politikası Kürt toprakları üzerindeki hâkimiyetini güçlendirmek olan Osmanlı’nın bölgeyi “Türkleştirme” amacının bulunmamasıydı. Bu politika, I. Dünya Savaşının sonuna dek Kürtlerin, etnik kökenlerine gönderme yapmaksızın kendilerini Osmanlı çatısı altında Müslüman cemaatin üyeleri olarak görmelerine neden oldu (Abdulla 2010:124-5). Ancak I. Dünya Savaşından sonra koşullar tümüyle değişir. Siyasi düzlemde imparatorluktan ulus-devlete geçişte Kürt toplumunun devletle ilişkilerinde bozulma görülür. Açık bir biçimde yeni kurulan Türkiye Devletinin tüm etnik grupları “Türklük”

³⁶ Montgomery (2007: 26) Kürtlerin çok dağılmış ve bölünmüş olmasının Suriye’de siyasal, sosyal ve kültürel bir güç oluşturmasını engellediğini belirtir.

etrafında birleştirmeye amaçlayan Kemalist ideolojisi, diğer ulusalcı ideolojilere zarar veren bir dönemin başlangıcı olur. Böylece 20. yüzyılın başlarında Kürt tarihi ve edebiyatı etrafında örgütlenen bir Kürt hareketi ortaya çıkar. Kimi araştırmacılar Kürt milliyetçiliğinin egemenliği altında buldukları devletlerle paralel geliştiğini belirtmektedirler. Sözelimi Bruinessen (akt. Uşak 2005: 179) bu durumu şöyle özetlemektedir:

Kürt ulusçuluğu büyük ölçüde Türk, Arap ve İranlıların kültürel baskı ve asimilasyon girişimlerine tepki olarak gelişmiştir. 20. yüzyıldan önce Kürt aydın ve aşiret seçkinlerinin çok küçük bir bölümü Kürtlerin ortak çıkarı olan bir topluluk olduğunu düşünmüş ve yazmışlardır. Bununla birlikte dayanışma duygularının odağı çoğunlukla bir halk olarak Kürtler olmamıştır, İslam ya da daha yaygın olarak belirli bir din önderine bağlılık duymuştur.

Buna karşın Suriye’de örgütlü Kürt ulusal propagandası, ortaya çıkış itibariyle farklı bir seyir izlemiştir. Çünkü Suriye merkezde yaşayan Kürtlerin Arap nüfus içinde asimile olması, kuzeyde bulunanların ise hem dağınık yaşamaları hem de nüfusun sürekli mobilizasyonu gibi nedenlerle yerel kimliklerin temel referansları oluşturması kendi iç dinamiklerine bağlı olarak gelişen bir Kürt hareketinin ortaya çıkışını zorlaştırmıştır. Bu sebepten ötürü Suriye’de örgütlü Kürt hareketi Türkiye’deki gelişmelerden, özellikle Türk milliyetçiliğinin gelişiminden etkilenmiştir.

Kürt ulusal tarihini incelerken Şeyh Said isyanı ile *Xoybûn* (1927) “ayrılıkçı” bir hareket olmaları bağlamında oldukça önemlidir. Her ne kadar Jön Türklerin gerçekleştirdiği askeri darbeden sonra birtakım kültürel dernek ve vakıflar kurulmuş olsa da, tüm bu kuruluşlar kitleyi ulusal amaçlara doğru yönlendirebilecek ayrılıkçı projelere sahip değillerdi. Bu sebepten ötürü 1908’den itibaren kitleler arasında değil, sadece Kürt entelektüelleri arasında var olan ve Osmanlılıktan güçlükle ayrılabilen bir çeşit Kürtçülükten söz edilebilir;³⁷ çünkü bu dönemdeki siyasi söylem din ve sosyal değerleri referans gösteriyordu (Abdulla 2010: 152).³⁸ Sözelimi, ilk Kürt Derneği olan

³⁷ Cegerxwin (2003), Şeyh Said isyanının başarısız olmasını temelde Kürtlerin ulusal bir bilinçten yoksun olmalarına dayandırarak, o güne dek Ahmedê Xani ile Hacı Qaire dışında kimsenin Kürt adından dahi bahsetmediğinin altını çizer. Ancak söz edilen iki isyanın başarısızlığı ulusal bilincin gelişmesine katkıda bulunmuş ve daha sonraki yıllarda tüm şiirler ve makaleler Kürtçe yazılmaya başlanmıştır.

³⁸ Abdulla (2010: 152), bu söylem nedeniyle yani Kürt ulusal bilincinin bulunmaması; M. Kemal ile birlikte Türkiye’nin ulusal bağımsızlık mücadelesine katılmış olan Kürtlerin, bağımsızlık ilanından

Kürt Teavun ve Terakki Cemiyeti, 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanından hemen sonra İstanbul’da kurulmuştu. Ayrılıkçı olmayan dernek, aksine Kürtlerin Osmanlı toplumu içinde kültürel olarak gelişmelerini sağlamayı amaçlamıştı. Buna karşın derneğin faaliyetleri 1912 yılına gelindiğinde yasaklandı. Ancak dernek çevresi birbirinden kopmamış ve Kahire’de sürgünde bulunan Abdullah Cevdet’in dönmesiyle yeniden canlandırılmıştı. O yıllarda Cevdet, *İçtihad* isimli dergisinde Kürt sorununa ilişkin pek çok makale yayımladı. Abdullah Cevdet başlarda Jön Türk hareketini desteklemiş olsa da, farklı düşündüğü kimi noktalar onu ana akımdan ayırdı. Prens Sabahattin ile birlikte hareketin “adem-i merkezîyetçi” kanadının destekçisiydi. Temelde, farklı etnik grupların -özellikle Hıristiyanların- eşit bir biçimde korunup geliştirilmeleri gerektiğini savunarak Müslüman azınlıkların siyasi özerkliğine karşı bir tutum sergilemiştir. Büyük olasılıkla bu fikirleri onu, Said Nursi ile yakınlaştırdı ve 1908’de *İçtihad*, Said Nursi’nin, Kürtlerin kültürel düzeylerinin yükseltilmesi gerektiğini, ancak Kürtlerle Türklerin birbirine bağımlı olduklarını, dolayısıyla ayrılmamaları gerektiğini savunan bir makalesini yayımladı. Osmanlılık, bilimsel ilerlemenin yanında oluşları ve Kürtlerin eğitilmesi, her iki ismin ortak yanlarıydı (Bruinessen 1995: 141-2). Genel olarak hâkim olan bu düşünce biçimi, Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkması ve artan şovenizmi karşısında değişmiş, ayrılıkçı tavırlar ancak bu dönemden sonra görülmeye başlanmıştır.

Dolayısıyla Türkiye’deki Şeyh Said isyanı bu bağlamda oldukça önemlidir. Genel anlamda Kürt tarihi için bir dönüm noktası oluşturan bu isyan ile birlikte Irak’taki Şeyh Mahmud isyanının da başarısızlığını izleyen yıllarda ulusal bilinç gelişmeye başlamıştır ki, bu da isyana katılanların kendi eksikliklerinin farkına varmaları ve Irak, İran, Türkiye ve Suriye’de yaptıkları önemli toplantıların bir sonucudur. Bu toplantılarda Kürt ulusal kimliğine vurgu yapılması Kürt tarihinde ilk kez karşılaşılan bir durum olacaktır (Tan 2010: 270). Böylece Suriye’de örgütlü bir Kürt propagandası ortaya çıkar ve 1927’de merkez komitesi Beyrut’ta olmak üzere Şam, Halep, Heseke’nın yanı sıra Türkiye, Irak, Paris ve Detroit’te de şubeleri bulunan milliyetçi Kürt örgütü *Xoybûn* kurulur.

Öte yandan *Xoybûn*’nun kuruluşunda entelektüeller, eski Osmanlı memurları ve aşiret reisleri gibi farklı geçmişlere sahip Kürt milliyetçileri yer alır. Liderlik kadrosunda,

---

hemen sonra etnik azınlıklar kavramını tümüyle dışlayarak kendini üniter bir devlet olarak ilan eden yeni Türk etnisi içinde bulmalarının hiç de şaşırtıcı olmadığını belirtir.

Şeyh Said isyanının ardından Kürt-Kemalist ilişkilerinin bozulması nedeniyle 1925'ten sonra Türkiye'den gelip Suriye'ye yerleşen çok sayıda Kürt milliyetçisi yer alır. Bu kişiler arasında 19. yüzyılda Osmanlı yönetimine başkaldıran Botan Kürt Emirliğinin son emiri Bedirhan Bey'in torunları olan Celadet, Kamuran ve Süreyya Bedirhan kardeşler dikkat çekici isimlerdendir.

Xoybûn'un kurulması Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde yeni bir aşamaya gelindiğine işaret ediyordu. *Xoybûn* özellikle Ağrı Dağı'nda oluşturulmuş ve çeşitli Kürt bölgelerinden gelen aşiret mensuplarını askeri olarak eğitmeyi amaçlayan, Kürt Birlikleri Genel Kumandanlığı'nın siyasi ve propaganda bürosu olarak tasarlandı. Kumandanlık, Osmanlı ordusunda eskiden komutanlık yapmış olan İhsan Nuri Paşa önderliğinde Türk hükümetine karşı genel bir isyan çıkarmayı hedeflemişti. Fuccaro (2005: 240) bu sebepten ötürü örgütün 1927-32 yılları arasındaki döneminin üç ülkedeki –Türkiye, Irak ve Suriye- tüm faaliyetlerinin Kürt aşiretlerini Ağrı isyanı için harekete geçirme çabası kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Gerçekten de *Xoybûn*'un kurulmasından kısa bir süre sonra Türk hükümetine karşı askeri operasyonlar düzenlenmiş ve bu, 1928'de Ağrı Kürt Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Ne var ki, 1930 yılına gelindiğinde Türk ordusu isyanı bastıracaktır (Fuccaro 2005: 239).

Açıktır ki *Xoybûn*'un Kürt tarihi için önemi o güne dek daha çok yerel birlikler oluşturma eğiliminde olan Kürt milliyetçilerinden farklı olarak aşiretler-üstü bir milliyetçilik hareketi örgütleme çabasıdır. Ancak *Xoybûn*'un savunduğu milliyetçilik büyük ölçüde Batı liberal düşüncesinde etkilendiğinden milliyetçi mesajlarını herkesin anlayabileceği yerel bir düzeydeki konulara uygun hale getirmesi beklenir. Bu düzenleme ile birlikte *Xoybûn*, Suriye'deki aşiret reislerinin desteğini almayı başarır ve bu destek *Xoybûn*'un kırsal kesimlerde, özellikle Cezire'de yürüttüğü propagandaların ana unsuru haline gelir (Tan 2010).

Örgütün söz konusu edilen aşiret propagandası, Türkiye'den Suriye'ye giden Hevêrkan aşiret konfederasyonundan Haco Ağa ile Mustafa ve Bozan İbn Şahin tarafından koordine edilmeye başlanır. Özellikle Haco Ağa Haseka şubesinin üyesi olmasının yanı sıra Türkiye'deki Nusaybin, Mardin ve Midyat civarında yaşayan aşiretler ile Irak Ceziresinin Kürt aşiretleri arasında da oldukça etkili olur. Mustafa ve Bozan İbn Şahin

Beg Barazi ise Suriye'deki Barazi aşiretinin lideriydiler ve aşireti Halep'ten yönetiyorlardı. Bu isimlerden Mustafa İbn Şahin Beg aynı zamanda Suriye Parlamentosunda Cerablus Bölgesinin milletvekilliğini yapıyordu (Fuccaro 2005: 244). Cegerxwin, Şeyh Said'in oğulları ve Liceli Fehmi Efendi gibi isimlerin Irak'ta da *Xoybûn*'u kurmak istediklerini ancak liderlik konusunda anlaşmazlıklar çıktığından bu girişimlerin sonuçsuz kaldığını belirtir. Dolayısıyla *Xoybûn*'un en önemli özelliği özellikle Suriye'deki Kürt milliyetçi hareketi ile Türkiye'deki Kürt milliyetçi hareketlerini bu örgütlenme üzerinden birbirine bağlamış olmasıydı.

Buna ilaveten *Xoybûn*'un kurulması ile Suriye'de Fransızlar ve Kürtler arasında oluşacak yakın bir ilişkinin temeli atılmış olur. Fransızlar, Kürt milliyetçi oluşumları içinde yer alan *Xoybûn*'a –bölgedeki Kürtleri Fransız yanlısı fikirlere yöneltmeleri için- Suriye'yi bir üs olarak kullanmalarına izin verir. Bu ilişkinin hem Kürtler hem de Fransızlar için kârlı olduğunun anlaşılması üzerine, uzun bir süre değişikliğe uğramadan devam ettiği görülür (Jwaideh 1999: 278). Ayrıca 1928 Ağustosunda Manda Sözleşmesine dayanan bir mutabakat bu kez de *Xoybûn* tarafından Fransızlara sunulur. Bu mutabakat ana hatları ile şöyledir: Kürt çoğunluğunun bulunduğu bölgelerde anadilde eğitim; Kürt bölgelerine Kürt memurların atanması; kuzey sınırını korumak amacıyla bir Kürt alayının kurulması ve Haseke bölgesinde tarım ve hayvancılığı artıracak olan Kürt mültecilerine Fransız yardımının yapılması (Gorgas 2007: 100).

Kürtler bu talepler karşılığında Manda güçlerinin politikalarını desteklemeyi ve (hâlihazırda Kürt Dağına yerleşmiş bulunan) Fransız ordusuna katılmayı vaat etmişlerdir. Ancak Yüksek Komiserlik, Kürt özerkliğiyle ilgili bu talepleri, Suriye Arap milliyetçileri ya da Türk otoritelerince sorun olarak alınabileceğini düşündüğünden reddedecektir.

Fransızların bu önlemlerine karşın örgütün eylemleri zamanla hem Suriye'deki Arap milliyetçileri hem de Türkiye'de sıkıntı olmaya başlar. Zira yukarıda da değinildiği gibi Suriye Kürtlerinin, Türkiye Kürtlerinin özerkliği için çaba gösteren *Xoybûn*'a katılması; Suriye'deki Kürt milliyetçi hareketi ile Türkiye'deki Kürt milliyetçi hareketlerini *Xoybûn* üzerinden birbirine bağlamaktaydı. Bunun üzerine örgütün kuruluşundan bir yıl sonra, yani 1928'de Fransızlar ve İngilizler *Xoybûn*'a katılanlara ağır yaptırımlar uygularlar. Dahası Sünni-Arap çoğunluğu yatıştırmak için de Kürtlerin Suriye'deki

faaliyetlerine kısıtlamalar getirirler. İşe Halep'teki *Xoybûn* bürosunun kapatılmasıyla başlanır ve ardından lider ve üyelerinden birçoğu tutuklanır (Montgomery 2007: 43-44).

Benzer biçimde *Xoybûn* Örgütü'nün Suriye'deki tüm Kürt muhalefetini örgütlenmesinden rahatsız olan Türkiye Hükümeti de önlem alır ve 1928 yılında bir af çıkararak Türkiye'nin farklı illerine sürgün edilmiş Kürt ailelerinin eski yerlerine dönmesine izin verdiğini açıklar. Bunun üzerine kimi Kürt ileri gelenleri Türkiye'ye dönme kararı alırlar. Bu karar *Xoybûn* içinde sorunlara neden olur ve *Xoybûn* dönmek isteyenleri engellemek üzere bir bildiri yayınlayarak Türklerin affına inanılmaması gerektiğini, zira hiçbir Türk hükümetinin Kürtlere haklarını vermeyeceğinin altını çizer (Tan 2010: 274). Ancak yine de Şeyh Said'in oğulları ve Ramanlı Emin Ağa gibi kimi kişiler bu karardan vazgeçmezler.

Cegerxwin (2003: 190-191) anılarında bu dağılma sürecini şöyle aktarmaktadır:

Öte yandan Şeyh Said'in çocuklarının aften yararlanarak geri dönmesi Kürtler arasında büyük bir boşluk ve moral bozukluğu yarattı. Onların geri dönmesi, bir anlamda Kürtlerin henüz bağımsız olmaya ve millileşmeye hazır olmadıklarının kanıtıydı. Ne yazık ki bu doğrudu; Kürtler henüz ulusallaşmaktan uzak, yabani ve zavallıydı. Şeyh Said'in çocuklarının geri dönmeleri için çok konuştuk. Ama onlar her şeye rağmen düşmanın merhametine sığındılar. İdeal ve inançlarını terk ettiler. ... Bedirxanlarla dost olan Haco Ağa, Emin Ehmed, Yado ve Sadun Ağa gibileri de sanılanın aksine Suriye'de çok önemli örgütlenmeler yarattılar. Kürtçe ve Türkçe dergiler çıkardılar. Bir müddet sonra *Xoybûn*, Yado ve Sadun'u siyasi çalışma için Türkiye'ye gönderdi. Ancak hem Yado hem de Sadun Türkiye'de öldürüldüler. *Xoybûn* 'un kurulmasından bir müddet sonra, Cemil Paşalar ile Ehmed Nafiz Bey, Zulfı Bey, Arif Ebas, Osman Sebri, Qedri Can, Reşid Kurd gibi aydınlar *Xoybûn*'dan ayrıldılar. Böylece Kürtler bir kez daha bölündü.

Xoybûn, her ne kadar kısa ömürlü bir örgüt olmuş olsa da, Suriye'de Kürt entelektüelleri arasında ulusal fikirlerin ortaya çıkması bağlamında bir bilinç oluşturmuştur. Bu deneyim yerli bir Suriye Kürt kültürel ve siyasi hareketinin kurulmasını sağlamıştır.

III.2.1.2.1.2. Suriye’de Kürt Kültürel Hareketi: *Hawar*

Yukarıda özetlendiği gibi, *Xoybûn* manda yönetimine sundukları önerge ile Kürt okullarının açılması ve Kürtçe eğitim verilmesi gibi kültürel alanda da ilerleme kaydetmesine karşın, örgütün propaganda faaliyetleri Ağrı Dağı İsyanına destek vermek üzere örgütlenmiştir. Bu esnada *Xoybûn* içinde çok az sayıda üye “kılıç” yerine “kalem” ile yapılacak bir mücadelenin gerekliliğine inanıyordu. Ne var ki, Ağrı Dağı İsyanının başarısızlıkla sonuçlanması Kürt askeri stratejisinin yeniden düzenlenmesini gerekli kıldı. Bu yenilgi özellikle büyük bir gücün desteği olmadan Türkiye’ye karşı yapılacak bir ayaklanmanın zorluğunu ortaya koydu. Tüm bu sebepler 1932 yılına gelindiğinde, Kürt milliyetçilerini silahlı mücadeleyi bırakmaları konusunda ikna edici oldu. Bu dönemden itibaren Kürt kimliği kültürel bir zemin üzerinden tanımlanmaya çalışıldı. Bu doğrultuda öncelikli görevin parçalı Kürt kimlikleri arasında aidiyet duygularını güçlendirmek üzere Kürtçe eğitimin geliştirilmesi ve Kürt edebiyatının canlandırılması olduğuna vurgu yapıldı. Esasında “kılıç” yerine “kalem”in tercih edilmesi bir nebze de olsa Osmanlı dönemindeki entelektüel eylemlere geri bir dönüş anlamına geliyordu (Tejel 2009: 21) ki, 1919 yılının ortalarında Kürt Teali Cemiyeti de benzer biçimde hedeflerinin, Kürtlerin genel çıkarlarının gözetilmesi ve ulusal davanın desteklenmesi olduğunu belirtiyorlardı. Bu amaca ulaşmak için kullanılacak araçlar ise dergi ve kitapların yayınlaması, okulların açılması ve yetişkinlere yönelik eğitimin farklı yöntemlerinden oluşuyordu (Bruinessen 1995: 143).

Miraslov Hrosch’un milliyetçilik ile ilgili kategorilerini Kürt milliyetçiliğinin gelişim aşamalarına uygulayan Tejel (2009: 22), Milliyetçi hareketlerin gelişimine işaret eden C safhasından (bu aşama Ağrı Dağı İsyanı ile vücut bulmuştur) A safhasına (entelektüel araştırmalara karşı ilginin arttığı dönem), son olarak da askeri bir isyanla nihayetlenilecek olan B safhasının (ulusal ajitasyon) takip edeceğini ileri sürmüştür. Hrosch, Kürtlerin o dönemde yaşadığı entelektüel canlanmanın dilin önemini vurgulayan, Kürtlerin geri kalmışlığı sorununa eğilen, Kürtlerin kurucu mitlerini ortaya çıkarmaya çalışan ve benzeri, Kürtler arasında birlik sağlamayı amaçlayan bilimsel çalışmalarla hayat bulduğunu belirtir.

Öte yandan Bedirhan kardeşler etrafında örgütlenen aydınlar kültürel bir Kürt rönesansı başlatmak için Ermeni modelini kullandılar. Zira Ermenilerin durumu, Suriyeli Kürtlerle büyük benzerlik gösteriyordu. 1920'lerin ikinci yarısında Taşnak Komitesi Arap ve Türk etkisine karşı Ermeni kimliğini koruma amacıyla Arap-Türk karşıtı bir propaganda yürüterek Levant'ta yaşayan Ermeni mülteciler arasında bir kültür politikası uygulamaya başladı. Bu amaca paralel, Taşnak örgütü kütüphane kurulması, Ermeni edebiyatıyla ilgili dernek ve okulların açılması gibi alanlardaki girişimler konusunda Ermeniler üzerinde etkili oldu. Taşnak için "gerçek Ermeni", dilini ustaca kullanan ve güçlü bir ulusal bilince sahip olup asimilasyona direnen kadın ve erkeklerdir. Kürt kültürel rönesans hareketi, benzer biçimde, Kürtler arasındaki bölünmüşlüğü ortadan kaldırarak Kürtler arasında ulusal kimlik bilinci oluşturmak amacıyla kendi dil ve tarihlerine sahip çıkan "gerçek Kürt" kimliğini inşa etmeye çalıştılar (Tejel 2009: 22).

Bunun ilk adımını *Kürt Yardımseverler ve Hayırseverler Derneği*'ni kurma girişimiydi. Dernek, yerel Kürt toplulukları için alt ve üstyapı hizmetlerini –okul ve eğitim gibi- sağlamayı misyon edinmişti. Buna ilaveten genç Kürtlerin yurtdışında eğitimini üstlenmek, Kürtçe eğitim-öğretim materyallerini ve yayınlarını sağlamayı da hedeflemişti. Bu derneğin kuruluşu hiç gerçekleşmemiş olsa da, derneğin belirlediği misyonlar aynı yıl yayın hayatına başlayan *Hawar* ile ilişkilendirilmiştir (Fuccaro 2005: 249).

Açıkça milliyetçi bir çizgi izleyen dergi 1932-35 yılları arasında genelde ayda iki sayı (kimi zaman da bir sayı) çıkarılarak Kürtçe (Kurmanci lehçesi) ve Fransızca olmak üzere iki dilde yayın yapıyordu. Yazı işleri müdürü ise, aynı zamanda sahibi olan, Celaded Bedirhan'dı. Kürt halk edebiyatında yeniden doğuşu desteklemeyi ve Kürtçe öğretim materyalleri üretmeyi ve geliştirmeyi hedefleyen derginin editörü Bedirhan, Kürt kültürüne ve kimliğine katkısına ilişkin hedeflerini şöyle özetliyordu (akt. Tejel 2009: 22): "... *Kürtçe alfabeyi yayma, Kürtçe ve Fransızca gramer kitaplarını yayınlama, Kürtçenin farklı lehçelerine ilişkin karşılaştırmalı bir çalışma yapma, Kürt klasikleri ve folkloru ile ilgili yayın yapma, geleneksel Kürt müziğinin karakteristik özelliklerini belirleme, Kürt gelenek ve görenekleriyle ilgili etnografik çalışmalar yapma, Kürdistan tarihi ve coğrafyasıyla ilgili çalışmalar yapmak.*" Böylece romantik bir milliyetçiliği izleyen *Hawar*, o güne dek kullanılan Arap alfabesinin yerine, Latin harflerine geçişi başlatmasıyla Kürt dilinin modernleştirilmesinin araçlarından biri

olarak da tasarlanmış oldu. Zira Kürt birliğinin, dil birliği ile sağlanacağı düşünülüyordu. Bedirhan bunu *Hawar*'da şöyle ifade ediyordu: “Çi yekbûna Kurdan jî bi yekîtiya zimanê Kurdî çêdibe. Yekîtiya zimanî jî bi yekitîya herfan dest pê dike.”³⁹ Benzer biçimde birinci sayısının tümü Türkçe olan dergide de aynı vurgu yer alıyordu: “*Hawar* bilginin sesidir. Bilim ve bilgi kendini tanımadır. Kendini bilme ve bilinç iyiliğin ve kurtuluşun yolunu açar. Kendini bilen ve bilinçlenen herkes kendini tanıtabilir ve anlatabilir. Bizim *Hawarımız* her şeyden önce dilimizin varlığını tanıtacaktır. Çünkü dil, var olmanın ilk koşuludur.”⁴⁰

Böylece Türkiye’den Suriye’ye göç eden Kürt entelektüelleri arasında yaygınlaşan Latin alfabesi Türkiye ve İran Kürtleri arasında da yayılmaya başlamıştır (Malmisanij 2006: 6). Dolayısıyla *Hawar*’ın, Kürt dilinin standartlaştırılmasında ve özellikle Kürt lehçelerinin birleştirilmesinde kalıcı ve birçok açıdan halen aşılammamış bir etkisi olmuştur.

Görüldüğü üzere dergi Kürt halk edebiyatında yeniden doğuşu desteklemiş ve Kürt eğitim-öğretim materyallerini geliştirmeye odaklanmıştır. Özellikle dile vurgu yapan Bedirhan, bir ulusun bağımsızlığının dilden geçtiği kanısındaydı. Ona göre (akt. Tejel 2009: 22-23); “Bağımsızlık dilimizi doğru bir biçimde okuyup yazmakla ve korumakla mümkündür. Ancak bu bizi bağımsız kılar ve dünyanın diğer ülkeleri gibi gurur duymamızı sağlar.”

Hawar’la başlayan dildeki bu hareketi yine 1930’lu yıllarda yapılan yayınlar izlemiştir. Kamuran Bedirhan 1943-46 yılları arasında *Roja Nû* (Yeni Gün) isimli haftalık bir siyasi gazete çıkarmıştır. Celadet Bedirhan’ın ise birkaç Kürtçe kitabı Suriye’de yayınlamıştır. Celadet Bedirhan, kitaplarını 1930’lu yıllarda Şam’da *Kitêbxana Hawar* adı altında yayımlıyordu. Aynı zamanda kardeşi Kamuran Bedirhan’ın ve diğer Kürtçe yazarların –şiir, alfabe ve dini kitaplardan oluşan yaklaşık 10 kadar- kitabı da basmıştır. Bu kitaplar arasında Suriye’deki Kürtçe ilk çeviri kitabı da yer alır. Böylece Bedirhan kardeşler Suriye’deki Kürtçe yayın alanında öncü bir rol üstlenmişlerdir. 1940’lı yıllarda Suriye’de Kuzey Kürdistan’dan göç eden beş yazarın kitabı basılmıştır. Cigerxun’a ait şiir kitabı bunlardan biridir ve kitap Kuzey ve Batı Kürdistan’da

³⁹ Kürtlerin birliği Kürt dilinin birliği ile olur. Dilin birliği ise alfabenin birliği ile başlar.

⁴⁰ <http://www.rojamedya.co/dirok/120833-tarihte-kurt-basini.html>

yayılmış, elden ele geçmiştir. Böylece Kuzey Kürdistan'dan gelen yazarların çalışmaları yeniden kuzeye gitmiştir. Bunlar birçok insan için çekici bir unsur olmuş ve Kürtçe okuyup yazmaları konusunda esin kaynağı haline gelmiştir (Malmisanij 2006: 12).

Levanten Kürtleri Fransız mandası döneminde kendilerini günümüzde de hala avantajlı kabul edilen yollarla ifade etmişlerdir. Dergi, gazete vb. yazılı basının yanı sıra Mart 1941'de haftada iki kez 30 dakikalık Kürtçe radyo programı yapmışlardır. Radyo programının sorumluluğu, yukarıda yer verildiği gibi Kürt dili ve edebiyatının gelişiminde aktif rol üstlenen Kamuran Bedirhan'a verilmiştir. Radyo programının yayın süresi oldukça kısa olsa da, K. Bedirhan haberleri Kürtçe olarak aktarmış ve yayının Türkiye'ye ulaşması da sağlanmıştır. Ayrıca Kürt dernekleri ve Kürtçe Kuran okulları gerek dergi ve gazetelerde gerekse radyo programlarında ifade edilen milliyetçi mesajların yayılmasında etkili olmuşlardır. Sözelimi *Kürt Hayırsever Derneği*, Cezire'de 1932 yılında *Hawar* için 230 abonelik sağlamıştı. Benzer biçimde yine Cezire'de *Civanên Kurd* (Jön Kürtler) ve *Şeref el-Din Bitlisi Kulübü* Şam ve Beyrut'ta Kürt kültürel hareketi için çalıştılar. Son olarak *Salah el-Din Kulübü* Şam'da konferanslar düzenlemiş ve Celaded Bedirhan tarafından geliştirilen modeli izleyerek Latin karakterli Kürtçe alfabeyi öğreten akşam okulları açmışlardır (Tejel 2009: 23).

III.2.1.2.1.3. Cezire Politikası

Fransızlar için Türkiye, Irak ve Suriye sınırlarının kesiştiği nokta olan Cezire bölgesi, her zaman için önemini korumuştur. Daha önce belirtildiği üzere, Arap ve Kürt aşiretlerinin kışlak olarak kullandıkları bir bölge olmasının yanı sıra 1915 Ermeni Kırımı ve 1925 Şeyh Said İsyanının ardından Mardin, Nusaybin, Midyat, Diyarbakır, Şırnak, Batman ve çevresinden Kürt, Ermeni ve Süryanilerin gözündeki cazip bir yer haline gelmişti. Bölgenin hem fiziksel yakınlığı hem de Fransızların "çeşitlilik" politikası Türk milliyetçiliğinin "istenmeyen unsurlarını" Demokrat Parti dönemine dek hayli gevşek kalacak Türkiye-Suriye sınırının doğu ucuna yöneltti (Altuğ 2008: 84). Kimi zaman Haco Ağa liderliğindeki Hevêrkan aşireti örneğinde olduğu gibi kitlesel, kimi zaman da irili ufaklı gruplar halinde sınırı geçip Suriye Ceziresine göç eden Kürtler, sınır boylarındaki köylere ve kasabalara yerleştiler. Bahsi geçen grupların

liderleri Fransız manda yönetimine sadakatleri ve kendileriyle işbirliği yapmaları karşılığında yerel yönetimde idari mevkilerin yanında iktisadi imtiyazlarla da donatılmışlardı. Haco Ağa bunun en açık örneğini gösterir.

Öte yandan manda sistemi içinde Fransız İstihbarat Servisinin bağımsızlığı Yukarı Cezire’de beklenmedik sonuçlar doğurmuştur. İstihbarat Servisindeki subaylar adeta birer “fatih” haline gelmişler; askeri ve sivil otoritelerce az bilinen bölgede sınırsız bir yetkiye sahip olmuşlardı. Bu subaylar arasında *Teğmen Pierre Terrier*, projelerini Yukarı Cezire’de gerçekleştirmesi ile sivrilmişti.

1924’ten itibaren Cezire’nin sömürgeleştirme projesinde ve Türkiye ile sınır anlaşmazlığının çözümünde Kürt potansiyelinin önemini farkında olan Terrier, Kürt mültecilerine kucak açarak onların Hevêkan Konfederasyonunun lideri olan Haco Ağa gibi liderleriyle iyi ilişkiler geliştirdi. Sözgelimi, Fransızların himayesi karşılığında Haco Ağa verilen her emre itaat etmeye hazır olduklarını belirterek, güvenlik servisiyle işbirliği yaptı ve daha önemlisi Türk ordusunun nüfuz ettiği yerlerden (Dogheur bölgesi gibi) uzaklaştırma girişiminde yer aldı. Sadakatinden ötürü Haco Ağaya, güneyden Kubur el Bid’i de kapsayan dört köy verildi. Ankara’nın düşmanı olan biriyle işbirliği yapmak –ki Fransızlar bu duruma karşı çıkıyordu- için Terrier, Yüksek Komiserlik’e gönderdiği birçok mektupla Türkiye’ye karşı “Haco kartının” Yukarı Cezire’deki önemi konusunda ikna etti.

Terrier, 1926 yılında Qamişlo kasabasının inşasında da aktif bir rol üstlenmiştir. Ona göre Cezire’nin tarımsal açıdan gelişmesi için yeni ticaret merkezlerinin oluşturulması gerekiyordu. Çünkü 1919’dan sonra önemli ticaret merkezleri Türk yönetimi altında kalmıştı. Bu amaçla Fransız askeri yetkililer 1920’lerde bölgenin idari ve ekonomik merkezleri haline gelen Haseka ve Qamişlo kasabalarını kurdular (Fuccaro 2005: 235). Qamişlo, manda otoritelerinin (kasabanın ekonomik ve demografik gelişiminde olduğu gibi yeni alanların yönetimi) şehirleşme politikası bağlamında oldukça dikkat çekici bir başarıdır. Özellikle Türkiye’ye giden mallar üzerindeki yüksek vergiler nedeniyle Fransız subayları kaçakçılık yapmayı teşvik ederek kasabanın ticari açıdan gelişmesini de sağlamışlardır. Böylece birkaç yıl içerisinde Qamişlo, Türkiye’nin Nusaybin Kasabasına rakip olmuş ve onun yerini alarak Kuzey Suriye’de önemli bir tahıl ihracatı merkezine dönüşmüştür.

Terrier, ayrıca, kendi adını taşıyan bir proje anlayışı geliştirmiştir. 1927’de Cezire’den ayrılmasının ardından, Yüksek Komiserlik, Suriye’deki Fransız-Kürt ilişkisini etkileyecek tüm konularda müdahale edebilecek yetkiye sahip kılınmıştır. Öyle ki, Fransa Kuzey Suriye’de bağımsız üç Kürt bölgesi talepleriyle karşı karşıya geldiğinde, Terrier karşı bir teklif sundu. Ona göre “Kürtler, Aleviler ve Dürzîler gibi topluluğun tek bir bölgede yoğunlaştığı bir azınlık değildir. Dahası Kürt bölgelerinin coğrafi yapısı, söz konusu bölgeler boyunca özerk bir yetki alanını biçimlendirmeye de uygun değildir. Bu nedenle tüm Kürt liderlerinin ve ileri gelenlerinin tüm dikkatlerini özerk bir Kürt merkezine evrilebilecek olan Cezire üzerine odaklamaları gerekmektedir. Kürt Dağı ve Cerablus’a bakıldığında ise ancak belirli imtiyazlarla yetinmelidirler.” “Terrier Planı” olarak isimlendirilen bu politika izleğinde ulusal Kürt Hareketi liderlerinin Cezire’nin merkezi olan Haseke kasabasına yerleşmelerine izin verildi. Böylece 1928-1930 yılları arasında Kadri Kamil Paşa ya da Haco Ağa gibi önemli *Xoybûn* liderleri, bölgede ve Kürt ağaları ve şeyhleri arasında Kürt milliyetçiliğinin propagandasını yapabildi. Terrier planı kapsamında Cezire’ye Kürt memurlarının atanmasına, Kürtler ile Kürtçe konuşan Hıristiyanlardan oluşan bir taburun kurulmasına, Şam’daki üniversitede Kürtçe kursuna, Beyrut’ta gece kurslarının açılmasına, Kürtçe *Hawar* dergisinin yayınlanmasına olanak sağlandı. Ayrıca, Gizli Servis ülkede yaşayan Kürt mültecilerine kimlik verilmesi konusunda Suriye hükümetini zorladı (Tejel 2009: 29).

Ne var ki 1936 yılına gelindiğinde Suriye siyasetinde yaşanan beklenmedik gelişmeler diğer azınlıkların durumunu da etkilemekle birlikte Fransız-Kürt işbirliğini sona erdirmiş olacaktır. Bu gelişmeler aynı zamanda Suriye’nin bağımsız bir devlet olacağını da işaretliydi. Söz konusu gelişmeler, Suriye’nin başlıca şehirlerinde milliyetçileri bir araya getiren Ulusal Blok’un radikal kanadı tarafından, Fransa-Suriye Sözleşmesi yapılırken dayatılan hükümler ile belirlendi. Bu hükümler Suriye’nin bağımsızlığını kazanmasını ve Suriyeli milliyetçilerin 1939’a kadar ulusal siyasette egemen olmalarını sağladı. Aynı yıllarda (1937) Suriye, Türkiye’ye dâhil edilen kuzeybatısındaki İskenderun Sancağı’nı kaybetti. Siyasi koşullardaki bu değişiklikler, tüm Suriye’de anti-Kürt propagandanın açık bir biçimde artması ile sonuçlanan Arap milliyetçiliğinin bir başarısı olarak görülüyordu. Anlaşmaya göre, Cezire’deki Fransız memurlarının yerini Suriyeliler alacaktı. Ancak nüfusun önemli bir bölümü –yine Fransızların desteğiyle- bu karara karşı çıkarak, yöneticilerin bölgeden seçilmesi

talebini ifade etmişlerdi. Ne var ki bu talep dikkate alınmayacak, anlaşmanın söz konusu edilen maddesi 1937’de yürürlüğe girecekti. Suriye memurların göreve atanması Haseke Kürtlerinin şiddete başvurmalarına yol açmıştır. İronik bir biçimde, bu ayaklanma Fransız askerlerinin yardımıyla bastırılacaktı (Jwaideh 1999: 278-79).

Bu çatışma ortamında bu kez Cezire’nin Qamişlo ve diğer bölgelerindeki Hıristiyanlar, etnik kimlik ve din farkı gözetilmeksizin eşitlik sağlayacak özerk bir idari rejim taleplerini ortaya koydu. Böylece Fransız subaylarının ortaklıklarıyla oluşan Kürt ve Hıristiyan ileri gelenlerinin Cezire’de otonomiler inşa etmeye çalışması, genellikle *Hıristiyan-Kürt Bloku* olarak anılacaktır. Cezire’deki özerk hareketlerin temel talepleri şöyle özetlenebilir (Gorgas 2007: 102):

- 1- Birleşmiş Milletler tarafından garanti edilmiş özel statüler elde etmek;
- 2- Fransız birliklerince azınlıkların güvenliğinin sağlanması;
- 3- Fransız yönetici adaylarının Birleşmiş Milletler yetkisi altında olması.

Siyasi arenadaki bu yeni aktörler, bir yandan silahlanırken, diğer yandan Pazar yerlerinde çok sayıda bildiri dağıtarak taleplerini ifade etmiş ve özerk birimin bayrakları gibi semboller kullanarak kimliğin sembollerini oluşturmaya çalışmışlardır. Dahası, 1936-1938 yılları arasında Kürt ve Hıristiyan ileri gelenleri Şam hükümetiyle paralel bir yönetim sayesinde bölgede önemli işlere imza atmışlardı. Bu yolla; Cezire, Suriye manda sisteminde güçlenmiş, kendine özgü siyasi ve toplumsal bir kimliğe sahip olmuştu. Suriye’nin bağımsızlığını kazandığı yıllarda, özerklik yanlısı hareketler sona ermesine karşın, Cezire 1946’da Fransa orduları Doğu Akdeniz çekilinceye dek Şam’daki yönetime katılmamıştır. Siyasi düzlemde, Cezire gibi sınır bölgelerinin Fransa tarafından doğrudan yönetimi, diğer sömürgelerde olduğu gibi, daha geniş bir ulusal Suriye çatısı altındaki entegrasyona engel olmuştur. Ancak azınlık gruplarının Fransızlar tarafından manda sisteminin devamını sağlamada kullanılması, Sünni-Arap çoğunluğun hafızasında bu grupların damgalanmasına ve Suriye siyasi toplumundaki etnik ve cemaat ayrılıklarının da şiddetlenmesine katkıda bulunmuştur (Montgomery 2007: 44).

III.2.1.2.2.. Bağımsız Suriye ve Arap Milliyetçiliği (1946-...)

1930'lu yılların sonlarına gelindiğinde yaklaşan II. Dünya Savaşı nedeniyle Fransa ilgisini Avrupa'ya kaydırmak zorunda kalmıştı. Bu gelişme Suriyelilere yıllardır bekledikleri fırsatı sunmuştu ve 1946'da imzalanan bir anlaşma ile Haşim Atassi başkanlığında ulusal bir hükümet kurulması kabul edilmişti. Bu anlaşmadan bir yıl sonra Fransızların 1920'lerde ayrı siyasal birimler olarak tanıdıkları Cebel Dürzî ve Lazkiye bölgelerinin yeniden Suriye'ye bağlanması ve hükümetin yerel yetkilerinin artırılması gibi koşullar Fransızlar tarafından kabul edilmişti.

Ne var ki, Suriye'nin manda sisteminden miras aldığı sosyo-ekonomik ve siyasal yapı, bağımsızlığın ilk yıllarından başlayarak 1970'li yıllara dek iç karışıklıklara neden olmuş ve Suriye'yi siyasi bir krize sürüklemiştir. Bu krizin temelinde iki nedeni vardı. Birincisi çok etnili⁴¹ bir yapıya sahip olan Suriye'nin siyasal bir birim olarak tarihinin bulunmaması yeni devlette ortak bir kimlikten yoksunluk anlamına geliyordu. Bununla birlikte devletin kendisi de emperyalizmin bir uzantısı olarak görülüyordu (Montgomery 2007). İkincisi ise bağımsızlığın ilk yıllarında devletin Sünni ve kentli tüccar sınıfı tarafından yönetilmiş olmasıydı. Statükocu olan bu gruplar, Fransa ile ilişkilerini koruyarak güçlerini artırmışlar ve Suriye Parlamentosuna hâkim olmuşlardır. Ancak geleneksel elitler, sömürgeci geçmişin olumsuz yönleri ile Suriye kırsalı üzerinden yayılmaya başlayan anti-emperyalist hareketler ve Arap milliyetçiliği nedeniyle daha sonraları iktidar mücadelesinde başarısız olacaklardır. Buna ilaveten ekonomik gelişmeler de siyasi ortamı etkilemiştir. Sanayileşme, ülkenin sadece belli sektörlerinde gelişirken, kent ve köylü nüfus ekonomik istikrarsızlık, enflasyon ve işsizlikle boğuşuyordu. Böylece politikada bölgesel kırılmalar başladı; Arap milliyetçiliği ile azınlıklar ve marjinal toplumsal gruplar için politik bir hareket olan Suriye Komünist Partisi ve Baas Partisi gibi hareketlerin popülerliği arttı. İdeal bir demokrasi ve kapitalizm kavramları, önceki elit yönetici ile ilişkilendirildiğinden Marksist ideoloji yükselişe geçti (Yıldız 1995: 30).

---

⁴¹ Araplar, Kürtler ve Ermeniler en büyük etnik grupları oluştururken Sünni Müslümanlar, Nusayriler, Dürzîler, Hristiyanlar, Yahudiler ve diğer Müslüman mezhepler de Suriye'deki dini grupları oluştururlar (Orhan 2006: 16).

1948'den itibaren Suriye çok sayıda askeri darbeye tanık oldu. Böylece geleneksel siyasal sistem yerine, rejim değişikliğini öngören ordu siyasette aktif hale geldi. Seküler Arap milliyetçiliği bu yeni liderleri, farklı dinsel gruplar arasında bütünleşmeyi sağlayacak olan ve diğerleri arasında Alevi, Dürzî ve Hıristiyanların entegrasyonuna yardımcı olacak en uygun kadro olarak sunuyordu. Ancak etnik bir azınlık olarak Kürtlerin bu yeni kimliğe entegre olmaları oldukça zordu.

Suriyeli subaylardan Edip Çiçekli, 1949 ve 1951'de iki darbe yaptı. 1953'te sıkıyönetim ilan ederek yeni bir anayasa yürürlüğe koydu. Amacı homojen bir Müslüman Arap devleti oluşturmaktı. Bunun için de çeşitli kararnameler çıkararak Arapça dışındaki dillerin konuşulmasını yasakladı. Çiçekli, 1953'te sınırlardaki etnik ve mezhep çatışmalarının nedeninin Suriye sınırlarının emperyalist güçler tarafından çizilmesi olduğunu ifade etti. 1954 yılında bu kez Çiçekli yönetimi bir darbe gördü ve Suriye Parlamentosu 1950 yılındaki kurumlarıyla yeniden oluşturuldu.

Öte yandan 1950'li yıllar Arap milliyetçiliğinin⁴² hızla yayıldığı bir dönemdir. 1958'de Mısır'da kontrolü ele geçiren Cemal Abdülnasır'ın önderliğinde, Suriye'nin de içinde bulunduğu Birleşik Arap Cumhuriyeti kuruldu. Nasır, iki ülkeyi birleştirmek amacıyla Baas da dâhil olmak üzere tüm siyasi partileri feshetti ve Suriye ordusunu Mısır'ın komutası altına aldı (Tejel 2009: 47-48). Böylece Nasır, Suriye'nin ekonomik, siyasal ve toplumsal alanlarına hâkim oldu. Komünist Partinin üyeleri de BAC tarafından sert bir biçimde sindirildi, etnik ve dini azınlıkların siyasal, kültürel faaliyetleri yakından takip edildi. Ancak yetkililere göre bu azınlıklar arasındaki "kusurlu" azınlık Kürtlerdi. Buna göre Kürtler iki bağlamda kusurluydular. Birincisi Kürtler, Arap olmayan bir azınlık olduklarından dolayı Arap birliği için bir tehdit unsuruydular. İkinci kusur ise yetkililerin ortadan kaldırmak istedikleri feodal beylere sadakat ve bağlılıklarının bulunmasıydı (Tejel 2009: 48). Bu nedenlerden ötürü çok sayıda Kürt tutuklandı ve Kürt karşıtı bir kamuoyu oluşturuldu. Anti-Kürt propaganda Kürtleri "hainler" ve

⁴² Manda döneminde oluşmaya başlayan Arap milliyetçiliği, İsrail devletinin oluşumu için Filistin'le yapılan savaşta ivme kazandı. Ancak ulusal sınırların, manda güçlerinin çıkarlarına uygun olarak çizilmesinden ötürü milliyetçilik, Suriyeliler için tartışmalı bir kavram olacaktır. Bağımsızlıktan kısa bir süre sonra, çok sayıda Suriyeli doğup büyüdükleri şehir ya da bölgelere dayalı olan güçlü etnosantrik tutumlarını devam ettirdiler. Başka bir deyişle, ulus-devlet kimliği yerine; aşiret, klan ya da etnik gruplarına bağlılıklarını ve sadakatlerini sürdürdüler. Her ne kadar zamanla bu bağlar eski gücünü kaybettiyse de tümüyle ortadan kalktığı söylenemez (Country Studies 2008).

“bölücüler” olarak resmederken, Kürt milliyetçiliğini ise Siyonizm ve Batı emperyalizminin işbirlikçisi olarak ilan ediyordu. Buna paralel, Kürt subaylar ordudan tasfiye edildi ve Kürt kültürü yok edilmeye çalışıldı (Yıldız 2005: 32). 1950-1960 yılları arasında siyasi temsiliyetten yoksun olan Kürtler, kötü ekonomik koşullara itildi; toplumsal ve kültürel alanlarına kısıtlamalar getirildi. Kürt bölgelerine Mısırlı öğretmenler gönderildi. Ayrıca Kürt gelenek ve sembollerine müdahale edilerek Kürtçe'nin kullanımına ilişkin yasaklamalar getirildi (Lowe 2006: 3). Kürt karşıtı propaganda öylesine uç bir noktaya ulaşmıştı ki, bu durum Kuzey Suriye’de bir dizi yangını da körükledi. Bunlardan biri Amude’deki bir sinemada çıkarılan yangındı. Hâlâ nedeni net olarak bilinmeyen bu yangında 283 Kürt çocuk hayatını kaybetti.⁴³

Kısıtlamaların görüldüğü bir diğer alan Kürtlerin siyasal çalışmalarlarıyla ilgili oldu. 1957’de kurulmuş olan *Partîya Demokrata Kurdistan*, Kürtleri temsil etmeyi ve Kürt kültürünü geliştirmeyi amaçlıyordu. Ne var ki, bu fikir Arap devletinin hedeflediği Arap Birliği fikrine hiç de uygun değildi. Özellikle Partinin isminde yer alan Kürdistan kelimesi, Kürtlerin amaçlarının “bölücülük” olduğuna ilişkin kanıyı pekiştirmişti. 1960 yılında Kürt siyasi hareketi üzerindeki baskı, Partinin yüzlerce üye ve sempatanının tutuklanarak “Suriye topraklarını bölme” suçlarından yargılanmalarıyla sonuçlandı. Kısa bir süre sonra Parti, bu iddiaları ortadan kaldırmak için ismini değiştirdi (Yıldız 2005: 32).

Suriye’deki Kürt algısını biçimlendiren bir diğer önemli olay 1961’de Irak’taki Barzani ayaklanmasıydı. Barzani hareketinin İsrail destekli olduğuna yönelik kanı, bu dış güçlerin Suriye’deki Kürtleri de etkilemiş olabileceği korkusunu yaratmıştı. Bu endişe ve korku, Kürtlerin Suriye’nin toprak bütünlüğü konusunda bir tehdit olarak algılanmasına yol açmıştır.

1961’de Ürdün, Suudi Arabistan ve Suriye’deki iş adamlarının desteklediği sağcı bir darbe ile BAC dağılmıştır. Devletin, Suriye Arap Cumhuriyeti olarak yaptığı ilk açıklama; Kürtlerin, diğer azınlıklar gibi tanınma ve eşitlik konularındaki umutlarına bir

---

⁴³ Yangına ilişkin alan çalışması esnasında aktarılan bir deneyim şöyledir: “Sonraki yangın sinemada oldu. Amude’de sinema yakıldı, Suriye hükümeti yaktı. 280 tane öğrenci içinde yanarak öldü. Devletin eliyle Araplar yaptı, Araplar yaktı. 13 Kasım 1963 yılıydı. Bayramdan iki-üç gün önceydi. Ben de içerdeydim biri beni kurtarmış ama 7 yaşındaki kardeşim yanarak öldü. Hepsi gençti ölenlerin” (Amudeli, erkek, 60’lı yaşlarda).

kez daha darbe indirmiş oldu (Yıldız 2005: 32). Bu tarihten itibaren Araplaştırma politikası kapsamında Kürtlere karşı yenilenmiş ve daha sistemli bir asimilasyon süreci başlamış oldu.

III.2.1.2.2.1. 1962 Haseke Nüfus Sayımı: *Ecnebi (Ajanip)* ve *Maktumin* Kürtler

Haseke Nüfus sayımı pratik sonuçları bağlamında Suriye Kürtlerinin devletle olan ilişkilerinde yeni bir döneme işaret etmektedir. Doğrudan diskriminasyonu hedefleyen bu sayımın sonuçlarının etkileri günümüzde de devam etmektedir. Sayımla birlikte Kürt nüfusun önemli bir bölümü vatandaşlıktan çıkarılmış ve sadece Kürtleri kapsayan vatandaşlık kategorileri oluşturulmuştur.

Suriye hükümeti 23 Ağustos 1962’de yayınladığı kanun hükmünde bir kararname ile kuzeydoğu Suriye’de, çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu el-Haseke eyaletinde bir gün içinde nüfus sayımı yapılmasına karar verdi. Nüfus sayımına ihtiyaç duyulmasının temel nedeni hükümetin II. Dünya Savaşını takiben çok sayıda Kürdün, yasadışı yollarla Türkiye’den Suriye’ye giriş yaptığını açıklaması ve bunların sayısını bilmek istemesiydi (Radwan 2009: 2). Yukarıda da belirtildiği gibi kayda değer bir Kürt nüfusu 1920’li yıllarda Irak ve Türkiye’deki rejim baskılarından kurtulmak için manda Suriyesine sığınmış ve burada var olan Kürt topluluklarının arasına yerleşmişlerdi. Birçoğuna Suriye kimlik kartları verilmiş ve kimi aşiret reisleri de yeni gelen Kürtlere toprak yardımıyla bulunmuştu. Ancak yaygın olan kaniya göre Cezire bölgesine göç eden bu Kürtler, ekonomik gerekçelerle, yani Cezire’nin zenginliklerinin cazibesine kapılıp gelmişlerdi. Bölgenin demografik karakteri konusunda endişe besleyen Suriye devleti, siyasi/ekonomik gerekçelerle göç eden birçok Kürdün Suriye kimliğini yasadışı yollarla elde ettiğini ileri sürmüştür. Bu açıklamalara paralel, yapılacak olan nüfus sayımı ile Suriye’de vatandaşlık hakkına sahip olanlarla bunu hukuka aykırı bir biçimde elde etmiş olanlar tespit edilmiş olacaktı (Montgomery 2007; Yıldız 2005).

Böylece Suriyeli yetkililer, Cezire’de Kürt köy ve kasabalarında kapı kapı dolaşarak her birinden 1945 yılı öncesine ait Suriye’de ikâmet ettiklerinin ispatı olacak Suriye kimlik kartı, aile kartı ya da arazi sahibi olduklarını gösteren bir belge istemişlerdir. Oysaki kimlik kartı ya da aile kartı bulunmayanların, tapu ibraz etmeleri neredeyse imkânsızdı.

Zira Suriye'nin bu bölgesindeki toprak mülkiyeti ve üretim faaliyetleri geleneksel bağlar ve ilişkilerle düzenleniyordu ve büyük Kürt toprak sahipleri, Kürt çiftçilerin ekip-biçtiği toprakların da büyük bir bölümüne sahipti. Dolayısıyla bu çiftçilerin çalıştıkları topraklar üzerinde hiçbir hakları bulunmuyordu. Böylesi bir durumda birçok çiftçi istenilen belgeler yerine ellerindeki tek resmi belge olan koyun vergisi makbuzlarını ibraz ettiler. Ne var ki bu makbuzların en eski olanı sadece 17 yıllıktır.

Bir gün içinde belirtilen tarihten önce Suriye'de yaşadıklarını kanıtlamanın güçlüğüne yanı sıra, yetkililer nüfus sayımının ne amaçla yapıldığını ya da sonuçlarının ne olacağına ilişkin hiçbir açıklama yapmadığından; birçok Kürt de askere gitmemek için nüfus sayımına katılmamıştır. Böylece sayıma katılmayan Kürtler kayıt altına alınamamışlardır (Yıldız 2005: 33). Nüfus sayımı, Kürtlerin demografik açıdan, vatandaşlık statülerini de etkileyen üç kategori halinde tanımlanmasıyla sonuçlanmıştır. Bunlar; tam vatandaşlık, kısmi vatandaşlık ve vatandaşlıktan çıkarılanlardır.

Sayıdığımız üç statüye ilişkin altı çizilmesi gereken ve “Evlilik ve Akrabalık” bölümünde ayrıca yer verilecek olan bir diğer önemli unsur, bu gruplar arasında geçişin söz konusu olmamasıdır. Bir başka deyişle Suriye vatandaşı olanlar ile *ecnebi* ya da *maktumin* statüsünde olanlar arasında evlilik yasağı bulunmakta ve resmi nikâh yapılmamaktadır.

III.2.1.2.2.2. Baas Darbesi

Suriye'nin BAC'tan ayrılmasını izleyen yıllarda, Baas ve Nasır taraftarları arasındaki güç mücadelesi bir dizi askeri darbe ile sonuçlanır. Bu iktidar mücadelesi 1963 yılında Suriye Arap Baas Partisini temsil eden subayların iktidarı ele geçirmesiyle sona erer.

Suriye'nin bağımsızlığından önce temelleri atılan Arap Baas Partisi, Şam'da bir grup kentli orta sınıf mensubu genç entelektüel tarafından kurulmuştu.⁴⁴ Buna ilaveten Parti

⁴⁴ Albert Hourani, Baas Partisi'nin kökenini şu şekilde açıklamaktadır (akt. Şen 2004: 154): “partinin kökeni Suriyelilerin ulusal kimliği ve bu kimliğin Arapça konuşan cemaatlerle ilişkisi hakkında yapılan entelektüel tartışmalara dayanır. Bu tartışma Suriye'de diğer yerlere nazaran daha acildi; çünkü burada Britanya ile Fransa'nın kendi çıkarlarına uygun biçimde çizdikleri sınırlar, doğal ve tarihsel ayrımlara çoğu Ortadoğu ülkesinden daha az tekabül ediyordu.”

ideolojisi ise Fransa ve İngiltere'nin hâkimiyetinin devam ettiği Filistin, Suriye, Lübnan ve Irak'ta ulusalçı direnişlerin yükselişe geçtiği bir dönemde şekillenmiştir (Gambill 2004). Dolayısıyla Baas, Suriye'de hareketlenmeye başlayan siyasal örgütlenmelerin ve özellikle manda döneminde ortaya çıkan Arap milliyetçiliği, Arap birliği ve sosyalizm düşüncelerinin üzerine inşa edilmiştir.

Öte yandan Baas Partisi, “birlik”, “özgürlük” ve “sosyalizm”den⁴⁵ oluşan bir sloganla ülke genelinde bütün topluma hitap eden ulusal bir kitle partisi olmak üzere yola çıkmıştır. Ancak kısa bir süre daha çok dinî azınlıklara çekici gelmiş ve üyelerinin çoğu Arap olan farklı dinsel gruplardan oluşmuştu. Böylece Baas bu örgütlenme yapısıyla şehirlerden çok, kırsal alanda etkili hale gelmiştir. Baas'ın sosyal eşitlik ve sekülerizm fikirlerini çekici bulan azınlıklar, 1950'lerden itibaren Baas teşkilatına katılarak hızlı bir siyasal kimlik edinme süreci içine girdiler. Suriye'de Baas düşüncesi ortaya çıkana kadar Arap milliyetçiliği genellikle şehirli Sünni sınıfın tekelinde kalmıştı. Birçok Sünni Arap milliyetçisi, Arapça konuşmalarına rağmen dinî azınlık mensuplarına, Müslüman olmadıkları veya heterodoks Müslüman oldukları için “kusurlu Arap” olarak bakmaktaydı. Baas ideolojisi ise temelde çok farklıydı. Baasçılar sosyalist sistemle yönetilen, birleşik laik bir Arap toplumu kurmayı amaçlamaktaydı. Bu toplumda hangi dinden olursa olsun bütün Araplar eşit olacaktı. Baasçı Arabizm, laiklik ilkesi gereği dini ikincil konuma itmekle birlikte İslam dinini Arap ulusal kültürünün temel ve ayrılmaz bir parçası olarak görmekteydi. Hıristiyan ve heterodoks Müslümanlardan oluşan azınlıklar, Baas'ın sosyalist karakteriyle toplumsal eşitlik ve adalet sağlanacağını, seküler karakteriyle de Sünni İslam'ın Suriye'deki gücünün kırılacağını düşünüyordu. Mezhepsel, bölgesel ve etnik bağları dışlayan, sınıfsal ve ulus-üstü bağlara önem veren Baas, bir anda Suriye'deki azınlık gruplar için bir çekim merkezi haline geldi (Atlıoğlu 2007: 42).

Ne var ki, Kürtler Müslüman bir azınlık olmakla birlikte yine Arap milliyetçiliğini merkeze alan Baas ideolojisi için de bir tehdit unsuru olmaya devam edecektir. Ancak

---

⁴⁵ Baasçı ideolojide formüle edilen Arap milliyetçiliği başat ideoloji olmakla birlikte, sosyalist söylemden etkilenmiş ve bu söylemi Arap toplumunun kültürel yapısına uyarlamaya çalışmıştı. Ne var ki, Arap milliyetçiliği (birlik), hürriyet ve sosyalizm üçlemesi arasında hiyerarşik bir yapı bulunduğunu da belirtmek gerekir. Bu hiyerarşide ideolojinin en önemli unsuru kuşkusuz Arap milliyetçiliğiydi. Önce emperyalistlere karşı mücadele, ardından Araplar arasında sağlanan birlikte Arap milliyetçiliği gerçekleşmiş olacaktı. Dolayısıyla, Arap milliyetçiliği ile bağımlı ilişkileri olan Baas Partisi döneminde hürriyet ve Arap sosyalizmi ancak tali unsurlar olacaktır (Özkoç 2007).

Baas döneminde Kürtlere yönelik politikada bu kez ayrımcılığın yerini sistemli bir asimilasyon politikası alacaktır.

Baas Partisi'nin iktidara geldiği Mart 1963'te çıkarılan olağanüstü hal yasası bu dönemde Kürtleri etkileyecek bir diğer gelişmedir. Bu yasa ile güvenlik güçleri şüpheli gördüklerini mahkeme tarafından çıkarılmış bir tutuklama kararı olmaksızın tutuklama yetkisine sahip olabileceklerdi. Ayrıca bu yasa ile gözaltı süresi belirsizleştirilmiş ve tutuklu yakınlarına haber verme zorunluluğu ortadan kaldırılmıştır. Ancak en önemlisi söz konusu yasanın akabinde kurulan güvenlik mahkemeleridir. Böylece Baas rejimine veya devlet başkanına karşı olanlar ile etnik-dinî bir grup oluşturmaya çalışan herkes bu mahkemelerde yargılanmaya başlanmıştır. Hâlâ yürürlükte olan bu DGM'lerin kararlarını temyiz etme olanağı bulunmamaktadır.⁴⁶

Arap milliyetçiliği üzerine temellenen Baas rejimi, hem hükümette Savunma Bakanı olan hem de Hava Kuvvetleri Komutanlığını yürüten Hafız Esad'ın 1970 yılı İslahat Hareketi adını verdiği darbeyle son bulmuştur.⁴⁷

III.2.1.2.2.3. Teğmen Muhammed Hilal Raporu 1963

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız ideolojiye sahip olan Baas Partisi döneminde, parti yönetimi altında el-Haseke bölgesinin iç güvenliğinden sorumlu olan Teğmen Muhammed Hilal, Kasım 1963'te Cezire'deki Kürt sorununa ilişkin gizli bir rapor hazırlayacaktır. *Daresa 'en muhafazat el-Cezire min el-nawah el-qawmiyye we el-içtimaiyye we el-siyassiye* (Cezire bölgesinin ulusal, sosyal ve siyasal özelliklerine dair inceleme) adındaki bu raporunda Hilal, Kürtleri Arap ulusunun vücudunda gelişen kötü huylu bir tümöre benzeterek, sunduğu 12 madde ile Kürtlerin, Arap ulusunun vücudundan kesip çıkarılması gerektiğini savunur (Yıldız 2005: 35). Raporun ayrıntıları şöyledir (akt. Montgomery 2007; Nazdar 1993):

⁴⁶ Amnesty International, Kurds in the Syrian Arab Republic One Year After the March 2004. <http://web.amnesty.org/library/index>

⁴⁷ Lazkiye bölgesinden Alevi bir subay olan Hafız Esad 1964 yılında Hava Kuvvetleri Komutanı oldu. Baas Partisi iktidarı sırasında Savunma Bakanlığı yaptı. 1970'te yaptığı darbe ile ölümüne dek (2000) Suriye otoriter bir rejim ile kontrolü elinde bulundurmıştır.

- 1- Yerinden etme: Kürtler toplumlarından kopartılmalı ve Suriye'nin içlerine yerleştirilmeli ve Suriye içinde farklı alanlara dağıtılmalı.
- 2- Eğitim-öğretim hakkından mahrum bırakma: Bu madde Kürt bölgelerinde hiçbir eğitim kurumunun veya okulun, velev ki bunlar Arap okulları olsun, kurulmaması gerektiğini söylemektedir.
- 3- “Vatandaş sicillerinin yeniden düzenlenmesi” ve Kürtlerin Suriye vatandaşlığından çıkarılması: Hilal eğer Kürtlerin, Suriye vatandaşı olduklarını belgeleyemezlerse, geldikleri ülkeye geri gönderilmelerini söylemektedir. İnceleme, Cezire bölgesindeki Kürtlerin çoğunluğunun Türk vatandaşı veya birden fazla ülkenin vatandaşı olduğunu ve bu Kürtlerin hemen sınır dışı edilmesi gerektiğini iddia etmekte; buna ek olarak da bu Kürtlerin Suriye vatandaşlıklarının dikkatli bir biçimde araştırılması gerektiğini ve özellikle tehlikeli insanların vakit kaybetmeksizin sınır dışı edilmesi gerektiğini söylemektedir.
- 4- “Kürt işgücüne yönelik politikalar”: Hilal, Kürtlerin başka ve bu güvencesiz iş dışında yapacak bir şeyleri olmayacak kadar kötü durumda olmadıkları takdirde istihdam edilmesinin önüne geçilmesi gerektiğini söylemektedir. Bu, Cezire’de tarım reformuna girişilmesini ve Kürtlerin mülk alıp satmasına engel olunmasını gerektirmektedir. Bu uygulama, planın arkasındaki mantığın durum dayanılmaz hale gelince Kürtlerin bölgeyi terk edeceği olduğunu gözler önüne sermektedir.
- 5- Kürt karşıtı bir harekâta girişilmesi: Kürt nüfusunu yersiz yurtsuz, emniyetsiz ve kaygılı hale getirmek için devlet, Arap halkı arasında Kürt karşıtı bir harekâta girişmelidir.
- 6- Yerel Kürt ulemanın yerini, Arap ulemanın alması: Dinî ünvanlar Kürt ulemadan alınmalı ve bu kişiler Suriye'nin iç bölgelerine gönderilmelidir. Arap milliyetçisi ulema da Kürt bölgelerine yollanmalıdır.
- 7- Kürt cemaati içinde bir “böl-yönet politikasının uygulanması: Kürtler birbirine kırdırılmalıdır. Hilal’e göre bu oldukça kolay bir iştir. Durumları öylesine kötü bir hal almalıdır ki Kürtler kendilerini Arap olarak adlandırmalıdır.

- 8- Kürt bölgelerine Arap yerleşimleri kurulması: Araplar gelecekte savunma duvarı oluşturabilmek için Suriye ile komşu Irak ve Türkiye sınırındaki Kürt bölgelerine yerleştirilmelidir. Yerleştirilecek Arapların Şammar aşiretinden olması gerektiği, çünkü bu aşiretin yeryüzündeki en yoksul aşiret olduğu ve %100 Araplardan oluştuğu vurgulanmaktadır. Bu arada Kürtler bölgeyi terk edene kadar izlenmeleri gerektiği not düşülmüştür.
- 9- Türkiye ile olan sınıra askeri bir hat çekilmesi: Kuzey Cezire'deki sınır bölgesi tıpkı cephe gibi askeri bölge haline getirilmelidir. Bu bölgede askeri kamplar kurulmalı, bu kampların görevi de bölgeyi Araplaştırmak ve Kürtleri kovmak olmalıdır.
- 10- Araplar için çiftliklerin kurulması: Bölgeye devlet tarafından yerleştirilen Araplar için çiftlikler kurulmalı ve çiftçiler silahlandırılıp eğitime tabi tutulmalıdır.
- 11- Vatandaşlık haklarından mahrum etme: Cezire bölgesinde Arapça konuşamayan hiç kimseye oy kullanma veya temsilci olma hakkının verilmemesi.
- 12- Bölgede yaşamakta ısrarlı Arap kökenli olmayanların Suriye vatandaşlığına kabul edilmemesi: Araplar dışında bölgede yaşamak isteyen hiçbir millet mensubu kabul edilmemelidir.

Rapor Montgomery'nin de (2007: 58) belirttiği üzere Kürtlere karşı açıkça bir saldırı olup, Suriye'ye karşı olduğuna inanılan Kürt tehdidini derinlemesine anlatmakta ve çözüm önerileri sunmaktadır. Suriye hükümeti Hilal'in raporunun resmi olarak onaylanan bir politika olmadığını belirtmiş olsa da izleyen yıllarda Kürtlerin maruz kaldığı Kürt kimliğinin reddine ilişkin uygulamalar ve Arap kemeri gibi politikalar ile rapor arasındaki benzerlikler gerçekten de çarpıcıdır.

III.2.1.2.2.4. Arap Kemerini

BAC dönemi boyunca Nasır, büyük toprak sahiplerinin elindeki toprakları çiftçiye dağıtmayı amaçlayan bir reform başlatmıştı. Suriye'de uygulamaya konulmaya çalışılan

bu politika Mısır'da, toprak mülkiyetini sınırlayan ve servetin adil bir biçimde dağılmasını öngören Nasır'ın toprak reformunun bir kopyasıydı.

Suriye'nin 1961'de BAC'tan ayrılmasının ardından Baas da bu politikayı benimsedi. Ancak BAC dağıldıktan sonra baş gösteren siyasi istikrarsızlık amaçlanan tarım reformu yasalarında sık sık değişikliklere ve gecikmelere neden oldu. Baas yönetimi ele geçirdiğinde ise tarım reformu öncelikli hedefi oldu ve reform konusundaki uygulamalara ivme kazandırıldı. 1965 yılına gelindiğinde Baas, toprak reformunu Arap Kemerli politikası adı altında genişletti. Bu politika ile çoğunluğu Cezire bölgesini⁴⁸ kapsayan Suriye-Türkiye ve Suriye-Irak sınırı boyunca askeri bir kordon oluşturuldu (Yıldız 2005: 37). Kordon, 10-15 km genişliğinde ve yaklaşık 300 km. uzunluğundaydı (HRW 2009: 10). Bu yeni politika 1973 yılında Hafız Esad tarafından yapılan *Tabqa* Barajının⁴⁹ tamamlanmasıyla yürürlüğe konulmuştu. Öncelikle Suriye-Türkiye-Irak sınırında bulunan Kürtlere iç bölgelere göç etme emri verildi ve Fırat Nehri üzerine inşa edilen *Tabqa* Barajının ardından köyleri su altında kalan Arapların Kürt Ceziresi'ne yerleştirilmesi önerildi. Nazdar'a (1993: 195) göre devlet "Sosyalizm ve Tarım Reformu" adı altında 1975'te Kordon Bölgesinde, Qamişlo'yu da içine alan Amuda ve Derik'in batısı ile doğusunda bir şerit halinde her biri 150-200 arası hane içeren 40 örnek köy inşa etti. 140 bin Kürt köylüsü bölgeden göç ettirilirken, yerine silahlandırılmış 7 bin köylü Arap ailesi nakledildi. Planın diğer ülkelerin dikkatini çekmemesi için de uygulamalar yavaş yavaş gerçekleştirildi. Böylece özellikle Cezire'nin ve çevresinin demografik çehresi değiştirilmiş oldu.

Human Right Watch'a (İnsan Hakları İzleme Raporu) (1996: 13) göre Araplar ev, tarım araçları, tarım kredileri gibi yardımlarla Cezire bölgesine yerleşmeye ikna edildiler. Temel hizmetlerden –su, elektrik ve yol gibi- mahrum bırakılmış Kürt köylerinin aksine yeni köylerin tüm hizmetleri ve gereksinimleri karşılandı (Yıldız 2005: 37). Yanı sıra, yerleşim alanlarının Kürtçe olan isimleri Arapça olarak değiştirilmiş, alışveriş merkezleri ve benzerlerinin Kürtçe isimlerine ilişkin yasaklamalar getirilmiştir (Lowe 2006: 3).

Yine HRW'un konuyla ilgili Kürt bir mühendisle yaptığı görüşme ise şöyledir:

⁴⁸ Reform çerçevesinde kamulaştırılan toprakların %43'ü Cezire bölgesinde bulunmaktaydı (<http://levantwatch.blogspot.com/2006/05/suriye-krtleri-ve-trkiye.html>).

⁴⁹ Barajın inşasına, SSCB'nin de yardımıyla 1968'de başlanmıştı (Hourani 2009: 502).

Devlet bunlar (Araplar) için evler inşa etti ve onları silahlandırdı. Tohum ve gübre yardımıyla bulunarak, kredi sağlaması için Ziraat Bankaları açtı. 1973 ten 1975'e kadar Ras al-Ayn'ın 10 km. kadar batısından başlayarak bir şerit halinde 40 köy kuruldu. Bu plan ile Suriye Kürtlerini, Türkiye Kürtlerinden ayırmak için iç bölgelere kaydırılmıştı...

İki türlü Arap yerleşimcisi var: İlki gerçekten bölgeye yerleşen ve Kürt toplumuna entegre olup bugün Kürtçe konuşanlardır. Diğeri ise burada yatırım yapmayan, geçici olarak yerleşen Araplardır. Bunlar daha sonra göç etmişlerdir ve sadece topraklarını işlemek için bölgeye geliyorlar.

Bu yıllarda yapılan toprak reformu ve Arap Kemerini ile bir yandan hem bölgenin demografik yapısını değiştirerek Suriye Kürtlerini dış etkilerden ve müdahalelerden uzaklaştırmak için önlem alırken, diğer yandan geleneksel Kürt seçkinlerinin ekonomik gücünü kırmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda özellikle Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı Cezire bölgesinin seçilmesi tesadüfî değildir ve en çok arazi Cezire bölgesinde kamulaştırılmıştır.⁵⁰ Reformların gerçekleştirildiği Cezire bölgesi, Suriye'nin pamuk ve buğday üretilen (bu oran yaklaşık %80'dir) en önemli bölgesidir. Benzer biçimde bölgede petrol rezervlerinin de bulunduğu keşfedilmişti (Ahmar&Saide t.y. 56). Suriyeli yetkililer, bu kaynakların Kürt hâkimiyeti altında olmasından endişe duyuyordu ki benzer biçimde Irak'ta da pek çok Kürt petrol bakımından zengin olan Kerkük ve civarında yaşıyordu. Her iki ülke, aynı endişeyle ekonomik açıdan zengin olan Kürt bölgelerindeki etnik demografik özelliklerini değiştirmek üzere Kürtlere göçe zorlamış ve yerlerine Arapları yerleştirmişlerdir (Yıldız 2005: 38). Öte yandan bu demografik değişiklikler çeşitli protestolara sahne olmuştur. Kürtlerin bir kısmı yaşadıkları yerleri terk ederken, bir kısmı da verilen emre itaat etmemiştir. Alanda yapılan bir görüşme şöyledir:

1974-1975 yılları arasında Kürt bölgelerine Araplar yerleştirildi. Serê Qanîyan, Qamişlo, Amudê, Tirbepî, Dêrik, Rasıl-ayn, Afrin bu bölgelerde yaşayanların çoğu Kürt. Arapları Kürtlerin arasına yerleştirelim ki onlar da Araplar gibi olsun yani asimile olsun istediler. Kürtler, Araplar gibi olmadı, hatta şimdi bile Araplara düşman gözü ile bakıyoruz. Arapları bu bölgelere getirirken Kürtlerin topraklarını aldılar. Mesela benim köyümde 5000 m²'yi adamlar geldi ikiye ayırdı. Bunun 2500 m²'sini Kürtlere, 2500 m²'sini Araplara verdi. Onlara ev yaptılar, köy kurdular. Buraya getirilen Araplar

⁵⁰ 1969 yılının sonuna gelindiğinde 1.374 milyon hektar sulu ve kuru tarım arazisi kamulaştırılmış oldu. Resmi istatistiklere göre Suriye illerinde aşağıda belirtilen miktarlar istimlak edilmiştir: Haseke 462.200, Halep 289.900, Rakka 164.000, Humus 147.700, Hama 83.000.... (Yıldız 2005:38).

Halep, Rakka gibi yerlerden toplatılıp getirildi. Halep de su seti kuruldu, setin içinde kalan köylülere size Cezire'den toprak vereceğiz dediler. Onları da alıp Kürtlerin arasına yerleştirdiler. Ev verdiler, toprak verdiler (Amudêli, erkek, 50'li yaşlarda).

1976 yılında Arap Kemerî projesi askıya alınmış olsa da bölgeden ayrılan Kürtlerin eski yerleşim birimlerine dönmelerine izin verilmedi (HRW 2009: 10-11). Projenin askıya alınmasının temel nedeni, Esad'ın, Irak ve Türkiye ile yaşadığı sorunlarda bu ülkelerdeki Kürtleri, Bağdat ve Ankara'ya karşı kullanmış olmasıdır. Esad anlaşmazlık ve rekabet içine girdiği Irak'taki Baas rejimini yıpratmak için Kuzey Irak'taki Kürt hareketlerine destek vermeye başlamış ve onların tepkisini çekmemek için de ülkesindeki Kürtler üzerindeki baskıyı hafifletmiştir. Dahası, yasadışı kabul edilmekle birlikte, Kürt partilerine göz yummuş ve bu partiler nispeten daha rahat hareket etmişlerdir. Ayrıca iç politikadaki bazı gelişmeler de Esad'ın Kürtlere yönelik bu tutumunda etkili olmuştur. Esad iktidarının ülkedeki azınlık gruplarından biri olan Nusayri cemaatine mensup olması nedeniyle, Kürtlerin desteğini de almaya çalışmıştır. Ayrıca, 1980'li yıllarda tüm Kürt siyasi mahkûmları serbest bırakmış ve Cezire'deki birçok Kürt köyüne alt yapı hizmetinin ulaşmasını sağlamıştır (Özkaya 2007: 98).

Ne var ki, bu uygulama 2008'de yeniden gündeme gelecektir. Suriye hükümetinin 10.09.2008'de aldığı karara göre sınır bölgesinde yaşayanların mülkiyet haklarına sınırlama getirilmesi amaçlanmıştır. Buna göre; sınır bölgelerinde mülkiyet alımı ve satışı yasaklanmakta, mülkiyet sahiplerinin, mülklerini mirasçılarına devredemeyecekleri kayıt altına alınmaktadır.⁵¹ Yapılan bir görüşme aşağıdaki gibidir:

Mesela şimdi bu rejim inşaatı durdurmuştur. Çünkü bırakmıyorlar. Yav desen tavuklarıma bir kümes yapacağım, bırakmıyorlar.

Şimdi Suriye devleti ta Haseke'ye kadar, Deyrulzor'a kadar Kürt bölgesidir. Ondan ötesi Araptır. Şimdi bizim bu hudut boyundaki köyler var ya, ordaki Araplara bu köylerden arazi verip onlara buraya getirdiler. Ama Araplardan doğru düzgün kimse kalmadı, geri döndü çoğu. Buradaki arazileri Araplara verdiler, bizimkileri de onların yerlerine sürdüler. Orda arazi verdiler Kürtlere. Ama millet yine Qamişlo'ya kaçtı, arazileri orda kaldı. Onu da

⁵¹ <http://www.serbesti.net/arsiv/showentry.php?sNo=15144;>

talep ediyorlar. Yani Kürtlerin bir talebi de bu (Nusaybinli, erkek, 70'li yaşlarda).⁵²

III.2.1.2.3. 2000'li Yıllar: Şam Baharı ve 2004 Olayları

2000 yılının Haziranında Hafız Esad'ın ölümü üzerine yerine oğlu Beşar Esad geçmişti. Beşar, iktidara geldiğinde devlet kurumlarında hiçbir değişiklik yapılmadan aynı kaldı. Ne var ki, hem Suriye içinde hem de ülke dışından artan reform yanlısı baskılar söz konusuydu. Böylece neredeyse Hafız Esad iktidarında tümüyle yok olma noktasına gelen sivil toplumsal hareketlere, entelektüel ve muhalif kesimlere açık tartışma ve diyaloglara izin verildi (Fragistakos 2007: 115). Bu gelişmelere paralel aynı yıl içinde Suriye'de Şam Baharı olarak bilinen bir sivil toplum hareketi ortaya çıkmıştı. Siyasi parti liderleri, milletvekilleri, gazeteciler, avukatlar, işadamları ve sanatçıların ev sahipliğini yaptıkları forumlarla reform konuları tartışıldı. Bu forumlarda özerk bir Suriye sivil toplumu yaratmak için siyasi, iktisadi ve insan hakları reformlarının gerekliliğine vurgu yapılıyordu (Montgomery 2007: 68).

Bağımsız insan hakları gruplarının girişimiyle Qamişlo'daki *Kürt Celaded Bedirhan Derneği*'nin açılması ve Mayıs 2001'e kadar yüzlerce siyasi tutuklunun serbest bırakılması sağlandı. Kürt siyasi parti liderleri ve entelektüelleri dâhil olmak üzere konuyla ilgili olan tüm kesimler, yeni liderlerinin demokrasiyi geliştireceği hususunda umutluydular. Bu umut özgür bir siyasal sistem için hükümete reformlar konusunda bir çağrıda bulunmalarıyla sonuçlandı. Beşar Esad başlangıçta bu çağrıya olumlu bir yanıt verirken, izleyen aylarda bu tutumunu değiştirdi. Öncelikle Celaded Bedirhan Derneği'ni kapattı ve dernek üyeleri ile insan hakları savunucuları ve diğer aktivistler tutuklandı. Evlerde forum düzenleme yasadışı bir eylem olarak ilan edilerek yasaklama getirildi. Beşar, 2003 yılının Mart ayında meclis açılışında yaptığı konuşmasında reform tartışmalarına işaret ederek, muhalefetin demokrasi referanslarının yanlış olduğunu,

⁵² Ülkesindeki azınlıkların toprak mülkiyetine kısıtlama getirme ve bu grupları topraksızlaştırmaya yönelik ayrımcılık örneklerinden biri de İsrail'de yaşayan Araplara karşı uygulanan politikalarda görülür. AB'nin İsrail'de yaşayan Arap toplumunun maruz kaldığı ayrımcılığa ilişkin hazırladığı raporda arazi ve konut dağılımındaki eşitsizlikten ekonomik olarak geri kalmışlığa kadar bir dizi haksızlığa değinilmektedir.

onların demokrasi olarak nitelendirdikleri şeyin kontrolsüz bir özgürlük ve ulusal çıkarlara zarar veren ahlaki bir çöküntü olduğundan dem vuruyordu. Bu açıklamayla aslında açık bir biçimde bu tür eylemlerin tekrar edilmesine izin verilmeyeceğini vurguluyordu. Böylece Beşar Esad, gelecekteki reformların önüne bir set çekmiş oluyor ve eğer bir reform yapılacaksa da bunun halk değil, devlet tarafından yapılabileceğini söylüyordu (Yıldız 1995: 41).

Bunlara karşın, Şam Baharı hareketinin Suriye'deki sivil örgütlemeler için kimi kazanımları da olmuştur. Joshua Landis ve Joe Pace'in tartışmalarına göre (akt. Fragistakos 2007: 115):

Şam Baharı hareketinin birkaç başarısı vardır. Bireylerin rejime yönelik eleştirilerini alenen ifade etmesi bu başarılar arasında sayılabilir. Özgürlük keşfedildi; dağınık ve bir gölge gibi yaşayan aktivistleri bir araya topladı. İdeolojik anlaşmazlıklar sürmesine karşın, muhalifler, en azından, birbirlerinin varlıklarının farkına vardı ve reform dili siyasi söylemlere enjekte edildi.

Öte yandan 2003 Irak Savaşından sonra, Suriye devleti, Suriye Kürtlerine ilişkin bir dizi iyi niyet adımları attı. Bunlardan biri Beşar Esad'ın el-Haseke Bölgesine gerçekleştirdiği ziyarettir. Esad, ülkedeki Kürt sorunun çözümü için somut adımlar atılacağına ilişkin açıklamalar yapmıştı. Alanda yapılan görüşmelerde de Esad'ın bu ziyareti esnasında özellikle vatandaşlıktan çıkarılmış Kürtlere, bu haklarının yeniden verileceğine dair yaptığı açıklamalara vurgu yapılmıştır. Ne var ki bu ziyaret Cezire bölgesindeki hükümet girişimine destek sağlama amacıyla yapılmış resmi bir ziyaretti ve ziyaretle ilgili resmi raporlarda hiçbir şekilde Kürtlere yer verilmedi (Montgomery 2007: 69-70).

Mart 2004'te Qamişlo'daki olaylı futbol karşılaşması bir dönüm noktasıdır. Bu tarihe kadar neredeyse “unutulmuş” olan Suriye'deki Kürtler tekrar hatırlanmış, “sessiz” Kürtler ilk kez seslerini tüm dünyaya duyurabilmişlerdir. 12 Mart 2004 tarihinde, Deyr el-Zor'dan Araplar ve Qamişlo'dan Kürtler arasında, Qamişlo Stadyumu'nda düzenledikleri futbol maçında bir arbede çıkmıştı. Saddam ve Baas yanlısı Deyr el-Zor şehrinin holiganlıklarıyla nam salmış taraftarlarının, grup olarak Qamişlo şehir merkezinden stadyuma kadar yürüdükleri, çeşitli silahlar taşıdıkları ve ellerinde Kürt

karşısı ve Saddam yanlısı pankartlar taşıdıkları bildirilmişti.⁵³ Olayların büyümesi üzerine Suriye hükümeti, takviye birlikler göndererek olaylara müdahale etmişti. Olaylar esnasında ölenler için bir sonraki gün düzenlenen cenaze töreni de olaylı geçmişti. Kürt sembollerinin en önemlisi olan Kürt bayrağının tabutlara sarılması, Barzani yanlısı sloganlar atılması ve Esad'ın resimlerinin yakılması güvenlik güçlerinin müdahalesini geciktirmedi. Buna ilaveten olaylar çok kısa bir süre zarfında Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Ras el-Ayn, Haseke, Amude, Afrin ve Halep şehirlerine yayılmıştır. Afrin'de Kürtlerin düzenlediği bir miting sırasında yine müdahale sonucunda 7 kişi öldü; Haseke'de ise Araplar Kürtlere ait işyerlerini yağmalarken, Kürtler de Araplar'ın araç ve işyerlerine zarar verdi. Bu kez Amude şehrinde ayaklanan Kürtler, bir karakolu taşıdı.⁵⁴ Suriye güvenlik güçleri, bu eylemlere çok sert müdahale etti. Haseke vilayetindeki Irak ve Türkiye sınırları kapatıldı; Qamişlo şehrine giriş-çıkışlar yasaklandı. Olayların çıktığı şehirlere ordudan takviye birlik gönderildi ve bu şehirlerde sokağa çıkma yasağı ilan edilerek yaklaşık 2.000 kişi tutuklandı. Birkaç ay sonra hükümet, daha önce göz yumduğu tüm Kürt partilerine birer yazı göndererek partilerin faaliyetlerinin yasak olduğunu belirtti (Lowe 2006: 5).

Bu olaylarla beraber Kürt nüfus ile Suriye rejimi arasındaki ilişkiler iyice gerilmiş ve birçok hukuksuz uygulamalar baş göstermeye başlamıştır. Suriye birlikleri 2004'te Kürt toplumunun güvenliğine ilişkin endişeleri bulunduğu gerekçesiyle Kürt bölgelerine girdi. Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı doğu bölgelerinde ulusal güvenliğin tehdit altında bulunduğunu ileri süren Şam'a karşı, Kürtler hemen her gün Suriye birlikleriyle çatışmaya girerek bu duruma karşılık verdi. Cumhurbaşkanı Beşar Esad, protestoların devam etmesi üzerine bölgedeki askeri güvenliği artırdı (Radwan 2009: 10).

2004 yılından bir sene sonra ise Kürt din adamlarından biri olan Şeyh Muhammed Maşuk Haznevi'nin öldürülmesi gerginliği daha da arttırmıştı. Qamişlo olaylarından önce rejim yanlısı bir din adamı olan Kürt kökenli Şeyh Muhammed Maşuk Haznevi, Qamişlo'daki olaylardan sonra rejimden uzaklaşmış ve Kürtlere kültürel hak verilmesi konusunda çeşitli açıklamalar yaparak hükümetin dikkatlerini üzerine çekmişti.

⁵³ www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=109505

⁵⁴ "Kurds in the Syrian Arap Republic One Year After the March 2004". Amnesty International, <http://web.amnesty.org/library/index/engmde>

Yönetimin, Haznevi'nin açıklamalarından rahatsız olduğunu kendisine iletmesine rağmen Haznevi, duruşunu değiştirmemiş ve bu nedenle Kürtler arasında önemli bir kişilik olarak ortaya çıkmaya başlamıştı. Ancak Haznevi, 2005'te ortadan kayboldu ve yaklaşık üç hafta sonra, Qamişlo'nun yaklaşık 270 km. güneyindeki Deyr Ez-Zor şehrinde ölü olarak bulundu. Suriye hükümeti, Haznevi'nin bir suç çetesi tarafından öldürüldüğünü açıklamasına rağmen Kürtler, bunun bir infaz olduğunda ısrar etti (Özkaya 2007: 107).

Kürt toplumunu etkileyen bu gibi şiddet olaylarının tırmanması, Suriye Kürtleri arasında direniş olabileceğini göstermiş olması bağlamında önem taşır. Bu protestoların Suriye'deki Kürt milliyetçi hareketi ve Kürt toplumsal hafızası açısından önemi ise, olayların *Serhildan* veya isyan kelimeleriyle anılmasıdır (Montgomery 2007: 33).

Yukarıda değinildiği üzere 2000'deki Şam Baharı, Suriye'de kısa süreli bir siyasal özgürlük dönemi sağlamıştır. Bu sivil hareketle, Kürt liderler ve Arap demokrasi yanlısı kesimler, Araplar ile Kürtler arasında büyük bir birlik kurmaya çalıştılar. Ekim 2005'e gelindiğinde bu hareket Ulusal Demokratik Değişimler Şam Deklarasyonu'nu yayımlar. Şam Deklarasyonu, iki Kürt siyasal grubun da (*Yekiti* ve *Kürt Azadî Partisi*) dâhil olduğu yerel Suriye muhaliflerinden oluşan tüm grupların aktörlerini temsil ediyordu. Deklarasyonda ulusal azınlıklarla ilgili maddede (akt. Radwan 2009: 6): "Bireysel özgürlükler, gruplar ve ulusal azınlıkların kendilerini ifade etmesi ve kültürel ve dilsel haklarını sürdürmeleri yasanın koruması altındadır" vurgusu yer alıyordu. Özellikle Kürt Sorununa işaret eden bir diğer madde ise şöyledir:

Suriye'deki Kürt sorununun adil çözümü, Suriye'deki Kürt yurttaşlarının da diğer yurttaşlar gibi tam eşitliğe (kültür, anadil, siyasal, sosyal ve yasak haklar) sahip olmalıdır. Yurttaşlık hakları elinden alınanların bu hakları geri verilmeli ve bu sorun tüm yönleriyle çözüme kavuşturulmalıdır.

Şam Deklarasyonunda Kürt sorununun yer alması, Suriye'de Qamişlo, Ayn al-Arab ve Efrin gibi bölgelere sıkıştırılmış Kürtler için önemli bir adımın başlangıcını oluşturur. Bu deklarasyon aynı zamanda Suriye muhaliflerine ulusalcı bir boyut kazandırdı. Günümüzde *Kürt Cephesi* ve *Kürt Birliği* hareketi Arap karşıtları ile işbirliği içindedirler. Kürt sorununu, Suriye'nin bütünlüğü içinde çözmeye çalışmaktadırlar.

Ne var ki Kürtleri temsil eden *Yekiti* ve *Kurd Azadî* partileri Kürt sorununa indirgemeci bir bakış açısıyla yaklaşıldığını ileri sürerek deklarasyonu eleştirdiler. Bu partilere göre girişimde yer alan çoğu grup demokratik değildi ve hatta hükümetle aynı ekseninde yer alıyorlardı. Dolayısıyla Kürt sorununu vatandaşlıkla ilişkili görmüş, vatandaşlık hakları verilirse sorunun da çözüleceğini ileri sürmüşlerdir.

Günümüzde Suriye’de bulunan 12 Kürt partisi illegal ve gizli bir biçimde faaliyet göstermektedir. Ayrıca Kürt hareketi sadece bölünmüşlüğü sürdürmekle kalmamış, aynı zamanda demokratik çevrelerden de izole edilmiştir. Suriye devleti, Kürt hareketini baskı altında tutarak ve gayrimeşru sayarak, Suriye Kürt hareketi ile ülke dışında oldukça etkili olan Kürt hareketleri arasındaki bağı koparmaya çalışmaktadır. Ne var ki tüm bu engellemelere karşın sınır ötesi etkileşimin ortadan kaldırıldığı söylenemez. 1980’li yıllardan itibaren Suriye örgütsel çalışmalarda bulunan PKK’nin, özellikle Cezire bölgesindeki (Kuzey Suriye) Kürtler üzerinde azımsanmayacak bir etkisi söz konusudur. Benzer biçimde PKK içinde de çok sayıda Suriyeli Kürt gerilla ve üst düzey yöneticisinin yer aldığı bilinmektedir.

Öte yandan 2010 yılında Tunus’ta başlayan ve *Arap Baharı* olarak isimlendirilen olaylardan Suriye de payına düşeni almıştır. Mart 2011’de Suriye’nin güneyinde yer alan Deraa şehrinde lise 4-5 gencin okul duvarına, aynı zamanda Mısır devriminin şiarı olan “Halk rejimin devrilmesini istiyor” sloganını yazmaları, bu gençlerin tutuklanıp işkence görmeleriyle sonuçlandı. Bu olay Deraa halkının öfkeyle sokaklara çıkmasına neden oldu. Seda Altuğ’a göre ayaklanmanın Kürt ya da etnik ve dinsel gruplar yerine Sünni kırsal kesimden gelmesi başlangıçta herkesi şaşırtmıştır. Ayaklanmanın Deraa’da başlamasının en somut nedenleri son on yılda kırsal nüfusun giderek yoksullaşması, yoksunlaşması ve ülke genelinde artan yolsuzluğun bu gibi şehirlerde daha kuvvetli hissedilmesi idi.⁵⁵

Suriye’deki iç savaşın başladığı ilk dönemlerde Kürtler bir süreliğine, birkaç protesto gösterisini saymazsak, savaşın dışında kalmıştır. Saha çalışması esnasında konuyla ilgili yapılan görüşmelerde Kürtlerin bu tutumunu, en azından belli bir süre için, belirleyen Beşar Esad’ın Kürt bölgelerini ziyaret ederek vatandaşlık hakkı, işyeri açma ve çalışma hakkı verme vaatleri ile Irak’taki Bölgesel Kürt Yönetimi lideri Mesut Barzani’nin

⁵⁵ <http://alternatifsiyaset.net/2013/02/28/dr-seda-altug-suriye-catisan-araflar-muhalefet-bilesenleri-ve-kurtler>

“sessiz kalın” çağrısı olduğuna vurgu yapılmıştır. Ancak 19 Temmuz 2012 yılında çatışmaların yaşadıkları bölgeleri etkilemesini istemeyen Kürtler 6 şehirde (*Kobanê, Dêrik, Tirbê Sipîye, Qamişlo, Amûdê, Efrîn, Dirbesêyê ve Serê Kanîyê*) yönetimi devralmışlardır.⁵⁶ Bölgede özerklik projesinin hayata geçirilmesine dönük önemli gelişmeler görülmektedir. Güvenliğin sağlanması için silahlı bir güç olan YPG’ler kuruldu. Tüm illerde Halkevleri (*Mala Gel*) ile *Kobanê Özgürlük Mahkemesi* açıldı. Köy ve kasaba isimleri Kürtçeleştirildi, anadilde eğitim yapan Kürt okulları açıldı. Günümüzde tüm bu gelişmeler “*Rojava’da Kürt Devrimi*” olarak isimlendiriliyor.⁵⁷

---

⁵⁶ Hazal Peker: “Rojava’da Kürt Devrimi 1”. Özgür Gündem Gazetesi, 26.08.2012.

⁵⁷ Hazal Peker: “Rojava’da Kürt Devrimi 6”. Özgür Gündem Gazetesi, 31.08.2012.

VI. BÖLÜM: SINIR GEÇİŞLERİ

VI.1. SINIRIN KALINLAŞMASI: SINIR GEÇİŞLERİ, PUSU, DİKENLİ TEL VE MAYIN

Başta var olan etnik devamlılık nedeniyle Nusaybin ve Qamişlo arasında sınır ötesi akrabalık ilişkilerinin ve mübadelenin, bireysel ziyaretlerden gruplar arasındaki ticarete kadar birçok biçimi vardır. Yasal bağlamda bu ilişkilerin sürdürülebilirliği Türkiye ve Suriye devletlerinin izni dâhilinde olabilmekte, devletlerin izni olmadan gerçekleşen sınır geçişleri her iki devlet tarafından suç kabul edilmektedir. Dahası söz konusu ekonomik mübadele olduğunda bu suç daha net bir şekilde tanımlanmakta, bu da geleneksel mübadele biçiminin yasadışı bir niteliğe sahip olmasına neden olmaktadır. Ancak insanlar özellikle yeni sınırların ilk yıllarında çoğu zaman mevcut kuralları göz ardı ederek herhangi bir resmi belgeye sahip olmaksızın hareket etmişlerdir. Bu görece hareket serbestiyesi sınırın henüz kalınlaşmamış olmasıyla yakından ilintilidir. Yeni sınırlar oldukça geçirgendir, çünkü sınır geçirgenliğini azaltmaya yarayan fiziki önlemler henüz yoktur. Sınır ilk dikenli tel sınır tersiminden 7 yıl sonra 1928'de çekilmiş ve 1954'e kadar sınır tek telle korunmuştur. Bir başka deyişle mayınsız olan sınır boyunda pusular seyrek ve az sayıda sınır güvenliğini sağlayan karakol bulunmaktadır. Bu dönemdeki esas sınır kabulleri dere yatakları, ırmak boyları, dağ geçitleri ve benzeri doğal oluşumlardır (Özgen 2005: 109). Sınır gündelik hayat akışını henüz radikal bir değişime uğratmadığından dolayı meşru olarak kabul edilmemektedir. Donnan ve Wilson'un (2002: 177) da belirttiği üzere devlet kontrolünün olmadığı veya zayıf olduğu yerlerde sınırın pratik, hatta sembolik önemi yavaş yavaş azalır. Bu bağlamda aşağıdaki iki görüşme hem sınırın yerel halk için meşruiyet derecesini hem de devletin sınır kontrollerine ilişkin uygulamalarını göstermesi bakımından anlamlıdır.

Görüşmecilerden ilki Nusaybinlidir ve yaşı 80'in (erkek) üzerindedir. Deneyimlediği ve tanık olduğu geçişlere ilişkin hatırladıklarını şöyle aktarmıştır:

Mayından önce şöyle, tehlike yoktur. Askerler vardı, askerler gece durmuyorlardı kaçıyorlardı, köylere gidiyorlardı. Sabaha kadar firar ediyorlardı, yani hudutta kalmazlardı. Bazen de asker görüyorlardı, o zaman da 1-2 lira verip geçiyorlardı. Görünce bağırıyorlardı “hududa mı gidiyorsun”. “Evet, Suriye’ye gidiyorum.” 1-2 lira ver, geç. Suriye tarafında asker olmazdı, bazen tek tük, o da nöbet yerleri vardı-diyorlardı *askere derek-* onlar oluyordu. Mesela bazen bir çoban onları görürdü derdi “*askere derek* falan köye gelecek ordan gitmeyin.” Yani böyle ihbar geliyordu. Yoktu, Suriye’de o zaman asker yoktu pek. Bugün de yoktur. Şimdi de kaçakçılar geçiyorlar. Mayıncılar var, onlar çıkarıyor millet de geçiyor.⁵⁸

Nusaybin’in Serçahan Köyü’den olan ikinci görüşmeci ise 70’li yaşlarda (erkek) emekli bir öğretmendir. Verdiği bilgiler iki sınır tahayyülü (halk ve devlet) arasındaki farkı ortaya koymaktadır:

Eskiden sınır meşru değildi. Mesela sınır olduğu halde *binxettekilerin* sürüleri, hayvanları buraya gelir, otlar geri giderdi. Yani böyle sınır diye bir şey yoktu. Yasal olarak belki sınır vardı ama halk arasında sınırları koruma isteği yoktu. Sınır yokmuş gibi herkes yaşamına devam ediyordu. O zamanlarda sınır önemsenmediği için sınırı koruma da yoktu. Halk, devlet kadar önem vermiyordu sınıra. Daha sonra mayın konulduktan sonra insanlar sınırın farkına vardılar. Yoksa daha önce öyle değildi (Nusaybinli, erkek, 60’lı yaşlarda).

⁵⁸ Sınırların açık olması Arap aşiretlerinin Türkiye tarafında kalan köylere geçip köy baskınlarını kolaylaştırmıştır. Örneğin Türk-Fransız heyetleri arasında sınır olayları ile ilgili yapılan görüşmelerde 11 Nisan 1929’da Mardin’in Tilkitepe bölgesi civarındaki iki köyün 80 kadar Suriyeli tarafından sarıldığı, köylünün direnmesi üzerine bunların sınırı geçip güneye kaçtıkları; 15-16 Mayıs 1932’de Arap Şammar aşiretinin Cizre’nin Gerigevir Köyü’nü ablukaya alarak koyunlarını gasp etmek istedikleri ancak yine köylülerin direnişi ile karşılaştıkları; yine aynı aşiretin 17 Mayıs’ta 600 kişilik bir grupla aynı köye saldırdıkları ve sürülerini köyün mera ve tarlalarına soktukları için iki grup arasında çıkan çatışmalardan ötürü köyden bir kişinin öldüğü yer almaktadır (akt. Umar 2003: 201-202).

Benzer bir örnek olay Nusaybin’de yapılan bir görüşmede aktarılmıştır: “Eskiden mayın yoktu. Küçüktüm o zaman, köyde kalıyorduk. Benim köyüm buraya 5 km. mesafe olarak. O zaman ne mayın vardı, ne de tel. Asker de bizim dükkâna kadar ancak bir asker yeri ya vardı ya yoktu. Mesafe fazlaydı. Huduttan rahat geçiliyordu. Ben küçükken Araplar geliyordu köylere hırsızlık için. Hayvan, davar, koyun çalışıyorlardı. 6-7 yaşındaydım, hatırlıyorum böyle Araplar atlara biniyorlardı köylere hücum ediyorlardı. Köyleri ateşe veriyorlardı. Bizim köye gelmişlerdi hırsızlığa. Bizim köylüler de pusuya yatmışlar, 2 Arap vurmuşlardı. Köyde 2 Arap’ı vurunca, Arapların avratları, kadınları atlara binmişler böyle lillilili diyorlardı, bizim köye hücum etmişlerdi. Öyle hücum çok oluyordu. Biz evlerimizde saklanıyorduk. O Araplar böyle hücum ediyorlardı avluya, evlere ateş ediyorlardı, diyorlardı “çıkın çıkın.” Sonra köyün samanlarını ateşe veriyorlardı. Bizim köyde de yaktılar samanları. Bir bizimkileri vermediler ateşe. Ben hatırlıyorum biz seyidiz ya, ondan bi bizimkilere dokunmadılar. Tel yoktu o zaman, hudut açıktı. Araplar, Türkiye’yi çok rahatsız ediyordu. Köylüler geliyordu diyordu devlete “Araplar bizi rahat bırakmıyorlar, hücum ediyorlar. Biz korkuyoruz, bizi vuracaklar, davarlarımızı çalacaklar.” Böyle dilekçe falan vermişler (Nusaybinli, erkek, 70’li yaşlarda).

Ne var ki, 1950’li yıllar sınırların iki kasaba arasındaki ilişkilerde hissedilmeye başlandığı, dikenli tel, mayın ve pusu dönemi olacaktır. 1956 yılında dönemin başbakanı Adnan Menderes ile bakanlarının imzaları bulunan bir kararname ile Suriye sınırının mayınlanmasına karar verilmiştir. “Gizli Kararname”nin ekinde hangi il sınırında, kaç numaralı sınır taşları arasında kaç metrekarelik alana mayın döneceğine ayrıntılarıyla yer verilmiştir.⁵⁹ İzleyen yıllarda özellikle her askeri darbe, sınırı daha da kalınlaştırır. 27 Mayıs 1960’ta mayın tarlası genişletilirken, 12 Mart 1972’de sınıra dikenli tel çekilir. 12 Eylül 1980’de ise birbirine paralel iki sıra daha dikenli tel sınırı daha da kalınlaştırır. 1980’li yılları diğerlerinden ayıran en temel unsur bu kez ulusal sınırları tehdit eden Kürt hareketinin Türkiye için ciddi olmaya başlamasıdır. 1984 yılında PKK’nin eylemlilikleriyle birlikte sınır güvenliği yetersiz bulunarak üç sıra dikenli telle çevrili olan sınır boydan boya aydınlatılmış⁶⁰ ve nöbetçi kuleleriyle birkaç metrede bir yan yana dizilen askeri mevziler eklenmiştir. Son olarak da bölgede “İtalyan teli” olarak isimlendirilen, geceleri elektrik akımı verilen teller döşenmiştir.⁶¹ Dolayısıyla 1950’li yıllarda başlayan ve sınır bölgesinde yaşayan yerel halkın hayatını önemli ölçüde etkileyen sınır geçişlerindeki kısıtlamalar, mayınların döşenmesi, pusular

⁵⁹ Kararname ekinde yer alan “emniyet bölgeleri” şöyledir: *Hatay vilayetinde*: Akdeniz kıyısında Süveydiye’den başlayarak Antakya yolunu takiben Antakya’ya uzanır. Burada, Antakya belediye hudutlarını dışarıda bırakarak Somberi köyünün 1 kilometre doğusu Amik gölü kuzeyinde Rifat Ağa Çiftliği - Finik - Mentese - Değirmendere - Gümüšoğlu - Söylemezayla - Çat - Adana vilayeti hududunu takiben İslâhiye batısında Kabaklar’da nihayetlenir. *Gaziantep Vilayetinde*: Kabaklar’dan başlayarak İslahiye güneyinden Leçe - Bestanağa köyü - Yeşilova - Kocalar - Meyhatun - Güllüce - Kalecik - Rayanda - Garaağıl - Ömeroğlu - Bostancık Kızılhisar köyü - Divekli köyü - Nizip - Kiris köyünde nihayetlenir. *Urfa vilayetinde*: Telvek köyünden başlayarak A.Karataş köyü - Koyun - Tepeviran - Yuvacık - Mağrip - Karataş - İkizağız - Gümlüce - Mermer köyleri-Türbe harabesi, Bacı tepesi, Elhan harabesinin 6 km. kuzeyi, Hayal harabesinde sona erer. *Mardin vilayetinde*: Haramitepe 514’ün 2 kilometre kuzeyinden başlayarak Kızılahmetbey köyü - Lifdağ - Hızdağı, Mardin (belediye hudutları hariç) Rişmil - Rap Keferi - Barun harabelerinde sona erer. *Siirt vilayeti*: Zive’den başlayarak Biryân - Karamağara suyu, Gündük, Aviyan’da nihayetlenir (İşte Güneydoğu’nun Mayın Haritası, Milliyet Gazetesi, 30 Mayıs 2009).

⁶⁰ Türkiye’nin Suriye sınırında oluşturduğu fiziki engel sistemi şöyledir: Suriye ile sınır belirleyen sınır taşları dikilmiş ve Türkiye topraklarına dikenli ve üstüvane tel çekilmiştir. Ardından genişliği 6-8 metre arasında değişen iz tarlası -ayak izlerini ortaya çıkaran taşsız kum-oluşturulmuştur. İz tarlasının hemen yanında aydınlatma direkleri yer almaktadır. Böylece sınırın gece-gündüz aydınlatılması sağlanmış olmaktadır. Sınırdaki olayları izleyebilmek, anında müdahale edebilmek için de kontrol arabalarının geçebileceği yollar bulunmaktadır. Yolun her iki yanında ise nöbetçi askerlerin gizlendiği pusular yer almaktadır. Askeri pusular arasında da belirli aralıklarla konuşlandırılmış kontrol kuleleri bulunmakta ve bu kuleler yerleştirilmiş projeksiyonlarla sınır sürekli kontrol edilmektedir (26.02.1986, 14, Şamil Tayyar/Mardin Güneydoğu Sınırlarında 180 km’lik engel).

⁶¹ Tek Bacalılar Ordusu” Milliyet Gazetesi, 01.02.1989, s. 2, 10.

ve dikenli teller, gündelik hayatta karşıyla olan ilişkileri sekteye uğratarak sınırı hissedilir kılan fiziki sınır engelleridir.

Nusaybin ve Qamişlo'da yapılan görüşmelerde de sınır ile kastedilen fiziki sınır engelleridir. Sınırların tersiminden söz edildiğinde farkındalık derecesine bağlı olarak sınır meşrulaştırılmaktadır.

Eskiden sınır yokken her yer açıktı. İstedığımız gibi gidip geliyorduk. Yapılan ticaret Amude ile Mardin arasında yapılıyordu. Mayın da yoktu. 15 gün izin istiyorduk. Sınırdaki mayın yokken geçiyorduk bu tarafa, dayımın evinin olduğu köye. 6-7 yaşlarındaydım. İşlerimi halledip iznim bitmeden tekrar Suriye'ye dönüyordum. Evimiz Amude'deydi. O zamanlar güzeldi. Fransız karakolu vardı, asker karakolu vardı (Amudeli, Nusaybin'e göç etmiş, erkek, 68 yaşında).

Öte yandan sınır boyunun mayın ve tellerle kalınlaştırılması ve fiziki güvenlik sisteminin uygulanmasının temelinde iki amaç güdüldüğü söylenebilir. İlki, gerek Meclis görüşmelerinde gerekse dönemin basınında açıkça ifade edilen, “milli ekonomi”ye zarar veren kaçakçılığın engellenmesidir. İkincisi ise yeni ulus-devletlerin toprak bütünlüğü konusunda bir tehdit olarak kabul gören Kürt algısıdır. Bu bağlamda örneğin, 1961 yılında Irak'ta cereyan eden Barzani hareketi hem Türkiye hem de Suriye'nin Kürt algısının şekillenmesinde önemlidir. Özgen'e göre (2001) “Barzani hareketinin İsrail destekli olduğuna yönelik kanı, bu dış güçlerin Suriye'deki Kürtleri de etkilemiş olabileceği korkusu yaratmıştı. Bu endişe ve korku, Kürtlerin Suriye'nin toprak bütünlüğü konusunda bir tehdit olduğu algısının oluşmasına yol açtı.”⁶² Alan çalışması esnasında da benzer bir düşüncenin hâkim olduğu görülmüştür. Sınır güvenliği ile ilgili yapılan görüşmelerin çoğunda, özellikle Suriye-Türkiye sınırının

⁶² 2004 yılında Qamişlo olayları bu algıyı pekiştirmişe benzemektedir: “Futbol maçıydı. Arap takımıyla Kürt takımı oynuyordu. O dönemde Irak düşmüştü, Saddam rejimi yıkılmıştı. Araplar Saddam için, Kürtler de Kürtler için slogan atmaya başladı. Olaylar başladı sonra. Vali, kurşun sıklamaları için emir verdi. İnsanlara kurşun sıkmaya başladılar, tabii Kürtlere. Sonra nerde Kürt varsa sokaklara çıkıp devlet aleyhine gösteriler yapmaya başladılar. Onlar da Araplara saldırdı, yani Kürtler ve Araplar arasında çatışmalar başladı. Kürtler yapılan saldırıyı kabul etmediler ve karşı çıktılar. Şimdiye kadar kimi yakalıyorlarsa hapse atıyorlar. Gerekçe olarak da Kürt bölgesini Suriye'den ayırmaya çalışması gösterdiler. Bu suçlama arttı. Şimdi gidip sorsan diyecekler ki bunlar başka bir ülke ile bağlantılı gizli bir örgütün çalışmalarını yapıyorlar. Suriye'yi parçalamaya çalışıyorlar derler. Hala da tutuklamalar yapılıyor. 1000'e yakın kişi tutuklandı neredeyse şimdiye kadar” (Amudeli, erkek, 40'lı yaşlarda).

mayınlanması üzerinde durulmuş ve bu sınır bölgesi Türkiye'nin Batı sınırları ile kıyaslanmıştır:

Bu da çok enteresan mesela, ben Trakya'da Çorlu'da askerlik yaptım. Yunanistan sınırında, bilmem Bulgaristan sınırında; mesela bize öğretilen en büyük düşman Yunan'dır ama ne hikmetse o sınırdaki mayın yok sadece bu bölgede var. İşte bu bölgede var, yani Kürtlerin yaşadığı bölgede var. Antep'ten Cizre'ye kadar. Başka tarafta yok. Yani bu da çok düşündürücüdür, niye burada var da mesela Ermenistan sınırında yok, Yunanistan, Bulgaristan sınırında yok. Nedeni çok açık ve net; buradakilerle ordakilerin irtibatlarını kopartmak, başka bir nedeni yok, başka bir şey olamaz yani. Yoksa Suriye'den buraya ne gelir ki! Onların askerlikleri askerliğe benzemez. Emin ol buradan 4 kişi göndersen ha bu gece gidip Qamişlo'nun hepsini zapt ederler. Asker yok, disiplin yok, orduları ordu bile değil. Yani Suriye'nin korkusundan, Suriye'den bir tehdit gelecek diye bu mayınlar döşenmedi, bu teller örülmedi. Ha diyelim Türkiye NATO'ya bağlıydı, Suriye Varşova paktına bağlıydı Rusya gelirse buradan gelmez. Öyle gösteriyorlardı Rusya düşmandı ama Rusya buradan gelmez ki, yukardan gelir. Birinci Dünya Savaşında da gelmişlerdi ya ta Bitlis'e kadar, gelirse yine oradan gelir, buradan gelmez ki. Yani tek mantıklı açıklama var o da buradaki insanların bağlarını kopartmak. İşte ilk dönemlerde pusuydu, bu denetleme kuleleri daha sonra yapıldı. 80'den sonra, kaçakçılığa yönelik değil, akış kesilsin diye (Nusaybinli, erkek, 50 yaşında).

Öte yandan ulusal sınırların güvenliği söz konusu olduğunda -özellikle 1980'li yıllarda PKK'nin kurulmasıyla birlikte- ekonomik bir eylem olan kaçakçılık ile "terör" (ticari ve ideolojik geçişler) çoğu zaman birlikte anılmaya başlanmıştır. Örneğin Suriye sınırının mayınlanması esnasında 1959 yılında askerlik yaptığını belirten Ergin Konuksever, mayınlamaya TSK'nın istediği üzerine Menderes'in onay verdiğini bildirir. Dönemin Jandarma Komutanı olan Alaaddin Kral'ın sınır bölgesinin mayınlanmasını bizzat istediğini ve kaçakçılığın gerçek nedenini de şöyle anlattığını aktarır: "Kaçakçıların bu işi para için yapmadığını, bir Kürt isyanı için para biriktirdiklerini söyledi ve mayınlamanın bu yüzden çok önemli olduğunu savunurdu. Sınırdan geçerken birini görürsek, ateş etme yetkisi vermişti bize."⁶³ Kaçakçılık ve "terör"ün birlikte anıldığı en çarpıcı örneklerden biri hiç kuşku yok ki 28 Aralık 2011'de Roboski'de 34 kişinin ölümüyle sonuçlanan hava harekâtıdır. Yetkililer, günlerce öldürülen kişilerin "terörist" zannedildiğini kamuoyuyla paylaştılar. Konuyla ilgili "Uludere Alt Komisyon

⁶³ <http://www.turksolu.org/243/konuksever243.htm>

Raporu”nda da aynı vurgu yer almakla birlikte daha çok üzerinde durulan konu Irak sınır hattında engellerin bulunmaması ve dolayısıyla sınırın geçirgenliğidir. Olayın “yıllardır varolan sınır güvenliği sorununu görünür kıldığı” belirtilmiştir:

Sınır güvenliğinin yeterince sağlanamaması ve bu sebeple sınır hattından kolaylıkla geçiş yapılabilmesi, kaçakçılarla birlikte bölücü terör örgütü mensuplarına da rahat hareket etme imkânı sağlamaktadır. ... Terör örgütü mensuplarının sınır geçişlerinde kendilerine kaçakçı süsü vermeleri ve kaçakçıların arasına karışarak ülkemize sızıp eylemlerde bulunması da kaçakçılıkla mücadelenin hem önemini hem de güçlüğüne ortaya koymaktadır.⁶⁴

Sonuç olarak Nusaybin-Qamişlo arasındaki sınırın kalınlaştırılmasının genel olarak sınırlar arasındaki etnik devamlılıklarla –özellikle Kürtlerle- ilişkili olduğunu ileri sürmek abartılı olmaz. Zira yeni sınırlar çizilmeye başlandığı andan itibaren gerek sınır anlaşmaları esnasında gerekse izleyen dönemlerde sınır komşuları haline gelen ülkeler arasındaki ilişkilerde Kürtler yeni ulus-devletler için ülke bütünlüğünü tehdit eden bir unsur olarak görülmüştür. Dolayısıyla Irak, İran, Suriye ve Türkiye’deki Kürt isyanları ile daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan Kürt hareketi sınırın kalınlaşmasında en önemli etkidir. Silahlı Kürt hareketi etkinleştikçe, ulusal sınırların güvenliğinin artırılmasına duyulan gereksinim ve pratikler artmıştır. Başka bir deyişle sınırları kalınlaştıran Kürt hareketi ve özellikle PKK’nin varlığıdır.⁶⁵

Sınır güvenliğine ilişkin mayın, pusu ve dikenli tel üçlüsü devlet iktidarının coğrafi göstergesi olan teritoryanın korunmasına işaret eder. Sınır tersiminden sonraki ilk yıllarda “ulusal ekonomi”ye zarar veren kaçakçılık ve izleyen yıllarda ortaya çıkan Kürt hareketine karşı alınan sınır güvenliği, teritoryanın korunmasına ilişkindir. Ancak burada kaçakçılıktan daha önemli olan Kürt hareketidir. Kürt hareketine paralel olarak sınırın kalınlaşması önemli oranda ideolojik materyalin de sınırdan geçtiğini gösterir.⁶⁶

⁶⁴ <http://www.dunya.com/uludere-alt-komisyon-raporu-tamamlandi-185926h-p3.htm>

⁶⁵ Ne var ki, bu tehdide karşı her iki ülkenin –Suriye ve Türkiye’nin- aldığı “önlemler” birbirinden farklılık gösterir. Suriye genel olarak potansiyel bir Kürt devleti kurulmasını engellemek üzere Haseke Nüfus Sayımı, toprak reformu ve Arapları Kürt bölgelerine yerleştirerek çoğu Kürdü iç bölgelere sürerken aynı zamanda Kobane, Haseke ve Kürtdağı bölgeleri arasındaki iletişimi koparak birbirlerinden izole birer adacık haline dönüştürmüştür. Buna karşın Suriye ile olan tüm sınırın korunmasını Türkiye üstlenmiştir. Dahası, Özgen (2005: 120) Türkiye’nin sınır koruma önlemleri için Suriye’ye belli oranda para verdiğini aktarır.

⁶⁶ Örneğin; “Çok var ya. Şöyle söyleyeyim geçen sene kışın, canlı bomba yanımıza kadar geldi. Adam oturdu yanımıza. Jitem, Mit, askeriye aldı götürdü adamı. Adam yanımızda sohbet ediyordu. Böyle sizinle olduğu gibi oturuyoruz. Adam gelmiş yanımıza 16 yaşında çocuk, sohbet ediyoruz. Sirtında da

Dolayısıyla ideolojik materyalin sınırdan geçişine yönelik olarak sınırın yeniden konumlandırılması söz konusudur. Artık sınır “bölünmek”le karşı karşıya kalan vatandır. Baud ve Shendel’in (1997: 230) belirttiği gibi, devletlerin sınır geçişlerine kısıtlama getirmenin bir amacı da ideolojiktir; yani belirli ürün ya da fikirlerin ülkeye girişini engellemektir. Bu nedenle sınır geçişlerinde akrabalığın kullanımı ve mübadele biçimleri ideolojik bir sorun haline gelmiştir.

Toprağın siyasal egemenliklerin bitiş ya da başlangıcına işaret eden teritoryalar haline dönüşmesinde iki önemli etki söz konusudur: aile, eş-dost ziyaretleri gündelik ilişkiler ve benzerlerinden oluşan toplumsal etki ile her türlü mübadele ilişkileri. Ticareti de içeren mübadele⁶⁷ ilişkileri üzerindeki etkisine sonraki başlıklarda ayrıntılı olarak yer verileceğinden burada toplumsal etkilerine değinilecektir. Sınırın kalınlaşmasının toplumsal etkileri şöyle özetlenebilir:

1- Akrabalar arasındaki ziyaretleri engelleyerek akrabalık ağlarını kullanmalarına kısıtlama getirdi.

2- Yasal ve yasadışı mübadele biçimlerinin devletlerin kontrolünde gerçekleşmesine neden oldu.

3- Sınırın karşı tarafında kalan mezarlık, kutsal mekânlar ve benzerlerinin ziyaretini engelledi. Örneğin;

İlk başta mayınlar yoktu, tel vardı. Sonra tel kaldırıldı, mayınlar konuldu. Mayınlar konulurken oğlum Aziz onlarla birlikteydi. Sınırdaki teller çekilirken, Seyit Omar’ın mezarı tampon bölgede kaldı. Yanında arkadaşı Seyit Hüseyin ve Seyit Omar’ın oğlu Seyit Ali’nin mezarları var. Her Perşembe günü üzerlerinde parlak bir ışık yanar. Daha önce Nusaybin’in içindeydi bu mezarlar. Şimdi izin verilse giderdim ziyaretlerine, ama tam arada (tampon bölgede) kalmış. Eskiden köydeydi o mezarlar. Karakol geldi köye, teller çekildikten sonra köyün sahibi (ağa) köyü topraklarla birlikte

---

çantası. Suriye’den geldi. Türkiye’de yanımızda aynen bu şekilde oturuyordu. Biz muhafazayla sohbet ediyorduk, o da yanımızda böyle oturuyordu. İhbar. Bizim istihbarat sistemimiz biraz geniş çaplı çalıştığı için direk aldılar götürdüler” (Nusaybinli, Arap, erkek, 27 yaşında).

⁶⁷ Etnik devamlılıkları göz ardı ederek çizilen yeni ulus-devlet sınırlarının etnik gruplar üzerindeki etkilerini ele alan birçok çalışmada benzer vurgular bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri Schendel’e aittir. Schendel’e göre (2007: 189-190) sınır tek dil (Bengalce) konuşanları ayırmış, toplumsal ve ekonomik dayanışma için her türlü bağları kullanan birleşik bir nüfus yaratmıştır. 1947’de bu bağlar da koparıldı. Sınırın doğusunda kalanlar Pakistanlılar ve batısında kalanlar ise Hintliler oldu. Her iki devlet kötü koşullara sahipti ve sınır güvenlikleri konusunda endişeliydiler. Yerel insanlar arasındaki temas neredeyse imkânsız hale geldi. Sınır ötesi ticaret yasadışı dışı olarak ilan edildi ve bu asırlık ticaret yollarından vazgeçildi.

sattı. O yüzden köydeki evler yıkıldı. Şimdi sadece karakol var. Yaklaşık 70 ev vardı orda. Suriye’de kalan topraklar ya satıldı ya da sahihsiz kaldı (Nusaybinli, kadın, 100’lü yaşlarda).

4- Mayınla tanışınca can kayıpları yaşandı: Sınırın kalınlaşması sonucunda yerel insanların yaşadıkları en trajik olayın mayınla tanışma olduğu söylenebilir. Mayın bir yandan akraba grupları arasında olduğu gibi ziyaretlerini ve ticaret için gerçekleşen sınır geçişlerini engellerken, diğer yandan bölgede yaşayan insanların gündelik yaşamında bir risk faktörü oldu. Sınır geçişlerinin yasadışı olarak değerlendirilmesi bu dönemde başlamaktadır. Örneğin;

Hudut yoktu. Hudut koyduktan sonra zaten mayınlar rahmetli Menderes zamanında koydular. Mayınları koyduktan sonra zorlaştı. Tabi hududu sıkı tuttular. Karakollar mesela daha çoklaştı. Herkes mayına basmaya başladı, çoğu sakatlandı. Eskiden bilmiyorlardı tabi diyorlardı “mayın napacak.” Çoğu mayına basıp öldü. O zaman bu zaman irtibat kesik. Bir daha eskisi gibi olmadı yani.

Sınırdaki ölen insanlar var böyle mayına basıp. Tanıdığım insanlar var kimi kör kalmış, kimi ayağı kopmuş. Binlerce insan var öyle. Hâlâ yaralı yaşıyor kimi, kimi Avrupa’ya gitti. Hemen Nusaybin’in hududuna gir mayın vardır; yazar “mayınlı bölge” diye. Ve hala insanlar orda hayvan otlatır. Mayına basınca da ölür zaten (Nusaybinli, erkek, 90’lı yaşlarda).

Mayınlardan sonra bu kez yasadışı olarak sınırı geçmeye başladılar. Mesela bütün sınır boylarında hançerleriyle mayına basmamak için patikalar yapıp yük getirme olayı başladı. Buraya gelen çoğu asker, komutan da bundan yararlanmışlardır. Burada askerlik yapıp da refaha kavuşan asker ve komutanların siciline bir baksalar iyi olur.

Mayınla birlikte çoğu insan, mesela bizim köyümüzde tanıdığımız birçok insan ölmüştür. .... diye bir adam var yük getirirken, karanlıkta fark etmiyor mayına basıp ölüyor. Dayım da aynı patikada ayağını kaybetmiştir. Çok kişi vardır öyle. Eski zamanlarda bir geçim kapısı olduğu için 50 at, 100 at tütün, boncuk falan getirmek için sınırı vuruyorlardı. Buradan bir şeyler götürüyor, oradan bir şeyler getiriyorlardı. Yani hemen hemen işsiz olan, toprağı olmayan herkesin geçim yolu buydu. Sonradan büyük şehirlere göç başladı. Şimdi burada yaşayan nüfustan daha fazlası Batı’da yaşamaktadır (Öğretmen, Nusaybinli, 70’li yaşlarda erkek) .

IV.2. TAMPON BÖLGE VE BEYANNAME ZORUNLULUĞU

Sınırın Türkiye tarafında kaçaklığı engellemek üzere çıkarılan kimi kanunlar, sınırın sıfır noktasında bulunan yerleşim alanları ile kimi zaman etki alanı genişleyerek komşu olan yerleşim birimleri üzerinde boğucu bir etkiye sahip olmuştur. Örneğin Suriye sınırı boyunca 1918 sayılı “Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun”un 4/8335 sayılı kararnamesi ile İskenderun’dan Şırnak ile Hakkâri’ye kadar uzanan ve uzunluğu 700 km. derinliği ise 25 km. olan bir bölge “emniyet bölgesi/şeridi” oluşturularak bölgedeki koyun ve keçilerin beyannameye tabi tutulması esası kabul edilmiştir. Kararnamenin amacı kaçakçılığı engellemek ise de emniyet şeridinde yaşayanlar üzerinde olumsuz etkileri bulunacağı nedeniyle meclis görüşmelerinde hayli yer verilmiştir. Tartışmalarda kaçakçılıkla ilgisi olmayanlar “namuslu” olarak nitelendirilmiş ve kararnamenin bu kişileri kapsamı eleştirilmiştir.⁶⁸ 1962 yılında Mecliste yapılan görüşmelere karşın beyanname zorunluluğu 1965 yılına dek devam etmiştir.

Beyanname zorunluluğu gündelik yaşamın diğer alanlarında da etkili olmuş, kimi zaman kamu görevlileri ile halk arasında iletişim kopukluğuna neden olmuştur. Örneğin alınan vergi nedeniyle tapu alma işlemlerinin sekteye uğradığı aktarılmaktadır:

⁶⁸ Örneğin dönemin Mardin Milletvekili Talat Oğuz kararnameyi şöyle eleştirmiştir: “ .... Gerek Dahiliye Komisyonunun ve gerekse Gümrük Tekel Komisyonunun tedvin ettiği bu maddenin tatbikatta ihtiyaca, tekabül etmesine imkân ve ihtimal yoktur. Emniyet bölgesi dâhilinde oturanların kaçakçılıkla işgal ettikleri anlaşılırsa, bunların oturdukları mahalle ve köylerin halkı, kaçakçılığı takiple mükellef ilgili makamların teklifiyle bu bölgede teşkil edilecek komisyon kararı ve mahsus talimatname hükmü ile vatanı beyanname vermekle mükellef tutabilirler. Şu misali arz edeyim: Bir kazada, bir kazanın bir mahallesinde oturan bir şahıs kaçakçılıkla işgal ettiği takdirde, bu şahsın oturmuş olduğu bütün mahalle halkı beyanname vermekle mükellef tutulacaktır. Bu hüküm Anayasa hükümlerine, insan haklarına ve kişi dokunulmazlığına tamamen mugayirdir. Bir köyde birisinin kaçakçılık yapması neticesinde bunun diğer köy halkına teşmili adilâne bir usul ve tedbir değildir. Cezalar ve ceza tedbirleri şahsidir. Bunun anonim olmasına, bir mahallin halkına teşmil edilmesine imkân yoktur. Benim işlemiş olduğum bir suçtan dolayı, akrabalarımın, komşularımın ceza tahdidi altına sokulması elbette adilâne bir usul değildir. Bu maddenin bilhassa kabul edilmemesini istirham ediyorum. Kaldı ki, tatbikata konulan 5 sayılı Tebliğin ve bununla ilgili hükümlerin doğrudan doğruya tamamen meriyetten kaldırılması icabeder. Kaçakçılığın ceza tedbirleriyle, kanun maddeleriyle önlendiği bugüne kadar müspet bir netice elde edildiğine dair bir fikir ileri süremeyiz arkadaşlar. Adliye Vekâleti istatistikleri, Gümrük ve Tekel Bakanlığı istatistikleri gözümüzün önündedir. Bu bakımdan, Devlet olarak iktisadi ve ticari hayata bir nizam verdiğimiz takdirde ancak kaçakçılık önlenir. Ceza tedbirleriyle, kanun müeyyideleriyle, kaçakçılığın Güney - Doğu bölgesinde önlenmesine imkân yoktur. 26.3.1962 0:1 ... Kanunun Hükümete verdiği yetki ile emniyet bölgeleri tesisi, bu bölge halkının bilhassa Cenup hudutlarımızdaki kaçakçılıkla işgal etmesi bakımından namuskâr vatandaşları beyannameye tabi tutmak onları tedirgin etmekten başka netice doğurmaz. (MMeclisi, B:58, 27.02.1962, ss. 442).

Nusaybin işte o dönem diyorlardı gelin arazilerinizi size tapu edelim. Köylerini tapu edelim. E tabu daha önceleri var. Mesela *kamço*, vergidir. Hayvanların derisi alınıyordu köylerden. Devlet görevlileri buradan keselerini doldurdular. Kaç tane hayvan varsa, hayvan başına bir değer konulmuş. Mesela keçinin bu kadar vergisi var. Koyunun bu kadar, eşeğin bu kadar. Bizim burada meşhur bir köy var, diyorlardı işte o kamço, vergi memurları köye girerken eski adı *Becirman*, vergisiz demek. Yeni adı Vergili. Ordan biri diyorlar eşeğin ayaklarını bağlamış, ondan sonra eşeği yatırmış üzerine de bir yorgan atmış. Evin içinde, mesela eskiden diyelim ki adamın yatağı burada, *kuvar* diyorlardı çamurdan yapılmış dolap şeklinde büyükçe buğdaylarını oraya koyuyorlar. Çamur silonun arka tarafına adamın bir ineği varsa ineğini bağlardı, bir eşeği varsa eşeğini bağlardı. Vergi memuru ...'lunun evine girince yatakta kim var demiş. Demiş ki babamdır hastadır. O tapulardan dolayı bunu söyledim de, işte köylere haber salıyorlar gelin topraklarınızı sizin adınıza tapulayalım diye. *Tap* Kürtçe'de hiledir. Öyle anlamışlar, işte o cehaletten gelip tapularını almamışlar.

Nusaybin'in fiziki gelişiminin engellenmesi: Son olarak Nusaybin'in üç tarafı mayınlarla çevrili ve kuzey tarafı ise tarım arazisi olduğu için imara açılmadığından bu durum yerleşimin genişlemesini ya da başka bir deyişle Nusaybin'in şehir olarak büyümesini engellemektedir. “Mayınsız Türkiye Girişimi” öncülüğünde Nusaybin'de bir dizi panel gerçekleştirilmiştir. Panelde özellikle Belediye'de çalışan uzmanların Nusaybin'in bu konuda doğal afet bölgesi olarak ilan edilmesi gerektiği üzerinde durdukları belirtilmiştir. Konuyla ilgili Nusaybin Belediyesi'nde çalışan bir memur ile yapılan görüşme şöyledir:

Suriye ile de bu konuda görüşmelerimiz var. Bu alanların hem arkeolojik sit alanlarını, güney taraflarını gezerken hepsi arkeolojik sit alanıdır. Bir şey de yapılamıyor ama en azından temizlenebilir. Kendi tarihimize sahip çıkma, kendi kültürümüzü koruma adına sahip çıkılabilir. Bu nedenle mayınlardan temizlenip Nusaybin Belediyesine verilse bizim açımızdan çok iyi olur” (Diyarbakırlı, erkek, 30'lu yaşlarda).

VI.3. BAYRAMLAR VE AKRABALIK BAĞLARININ CANLANMASI

1950'li yıllardan itibaren sınırın gün geçtikçe kalınlaşmasının önemli sonuçlarından biri gruplararası iletişim kanallarını büyük ölçüde kesmiş olmasıdır. Buna ayrıca iki ülke arasındaki ilişkiler odaklı dış politikalar eklenince iletişim kopma noktasına gelmiştir.

1970’li yıllarda Türkiye-Suriye arasındaki soğuk ilişki nedeniyle Nusaybin ve Qamişlo arasında bireyleri, özellikle akraba grupları bir araya getiren dinî bayramlar (Ramazan ve Kurban Bayramları) yapılamaz hale gelmiştir. Pasaport ve vize olmaksızın sınırın karşı tarafına geçemeyenler –ki çoğunluğu oluşturur- uzunca bir dönem tel örgüler arkasından bayramlaşmaya devam etmiştir.

Qamişlo’da benim akrabam yok ama eşimin halası var orda. İlk telleri gördüğümde çok merak ediyordum, hevesleniyorum, mesela diyordum “o telin öbür tarafına geçecem.” Ordaki insanları merak ediyordum. Ama mayın vardı o zaman kimse gidemiyordu. O zamanlarda asker de çok zulüm ediyordu millete. Bazen, birbirlerine yakındır ya, telin oraya çağırıyordı akrabalarını, telefon ediyorlardı “gelin birbirimizi görelim” diye. Tel vardır, mayın vardır; zaten kimse geçemiyordu. Onlar geliyordu telin oraya (kaynanam anlatıyordu) asker bizi görünce hemen ateş ederdi, diyordu. Oysaki sadece birbirini görmeye, seslerini duymaya gidiyorlardı (Batmanlı, kadın, 40’lı yaşlarda).

2000 yılına gelindiğinde Nusaybin ile Qamişlo Kaymakamlıkları arasında bayramlaşma için imzalanan bir protokolle her yıl Qamişlo ve Nusaybin’de yaşayan akrabaların *idari mektupla*⁶⁹ (halk arasında *vesike* olarak isimlendirilir) sınırı geçerek birbirlerinin evlerinde konuk olmalarına izin verilmesi kararlaştırılmıştır. Protokole göre her iki ülke sırayla bayramlara ev sahipliği yapacaktır. Sınır ötesinde ilk bayramlaşma uygulaması 9-12 Ocak 2000 tarihinde kutlanan Ramazan bayramında gerçekleştirilmiş, Suriye’den 971 kişi Türkiye’ye giriş yapmıştır. Yılda iki kez kutlanan bayramlar ilk etapta birbiriyle akrabalık bağına sahip olan Türk ve Suriye vatandaşlarını kapsamıştır. Ancak izleyen yıllarda sadece Nusaybin ve Qamişlo kütüğüne kayıtlı olma esası getirilmiş, böylece sınırın karşı tarafında akrabası bulunmayanlar da geçiş yapma fırsatını elde edebilmişlerdir.

2009 yılında ise iki ülke arasındaki vize uygulamasının kalkmasıyla birlikte bayramları bekleme zorunluluğu ortadan kalkarak istenilen zamanda gidiş gelişler gerçekleşmeye başlamıştır. Bayramlardaki idari izin ile vizenin kaldırılmasının iki önemli sonucundan söz edilebilir. Birincisi, kopma noktasına gelen akrabalık bağlarını yeniden

⁶⁹ İdari mektup, antlaşmalarla tespit edilen sınır bölgesi içinde oturan ve karşı taraf sınır bölgesi içerisinde meydana gelen acil ve zorunlu işlerini takip edebilmesi için şahıslara verilen kısa süreli bir sınır geçiş belgesidir. Türkiye’nin İran ve Suriye sınırlarında uygulanmaktadır (syb.icisleri.gov.tr/ortak_icerik/.../EntegreSınırYönetimiEylemPlanı).

canlandırmasıdır. Yukarıda yer verildiği üzere sınırların kalınlaşmasıyla birlikte neredeyse tüm iletişim ağları kapanmıştır. Öyle ki gençlerin çoğu sınırın karşı tarafındaki akrabaları tanımamaktadır. Dolayısıyla bayram geçişlerinin sağladığı iki-üç günlük ziyaret ile vizenin kalkışı insanların yeniden bir araya gelebilmelerine olanak sağlamıştır:

İlk bayramda, hani Türkiye Cumhurbaşkanı ile Suriye Cumhurbaşkanı görüştüler ya mesela burada Kürt var, orda Kürt var, akrabalar bunlar görüşemiyorlar. Bazıları pasaport çıkarttılar, o zaman vize vardı. Mesela 3 aylığına bir vize o zaman 300 dolara çıkarılıyordu. Mesela bazılarında yoktu, yani imkânları yoktu ki pasaport çıkartsalar, vize çıkartsalar. Telefonla ya görüşüyorlardı ya görüşemiyorlardı. Birbirlerini tanımıyorlardı bile. İki Cumhurbaşkanı görüştüler, bu insanları bayram günü görüştülerim, birbirlerini ziyarete gitsinler, dediler. İşte ben de ilk kez o zaman gittim. Halamgile gittik, 3 gün kaldık orda. İlk bizim taraf gitti şeker bayramında, sonra kurban bayramında onlar geldi. Onlar da 3 gün kaldılar. Bir sene sonra halam vefat etti, taziyeye gittik. O zaman vizeyle gittik, bayram dışı 3 gün kalmış olduk. Benle eşim gittik, her birimiz için 70 dolar ödedik. Ama şimdi mesela artık vizesiz her gün gidip gelebiliyoruz. Şimdi daha rahat (Batmanlı, kadın, 40'lı yaşlarda).

Onlar geliyor, biz de gidiyoruz pasaportla. Eskiden zordu mesela bayramlarda birbirlerini görsünler diye izin veriyorlardı. Gelirlerdi, akşama kadar kalırlardı. Akşam da aşağıya inerlerdi. Çoğu gençlerini tanımıyorum, tanıyamıyorum yani birbirimizden kopmuşuz. Şimdi bu vize sorunu kalktıktan sonra daha çok gelmeye başladılar. Hiç tanımıyorum gençleri. Yaşlıları tanıyorduk ama onların da çoğu ölmüş artık (Nusaybinli, kadın, 30'lu yaşlarda).

Eskiden bizim maddi durumumuz pek iyi değildi, annemlerle ilk kez o zaman gittik. Bayramda 3 günlük izin veriyorlar ya öyle gitmiştik. Kaymakamlıktan izin almıştık. Ben gitmeyi istemiyordum ama annem zorla götürmüştü, ordaki tanıdıklar için. 16 yaşındaydım. Aslında orayı merak ediyordum. Türkiye'den daha güzel bir yer olacağını düşünüyordum. Bir Kürt bölgesine daha önce hiç gitmemiştim. Bu da biraz daha heyecan veriyordu. Bir de tanışmadığım akrabalarım vardı, onlarla tanışacaktım (Nusaybinli, erkek, 19 yaşında).

İkinci olarak ticaretin olabilmesi ve bu amaçla etnik ve akrabalık bağlarının pratik kullanımı için sınır geçişlerinin olması gereklidir. Bayramlar bu bağlamda bir yandan gruplar arasında ticareti olanaklı kılarken aynı zamanda devlet için kontrollü bir alışverişi sağlar. Bu noktada izin için karşıyla akrabalık bağının aranmaması da

önemlidir. Böylece ihtiyaç duyan herkes karşıya geçebilirken, bu aynı zamanda etni içi sosyal sermayenin daha yoğun kullanılmasıyla sonuçlanmıştır.

Orda akrabam yok. Ben gitmedim hiç ama annem bayramda gitti. Hatta bu bayramda da gitti. Şimdi dedim ya sistem değişmiş. Eskiden pasaportluydu yine, vize vardı, haftada bir gidebiliyordun. Şimdi vize kalkmış ama çok eşya bırakmıyorlar. Önceden hatırlıyorum yani mesela bir kişinin getirdiği iki çuval pirinç, şeker, çay, sonra bu süpürge, hortum bunların hepsini bir kerede getirebiliyordun. Şimdi çok eşyayı bırakmıyorlar.

Annem alışveriş için gidiyor. Orda ucuz, mesela bir karton Marlboro getirmişti 25 lira. Burada en az 50-60 lira mı ne. Ordan kaçak sigara geliyor buraya, burada da ucuz o kaçak sigaralar. Kaçak Marlboro'nun fiyatı 3 buçuk. Arapça yazı var üzerinde ama bildiğin Marlboro.

Merak ettim de Suriye'yi, bilmiyorum bayramda bir kere annemle ablam, komşular falan gitti. Bayramda şöyle oluyor; insanlar 25 lira mı ne veriyor pasaportsuz gidip gelebiliyor. 3-5 gün kalıyor geliyor. İşte annem, komşular bir kere öyle yaptılar gittiler. Ben de gidecektim dersler vardı o yüzden gitmedim. Bir de annemler gelip anlatınca iyi ki dedim gitmemişim, çünkü oralar güzel değilmiş. Sadece eşya ucuz. Orası yoksa insanların sürüdüğü bir yer. Şam tarafı güzelmiş duyduğuma göre. Ama bu Qamişlo'da falan bişey yok. Annemler kaldı orda, işte orda şeyh evi var, herkes oraya gidiyor. Qamişlo'da. Şeyhin evi de büyük, oraya gidiyorlar. Şeyhin Köyü derler. Bir köy kadar büyük yani (Nusaybinli, erkek, 22 yaşında).

Ne var ki vizenin kalkışıyla ilgili iki olumsuz düşünce söz konusudur. İlki toplumsal cinsiyet bağlamında bir değerlendirmedir ve bu durumun erkekler için geçiş kolaylığı yarattığı yönündedir. Nusaybin Belediye Başkanı'nın işaret ettiği bu olumsuzluk şöyle değerlendirilmiştir:

Erkekler rahat dolaşır yani seyahat özgürlüğü vardır, işte ekonomik bağımsızlıkları da olduğu için şey yaparlar. Mesela sınırdaki bayramlaşmalar hani vize döneminde bu toplu bayramlaşmalar kadınlar için daha rahattı. Çünkü para istemiyordu, sınıra gidiyordu uzaktan akrabasını görüyordu. Şimdi vize kalktı, pasaport geldi toplu bayramlaşmalar da kalkınca kadın mağdur oldu. Önceden işte tel örgüler de olsa arada tüm kadınlar tel örgülere yığılıyordu, para pul istenmiyordu, ordan el de sallayabiliyordu, merhaba da diyebiliyordu, fiziken de görebiliyordu uzaktan da olsa. Ama şimdi o da kalktı. Erkekler için çok avantaj sağlandı; çünkü gidip valilikten pasaport almak çok kolaydı, doğal olarak sınırı geçmek de çok kolay. Ama kadın için bu böyle değil. Ben bayramlaşma sırasında, bu vize kalkmadan önce belediye olarak Kaymakamlıkla birlikte protokol olarak bir bayram Suriye tarafında bir bayram Türkiye tarafında bayramlaşma olurdu. Tabi bu arada halk da geçiyor. Vizeler kalkmamıştı ve çok kitlesel geçişler oluyordu.

İkinci olumsuzluk sınır kapısında çalışan Arap kökenli bir Nusaybinli tarafından ifade edilmiştir. Pasaport odaklı olan bu değerlendirmede, bunun aslında bir devlet politikası olduğunun altı çizilmiştir:

Vize çok iyiydi. Keşke tekrar gelse. İşi gücü olmayan herkes pasaport çıkartıyor. Devletin bi de yeni sunduğu pasaportlar var, biraz fiyatları da düşürdü, aslında fiyatları düşürmesinin sebebi insanların yurtdışına seyahat özgürlüğü değil, politikaydı. Nedeni insanların parmak izi, bilgi bankasını doldurmak. Şu anda Nusaybin’de parmak izi vermeyen insan kalmadı. Herkesin pasaportu var. Nusaybin’de insanlara para verseniz gidip de parmak izi verdiremezsiniz. Polis evlerine gitse, biz parmak izi almaya geldik dese, adamlar kapıyı bacayı her tarafı kitlerler, polisi eve almazlar. Vermezler. Ama iş pasaporta gelince herkes verdi. (Nusaybinli, Arap, erkek 27 yaşında).

Gerek idari izinle bayramlarda karşıya geçişler gerekse ifade edilen olumsuzluklarına karşın vize uygulamasının kaldırılması sınırın geçirgenliğini artırmıştır. Böylece Nusaybin ve Qamişlo arasındaki iletişim ağları yeniden canlanmıştır.

VI.4. SINIRIN SİLİKLEŞMESİ: GÖZLEMLER

Bu yılın (2010) Ramazan Bayramında ev sahipliği sırası Qamişlo’dadır. Kurban Bayramında ise tersi bir akış söz konusudur. Suriye’de hicri takvim kullanıldığından bayram, Türkiye’dekinden bir gün önce başlamaktadır:

Onlar hicri takvimi kullanıyor, biz miladi takvimi kullanıyoruz. Onlar ay yılına göre gidiyor, bizse güneş yılına göre gidiyoruz. Ordan kaynaklı bir değişim oluyor. Yarın bayramın birinci günü bizde, onlarda arife daha. Onlarla şimdiye kadar aynı kutlardık ya da onlar bizden bir gün önce kutlardı. Bu sene değişti. Biz 29 gün oruç tuttuk, onlar 30 gün tutacak yine, çünkü ay yılına göre gittikleri için. Çünkü mesela küçüklükten beri biliyoruz şey olurdu; bizim bayram akşamı (arife gecesi) dediğimiz günde orda havai fişekler patlardı. Mesela ordan anlardık orda bayram başladı, yarın bizde bayram diye. Bizden önce olurdu bayramları. Tabi bu ramazan bayramı için geçerli. Kurban bayramı aynı gün başlar (Nusaybinli, erkek, 28 yaşında).

Alan çalışması planında bayramlarda sahada olma hedeflenmişti. Bu amaçla Ramazan ve Kurban bayramlarında 3'er gün Nusaybin sınır kapısında giriş-çıkışlar ve bayramlaşmalara ilişkin gözlemler yapılmıştır.

Ramazan Bayramı:

2010 yılının ramazan bayramında idari izinle karşıya Nusaybinliler geçecektir. Bayramdan birkaç gün önce sınırın karşı tarafına geçecek olanlar Kaymakamlıklara nüfus cüzdanı fotokopisi ile "Bayramda Suriye'deki akrabalarımı ziyaret etmek istiyorum"u belirten bir dilekçe ile başvuruda bulunuyor. Nusaybinli olması koşuluyla, karşıda akrabası olup olmadığına bakılmaksızın herkese izin veriliyor. Ancak gidenlerin çoğu erkeklerden oluşuyor:

Babam, amcam, babamın amcası; işte 6-7 kişi gittik. Babamın dayısı var. Çok yakın bir akraba değil ama eskiden yakınlıkları daha fazlaydı. Çünkü köyde beraber yaşayan insanlar. Sınır çizilmeden önce oraya göç etmişler. Artık nedenini tam olarak bilmiyorum. Orada kalmışlar sınır çizildikten sonra da. Ki dediğim gibi bir akrabamız hala Türk vatandaşı ama askere alacaklar korkusuyla gelemiyor şu an (Nusaybinli, erkek, 28 yaşında).

İdari izinle ziyaretler bayramın ikinci gününde başlamakta ve izdiham olmaması için geçişler iki güne bölüştürülmektedir. Bayramın ilk günü pasaportu olanlar giriş-çıkış yapıyordu. Bu nedenle kitlesel karşıya geçişler bayramın ikinci günü başladı ve üçüncü günü devam etti.

Sınır geçişleri, kimi ekonomik fırsatlar yaratmaktadır. Nusaybin'de bayram boyunca tüm işyerleri kapalı olmasına karşın (işyerlerinin çoğu daha geç saatte açılabilir) sınır kapısına doğru inen koridor boyunca uzanan alandaki ayakkabıcı, döviz büroları, züccaciyeci gibi işyerleri açıldı. Bayram geçişlerindeki yoğunluktan en çok faydalananların sınır kapısına çok yakın olan döviz bürosu, telefon ve kontör satan bakkal ile taksiciler olduğu görülmüştür. Taksicilerin yanı sıra Nusaybin ve Midyat minibüsleri de çalışıyordu. Bu minibüslerin, taksicileri organize eden kişiye belli bir komisyon verdikleri aktarıldı. Taksicilerle sarraf en çok iş yapanlar arasında yer alıyordu. Kimi, özellikle Türkiye'den Suriye'ye gidecekler döviz kurunu yüksek buluyor; ancak başka alternatifleri bulunmamaktadır. Çünkü kapının önünde seyyar olarak döviz bozanların da sarrafa bağlı olarak çalıştıkları belirtildi.

Öte yandan taksicilerle döviz bürosunda çalışanlar arasında sıkı bir dayanışma gözlemlenmiştir. Hatta taksicilerin de döviz bürosuna bağlı oldukları söyleniyordu. Bu dayanışmanın örneklerinden birine tanık olunmuştur: Bayram ziyaretinin geçiş yoğunluğunda 73 plakalı bir aracın döviz bürosunun önüne park etmesi sorun yarattı. Sarraf, araç sahibinden arabayı çekmesini istedi. Araç sahibi ise 5 dakikalık bir işi olduğunu söylüyordu. Ancak adamın ısrarı sarrafı daha da sinirlendiriyordu. Sarraf bağırıp çağırmaya başlayınca seyyar dövizciler ve taksiciler koşup aracını park eden adamı tartaklamaya başladı. Çevredekilerden polis dâhil, kimse olaya müdahale etmedi. Adam sonunda arabasını çekti ancak bu kez de -taksi oldukları anlaşılmadığından- taksi durağının önüne park etmek istedi; aynı kişilerin müdahalesiyle adam oradan da uzaklaştırıldı.⁷⁰

Nusaybin’de bayram için sınırın karşı tarafına geçmek isteyenler sabah erken saatte kapıya gelmeye başladı. Ellerinde akrabalarına götürmek üzere hediyelerin bulunduğu çanta ve valizler vardı. Örneğin karşıya geçmek için kapının açılmasını bekleyen orta yaş üstü Nusaybinli bir erkek saat 07:00’da kapıya gelmişti. Qamişlo’da akrabaları olduğunu ve onları ziyarete gittiğini belirterek çantasındakileri şöyle sıralamıştı: *“Suriye’dekiler buradan giden hediyeleri çok seviyor. Ceviz aldım, pestil, bir de pide ekmeği var. Bir de nohutlu şekeri çok seviyorlar.”*

08.30 civarında insansız kara sahası alanında protokolün yapacağı kutlama nedeniyle polisin anonsuyla geçişler başlamış oldu. Qamişlo’ya gidenlerin büyük çoğunluğu idari mektup almıştı. Ancak vize uygulamasının bulunmaması nedeniyle Qamişlo’dan da gelenler bulunuyordu. Araçla geçişlere izin verilmesine karşın, tercih edilmiyordu. Araç yoğunluğu nedeniyle ciddi bir park sorunu yaşanıyor ve bu sıkıntı tartışmalar neden oluyordu. Sınır genelde yaya olarak geçiliyordu. Gözlemlediğim kadarıyla arabası olanlar sınır kapısına kadar arabayla gelip, yolun kalan kısmında yürümeyi tercih ediyorlardı. Ancak tüplü araç geçişine izin verilmediği belirtilmiştir. Birkaç yıl önce bir

⁷⁰ Kapıdaki meslek grupları ile ilgili yapılan bir görüşme şöyledir: “Taksi durağının (korsan olan) sahibinin hemen karşısında sarraf, dövizci dükkânı var. Biraz mafyalar. Onlar aslen Nusaybinli değil. Şu anda Nusaybin’de gördüğün insanların yarısından çoğu aslen Nusaybinli değil. Sonradan köylerden gelmişler. Nusaybin’in yerlisi Nusaybin’de kalmadı, göç etmek zorunda kaldı ya da kendi istekleriyle gittiler. Birkaç tane büyük yani sayılan aileler var onlar kaldı bi tek. Sonradan gelenler de yani para kazanıp da kalmak isteyenler kaldı, kalmak istemeyenler de gidip Batı’ya yerleşti terör korkusundan dolayı” (Nusaybinli, Arap, erkek, 27 yaşında).

adam Nusaybin'den Suriye'ye gazlı arabayla geçiş yapmış. Ardından arabayı güneşin altına park etmiş ve arabanın deposu da doluymuş. Kısa bir süre sonra patlama sesi (Nusaybin'den de) duyulmuş. Hatta olaya tanıklık edenler, arabanın 1 dakika boyunca havada kaldığını belirtmişlerdir. Aktarılan bu olay nedeniyle Suriye yetkilileri gazlı arabayla giriş yapılmasına yasaklama getirmiş.

Bayramlaşma yaklaşık saat 10.00 sularında protokol kutlaması ile başladı. Tören, Qamişlo ve Nusaybin'in kaymakamları, belediye başkanları gibi idari ve askeri erkânın konuşmaları, halkoyunları gösterileri etkinlikleriyle gerçekleştirildi. Törenin bitmesiyle kapıdan geçişler yapıldı. İdari izinli geçişlerde kaymakamlığın verdiği dört kısımdan oluşan bir belge kullanılıyordu. Belgenin ilk kısmı Türkiye'den çıkış yapılırken, ikinci kısım valiz kontrolünde, diğer iki kısım ise kapının Suriye tarafında gümrükte ve Suriye'ye girişte alınıyordu.

Suriye'den gelenler kapıda karşılanıyor, kucaklaşıp bayramlaşıyordu. Suriye'den çıkış yapan hemen hemen herkesin çok sayıda valizi olduğu görülüyordu. Bayramlaştıktan ve ayaküstü biraz sohbet ettikten sonra döviz bozdurup, kontör alıyorlardı.

Suriye'den gelen kadınların oldukça bakımlı olmaları ve Nusaybinli kadınlara nazaran daha rahat davranışları göze çarpıyordu. Sahada bana yardımcı olan Nusaybinli gençler de "Suriye kadınları bakımlarına çok düşkün. Giyim kuşamda, özellikle de makyajda. Çok fazla makyaj yaparlar." diyerek bu gözlemi doğruladılar.

Suriyeli kadınlar (özellikle geleneksel olanlar) Nusaybinli kadınlarınkiyle benzer biçimde tek parçadan oluşan elbiseler giymişlerdi. Ancak Suriyeli kadınlar daha çok kadife kumaş üzerine simli işlemeli uzun elbiseleri tercih etmişlerdi. Daha genç yaşta olanların tercihi genel olarak pantolon ve gömlekten oluşuyordu. Ayrıca kelepçe ve burma bilezikler, küpeler ve gösterişli kolyelerden oluşan yoğun bir altın takı kullanımı göze çarpıyordu. Altın konusu açıldığında Nusaybinliler, Suriye'de altının düşük ayarda olduğunu, dolayısıyla ucuz ve herkesin alım gücünün bulunduğunu belirtiyorlar.

Yaşlı kadınlar yanlarında bayram şekeri de getirmişti. Kapıda beklerken bayramlaştıklarına şeker veriyorlardı. Qamişlolu yaşlı bir kadın eskiden (birkaç yıl öncesine kadar) "*Nusaybin'e bayram şekeri Suriye'den gelirdi*" diyor. Kadın pasaportla giriş yapmıştı. İstanbul'da akrabaları olduğunu, buradaki yakınlarını ziyaret ettikten

sonra İstanbul'a gideceğini söylüyor. Bu şekilde giriş-çıkışlar akşama kadar devam etmiştir.

Bayram için karşıya geçenlere ilişkin gözlemler, sadece kapı geçişleri ile sınırlı kalmıştır. Ancak konuyla ilgili bir görüşme şöyledir:

Gideceğimiz zaman battaniye aldık hediye için. Ordan ucuz mallar geliyor ama biz kaliteli battaniye götürdük. Tandır ekmeği yaptı bizimkiler ondan götürdük.

Buradan gidildiğinde genelde bizim götürdüklerimizden götürürler. Bir de mutfak eşyası alınır hediye için. Hani öyle tencere falan değil de güğüm tarzı şeyler buradan gider. Onlar da gelince çay getirirler en çok, kumaş getirirler, şal getirirler. O tür şeyler de ordan gelir.

Suriye'ye girdik, bizi karşıladılar. Zaten tanıyorlar bizi. Onlar bize gelmişti, babam çok gidip gelmişti. Ben bir defa gittim, gittim baya sıcak bir ortam.

Gittiğimde Qamişlo'da biraz gezdik çarşıda falan ama çok fazla gezme fırsatımız olmadı. İlk gün mecburen yaşlılarla takıldım. Diğer gün biraz daha gençlerle takıldım. Üçüncü gün dönüş başladı zaten pek bişey yapamadık.

Birinci gün dediğim gibi evde oturduk. Diğer akrabalar da geldi, onlarla da tanıştık. Sonra ikinci gün gençler beni kaçırdı, Qamişlo'nun bir beldesine gittik. Qamişlo'nun hemen yanında, o da Kürtlere ait, yani Kürtlerin çoğunlukta olduğu bir yer. Saat dörde kadar oturduk, nargile içtik, sohbet ettik. Genel sohbet; mesela Türkiye'deki Kürtler, Suriye'deki Kürtler hakkında konuştuk, durumları nedir falan. Bilgi alışverişi yaptık yani.

O gençlerle görüşüyoruz hala, internette. Onlardan üçü Danimarka'ya kaçtı (Nusaybinli, erkek, 28 yaşında).

Kurban Bayramı

Kurban Bayramında, ziyaret sırası Qamişlo'lulardaydı. İnsanlar saat 06.00'da kapıya gelmelerine karşın kapının açılması 09.00'u buldu. Bu kez ilk iki gün kapıdan pasaportu olanlar giriş-çıkış yaptı. Mersin, İstanbul, Mardin ve Şırnak plakalı araçlar yoğundu.

Nusaybin'den pasportla karşıya geçenlerin sayısı, Suriye'den gelenlerden oldukça fazlaydı. Ancak giriş-çıkışlar yoğun değildi. Nusaybin'den halı, battaniye ve ekme en çok götürülen eşyalar arasında yer alıyordu. Giriş-çıkış yoğun değil. Ramazan Bayramında olduğu gibi Türkiye'ye giriş yapanlar önce Suriye parası bozduruyorlar, ardından kontör alıyorlardı.

İkinci gün kapının önü birinci güne oranla çok kalabalıktı. İnsanlar erkenden gelip beklemeye başlamışlardı. Ailesiyle birlikte gitmek isteyenlerin yanı sıra yalnız giden erkek sayısı da oldukça fazlaydı. Yine götürülen hediyelerin -en azından görünen kısmında- 2'şer, 3'er battaniye ve poşet poşet ekmek olduğu göze çarpıyordu. Kapı saat 09.00'da açıldı. Suriye'ye gidecek olanlar pasaport sırasında çok beklememek için kontrol noktasına doğru koşmaya başladı. Geçişler neredeyse gün boyu devam etti.

Üçüncü gün Suriyeliler geldi. Qamişlo'dan gelen bir kadına neden üçüncü geldiği sorulduğunda *“İlk iki gün kendi işlerimizi yapıyoruz. Kendi bayramlaşmamız, ziyaretlerimiz oluyor. O yüzden buraya üçüncü gün gelebiliyoruz”* biçiminde cevap vermiştir.

Suriye kapısından izin belgesiyle giriş saat 07.00'da başlamıştı. Tampon bölgeye geldikten sonra bir kısım Türkiye'ye giriş yaparken bir kısım da insansız kara sahasında yapılacak tören için beklemişti. Törene Nusaybin ve Qamişlo Kaymakamları katılmıştı. Konuşmalar ve halkoyunları gösterisi gibi etkinlikler yapılmıştı.

Türkiye'ye giriş yapanların bir kısmı yaya, eşyası çok olanlar ise tampon bölgede çalışan pikaplarla Türkiye kapısına kadar geliyordu. Kimilerinin yakınları erken saatte onları karşılamaya gelmiş, kimileri ise neredeyse 2-3 saattir beklediklerini ve kendisini henüz karşılamaya gelmediklerini belirtiyordu. Dolayısıyla çoğu-özellikle kadınlar- akrabalarının evini bilmedikleri için beklemek zorunda kalmıştı.

Türkiye'ye giriş yapanlardan Kürtler çoğunluğu oluşturmakla birlikte Arap ve Hıristiyanlar da vardı. Taksiciler kimliğe bağlı bir strateji geliştirmiş görünüyorlardı: Örneğin müşterilerin Kürt olması halinde akrabaların sembolik kullanımına başvuruluyordu. Kürtlere *“taksi lazım mı pısmam (amcaoğlu)”* diye sorarken, Hıristiyanlara ise *“Mardin'e götüreyim mi”* ya da *“Deyrulzafaran'a götüreyim mi?”* diye ısrar ediyordu.

Suriyeli kadınlar ile Nusaybinli kadınların giyim-kuşamlarındaki farklılardan biri başlarını kapama biçimlerinde görülüyordu. Her iki taraf da şal kullanıyordu, ancak Nusaybin'de şal altına bone takılırken; Suriyeli kadınların tümü yaş farkı gözetilmeden bonesiz sadece şalla başlarını örtüyorlardı. Ayrıca daha parlak, simli ve canlı renkler tercih ediliyordu. Suriye'den gelen kadınların kimliği ne olursa çoğunun yoğun makyaj yaptıkları, canlı ve parlak renkler kullandıkları görülüyordu. Erkekler de genelde takım

elbise giymişlerdi. Suriye'den gelenlerin bu görüntüsü üzerine Nusaybinli bir genç “*Şunların haline bak sanki biz Suriye'den gelmişiz!*” diyor.

Kişilerin Suriyeli olduğunun göstergesi olan bir diğer unsur kullandığı aksesuarlar olarak gözlemlenmiştir. Sözelimi elinde Bond çanta taşıyan bir adam için, yine Nusaybinli bir genç “*bu adam kesin Suriyelidir. Çünkü sadece Suriyeliler hala o çantaları kullanıyor*” diyor.

Öte yandan sadece Qamişlo'dan değil, Amude gibi diğer Kürt bölgelerinden de gelen Suriye vatandaşları vardı. Daha önce de değinildiği üzere genelde Nusaybinliler, Suriye'den gelenleri karşılamaya geliyordu. Akrabalar karşılaştınca önce selamlaşıyorlardı. Orta yaşlı kadınlar erkeklerle sadece tokalaşmayı tercih ediyor. Suriyeli olmanın bir diğer göstergesi de bu esnada belirginleşiyordu: Şöyle ki; Suriyeliler üç kez öpüyor. Bu durum çoğu zaman sıkıntı da yaratabiliyordu. Çünkü Nusaybinliler 2 kez öptükten sonra geriye çekiliyordu.

Yukarıda Qamişlo'ya yapılan bir bayram ziyareti aktarılmıştı. Kurban bayramında ise Suriyeliler, bayramlaşma için Türkiye tarafına geçtiklerinden yapılan bir ziyareti gözlemlene fırsatı yaratmıştır. 40'lı yaşlarda olan Abdullah Amudê doğumludur. Ailesi Nusaybin'den göç etmiştir. Veterinerlik yapmaktadır. Eşi, Suriye'de *ecnebi* statüsünde olduğundan yurtdışına çıkması yasaktır. Bu nedenle kızıyla birlikte Nusaybin'deki arkadaşını ziyarete gelmişti:

Amudê'de oturuyorum. Görüşme ile geldim. Aslen buralıyım, 50-60 yıl oldu oraya gideli. Dedelerim gitmişti oraya, gittiklerinde sınır vardı ama o zamanlarda böyle sınır yoktu. Dedem oraya yerleşmiş, orda kalmış. Oraya yerleştiler sonra sıkı bir sınır olunca bir daha dönemedik. Bazen gidip geliyoruz. Şimdi daha rahat gidip geliyoruz. Eskiden yasal yollarla gelemediğimiz için şimdi daha rahat. Eskiden tellerden kaçak geliyorduk. Şimdi pasaportla giriş yapıyoruz tehlike olmadan. Tabi sınır hiç yokken daha iyiydi.

Ev sahibi Kemal, Türkiye'den Amude'ye göç etmiş Kürtlerdendir. O da Abdullah gibi Amude doğumludur. Daha sonra 2000 yılında ailesi ile birlikte Amude'den Nusaybin'e göç etmiştir. Nusaybinli bir kadınla evlidir.

Abdullah, Kurban bayramının üçüncü günü, bir gece kalmak üzere Nusaybin'e geldi. Arkadaşı, onu kapıda karşılayıp evine getirdi. Abdullah hediye olarak çay, Suriye

ekmeği (yufka ile küçük, yuvarlak ve kalın ekmek çeşitleri Suriye ekmeği olarak isimlendiriliyor), şal ve turşu getirmişti. Önce çay içip sohbet etmeye başladılar. Sohbetin konusu, daha çok Suriye'deki gelişmeler ve Kürtlerin durumu üzerine yoğunlaşıyordu. Ardından öğle yemeği için sofraya hazırlandı. Sofra oldukça özenle hazırlanmıştı. Yemekten sonra ise çarşıya gezmeye gidildi.

IV.5. HEDİYELEŞME VE KARŞILIKLILIK İLKESİ

Saha çalışmasında yapılan gözlemler ve görüşmelerden yola çıkarak bayram ziyaretleri başta olmak üzere iki kent arasında geçişlerin görece daha rahat olması, özellikle hediye ve yemekten oluşan ve karşılıklılık ilkesini gözeterek mübadele biçimlerini ortaya çıkardığını söylemek mümkündür. Ancak hediye akışı sınır geçirgenliğiyle ortaya çıkmış değildir. Sınırların kalınlaştığı, geçirgenliğinin minimum düzeyde olduğu dönemlerde dahi bayramlarda teller üzerinden hediye akışı devam ettirilmiştir. Hediye, kişisel kullanım amaçlı bir eşya olabileceği gibi yiyecek maddesi de olabilmektedir. Her iki mübadele biçiminde dikkat edilen unsur mübadele edilen şeyin sınırın karşı tarafında ya hiç bulunmayan ya da erişilmesi güç olan şeylerden oluşmasıdır. Dolayısıyla sınır geçişlerinde kaçak olarak değerlendirilen mallar aynı zamanda mübadelede kullanılmaktadır. Bu doğrultuda şeker, şekerleme, çay, battaniye, kumaş ve benzeri malların Qamişlo'dan Nusaybin'e akışı söz konusu iken, Nusaybin'den de battaniye, çelik yapımlı mallar –tencere, tava gibi- karşıya geçirilen malların başında yer alır. Çoğu zaman hediye maddesi değerinin verileden yüksek olması beklenir. Örneğin hediye mübadelesinde battaniye yoğun olarak kullanılır. Nusaybin'de satılan battaniyenin büyük bir kısmı özellikle kaçak yollarla Suriye'den getirilir. Akraba ziyaretlerine gelen Qamişluluların da en çok getirdikleri hediyeler arasında yer almasına karşın benzer biçimde Nusaybin'den de Qamişlo'ya battaniye götürülmektedir. Ancak Nusaybinlilerin hediye mübadelesinde kullandıkları battaniyeler Irak'tan Türkiye'ye getirilenlerden oluşur. Yapılan görüşmelerde Irak malı battaniyelerin Suriye'ninkinden daha pahalı ve daha kaliteli olduğu belirtilmektedir. Qamişlo'dan getirilen maddesi değer yüksek hediye ise tespihtir. Gözlemlenen bir olayda orta yaşlı bir kadın iki oğlu ile birlikte Nusaybin'e

akrabalarını ziyarete gelmişti. Büyük oğlu gelemediği için Nusaybin'deki akrasını olan akrabasına tespih göndermişti. Kadın, "Ahmet'in selamı var, bu tespihi de sana gönderdi" diyerek hediyeyi gönderilen kişiye vermişti.

Hediye mübadelesinin toplumlar için önemini Maus (akt. Heckmann 237) iki grup arasındaki iletişim ve ilişkinin tanınmasının bir işareti olmasına vurgu yaparak tanımlar. Ayrıca hediye değişiminin yalnızca bireyleri değil, grupları da kapsadığını ve gönüllü yapılıyor kisvesi altında aslında katı bir zorunluluk olduğuna değinir.

Toplumsal ilişkilerde maddi akışın araçsal olduğuna değinen Sahlins ise (2012: 183), mübadele ve karşılıklılığın akrabalık, dostluk gibi ilişkilerin pekiştirilmesinde önemli olduğunun altını çizer. Araçsaldır, çünkü toplumlar için mal trafiğinden çok, toplumsal ilişkileri güvence altına alması ya da ilişkilerin gelişmesine zemin hazırlaması önemlidir. Ona göre "*hediyeleri arkadaşlar veriyorsa, hediyeler de insanlara arkadaş kazandırır.*"

Öte yandan Nusaybin ile Qamişlo arasındaki yiyecek mübadelesi ise iki aşamalıdır. İlki hediye olarak sınırın karşı tarafına geçen yiyeceklerdir. Sınırdan geçirilen yiyecekler, yukarıda değinildiği gibi, karşıda bulunması güç olanlardan oluşur. Örneğin;

Buradaki ekmeği çok severler. Her gittiğimde mesela inan ki dışıye götürüyordum, çay aldığımız dükkânlar var mesela onlar istiyor götürüyoruz. Halamgile götürüyorum. Yani elimizde poşet poşet ekmekle gidiyoruz. Gelirken de oranın ekmeğini alıyoruz. Kurudur, böyle bayat gibidir. Hiç sevmedim ben ama bazıları da çok seviyor. Mesela bir komşum var çok fakirdir o ekmeği seviyor. Her gittiğimde bir torba getiriyorum ona. Onlar ekmeklerini değiştirmediler. Ama mesela onlarda çalı yoktur tandırda yaksınlar. Bizim burada çok, arabayla getirip satıyorlar (Nusaybinli, kadın, 30'lu yaşlarda).

Bir diğer yiyecek mübadelesi karşıya yapılan ziyaretlerde akraba ya da arkadaşların konuk olarak ağırlanması esnasında sunulan yiyeceklerdir. Nusaybin ve Qamişlo'da benzer biçimde günlük ilişkilerdeki konuk ağırlama toplumsal olarak yakınlık-uzaklık ve görüşme sıklığına bağlı olarak değişir. Örneğin sık görüşülen bir akraba için yemek hazırlama zorunluluğu yoktur, hatta çoğu zaman sadece çay ikram edilir. Akraba ya da komşunun yemek saatinde gelmesi durumunda ise kişi sofraya davet edilir. Mübadele ve karşılıklılığın sınır ötesi olması durumunda ise aynı yerde yaşayanların birbirini ağırlamasından farklı ağırlanması gerekir; örneğin Qamişlo'dan gelen bir misafir sadece

çay ikram edilerek geçirilemez. İyi bir konuk ağırlama, değer göstermesidir. Bu nedenle sınırın karşı tarafından gelen konuklar en iyi şekilde ağırlanmalıdır. Hatta bu durum çoğu zaman abartılı davranışlara, konukseverlik yarışına, kimin daha “cömert” davrandığına ilişkin rekabete dönüşür.

Biz Suriyeliler daha misafirperveriz. Yoldan geçene kucak açıp evimize götürürüz. Misafir gelsin diye gözümüz yolda olur. Buradakiler pek öyle misafir sevmiyor (Amudeli, kadın, 60’lı yaşlarda).”

Komşularımızın maddi durumu çok kötü olmasına rağmen Türkiye’den misafirleri geldiğinde her çeşit yemek yapılır, en iyi şekilde karşılarlar. Çok misafirperverdirler (Qamişlo, erkek, 27 yaşında).

Nusaybin’deki görüşmelerde de Qamişlo’daki abartılı misafir ağırlamanın bir örneği aktarılmıştır:

Bizim bir arkadaş yemin etti. Bir yere gittim diyor Qamişlo’da. Adam zorla davet etti diyor. Adamın doğru düzgün bir evi yok, illa geleceksin demiş. Diyor ben dedim sakın masraf yapma, ne varsa beraber yiyeceğiz. Demiş tamam. Yemin ediyor adam gitmiş televizyonunu satmış, sırf onları ağırlamak için. Yemek bakımından asla kısmazlar fakiri olsun zengini olsun (Nusaybinli, kadın 40’lı yaşlarda).

Sahlins (2012: 212), cömertliğin bariz bir biçimde yiyecek alışverişiyle ilişkili olduğunu belirterek yiyecek mübadelesindeki abartılı eğilimi şöyle açıklar:

Yiyeceği genelleştirilmiş karşılıklılık yoluyla aktarma yönündeki abartılı eğilimin bir mantığı vardır. Benzer bir mantığı, zengin ile yoksul arasındaki veya toplumsal mevki bakımından daha yukarıda veya daha aşağıda olanlar arasındaki yiyecek mübadelesinde görürüz. Burada da yiyecek söz konusu olduğunda duyulan daha büyük fedakârlık eğilimi, tam da dostanelik derecesini sürdürmek için gerekli görünür. Paylaşma daha uzak akrabalara kadar uzanmalı, genelleştirilmiş karşılıklılık olağan sektörel sınırlarının ötesine doğru uzanmalıdır.

Alım gücü düşük olmasına karşın Qamişlo’daki abartılı yiyecek sunumları Sahlins’in belirttiği “dostanelik” için fedakârlığın örneğidir. Özetle karşılıklılık esası gözetilerek sürdürülen hediye ve yiyecek mübadelesi var olan bağların pekiştirilmesini sağlar. Çünkü her iki taraf hediye ve yiyecek mübadelesinde istekli davrandığı sürece ilişki devam eder. Aksi bir davranış, yani gerektiği gibi ağırlanmayan konuklar bu ilişkinin istenmediği, bitmesi gerektiği anlamını taşır.

V. BÖLÜM: TİCARET ve AKRABALIK

V.1. SINIR ÖNCESİ DURUM VE SINIRLA BİRLİKTE YAŞANAN İLK GELİŞMELER

Nusaybin, Mezopotamya'dan Anadolu'ya, Asya'dan Suriye'ye uzanan kadim yollar üzerindeki konumu nedeniyle tarihsel olarak önemli bir ekonomik merkez olmuştur. Sözcüğü III. yüzyıldan VII. yüzyıla kadar Roma-İran mücadelesinin sınır kenti olan ve bu dönem kaynaklarında Nisibis adıyla yer alan şehirden, “iki imparatorluk arasında ticari mübadelenin gerçekleştirildiği ve doğulu tüccarların batıya açılan ilk kapısı” olarak söz edilir. Bu süre zarfında pek çok kez iki imparatorluk (Roma-Pers/Bizans-Sasani) arasında el değiştirmiş olmasına ve büyük yıkımlara uğramasına karşın Nusaybin her defasında yeniden inşa edilmiştir (Çevik 2009: 65-66). Osmanlı döneminde, iç bölümlere dâhil edilmesiyle sınır kenti olma vasfını yitirmiş olsa da önemli bir ticaret geçiş yeri olarak anılmaya devam etmiştir.⁷¹ 1900'lere gelindiğinde ise dönemin haritaları ilk kez Irak, Türkiye ve Suriye'yi birbirinden uluslararası sınırlarla ayrılmış üç yeni ulus-devlet olarak göstermiştir. Böylece Nusaybin, Suriye ve Türkiye devletleri arasında bölünerek bir kez daha sınır kenti haline gelmiştir.

20. yüzyılın başlarında çizilen bu yeni sınırların bölgede yaşayan yerel insanlar üzerinde önemli siyasal ve idari etkileri (ulusal topraklar, yeni egemenlik alanları gibi) olmuştur. Buna ilaveten iktisadi yapı ve ilişkilerin fiziki coğrafya ile yakından ilintili olduğu dikkate alındığında yeni sınırların iktisadi ve demografik sonuçları (yerleşikliğe geçme, göçer hayvancılık yerine tarım yapma gibi) da söz konusudur. Osmanlı döneminde “iç” olan bölgelerin bu yüzyılda çizilen sınırlarla birbirinden ayrılması bazı iktisadi bölgelerin ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Zafer Toprak (1988: 30), ülke toprakları ölçeğindeki küçülmenin iç ekonomik alanın daralması anlamına

⁷¹ N. Özgen: “Sınır Kasabaları Sosyolojisi 2001-2004” yayınlanmamış proje.

geldiğini belirtir ve siyasal sınırlar ile iktisadi sınırların birbiriyle örtüşmediğini vurgular. Sözelimi Cumhuriyet ile birlikte Toros Dağları nedeniyle kuzeye kapalı olan Güneydoğu Anadolu bölgesinin doğal ekonomik uzantıları Suriye ve Irak topraklarında kalmıştır. Ayrıca siyasal ve iktisadi sınırların neden olduğu farklılıklar, pratikte üretim faktörlerinin akışkanlığını değiştirir ve bölgesel pazarların daralmasına neden olur. Karpat da (2001: 166) “sınırların gelişigüzel çizilmesinin, sınırın her iki tarafında bulunan köy ve kasabaların hemen hemen bilinçli bir biçimde diğer ülkelerde bırakılan iktisadi ve coğrafi merkezlerle olan bağlantılarını kestiğini” belirtir.

Yeni sınırların bu özelliği kuşkusuz en çok göçer hayvancılık ekonomik yaşam biçimine sahip olan ve bu etkinlik için geniş alanları kullanan grupları etkilemiştir.⁷² Günümüz Suriyesinin kuzey sınırını oluşturan Kobane, Kürt Dağı ve El-Haseke eyaletlerinden oluşan üç yerleşim bölgesi aynı zamanda Türkiye ve Irak’taki Kürt bölgelerinin doğal uzantısını oluşturur. Özellikle diğerlerine göre daha verimli olan Cezire bölgesi, uzun yıllardan beri kışın bir bölümünü bu sıcak bölgede geçiren ve 19. yüzyıl sonuna kadar Bedevi Şammar aşiretine vergi veren Kürt göçebe aşiretleri ile Arap Bedevilerinin meracılık faaliyetlerini gerçekleştirdikleri bir alan olmuştur. Osmanlı döneminde göçebe Şammar, Tayy ve Bakkarej Arap aşiretleri develerini bu bölgede otlatırken, yarı-göçebe Milli, Dakkori, Miran ve Hevêrkan gibi Kürt aşiretlerinin de sürülerini otlatıp kışı geçirdikleri alanların başında yer almıştır.⁷³

Türkiye, Suriye ve Irak’ın yeni sınırlarının aşiret arazilerinin ortasından geçmesi, birçok göçer aşiretin yazın bulunduğu otlakların sınırın bir tarafında, kışlaklarının ise öbür tarafında kalmasıyla sonuçlanmıştır. Bruinessen (2003: 293) bu durumla karşı karşıya kalan aşiretlerin önünde iki seçeneği bulunduğunu belirtir. İlki, yeni otlaklar bulabilmeleri durumunda göç yollarını değiştirmek, ikincisi ise yerleşik hayata geçmektir. Yeni otlaklar bulmanın zorluğu dikkate alındığında yerleşik hayata geçme

⁷² Kutlu’nun da (1984: 47) belirttiği üzere “göçer hayvancılık daha çok tarıma elverişli olmayan topraklarda, üstün besleme değerinde olan çeşitli otlak bitkilerinin doğal olarak yetiştiği yerlerde, özellikle yüksek dağ etekleriyle dağlar üzerindeki yaylalarda gerçekleşen bir hayvancılık faaliyetidir. Bu sebeple yayla-mera temeline bir hayvancılık türü olan göçer hayvancılığın oluşumunda yer şekilleri, bitki örtüsü gibi coğrafi özellikler temel faktörler olarak değerlendirilmelidir.”

⁷³ Sözelimi bu aşiretler arasında yer alan Hevêrkan Mardin, Nusaybin, Midyat, Gercüş, Hasankeyf ile bu merkezlerin kırsal kesimine yayılan ve 24 aşiretten oluşan büyük bir Kürt aşiret konfederasyonuydu. Alikan, Seyidan, Dumanan, Dalmakyan, Kerçusi, Arabiyan, Mızizat, Salihan, Dêrhavi, Durikan, Deskan, Gerger, Mihalmi, Kasik, Kuresa, Silêmanan, Şapisini, Tori, Alik, Beravi, Moman, Mizidax, Dasikan konfederasyon çatısı altında bir araya gelmiş Yezidi, Müslüman ve Hıristiyan aşiretlerden oluşuyordu (www.kovarabir.com/tag/heverkan). (Ayrıca bkz. Nazdar 1993.

zorunlu olarak tercih edilmesi gereken bir seçenek oldu. Böylece yıllık göç rutinlerini tam olarak uygulayamaz hale gelen bazı aşiretler sınırın güneyine yerleştiler. Örneğin kışları Suriye ve Irak sınırının hemen kuzeyinde ince bir şerit halinde uzanan düz arazide geçiren Botan göçerlerinin önemli bir kısmı yazlık otlakların yer aldığı Türkiye’de kalmıştır. Miran aşireti ise Türkiye-Suriye sınırının kapatılmasıyla göç edemez olmuştur. Bruinessen (2003: 293) Miranların siyasi nedenlerden (yeni devletin yaptırımlarından korkmaları) ötürü daha önceki kışlağı olan Suriye Ceziresi’ne yerleştiğini ve geleneksel olarak buğday elde ettiği Diyarbakır köyleriyle bağı koptuğundan tarıma başladıklarını belirtir. Ancak daha önce yer verildiği üzere, Türkiye’den Cezire bölgesine göçler uzunca bir dönem devam etmiş, örneğin Hevêkan konfederasyonuna bağlı olan birçok aşiret Haco Ağa liderliğinde bu bölgeye göç ederek Cezire’de yaklaşık 40 köy kurmuşlardır. Böylece yeni sınırlar çoğu aşireti yerleşik hayata geçmeye zorlayarak iktisadi yapılarında önemli değişimlerle sonuçlanırken, aynı zamanda “bölgesel pazarların daralmasına” (Toprak 1988: 30) neden olmuştur.

Buna ilaveten kalan kışlık otlakların yetersiz gelmeye başlaması sebebiyle Türkiye’de göçerlerin yerleşik düzene geçmesi, özellikle 1950’li yıllarda hızlanmıştır (Bruinessen 2003: 293). Bu yeni durumun örneklerinden birini Beşikçi aktarır. Hevêkan konfederasyonuna bağlı aşiretlerden biri olan Alikan aşireti ile ilgili çalışmasında Beşikçi (1969: 136-37), geleneksel durumda aşiret nüfusuna hareket için gerekli olan toprağın yeterli olması ile Irak, İran ve Suriye sınırlarının göçebe hareketlerine açık olmasının bir sonucu olarak istediği yaylalarda ve kışlaklarda konaklayabildiklerini kaydeder. Buna karşın nüfusun hızlı artışı, artan nüfusun yeni toprak gereksinimi, toprağı kontrol edenlerin sayısının çoğalması ve İran, Irak, Suriye sınırlarının kapanması aşiretin hareket alanını daraltırken aynı zamanda toprağın değerini ve fiyatını artırmıştır.⁷⁴

Mardin Mebusu İbrahim Bey, 16 Ekim 1921’de Mecliste yaptığı konuşmada Suriye sınırının Mardin ekonomisini nasıl etkilediğini şöyle anlatır (akt. Aydın ve diğerleri 2001: 390):

Şimendifer hattının ciheti dağlık ve taşlıktan ibarettir. Ziraata gayri salihdir. O havalinin servet-i iktisadiyesini temin eden hattın cenup kısmında, livamızın servet-i azimesini teşkil eden ziraat ve mevaşisi hattın cenubunda

⁷⁴ Sınırların göçebe aşiretler üzerindeki tüm etkilerini ele alan bir çalışma için bkz. Tapper 2004.

temerküz etmektedir. Şimendifer hattı kasabanın üç dört saat mesafesinden geçtiği ve şimal kısmın kuvve-i inbatiyesi dün bulunduğu için ziraatın kısmı küllisi cenuptaki arazide yapılmaktadır. Bu araziye terk etmek, liva halkını iktisaden mahvetmek demektir. Aşairimizin ananat ve itiyad-ı kadimeleri vechile, senenin altı, yedi ayı bu hudut ile mahdut kura arasındaki arazide imrar ediyor ve etmek mecburiyetindedir.

Toprağa yerleşmeyi destekleyen bir diğer unsur devletin iskân politikalarıdır. Örneğin 1985'te İdil ilçesinde Düdiran-Kıçan aşiretine mensup 191 göçer aile, kentsel iskâna tabi tutulmuştur (Aydın vd. 2001: 405). Buna ilaveten 1980'li yıllarda Kürt hareketiyle birlikte göçebelik artık bitme noktasına gelmiştir. Ancak 80 ve sonrası sonrası dönem sadece göçebeliği ve buna bağlı olan yaşam biçimini ortadan kaldırmamış, aynı zamanda köy boşaltmalarla ortaya çıkan zorla göç tarım ve hayvancılığa dayalı olan geleneksel üretim biçimine ciddi oranda zarar vermiştir. Örneğin Mazlum-der'in 1995 tarihli "Göç Raporu"nda, göçün nedenlerinden biri olarak "Gelir kaynaklarının tükenmesi"ne yer verilmiştir. "Bölgenin en önemli iki gelir kaynağı, hayvancılık ve tarım oluşturmaktadır. Özellikle hayvancılık bölgenin en önemli gelir kaynağını teşkil etmektedir. Uzun yıllar, Doğu ve Güneydoğu bölgesi Türkiye'nin canlı hayvan ve et ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılamıştır. Yine hayvancılık kadar yaygın olmasa da kuru tahıl tarımcılığı önemli gelir kalemlerinin başında gelmektedir. Fakat köylerin boşaltılması, yaylaların terör nedeniyle güvensiz hale gelmesi hayvancılığı da, tarımı da durma noktasına getirmiştir. Çalışma güvenliği sağlanamayan bölge halkı için ise, göçten başka yol kalmamaktadır."⁷⁵

Günümüzde farklı ulusal sınırlar içinde kalan akraba grupları arasındaki ilişkilerin süregelenliğini sağlayan temel dinamiklerden biri legal ve illegal biçimleriyle sınır ötesi ticarettir. Bu bölümde yukarıda arkaplanı verilen Nusaybin ve Qamişlo arasında, yeni sınırlarla birlikte akrabalığın, gündelik yaşamın bir parçası haline dönüşmüş olan kaçakçılık ve mübadelede nasıl kullanıldığı ve bunları nasıl etkilediği ile sınır geçişleri ele alınacaktır.

⁷⁵ <http://istanbul.mazlumder.org/yayinlar/detay/raporlar/3/goc-raporu/518>.

V.2. YENİ SINIRLAR VE TOPRAK MÜLKİYETİ

Net bir rakam olmamakla birlikte Suriye’de Türkiye’ye ait 1 milyon 350 bin, Suriye’nin ise Türkiye’de 450 bin dönüm toprağı bulunduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla yeni sınırların pratikte bir diğer sonucu toprak mülkiyeti ile ilişkili olarak ortaya çıkmıştır. Birçok aşiretin, hangi tarafta yerleşikliğe geçmiş olursa olsun, sınırın diğer tarafında arazileri kalmıştı.⁷⁶ Ankara Antlaşması’nın maddelerinden biri de sınırın her iki yanında kalan yarı göçebelerin her iki tarafta da toprak mülkiyeti edinebileceklerini belirtiyordu:

Yerleşmiş veya yarı göçebe ahalden sekizinci maddede tespit edilen sınır çizgisinin öte ve beri tarafında bulunan meralarda intifa hakkına sahip bulunanlar haklarını eskiden olduğu gibi kullanmaya devam edeceklerdir. Bunlar işletme ihtiyaçları için serbestçe ve hiçbir gümrük veya mera vergisi ve ne de başka hiçbir vergi vermeksizin sınır çizgisinin bir tarafından diğer tarafına yavrularıyla beraber hayvanlarını, alet ve edevatlarını, tohumlarını ve tarım ürünlerini nakledebileceklerdir. Bunlara ilişkin yükümlülükler ve vergiyi oturdukları ülkede vermeğe mecbur oldukları kararlaştırılmıştır (akt. Umar 2003: 281).

⁷⁶ Ancak toprak mülkiyeti daha çok büyük ailelerin elinde toplandığından sınırların böldüğü topraklar daha çok bu ailelerin topraklarından oluşuyordu. Nusaybin’deki toprak mülkiyetine ilişkin bir görüşme şöyledir: “Aslında Nusaybin o Kaddur Beg (Kaymakam olarak aktarılsa da Kaddur Beg Nusaybin’in ilk belediye başkanlarından biridir) döneminde Nusaybin’in sahipleri onlardı. Her nedense, mesela Nusaybin’in tümü bir-iki aile. Köyler de öyle. Cizre’de aynı. Yani Güneydoğu’da; hele hele Mardin’de. Mesela köydeki arazilerin tümü Kasım Aslan’ların, mala Haco’nun, Yıldızoğulları, Macarlar hemen hemen buradaki toprakların tümü 4-5 ailenin. Köyler dahil. Bunlarda bi de Osmanlı döneminde nişan almış kişiler; mesela Çelebi, Haco her köyden mutlaka bunlara birer hisse verilmiş. Adam Midyat’ın köyünde yaşıyor Nusaybin’in her köyünde bir hissesi var. Söğütlü’de var, İkiztepe’de var, Girmeli’de var, Yerköy’de var; yani hangi köye gidersen ya Haco ya da Çelebilerin birer hissesi var. O ağaların mutlaka bir tanesini köylerine ortak etmişler ki korusunlar diye. Yani sahiplensinler diye, yani biz sahipliyiz, birine bağlıyız diye. Hacolar Suriye’ye gidenler ama burada bağları var. Haco gitti ama burada mesela Ali Batê vardı o da Haco’yla beraber gitti sonra döndü. Öldürüldü. Hatta bu adam Nusaybin cezaevini açan insandı. Nusaybin cezaevinin kapısını kırıp mahkûmları dışarı salan insan. Oğlu Yusuf’tu, Yusuf’un oğlu yine Ali’dir. Halen buradalar. Onlara Hevêki derler, o aşirete mensup. Aşiretler de ikiye ayrılır; Hevêkiler ve Dekşuriler. Dekşuri devlet yanlısı, Hevêkiler ise devlete karşı çıkanlar. Fakat enteresandır mesela o devlete çete başı olarak yardım eden, devlet adına Haco’yla savaşan o Çelebi’yi (devlet yanlısıdır nişan vermişler) öldükten sonra alıp götürüyor, halen de akrabaları mezarını bilmiyorlar. Bazıları diyor Antep’tedir, bazıları Harput diyor. Mesela diyorlar ‘gorna Çelebi Antep’e’ ya da diyorlar ‘gorna Çelebi Harput’e.’ Harput Elazığ’ın eski adı. Halen de bilmiyorlar mezarı nerde. Devlet alıp götürüyor. Devlet yanlısı ama bir yere kadar tabi, devletin işi bitti. Yoo, o onlardan değil, o Sunalplardan, başka bir aileden, onlar da Nusaybinli. Sunalplar var, onlardan biri Paşa oldu. Fakat Kasım Aslan –Mele Haco- sürgün edilmemiş. Mele Haco, bi tane imamdır. Mele’dir. Mesela bir ailenin yaklaşık 10 bin dönüm arazisi var, şimdi Almanya’da yaşıyorlar. Bizim köyümüz dahi onlarınmış. Taşra-şehir. Her nedense bütün köylerin toprakları şehirdekilerinmiş. Sonradan başkalarına sattılar. Yani Nusaybin’in tüm köylerinin, Cizre’nin tüm köylerinin toprakları hep şehirlilerin adına ” (Nusaybinli, erkek, 50’li yaşlarda).

Bu nedenle Türk ve Fransız yönetimleri sınırın karşı tarafında arazisi bulunanların mülklerinden faydalanmaları amacıyla *pasavan* adı verilen belgelerle iki ülke arasındaki geçişlere düzenleme getirmiştir. Pasavanla geçişe ilişkin düzenlemelere karşın iki farklı devlette ikamet etmeye başlayan büyük ailelerin toprak mülkiyeti ve bölünmesi sorunu nedeniyle sınır geçişleri hala karmaşık bir yapı sergiliyordu. Örneğin Mardinli Arap ve Kürt eşrafından bazı aileler ya tümüyle ya da ailenin içinden belli bir kol, sınırın güneyine geçmişlerdi. Bu şekilde, geleneksel olarak tasarruf hakkı kendilerine ait olan fakat sınırın tersimi sonrası fiilen Suriye tarafında kalan emlaklarını “değerlendirme”yi amaçlıyorlardı (Altuğ 2008: 56). Örneğin 1926 yılının Nisan-Mayıs aylarında Fransız ve Türk heyetlerinin sınırdaki meydana gelen sorunları önlemek amacıyla yaptıkları görüşmede sınırın Suriye tarafında toprakları olan Kiki aşiretinin bazı kabilelerin Suriye’deki arazilerini işlemek üzere güneye indiğinde yaşadığı sıkıntılar aktarılır. Olayda Kiki aşiretinin Fransız subayları ile birlikte jandarma mülazımını ve bir tercümanı kaçırdıkları belirtilir:

Tebaamızdan olup, sınırı geçerek güneydeki topraklarına inen ve fakat Fransız ve Suriye memurlarının zulmüne uğrayan Derbesiye civarındaki Kiki aşiretinden bir kısım kabileler...

... Fransızlar gittikten sonra Kiki Aşireti Reisi Mahmut Ağa çağırılarak, ona olay hakkında sorular sorulmuştur. Mahmut Ağa, Fransızlar tarafından 70 develeri çalındığını, hayvanların talan edildiği ve hayvan başına kendilerinden madeni elli kuruş alındığı cihetle kuzeye geçmeye karar verdikleri ve güneydeki eşyalarının taşınmasına Fransızların engel olmaması için de Fransız subayları kuzeye getirdiklerini söylemiştir (akt. Umar 2003: 201-202).

Buna ek olarak sınırın karşı tarafında işlenecek toprağı olanlar iki ülke arasındaki yeni sınırların korunmasına ilişkin herhangi bir fiziki koruma engelini henüz bulunmaması nedeniyle karşıda arazisi kalanlar, sınırın yerleşik buldukları yere en yakın bölgelerinden giriş çıkış yapmışlardır. İstedikleri yerden giriş-çıkış yapma, mayınların döşenmesine dek devam etmiştir. Sınır güvenliğinin artması üzerine iki ülke arasındaki giriş-çıkışlar için Nusaybin sınır kapısı kullanmaya başlanmıştır. Bu da devletlerin kontrol edebildiği bir insan trafiği anlamına geliyordu. Örneğin alanda yapılan bir görüşmede mayın öncesi sınırın sıfır noktası olan Serçehan köyünden Suriye’de toprakları olan kişilerin pasavanlı sınır geçişleri şöyle aktarılmıştır:

Eskiden pasavanlar vardı. Mesela kimisi arazisi vardı Suriye’de. Mesela Hacı Bahri isminde bir ağadır çok arazisi vardı Suriye’de. Her sene pasavan çıkarıyordu, pasavan derlerdi. O da bir kimlikti. Giderdi çiftini sürerdi, mesela ziraatını yapardı biçer zamanında ondan sonra gelirdi. Yani hem buradaydı, hem ordaydı arazisini kullanıyordu. Ondan sonra vize konu tabi.

Mesela Suriye istikametindedir Serçehan. Serçehanlılar işte pasavan çıkarıyorlardı, ordan gidiyorlardı tarlalarını sürüyorlardı, geliyorlardı. Ama mayın koydukları zaman, kapıdan geçmeye başladılar. Birkaç öyle geçtiler. Buraya geliyorlardı, çünkü orda kapı yoktu. O istikametten gelip buradaki kapıdan hududu geçiyorlardı, bu kez tekrar telin altından kendi köylerinin istikametine gidiyorlardı. İşlerini yapıp bitirince tekrar kapıdan dönüyorlardı köyelerine (Nusaybinli, erkek, 70’li yaşlarda).

İki ülke arasındaki pasavanlı geçişler 1 Ekim 1966 yılında Suriye’nin 1958 yılı tarihli toprak reformu dolayısıyla söz konusu edilen topraklara el koyma kararı⁷⁷ karşısında Türkiye’nin de misilleme olarak kendi sınırları dâhilindeki Suriye topraklarına çıkardığı 1.10.1966 gün 6/7104 sayılı Kararname ile el koymasıyla sona ermiştir.⁷⁸ Böylece iki

⁷⁷ Örneğin, Suriye’deki toprak reformu Türk basınında şöyle yer almıştır: “Suriye’de Türklere ait topraklara el koydu: Suriye hükümeti, Suriye’de bulunan Türklere ait topraklara el koymuştur. Toprak reformu adı altında Nusaybin ve Mardinli Türklere ait 60 köydeki arazi ellerinden alınmıştır. Türkiye’den Suriye’ye giden vatandaşlarımız, hükümetçe el konulmuş olan arazilere sokulmamışlar ve yurda geri dönmüşlerdir.” Milliyet Gazetesi, 13.05.1965, s. 3.

⁷⁸ Gaziantep milletvekili Ali İhsan Göğüş 1968 yılında TBMM’de yaptığı konuşmada el koyma kararını şöyle ayrıntılandırmaktadır: “1 Ekim 1966 tarihinde Türklerin Suriye’de tasfiye edilen malları ve Suriyelilerin Türkiye’de mallarının kısa bir tarihçesini gözden geçirelim. “Birinci Cihan Savaşının sonunda Suriye’nin Fransızlar tarafından işgalinden sonra, Türklerin Suriye’deki mülklerinden (Arazi, bina ve benzeri taşınmaz mallar), Suriyelilerin de Türkiye’deki mallarından lâyikiyle faydalanabilmeleri, amacıyle, Türk ve Fransız Hükümetleri, her iki taraf uyruğu için kolaylık sağlayan “Pasavan Rejimi”ni ihdas etmişlerdir. Bu rejim, Fransızların İkinci Cihan Savaşından sonra Suriye’yi terk etmeleri üzerine kurulan Milli Arap Hükümetleri tarafından da itibar görmüş ve uygulama sürdürülmüştür. Bu rejim sayesinde iki taraf uyruğunun diğer taraftaki menfaatleri korunabilmiş ve yararlanmaları sağlanmıştı. Tarafların ilgi nisbeti ve hukuki durumu: Tarafların, yani Türklerin ve Suriyelilerin diğer memleketteki ilgi nisbeti hakkında bugüne kadar çeşitli rakamlar ileri sürülmüştür. Ancak bu rakamlar resmî bir istatistik bilgiye veya bir envantere dayanmaktan uzak olup, gayri resmî kişilerin ve kaynakların beyanlarından çıkarılmış bulunmaktadır. Bu konuda en güvenilir kaynağın şüphe yok ki, tapu senetleri olması gerekir. Her ne kadar ilgililerin büyük bir kısmının elinde Osmanlı Tapu Senetleri bulunmakta ise de, bu senetlerin büyük çoğunluğundaki rakamlar, fiilen tasarruf edilenin çok altındadır. Henüz iki memlekette de gerçek mânada noksansız bir kadastrolamaya gidilmediğinden tapu senetleri kayıtlarıyla gerçek miktar arasındaki intibaksızlığın giderilmesi mümkün olamamış, dolayısıyla de tarafların gerçek ilgi derecelerinin sıhhatli tesbiti yapılamamıştır. Ortada dolaşan söylentilere göre Türklerin Suriye’de 1 milyon 350 bin dönüm, Suriyelilerin Türkiye’de 450 bin dönüm arazisi bulunmaktadır. Binalar hakkındaki rakamlara dair kesin bilgi yoktur. Türklerden Suriye’de taşınmaz malî daha doğru bir deyimle, arazisi bulunanları 3 gruba ayırmak mümkündür. 1- Elleri Osmanlı tapu

ulus-devletin aldığı bu karar, toprağı işleyenlerin geleneksel haklarını yitirmesine yol açtı. Suriye ve Türk hükümetleri karşılıklı olarak çok sayıda mülkiyete el koyarken kimi aileler için karşıyla olan akrabalık bağları, tüm araziler için olmasa da, toprak mülkiyetinin ve tasarruf hakkının aynı akraba grubu içinde kalması anlamına da geldi:

1950-60 arası kaldırdılar pasavanı zannedersen. Ordaki arazi Suriyelilere kaldı. Yani akrabaları var orda. Mesela telin altında o köyün istikametinde köyler var ...yani soy grupları aynı kendileri. Akrabaları var, şimdi mülk onların, onlar yiyorlar. Tabi Suriyelilerin de Türkiye’de kaldı arazileri. Orda akrabası olmayanın toprakları da Arapların elinde. Suriye, Arap devleti değil mi, onların oldu araziler (Nusaybinli, erkek, 70’li yaşlarda).

Ne var ki, yapılan görüşmelerde Suriye’nin el koyduğu toprakların, “Tarihsel Arkaplan” bölümünde yer verilen toprak reformu ve Arap kemeri politikasının bir adımı olduğu anlaşılmaktadır. Fransız mandası döneminde Hıristiyanlar ile Kürtler, Fransızların Cezire bölgesinin verimli alanlarını tarımsal üretime açma projesi çerçevesinde tarım nüfusunu oluşturuyorlardı. Buna karşın yerleşik hayata geçip tarımsal nüfusa eklenmesi arzulan Arap Tay ve Şammar aşiretleri ise tarımsal faaliyetten uzak duruyorlardı. Bir yandan Kürtler tarımsal açıdan verimli olan sınır bölgelerinden iç bölgelere doğru zorla göç ettirilerek yerlerine Arap aşiretleri yerleştirilirken, diğer yandan Arap aşiretlerini tarımsal üretime teşvik etmek için çok sayıda olanak sağlamıştır. Dolayısıyla bu topraklara el koyma aynı zamanda Kürtlerin sınır bölgelerinden uzaklaştırılmaları anlamına geliyordu.

Biz buranın en eskisiyiz. Fellahlar, Cuhular bir de biz vardık. Pirinç ekiyorduk. Hem Suriye’deki köylerimize, hem de buradaki köylerimize. Bizden başka kimse pirinç ekmezdi. Bizim zanaatımız çeltikti.

---

senedi bulunanlar; 2- Suriye’deki arazilerini kadastrolatıp gerçek miktarı tesbit ettirdikten sonra Suriye’ye tapusunu bağlatanlar; 3- Suriye’deki arazileri tapulu olduğu halde, Tapu senetlerini kaybetmiş olup, ellerinde tapu kayıtları bulunanlar. Bu üç gruba giren Türkler, Suriye’deki ilişkilerini çeşitli yönlerden devam ettirmiş ve ilgilerini kesmemişlerdir. Bunları da birkaç grupta toplamak mümkündür; 1- Suriye’nin Fransızlar tarafından işgalinden, Pasavan Rejimi’nin sona erdirilmesine kadar, Pasavan müessesinden faydalanmak suretiyle ve bilfiil çiftçilik ve ortakçılık yaparak arazilerinden istifade edenler; 2- Suriye’nin Fransız hâkimiyetine girmesinden sonra, arazisini muvazaa ile satanlar (ara senedi satış, uzun vâdeli kiralama); 3- Üç-beş dönümlük bir ilgisinden veya karşı tarafta kalan akrabası ile münasebetinden faydalananlar (Millet Meclisi, B. 74, 10.6.1968, O. 1 ss. 17-18).

Hudut geldi, Nusaybin ikiye bölündü. Bizim arazilerimiz var Suriye’de, köylerimiz var, yeğenlerimiz var orda. Hudut açık iken hepimiz gidip geliyorduk. Hudut geldi, ikiye bölündük. Biz buradakiler burada kaldık; ağabeylerimiz, kardeşlerimiz köylerdeydiler. Suriye’de var köylerimiz Cumai, Curnuk, Nahmetli köylerimiz var orda. Şimdiye kadar benim yeğenlerimin hepsi orada oturuyor.

Toprağımızı 20-30 sene ekip biçiyorduk. Toprağı olana pasavan vardı, pasaport değil, bize pasavan veriyordular her sene gidip arazimizi sürüyorduk, ekiyorduk, geliyorduk.

Suriye’de toprak reformu oldu. Arapları getirdiler, bunların arazisini onlara dağıttılar. Şimdi kalmadı arazileri o tarafta. Tel çekildikten sonra buradaki bunlara kaldı, oradaki onlara kaldı.

Esad geldikten sonra ayağımızı kesti. Bütün o arazileri kendi köylülerine dağıttı. Hafız Esad, Suriye’de bir reform yaptı, el koydu bütün Türklerin malına, Suriyelilere dağıttı. Yalnız benim yeğenlerimiz orda olduğu için biraz arazi onlara bıraktılar. Şimdi yeğenlerimiz orda oturuyorlar. Diğer arazilerimiz çoktu, bizden alıp Haleplilere, bilmem nerelilere dağıttılar. Arap’tır onlar. Hepsini bizden alıp onlara verdiler. Orda yaşamayanlar hiç toprak alamadı. Benim de kardeşlerimiz orda olmasalar da onlara vermezlerdi.

Esad, toprakların ekseriyetini bizden aldı, kendi köylülerine dağıttı. Reform yaptı, bizden aldı Türk malını. Çok şikâyet ettik. Şimdi bu kadar dosyalarımız var Suriye’de, Şam’da. Ne kadar şikâyet ettiysek de, şimdi dosyalarımız orda cevap vermiyorlar. Şikâyet ederken hükümetimiz de bizi destekledi; dosyalarımızı hazırladı. Oraya ne kadar gönderdilerse ters cevap geldi. Dediler, “arazileri biz dağıtmışız, bu bizim hakkımızdır, Türklerin hakkı değildir.” İnkâr ettiler hep.

Çok vardır öyle arazisi giden, yalnız değilim ki. Türklerin çok vardır orda arazisi. Hepsini aldılar.

Akrabalarımız gelmek istemedi. Orda kalan köylerimiz var. Nasıl gelsinler. Şimdi kardeşlerimin o köylerde evleri vardı o yüzden 1-2 köy bıraktılar onlara. Olmasaydı kovarlardı onları. Biraz arazi verdiler bize yeğenlerimiz Suriyeli olduğu için, diğerlerini köylülere dağıttılar (Nusaybinli, erkek, 90’lı yaşlarda).

Suriye’de günümüzde de özellikle sınır boylarında yaşayan Kürtlerin toprak mülkiyeti sorunludur. Vatandaşlıktan çıkarılmış olan Kürtlerin hiçbir şekilde mülkiyet edinme hakkı bulunmamaktadır. Suriye vatandaşı olanların ise mülkiyet ve miras hakkı bulunmakla birlikte özellikle sınır boylarında olan topraklarına el konulmuştur.

Evet, var ama bir kısmını devlet istediği zaman bizden geri alabilir, çünkü o verdi bize. Ama diğer kısmını biz aldığımız için geri alamaz. Ekip biçiyoruz yani. Sınırdaki toprakların hepsi Arapların elinde. Bizim de vardı

orda topraklarımız ama istemeye korkuyoruz (Qamişlo, kadın, 30'lu yaşlarda).

2004 yılında Qamişlo'da Araplar ile Kürtler arasında çıkan çatışmaları izleyen yıllarda Suriye devletinin vatandaşlık hakkına sahip Kürtler de dahil olmak üzere birçok alanda yapılan baskıları meşrulaştıran bir argüman olarak kullanılmıştır. Bu baskılar arasında mülkiyet hakkı da yer almaktadır:

4-5 gün önce de Amude'de 4 kişi tutuklandı. Onlara demişler topraklarını Kürtlere satamazsın, Araplara satacağsın diye. Mülk alıp satamazsın, ev yapamazsın. Hepsi yasak. Mesela benim şimdi kendi evim var ama onu Kürtlere satamam. Kendi adına tapu alamıyorsun. 4 kişi bunu protesto etti, şimdi 4'ü de tutuklu. Bu kanun yeni çıktı, hududa yakın Kürt bölgeleri için geçerli. Ev, toprak, dükkân hiçbir şey satılamaz Kürtlere, adlarına işlenmez. Kanun olarak sınıra yakın yerleşim birimleri olarak geçiyor. Ama işte bu yerleşim yerleri Kürtlerin yerleşim yerleri. Eskiden zaten Kürtlerin maddi durumu kötü bir şey alamıyorlar diye bu kanun yoktu. Şimdi ise maddi durumları iyi olup mülk satın alabilecekleri için bu kanun çıkarıldı. Daha önce kimin adınaysa o mülk onun adına kalıyor, başka birine satamıyor. 2 yıldır var bu kanun (Amudeli, erkek, 30'lu yaşlarda).

Buna ilaveten Türkiye tarafında kalan mülkiyet sorununun etkileri günümüze dek ulaşmıştır. Nusaybin'de yapılan görüşmelerde Türkiye'nin el koyduğu çoğu arazinin yasal olmayan yollarla nüfuzlu ailelerin eline geçtiği ve böylece zaten eşit olmayan toprak dağılımının pekiştirildiği aktarılmıştır. Bu durum izleyen yıllarda tapu sorunlarının yaşanmasına neden olmuştur.

66'da benim babamla dedem mahkemelik olmuş. 66 nerde 2010 nerde, adam ölmüş gitmiş; babamın o davalarını halen ben takip ediyorum. Emin ol ben de öldüğümde çocuklarım gidip o davaları takip edecek. Nedir? Hazine midir? Yav tapumuz var. Madem hazine malıysa peki bu tapuyu neden babama vermişsiniz! 66'da babam dava açmış, ben hala duruşmalarına gidiyorum.

Zaten halkın toprağı yoktu ki. Ben diyorum ya tapular yapılırken sadece belirli ailelere yapılmış. Mesela Nusaybin'in bir köyü var. Hatta bizim bu evin yeri dahi Gözü ailesinin. O da Nusaybin'de Belediye Başkanlığı yapmış bir aile. Ali Aslan'dan sonra Belediye Başkanı Kemal Gözü'dür. Bu yerler Kemal Gözü'den alınmadır, halen tapuları yapılamıyor. Neden? Bu topraklar da Suriye'de kalan insanların.

Yeni sınırlarla birlikte emlak mülkiyetini etkileyen bir diğer konu ise mayınların döşenmesi için oluşturulan tampon bölgedir.⁷⁹ Türkiye-Suriye sınırında tel örgüden 50 metrelik tampon bölge oluşturulması için çok sayıda ev, işyeri ve benzeri emlaklar kamulaştırılmıştır. Örneğin 1985 tarihinde MGK ve Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanan bir projeye göre Nusaybin'nin yaklaşık 7 bin nüfuslu Çelikyurt, Yıldırım, Yenituran ve Kışla mahallelerindeki 1 milyon 481 bin 214 m²'lik alanın kamulaştırılmasına karar verilmiştir.⁸⁰ Kamulaştırma ile önemli miktarda verimli tarım arazi de elden çıkmış oldu.

Sonuç olarak aşiret arazilerinin bölünmesi ve önemli miktarda arazinin sınırın karşı tarafında kalması, etkileri günümüze kadar ulaşan sorunlara neden olmuştur. Arazi mülkiyeti sorunu topraksızlaşmayı ve Nusaybin örneğinde olduğu gibi toprağın nüfuzlu ailelerin elinde birikmesine zemin hazırlamış ve bu sebep çoğu insanı sınır ötesi ticarete yönlendirmiştir.

V.3. TÜRKİYE-SURİYE SINIRINDA GEÇİM ÖRÜNTÜLERİ VE SINIR TİCARETİ

Türkiye-Suriye sınırında birbirine komşu iki yerleşim birimi olan Nusaybin ve Qamişlo'nun geçim örüntüleri büyük benzerlik gösterir. Tarım ve hayvancılık her ikisinde de temel geçim kaynaklarıdır. Ne var ki Nusaybin'deki araziler verimli olmasına karşın sulama olanaklarının kısıtlı oluşu (kuru tarım yapılması) ile yukarıda yer verildiği üzere toprak mülkiyetine ilişkin yaşanan sıkıntılar nedeniyle tarımdan istenilen verim alınamamaktadır. Qamişlo ise oldukça verimli topraklara sahip olmasına karşın Suriye devletinin ekonomik alanda uyguladığı ayrımcılık çoğu Kürdün göç etmesine ve bu bölgeler üzerinde ekonomik kontrol sağlamalarına engel olmuştur.

⁷⁹ 1956 yılında çıkarılan karnamenin ekinde 500 metrelik “emniyet şeridi”nin içinde yer alan gayrimenkullerin istimlak edilmesi karara bağlanmıştır.” Ceneviz hudutlarımızda ihdas olunan emniyet bölgeleri dâhilinde engelleme tedbirlerinin alınması için tesis edilecek 500 metre emniyet şeridinin geçtiği gayrimenkullerin devlet hükmü şahsiyeti lehine istimlakine umumi menfaatin mevcudiyeti, Dâhiliye Vekâleti yazıları üzerine icra vekilleri heyetince 19 Şubat 1957 tarihinde kararlaştırılmıştır” (İşte Güneydoğu'nun Mayın Haritası, Hürriyet Gazetesi, 30 Mayıs 2009).

⁸⁰ “Sınırdaki Güvenlik Kuşağı”, Milliyet Gazetesi, 14.05.1985, s. 14.

Kamu sektöründe istihdam büyük ölçüde *wastaya*⁸¹ (kayırmacılık) dayalıdır ve Kürtler *wasta* elde etmekte güçlük çekmektedir:

Okusan bile işin olmuyor. Mesela okulu bitirip diplomanı alıp bir işyeri açtığın zaman kaçak açıyorsun. Resmi olmaz. Mesela doktor oldun, devletten izinli işyeri açamazsın, kaçak çalışırsın. Bizim bir tane komşumuz vardı, dış doktoru oldu. Çok iyidir, çok bilgilidir. Ama kaçak olarak çalışıyor. Mahalle içinde, kendi evinde, kaçak olarak çalışıyor. Ecnebidir o. Normalde hani doktora gidersen bazen olur yanlışlıkla sağlam dişini çeker ya da başka hastalık çıkmasına neden olur sende; şikâyet edersen ama bu diplomasını elinden alınmasına sebep olmaz. Ama onun başına öyle bir şey gelirse hemen diplomasını elinden alırlar. Artık onların vicdanına kalmış bir şey. Bizim Kürtler şikâyet etmez zaten.

Ecnebi ve maktumin Kürtler ise daha önce yer verildiği üzere mülkiyet haklarından yoksun bırakılma, eğitim hakkının engellenmesi ya da kamu sektöründe etnik kimliklerinden ötürü iş bulamama gibi nedenlerle yoksullaştırılmıştır. Ayrıca Suriye ekonomisi son derece merkezi olduğundan tarım ve kamu sektörü üzerinde güçlü bir yönetimi söz konusudur. Fiyatlara müdahale eder, ödenek tahsis eder, hizmet sağlar ve kredi ile ilgili ödemelerde ayrıcalık tanır (Montgomery 2007: 156).

Suriye'deki Kürt halkının ekonomik durumu çok kötüdür. Kürt bölgelerinde devlet herhangi bir çalışmada bulunmadığından imkânlar çok kısıtlıdır. Devlet bizim bölgelerimize fabrika yapmaz. Kürtler çalışıp kazanmasın diye. Ekonomisi kötü olsun diye. Eğer devletin böyle oturmuşuz aydın bir sohbet ettiğimizden haberi olsun onu da engeller. Devlet, herhangi bir toplanmamıza, birlikte hareket ederek çalışmamıza da izin vermez.

Aslında zirai çalışmalarda buğday, pamuk gibi kazanabiliyorduk. Ama birkaç yıldır doğru düzgün yağmur yağmıyor; o yüzden tarım da öldü burada. Bu yıl mesela buğday ve pamuğu hastalık vurdu. Hepsi helak oldu. Mesela kredi de vermez. Tahkikata bağlı. İstihbarat seninle ilgili ne bilgi verirse ona göre davranır. Ama genelde Kürt olduğumuz için vermez. Hayvancılık çok yapılmıyor, ağırlık tarımdadır. (Amudeli, erkek, 40'lı yaşlarda).

Eriksen (2005: 353) etnik bağlar boyunca farklılaşmanın gözlemlendiği ekonomik sistemlerde, tipik olarak iki açıklamaya başvurulur. Bunlardan ilki, etnik farklılıklar

⁸¹ Bu sistem aşiretin toplumsal yapısını muhafaza etmek üzere gelişti. Aşiret içinde barış ve uyumun sürdürülmesi için liderlere servetin dağıtımını konusunda izin verir. *Wasta* liderlerin takdir ettiği biçimde aşiret üyelerine fırsatlara erişim için olanak sağlar. Dolayısıyla aşiret içi rekabetin önüne gerçek, aşiretin zayıflamasını engeller (www.aqoul.com.aschives).

tercihen, geleneksel olarak ya da her ikisinde ekonomik aktivitelerin, belirli formlarını üstlenmek için iyi donatılmış belirli kültürel kaynaklara sahip olan her bir grubun kültürel farklarının bir sonucu olarak görülebilir. İkinci açıklama ise, farklılıklar sistematik güç farklılıklarının ki bu farklı grupların belirli tarzdaki ekonomik aktivitelerinin yönünü anlatan yapısal faktörlerin bir sonucu olarak görülebilir. Belli gruptakilerin iş ve kamu yönetimi kademesine erişilmelerinin engellemesi bu doğrultuda anlaşılabilir olduğunu belirtir.

Öte yandan tarım ve hayvancılık dışında önemli istihdam alanlarından biri - Nusaybin’de ayrıca mevsimlik işçilerden de söz etmek gerekir- inşaat işçiliğidir. Ayrıca ticaret geçim örüntüsünde kritik bir yere sahiptir. İki kent arasında süregelen mübadele biçimleri yeni sınırlarla birlikte sınır ticaretine dönüşmüştür.

Öte yandan Nusaybin-Qamişlo arasındaki mesafe oldukça kısadır (yaklaşık 1 km.). Sınırın tersiminden 1950’li yıllara dek yerel halk bu sınırlar arasında sıklıkla herhangi resmi bir belgeleri olmaksızın illegal yollardan geçiş yapmışlardır. Aynı zamanda yaya kapısı olması ve 2009 yılında iki ülke arasında vizenin kalkmasıyla çok yoğun giriş-çıkış söz konusudur. Bu da ticaret ve diğer mübadele biçimlerinin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmaktadır. Yapılan görüşmelerde iki ülke arasındaki geçişlerin temel nedenleri ailevi ziyaretler, kutsal yerlerin ziyareti, alışveriş ve gezme olarak belirtilmiştir. Sebebi ne olursa olsun yapılan geçişlerde, sınırdan devlet yasalarının getirmiş olduğu kotalar ölçüğünde –kimi zaman bu kotaların aşıldığı ve sınır muhafazalarla tartışmalar gözlenir- kaçak mal sınırdan geçirilir. Hatta 1996’dan itibaren, büyük kaçaklar ve legal sınır ticareti dışında tutulduğunda, neredeyse tüm sınır ticareti, gününbirlik gidiş-gelişlerle gerçekleşen bavul ticaretine dönüşmüş durumdadır.

Genel olarak yukarıda yer verildiği üzere geçim kaynaklarının yetersizliği sınırda yaşayan insanları sınır ticaretine yönlendirmektedir. Alanda yapılan görüşmelerde de genel kanı, yoksulluk ve işsizlik gibi zorlayıcı sosyo-ekonomik etkenlerin insanları kaçakçılık yapmaya iten nedenler olduğu yönündedir. Nusaybin ve Qamişlo’daki sosyo-ekonomik koşullar şöyle aktarılmıştır:

Buradaki insanların hemen hepsi kaçakçılık yapmıştır. Bulaşmayan yoktur. Çünkü geçim kaynakları Suriye’den bir şeyler alıp Türkiye’ye getirmek ya da Türkiye’den Suriye’ye götürmek. Coğrafya yönlendiriyor burada insanı. Sınır kaçakçılığında başka imkân vermiyor insana. Sulu tarım olursa

uygundur, toprağı da çok verimlidir Nusaybin'in ama... Şimdi normalde dağık kesimlerde kıraç topraklar var. Sulu tarım olmadığından insanlar istedikleri kadar ürün elde edemiyorlar. Mesela 1000 dönümü vardır ama adam borçludur. Yani düşünebiliyor musunuz? Bu sulu tarım olsaydı 1000 dönüm belki 100 aileyi geçindirebilirdi ama şu anda bir aileyi bile geçindiremiyor. Yağmura bağı. O yüzden de o dönemdeki insanların geçim kaynağı şu anda da olduğu gibi kaçakçılıktır. Tek geçim kaynağıdır, çünkü başka çaresi yoktur. Sanayi de yok. Kaçakçılık hala devam ediyor. Gerçi şimdi artık Suriye'yi de aşmış. Mesela Dubai'ye gidenler var, Çin'e gidenler var. Oralarda işyerleri olanlar var, ordan kaçak mal getiriyor. Yani sınırları aşmış durumda. Nusaybin de bir sınır kenti olduğundan kaçakçılık eskisi gibi devam ediyor" (Diyarbakırlı, erkek, 30'lu yaşlarda).

Şimdi önce ordaki Kürtlerin işleri iyiydi. Tarlası çok değerliydi. Hududu geçtiğinde 20 km'ye kadar Cizre'den boydan boya Halep'e kadar Kürtler vardı. Halep'e yakın yani. 20-30 km gidiyorsun, hepsi Kürttür. Tarlaları çoktu, ağalar vardı. Mesela bir ağanın 20 dönüm tarlası vardı. O kadar zengindiler. Sonra hükümet napmış, Arapları Kürt köylerine getirmişler. Kürt köylerinin tarlalarının hepsini de bölmüşler. Tarlalarını alıp ikiye bölmüşler. Araplar daha gelmediğinde mesela fakirler de vardı ama ağalar onlara toprak veriyordu. Onları sürün diyorlardı. Onlar da 9 ölçekten birini ağalara veriyordu. Onlar öyle yapıyordu eskiden. Şimdi tarla yoktur, mesela 10 kişidir ya 5 dönümleri vardır ya da yoktur. Onun için fakir oldular. Çok fakirdirler. Bazen ben Suriye'ye gidiyordum akrabaların evine. Mesela 10 gün orda kaldığım oluyordu, öyle zamanlarda masraflarını ben karşılıyordum. Gidiyordum et alıyordum, yağ alıyordum. Yani öyle çok fakirdiler. Şimdi 1000 doların varsa Şam'a gidiyorsun, Halep'e gidiyorsun her tarafı gezersin paran bitmez. Qamişlo'dan Şam'a gittik 15 milyon. Lokantaya gidiyorsun ne kadar yersen ye 5-6 milyon. Bize göre ucuz ama onlar için ucuz değil. Öğretmen 8 bin alıyor, bazıları 5 bin alıyor. 240-300 milyon alıyorlar memurlar en fazla. O yüzden kaçak yapıyor (Nusaybinli, erkek, 50'li yaşlarda).

Sınır ticareti legal ve illegal olmak üzere düalist bir yapı sergiler. Ticaretin legal ya da illegal oluşunu belirleyen devletler olmasına karşın (hangi ürünün geçişinin yasak olduğu, miktarı ve benzeri konularda belirleyicilik), bu ticaretin hangi biçimde gerçekleştirileceğini de belirleyen tüccarların tercihleridir. Bu bölümde sınır ticaretinin biçimlerini oluşturan yasal ve yasadışı ticaret üzerinde durulacaktır.

V.3.1. Yasal Sınır Ticareti

Sınır ticareti, iki komşu ülke arasında anlaşmalara bağlı olarak gerçekleşen özel bir dış ticaret olarak tanımlanmaktadır. Ancak dünyanın kimi önemli bölgelerinde çeşitli bölgesel entegrasyonların varlığı bu ticaret biçimini gereksiz kılmıştır. Türkiye ile Suriye arasında bölgesel entegrasyon anlaşması bulunmadığından kısıtlı oranda sınır ticareti gerçekleşmektedir. Sınır ticareti, genellikle sınırın iki yakasındaki bölge halkının ihtiyaçlarını karşılama (Sönmez 1995: 21) amacına yönelik olsa da genel olarak sınır ticaretinin amaçları şöyle sıralanabilir:

- Bölge ihtiyaçlarını kısa sürede ve ucuza temin etmek,
- Mal kaçakçılığını minimuma indirmek,
- Bürokratik işlemlerin azaltılması ile dış ticaret hacminin geliştirilmesini sağlamak,
- Bölge halkının refah düzeyini yükseltmek,
- İstihdamı artırmak,
- Bölgelerarası gelişmişlik farkını azaltmak (Kökçe 2005: 17-18).

Türkiye'nin ilk sınır ticareti deneyimi 1978 yılında petrol fiyatlarının 4 kat artması sonucu yükselen döviz ve petrol ihtiyacına çözüm bulmak amacıyla İran ile yaptığı sınır ticareti anlaşmasıdır. Bu anlaşma aynî bir mübadele üzerine temellenmiştir. Her iki ülkenin kontrolünde ilk kez Türkiye'nin Ağrı ili ile İran arasında başlayan sınır ticaretinde İran canlı hayvan ve sigaraya karşılık petrol vermeyi önermiştir.

Ne var ki ticaretin biçimi (legal-illegal) ne olursa olsun karşıyla var olan etnik bağlar ve oluşan kolektif kimlik sınır ticaretini sorunlu kılmıştır. 2000 yılının ortalarında legal sınır ticareti, kaçakçılıkta olduğu gibi Kürt hareketi ile ilişkilendirilmesine neden olmuştur. 1999-2000 yılında Başbakanlığın hazırladığı iki rapor sınır ticaretinin kaldırılmasına yönelik tartışmaları başlatmıştır. Raporunda “sınır ticaretinin yasadışı olduğu” vurgulanmış ve “Bakanlar Kurulu'nun Anayasa ve kanunlara aykırı bir yetki kullandığı, mutad depo kapsamındaki bu ithalatın sürdürülmesini onayladığı anlaşılmaktadır” denilmiştir. Dışişleri Bakanlığı ile Genel Kurmay Başkanlığı'nın aynı fikirde olduğu MGK toplantısında asıl vurgu PKK'nin bu ticarettten pay aldığıdır. Raporun bu kısmı şöyledir:

Raporda özellikle mazot ithalatının birkaç büyük şirket tarafından yönlendirildiği anlatılırken, PKK'nın bu ticaretten pay aldığı belirtildi. Sınır illerindeki üst düzey bürokratlarca, dernek ve vakıf için bağış alındığı, aksi halde işlem yapılmadığı kaydedildi. Van sınır kapısından elde edilen gelirin, Vanspor'a usulsüz aktarıldığı yönünde somut bir örneğe yer verildi.

Sınır ticaretinin yüzde 99'unu kapsayan petrol ithalatının öncelikli olarak düzenlenmesi gerektiğine değinilen raporda, "Sınır ticaretinin kademeli olarak sınırlandırılması ve uygun zamanda tamamen kapsamdışı bırakılması..." ifadesine yer verildi.⁸²

Öte yandan Mardin ilinin Suriye ile sınır ticaretine yapmasına ilişkin izin 1991 yılı tarihlidir. Resmi Gazete'de yayınlanan tebliğ uyarınca sınır ticaretinin yalnızca Nusaybin kapısından yapılabilineceği belirtilmiştir.⁸³ Nusaybin Gümrük ve Nusaybin kara Hudut Kapısı ise 04.09.1953 tarihli ve 4/1407 sayılı kararname ile açılmıştır.⁸⁴ Bu kapı, Çelikyurt Mahallesi sınırları içerisinde 14.739 m²'lik alanda hizmet vermektedir. Kara ve demiryolu ile gelen eşyaların ithalat ve ihracat işlemleri burada gerçekleştirilmektedir. Suriye'ye açılan Kara Hudut Kapısında ise yolcu işlemleri ile sınır ticareti kapsamında ithalat, ihracat ve özel izne bağlı olarak ithalat ve ihracat yapılmaktadır. Müdürlük denetimi altında 1 adet B tipi özel antrepo ile 1 adet geçici depolama yeri bulunmaktadır. 2011 yılı ilk 8 ayında 8325 büyük araç ve 40535 küçük araç giriş-çıkış işlemi yapılmıştır.⁸⁵

En fazla ihraç edilen ürünler; deterjan, çimento, un, bisküvi, mermer taşı, tuğla, mercimek, briket, patates, kuru soğan, ayçiçeği yağı, cam eşya, sabun, çiklet, içecek kola ve spor ayakkabısı olmuştur. İthal edilen ürünler ise motorin, çay, buğday, şeker, pirinç, plastik eşya, hırdavat, elektronik eşya, tornavida seti, matkap, polyester kumaş, pil, makas, saç kesim makinesi, aspes, kapı kilidi, perçin makinesi, anahtar takımı ve battaniyedir. 1998 yılı itibariyle 340 gerçek ve tüzel kişiye sınır ticareti yapma yetkisi

⁸² "Sınır Ticareti Kaldırılıyor" Milliyet Gazetesi, 05.06.2000, s. 5.

⁸³ "Mardin'e Sınır Ticareti Yapma İzni", Milliyet Gazetesi, 30.06.1991, s. 6.

⁸⁴ Nusaybin kapısı daha önce söz edildiği gibi yaya kapısıdır. "Bir araçlarla gidiş var bir de yaya girişi var. Yeni kapı açıldığı zaman yaya girişi kalkacak sadece araç girişi olacak. Nusaybin'e özgü burası pasavan kapı. Transit kapı diye tabir ettiğimiz bir kapı var bir de pasavan kapı var. Pasavan kapılar yaya kapısı. Normalde buraya ticari araçların girmesi yasak. Ama Ulaştırma Bakanlığı özel yasa çıkardı. Yeni kapıya insanları alıştırmak açısından, memurları alıştırmak açısından böyle bir politika uyguluyorlar. 12 tane şirket açtılar, her birinde 10'ar tane araba, ticari A2 (otomobil ile uluslararası yolcu taşımacılığı yapacak gerçek ve tüzel kişilere verilir) kartlı her gün giriş çıkış yapıyorlar. Ayrıca yolcu kapısı, yürüyerek giriş çıkış var" (Nusaybinli Arap, erkek, 27 yaşında).

⁸⁵ Gümrük ve Ticaret Bülteni Sayı 7, Temmuz 2011: 14-15.

verilmiştir. Sınır ticaretiyle yapılan ithalatta en önemli ürün motorindir (Kökçe 2005: 49-50).

Sınır Ticareti Kapsamında Suriye'ye Yapılan İhracat (1000\$)

İller	2007	2008	2009
Gaziantep	72.741	138.720	121.544
Hatay	54.014	85.908	104.710
Şanlıurfa	8.709	32.918	57.558
Kilis	4.691	3.690	6.511
Mardin	4.164	3.768	4.377
Toplam	144.320	265.006	294.703

Birbirine komşu ülkeler arasındaki sınır ticaretinde, taşıma giderlerinin ve dış ticarete uygulanan prosedürlerin daha az olması, bu ticaret biçimini avantajlı kılmaktadır. Dolayısıyla bu ticaret biçimi sınırın sunduğu ekonomik fırsatlardan biridir. Yasal ticarete ilişkin formel düzenlemeler bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Ancak bir fikir vermesi için Nusaybin kapısından özel izinle yapılan ticaretin aşamalarına ilişkin bir görüşme aşağıda aktarılmıştır:

Önce özel izin alman lazım valilikten, ne götüreceksen izin alman lazım. 2-3 yıl önce sürekli ithalat genelde arpa, buğday Suriye'den biz getiriyoruz. Buradan da genellikle bu ormanlık ağaçlar var ya onları götürüyoruz. Beyazsu'dan getiriyoruz. Orda herkes 3-4 yılda bir bahçelerdeki ağaçları kesiyor Suriye'ye satıyor. İhracat yapıyor. Türkiye'ye ithalat yapıyoruz, Suriye'den ihracat. Her şey resmi. Özel izin alamayınca beyanname de açamıyorsun gümrükte. Beyanname gümrükte yapılıyor. Önce beyannameyi şu şekilde hazırlıyoruz valilikten izin aldıktan sonra ne götüreceksen ona göre beyanname hazırlıyoruz.

Beyannameyi sen hazırlıyorsun, kendin hazırlıyorsun. Atıyorum ihracat yapıyoruz, mesela un buğdayı ihraç yapıcız. Genelde Irak, Suriye'ye tek bununla çalışmıyoruz. Dedim ya çimento, arpa, buğday geliyor. Biz buradan çimento gönderiyoruz cumur yani çimentonun malzemelerini, hammaddelerini gönderiyoruz ordan çimento getiriyoruz. Orda işleniyor hammadde, sonra tekrar buraya getiriyoruz.

Suriye için özel izin alman lazım. Ama Irak'a gittin mi özel izin almaya gerek yok. Mardin valiliğinden izin alıyoruz. Suriye yaya kapısı olduğu için, transit kapı olmadığı için izin almak şartı var. Transit kapı açılacak yakında zaten öyle bir sıkıntı olmaz artık. Özel izin almaya gerek kalmaz. Ha bazı belli mallar var nereye gidersen özel izin alman lazım, hangi kapı olursa olsun. Gıda malzemesi özellikle, onların özel izni var. Meşe var mesela özel izin lazım ona da. Meşe dediğimiz özel bir kâğıttır. Belli bir süre içerisinde karşıya teslim edilmesi lazım. Teslim edilmediği takdirde imha edilecek, gönderilmeyecek yani geri gelecek.

İşlemler bittikten sonra kapıya geliyoruz. Kapıya geldiğimizde muayene memurları var. Muayene memuru alacak ve beyannameye bakacak. Beyanname elinde olmaz da özet beyannameye bakacak. Çünkü çıkışlarda beyannameyle ilgilenmezler, sadece girişlerde önemli. Girişte muayene memuru yine bakıyor. Gözetim memuru var, kolcu dediğimiz o da bakıyor. Sonra tescil memuru var o da bakıyor. Yani üçünün imzasının olması lazım özet beyanın üzerinde. Üçü imzaladıktan sonra, gözetim memuruyla muayene memurunun malı görme yetkisi var. Özellikle gıda malzemesiyse mutlaka o malı görecek, ne kadar var ne kadar yok; ürüne bakacaklar; ondan sonra imzalıyorlar. İmzaladıktan sonra çıkışa gönderiyorlar, Türkiye'nin çıkışına. Muayene memuru var bakıyor, işlem tamamsa, az önce söylediğim üç memurun imzası varsa, malda da yani çalma falan yoksa da gene malı sayıyorlar. Sonra yoksa artık kapıdan geçiyorsun, Türkiye ile bir işin kalmıyor. Artık Suriye'desin, orda işlemler rahat olduğu için 2-3 saat içinde bitiyor işin. Çünkü eksiksiz maldır. Suriye'de de kontrol yapılıyor ama Türkiye'deki kadar sıkı olmuyor, çünkü o mal Türkiye'den sağlam çıkmış. O yüzden sağlam olarak çıkan bir mala Suriye o kadar önem vermiyor.

Suriye'ye şu anda pek gitmiyorum. Ağabeylerim gidiyor iş yapmak için. Onlar da ayda mutlaka 1-2 kere gidip geliyorlar. Ama kısa süreliğine; 1 saat 3 saat kalıp geliyorlar. İş görüşüp geri gelirler (Nusaybinli, erkek, 28 yaşında).

Yasal sınır ticaretinin konumuzla ilgili önemi etnik ve toplumsal ağların kullanımına ilişkindir. Eriksen'e göre (2005: 353) etnisite sembolik anlamın ve araçsal kullanımın görünümünden oluşmaktadır. Etnik kimlik, bireysel aitlik duygusu ve grup tutunumuna katkıda bulunmayı sağlar. Etnik organizasyon, üyelerinin (ya da en azından liderliğine) olağan (gündelik) çıkarlarına hizmet eder. İşte bu yüzden tartışmasız bir biçimde, etnisite, önemli bir ekonomik boyuta sahiptir. Etnisitenin ekonomik görünümleri çok etnili toplumlarda mesleki farklılaşmalar, uluslararası ekonomilerin farklı ülkelerde yaşayan aynı grubun üyelerinin bağlantılarını ifade eden etnik ağlarla biçimlenen girişimcilik, kapitalist ekonomiler tarafından sarmalanan geçimin yerli

formları, etnik hiyerarşinin formel olduğu kadar enformel şekilleri gibi çeşitlilik arz etmektedir.

Nusaybin ile Qamişlo arasındaki ticaretin biçimi ve boyutu ne olursa olsun etnik ağlara başvurulduğu görülür. Bu ağlar etnisite ve ekonomi arasındaki ilişkinin görünür olduğu alanlarından biridir. Rauch (akt. Golup&Hansen-Lewis 2012: 173) akraba grupları özellikle uluslar arası ticarete önemli bir rol oynadığını vurgular. Bu bağlamda etnik ve toplumsal ağlar, ekonomik gelişme üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri olabilen “sosyal sermaye”nin bir biçimi olarak kabul edilmiştir.

Sosyal sermaye bir kaynak olarak iletişim ağları ile ilişkilere odaklanır (Field 2006: 56) ve temel vurgu güven, işbirliği ve karşılıklı bağımlılık gibi unsurların toplumların sosyal ve ekonomik kalkınmasında, refahın yükseltilmesindeki rolüne ilişkindir.⁸⁶

Coleman (akt. Erselcan 2009: 249), enformasyon (bilgi kanalları), sosyal normlar ve etkin yaptırımlar ile zorunluluklar, beklentiler ve sosyal yapıların güvenilirliği olmak üzere sosyal ilişkilerin, kişiler tarafından kullanılabilmesini sağlayan nitelikleri üç başlık altında toplamaktadır.

- Rasyonel bir şekilde karara varabilmek için alternatiflerin bilinmesi ve hangi seçeneğin en iyi olduğunun hesaplanması gerekir. Ne var ki bilgiye ulaşmak zaman kaybına yol açabilir. Kişinin kendisine bu bilgiyi sağlayabilecek bir tanıdık çevresi varsa, bilgiye ulaşma daha az masraflı hale gelebilir. Bu nedenle bilgi akışı eyleme geçmeyi kolaylaştıracağından, sosyal ilişkilerin en önemli unsurdur.
- Toplumsal bir yapı içinde oluşmuş norm ve bu normlara bağlı olarak ortaya çıkan yaptırımlar, olumlu ve olumsuz eylemler üzerinde etkilidir. Başka bir deyişle pozitif eylemleri kolaylaştırırken, negatif olanlarına kısıtlama getirir.
- Son olarak zorunluluklar ve güven ise bireyin sosyal çevresindeki kişisel düzeydeki zorunluluklar ve beklentiler ile diğer insanların güvenilirliklerinin

⁸⁶ Bu değerlerin sosyal sermaye olarak kavramlaştırılması 20. yüzyılın başlarında (1916) Lyda Hanifan tarafından eğitim alanında kullanılmak üzere geliştirilir. İzleyen yıllarda iktisatçılardan sosyologlara dek uzanan çok çeşitli bilim dallarında başvurulan bir kavram haline gelmiştir. Çağdaş anlamıyla ise ilk kez 1970’lerde iktisatçı Glenn Loury (1977), sosyoloji ve siyaset biliminde Pierre Bourdieu (1986) ve James Coleman (1988), Putnam gibi isimler tarafından geliştirilmiştir (Erselcan 2009: 248).

derecesi olmak üzere iki unsura bağlıdır. Zorunluluk ve beklenti yardımlaşma eylemleriyle oluşur. Buna göre eğer A kişisi B kişisi için bir şey yapıyorsa ve B'ye bunun karşılığını vereceği konusunda güveniyorsa bu durum A için bir beklenti, B için bir zorunluluk oluşmasına yol açar.

Coleman, bu bağlamda karşılıklılık ilkesine işaret eder. Coleman'a göre sosyal sermaye özünde, "genelleştirilmiş karşılıklılıktır". Genelleştirilmiş karşılıklılık, karşılıklı güven ve bağlılığa işaret eder. Bu durum ya normlar tarafından desteklenmiş kültürel değerlere ya da aktörler arasında tekrarlanagelen etkileşimlere dayanır.

Sosyal sermayenin küçük ölçekli sınır ticaretine ilişkin rolünü tartışan Egbert (2006: 349) bu ticaretin kabaca üç aşamadan oluştuğunu belirtir: İlk aşamada sermayenin artırılması için yurtdışına seyahat ve satın alma gereklidir. İkinci aşama malların sınır ötesine taşınmasını, üçüncü aşama ise malların satışını kapsar. Birinci ve ikinci aşamalar tüccarların mal alım ve satımı için gerekli olan pazar ilkesiyle yakından ilişkilidir. Toplumsal sermaye yaklaşımı özellikle tüccarların pazardaki faaliyetleri üzerinde uygulanmıştır.

Wallace vd. (akt. Egbert 2006: 349) küçük ölçekli sınır ticaretini⁸⁷ kısmen yasadışı bir faaliyet olduğu için riskli bir girişimcilik olarak tanımlarlar. Tüccar, iş ortağının güvenilmezliğinin kurbanı olma ya da formel kurulların istismarı ile karşı karşıya kalabilir. Dolayısıyla tüccarlar, bu riski azaltmak ve ticari kazanımlarını korumak için toplumsal sermayeye başvururlar. Ayrıca ticaretin başarılı bir şekilde sürdürülebilmesi için tüccarlar yaptıkları ticareti güvenceye almanın bir yolu olarak da toplumsal sermayeyi kullanırlar. Bu da aile ve akrabalık bağları, etnik dayanışma gibi ağlar aracılığıyla sağlanır. Bu ağlar, yapılması planlanan ticaretin riskleri ve sorunlarını araştırırlar. Söz konusu risk ve sorunlar sermayenin sağlanması, değişen devlet politikaları, gümrük ve polis engelleri, mafya tarafından tehdit ve hırsızlığı içerir. Tüccarlar, bu riski azaltma gereksinimi duyduğundan, bu ağlar aracılığıyla sağladıkları kaynaklara itimat ederler. Etnik ağlar, aile bağları ve arkadaşlık gibi daha zayıf toplumsal ağlar bu riskleri azaltıcı faktörler olarak tanımlanmıştır. Sonuç olarak ekonomik faaliyetleri, toplumdaki aile ve etnik ağlarla iç içe gömülü olduğu sonucuna varırlar.

⁸⁷ Wallace vd. küçük ölçekli ticaret ile bavlul ticaretini kastetmektedir (bkz. Egbert 2006).

Chen (2000: 271-272) ise çalışmasında ulus ötesi etnik sosyal sermaye kavramını kullanarak bu kavramlaştırmada siyasi sınırların ayırdığı etnik ve kültürel bağların önemini vurgular. Chen'e göre etnik sosyal sermaye birbiriyle ilişkili birkaç unsur kapsar. İlk olarak yüzyıllarca paylaşılan ortak tarih ve kültür sosyal sermayenin yapı taşlarını oluşturur. Örneğin Pasifik Asya bölgesinde bu bağların ideolojiler arasındaki rekabet, askeri çatışmalar ve Çin, Tayvan, Güney Kore, Vietnam ve eski SSCB ülkeleri arasındaki ekonomik farklılıklar nedeniyle kimi zaman zayıfladığı hatta kimi zaman koştüğünü belirtir.

İkincisi akrabalık ve geçmişten gelen bağlar ile konuşulan ortak dil sosyal sermayenin stoklarını oluşturur. Son olarak ulus ötesi etnik sosyal sermaye mekânsal yakınlık ile karakterize olan sınır altı bölgelerinde coğrafi bağlantılara dayalı güçlü bir yerel kimlik vurgusu içerir.

Öte yandan ulus ötesi etnik sosyal ağların Pasifik Asya sınır bölgelerinde “birleştirme/bir arada tutma” ve “akışkanlığı sağlama” olmak üzere iki kat role sahip olduğunu belirtir. Chen'e (2000: 272-273) göre “birleştirme” birden fazla aktörü içeren sınırın karşı tarafıyla karşılıklı yatırım ve ortak üretim yoluyla ekonomik işbirliğine işaret eder. Birbirinden son derece farklı ekonomik sistemlere ayrılabilen devlet sınırları, ekonomik bağlantıları kısıtlama ya da engelleme eğilimi gösterir.

Etnik ağlar biçiminde sosyal sermaye siyasi sınırları aşan ekonomik bağlar oluşturmak için güçlü bir kaynaktır. Ancak farklı sistemlerdeki sürtüşmeler, sadece aktörlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan işbirliği ile engellemez. Dolayısıyla bir “akışkanlık” da gereklidir. “Akışkanlık” sınır ötesi ekonomik işbirliği ile etnik sosyal sermayenin akıcılığını ifade eder. Akışkanlık olmaksızın, oluşturulan ekonomik bağların, uyumsuz sistemlerin rekabet baskısı altında dikiş yerleri zorlanır ve dağılma eğilimi gösterir. Daha açık bir ifade ile sosyal sermayenin akışkanlık rolü, sınır ötesi ekonomik işbirliğini sürdürülebilir hale getirir.

Daha önce belirtildiği üzere Nusaybin ile Qamişlo arasındaki formel ya da enformel ticarete, akrabalık bağları ile etnik ağlara başvurulduğu görülür. Bunun öncelikli nedeni yapılan görüşmelerde de sıkça vurgulandığı gibi Suriye devletinde güvenli hukuki bir alt yapının bulunmadığına ilişkin kanıdır. Örneğin;

Bundan 2 yıl önce çimento fabrikası kurmaya çalıştı orda bir tane Türkiye-Ankara firması. Şey diyorlar Rabia sınırının yakınlarında, o da bir sınır kapısıdır Suriye'nin Irak sınır kapısı, Türkiye ile alakası yok. Büyük bir çimento fabrikası kuruldu, fabrika var ama iş yapılmıyor şu anda. İş durdurdular. Adam büyük ihtimalle ya devreder ya da öyle durur ta ki bir çözüm bulana kadar. Adam zarara giriyor. Bayağı da bir masrafı var. Suriye ile çalışmak kolay değil. Güvencesiz iş yapıyorsun. Adamlara güvenemezsin. Mesela Irak'taki adama güvenirsin, savaştan çıkan adama güvenirsin, İran'daki adama güvenirsin ama Suriye'dekine güvenemezsin. Orda hukuk yok, adam istediği gibi seni yönlendirebiliyor. Özellikle sen ordayken. İstersen Türkiye'nin bir numaralı iş adamı ol, Suriye'deki adam da ufak bir işçi olsun seni parmağında oynatabilir.

Biz hiç mağdur olmadık ama tanıdığımız kişiler oldu. Bugün Nusaybin'de Müfit Yumuşak var, Türkiye'nin Suriye ile en çok iş yapan adamlarından bir tanesi, Suriye'de akrabası çok olduğu halde de adamın biriyle tartıştığı için 3 ay bilmediği bir cezaevindeydi. Ordaki bir işçiyle tartışmış. 3 ay hangi cezaevinde olduğu bilinmiyordu. O kadar büyük bir işadamı olduğu halde. Bu adam zamanında ilçe belediye başkanlığına aday da olmuştu. O kadar kötü bir sistemi var Suriye'nin. Türk tarafı müdahale etmesine ediyor da adam diyor bilmiyorum nerde. Yani yerini tespit edemiyor. Hukuk yoktu diyorum ya adam diyebiliyor bilmiyorum nerde olduğunu, böyle bir kişiyi görmemişim. Büyük kişiler yani İç İşleri Bakanı falan devreye girene kadar zaten adamı bırakıyorlar. Onun şeyini duydum da bilmem ne kadar para vermişti ta çıkana kadar. Yaklaşık 200 milyar para ödemişti (Nusaybinli, erkek, 28 yaşında).

Bununla birlikte, yapılan ticarete kullanılan ağlar, başka bir deyişle sosyal sermaye işlemlere ilişkin bilgi eksikliğinin yol açtığı maliyetler ile ülkeler arasındaki uygulama farklılıklarının üstesinden gelinmesine yardımcı olur (Gloub&Hansen-Lewis 2012: 173). Çünkü sınır ötesi ticaret, farklı yasal düzenlemelere sahip, birbirinden ayrı iki ekonomik alana işaret eder. Dolayısıyla her iki devletin yasaları ve ticarete ilişkin uygulamaları çoğu zaman birbiriyle uyuşmaz. Ayrıca örnek görüşmelerden de anlaşılacağı üzere etnik ve akrabalık ağları, ticaretteki riski ortadan kaldırmaya yardımcı olur. Buradaki kilit kavram ise güvendir. Putnam (akt. Çetin 2006: 2) sosyal sermayede güvene vurgu yaparak kişinin toplumsal ağlar içinde yer almasına bağlı olarak bireysel ilişkilerinin arttığına ve bireyler arasında güven oluşturuca fırsatlar doğurduğuna işaret eder. Coleman (akt. Çetin 2006: 2-3) ise güven unsurunun iş ağlarına katılıma katkıda bulunmanın dışında toplumsal ilişkilerin sürmesi için de gerekli olduğunu belirtir:

Ticaret yaparken daha çok akrabaları tercih ediyoruz. Şu şekilde yani akrabalarda genellikle aynı kan bağı var. Aralarında ayrım yoktur. Örneğin babamın amcasıdır, halasının oğludur, amcasının oğludur; onlarla iş yapıyoruz. Onlarla iş yapmamızın sebebi de kan bağı olduğu içindir. Bi de oradaki başka yabancılara güvenmediğimiz ve onlarla büyük işler yapamadığımız içindir. Ordaki adamla artık bağlantıyı kuruyor büyük iş için, kendine güvenen daha büyük bağlantılar kuruyor, işini geliştiriyor. Bizim iş o kadar büyük de değil. Ama yabancı kişilerle iş kimse yapmıyor. Nusaybin’de kimse yabancılarla iş yapmıyor.

Amcamın oğlu var Suriye’de o da gümrük işini yapıyor. Yani benim amcamın oğlu derken babamın amcasının oğlu. Onlar da büyük iş yapıyor; yani oranın büyük kişileri, insanları arasında yer alıyorlar ticarete. Sadece Nusaybin kapısında yapıyorlar (Nusaybinli, erkek, 29) .

Ticarete kullanılan bu ağlar, ilerleyen bölümlerde yer verilecek olan “karınca” ticareti ve kaçakçılıkta da etkilidir. Tanejea’nın (2005: 1) belirttiği üzere devlet biçiminde örgütlenmiş siyasi birimlerde etnik ticaret ağları, illegal olarak tanımlanmış ticaretin yapılmasını olanaklı kılan önemli bir unsurdur. Bu durum özellikle aynı etnik grubun ulusal sınırlarca ikiye bölündüğü toplumlarda görülür.⁸⁸

V.3.2 Kaçakçılık

Donnanve Wilson’a (2002: 177) göre sınırlar ve kaçakçılık bir dereceye kadar birbirlerine göre tanımlanmıştır. Tanımı gereği kaçakçılığın olabilmesi için mutlaka bir sınırın ve devletin yasal olarak neyin ihracatı ile ithalatının yapılabileceğini bildirmesi gerekir. Dolayısıyla herhangi iki bölge arasındaki ticari mübadelenin “kaçakçılık” olarak isimlendirilip yasadışı değerlendirilmesi ve cezalandırılması devlet sınırlarının ortaya çıkmasıyla oluşmuştur. Price (akt. Donnan ve Wilson 2002: 178-179) bu bağlamda kaçakçılığın bireye ya da onun malına mülküne karşı işlenmiş bir suç

⁸⁸ Taneja (2005: 1) Bengal ulusunun, Bangladeş ve Hindistan’ın Batı Bengal eyaleti ile Pakistan’ın Pencap bölgesi arasında bölünmesini bu duruma örnek olarak gösterir. Bölgede yasadışı ticaret yapan en büyük etnik grup İndo-Lankalardır (Srilanka’nın plantasyonlarında işçi olarak çalışmak için Güney Hindistan’dan (Tamil Nadu eyaletinden) 19. Yüzyılın sonlarından 20. Yüzyılın başlarında göç etmişlerdir. Hindistan ve Nepal arasındaki illegal ticaret, Nepal’den yaklaşık 125 yıl önce göç eden Marwarisler tarafından kontrol edilir. Etnik ve akrabalık bağları, sınır ötesindeki mallarla ilgili bilgi akışına olanak sağlar. Bu tür bağlar, ticareti etkinleştirmek ve malların güvenilir bir şekilde teslim edilmesi ile ödemenin yapılmasını sağlar.

olmaktan çok devlete karşı bir suç olduğunu vurgular. Ona göre, kaçak mal akışına ilişkin önlemler alabilecek, toplumsal çıkarların ortak ve hukuki ifadesinden yoksun küçük ölçekli toplumlarda kaçakçılık görülmez. Aksine kaçakçılığa sadece devlet biçiminde örgütlenmiş siyasal birimlerde rastlanır.

Kaçakçılığı, siyaset ve ekonominin bir arada olduğu tipik bir sınır eylemi olarak tanımlayan Baud ve Schendel (1997: 230) ise devletlerin sınır ticaretini kanunlarla kısıtlamaya çalıştığını ileri sürerler. Ancak sınır bölgesinde yaşayanlar bu kanunlara karşı çıkarak bunları uygulanamaz hale getirdiğinde kaçakçılık olarak tanımlanan eylem ortaya çıkar. Devletler için bu kısıtlamaların amacı, genellikle belirli ürünler üzerindeki vergiden yararlanmaktır. Mevzuat tarafından yasadışı olarak kabul edilen sınır ötesi ticaret, var olan ticaretin sadece bir uzantısı olabilir. Ne var ki kaçakçılık çoğunlukla kimi malları kıt, çekici ya da pahalı olmasına neden olan kısıtlayıcı devlet politikalarının bir sonucudur.

Bangladeş sınırında informel ticareti inceleyen Sikder (2005: 432) ise kaçaklığın devletler için yasadışı olarak kabul edilmesine karşın, bu ticaretin sınır bölgelerinde yaşayan yoksul insanların yaşamlarını sürdürmeleri için gerekli olduğunu ileri sürer. Ona göre devletler, yoksul insanların gereksinimlerini karşılamada başarısız olduğundan dolayı yasadışı sınır ticaretinin geliştiğini kaydeder. Benzer bir vurguyu Baud ve Schendel de (1997: 229) yaparak ayrıca sınırın her iki tarafındaki akrabalık bağlarının önemine dikkati çekerler. Buna göre hükümetler sınır ekonomisini ulusal ekonomiye eklemelemede başarısız oldukları birçok durumda, sınırda yaşayan insanların gerçekten başka şansları yoktur. Günümüzde sınır ötesi ticari faaliyetler ise sınırın iki tarafına da yayılmış olan önceki akrabalık, dostluk gibi ağlara dayalı olarak gerçekleşir.

Nusaybin-Qamişlo arasındaki ticaret ve mübadele sınır ötesi ticari faaliyetlerin sınırın her iki tarafındaki akrabalık bağları ile etnik ağlar aracılığıyla sürdürüldüğü örneklerden birini oluşturur. Yukarıda arkaplanda yer verildiği üzere Osmanlı döneminde bir iç bölge olan Nusaybin Batı'dan çok, Ortadoğu'daki bazı merkezlere bağlıydı. Ne var ki yeni sınırlar Nusaybin'i bağlı olduğu ekonomik merkezlerden ayırarak Türkiye'nin Batı bölgeleriyle bütünleşmeye zorlarken, Suriye ise yeni kurulan Qamişlo'yu kendi iç bölgelerine dâhil etmeye çalışmıştır. Mesut Yeğen (1996: 222-23) bu süreci şöyle özetlemektedir:

Osmanlı imparatorluğunun çöküşünün önemli sonuçlarından biri de Kürdistan'ın bölünmesidir. Dönemin emperyalist güçleri arasındaki çatışma, Kürdistan'ın üç parçaya bölünmesi konusunda bir “uzlaş” ile sonuçlandı. Bir ekonomik birimden üç ayrı ekonomik birimin (Türkiye, Irak, Suriye) ortaya çıkması, imparatorluk mantığına dayalı olan ekonomik ilişkileri tahrip etmiştir. Kısacası Osmanlı döneminde Kürdistan'ın ekonomik entegrasyonu, bu dönemde başlatılan idari reformlar, Kürt topraklarının “ulusal sınırlar” ile bölünmesinden sonra yeni bir aşamaya geçmiş oldu. Her bir ekonomik birim, daha doğrusu her bir yeni ulus-devlet sınırları içinde “ulusal bir ekonomi” oluşturma çabasına girdi. Türkiye örneğinde, Kürtler İstanbul ve İzmir gibi ekonomik merkezlere eklenmek istendi. Bu, Kürtlerin geleneksel ekonomik ağlarının yıkımı anlamına geliyordu. İmparatorluğun çöküşünden önce geleneksel Kürt ekonomisinin merkezleri Ortadoğu'daki Halep, Şam ve Bağdat gibi şehirlerden oluşuyordu. Ancak İmparatorluğun çöküşü ile birlikte bu merkezler sınırın “diğer taraf”ı olarak ilan edildi. Sonuç olarak ulusal sınırların Türkiye, Irak ve Suriye arasında bölündüğü Kürtlerin “normal” ekonomik faaliyetleri kaçakçılık olarak nitelendirildi.

Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet* (2003: 293) isimli çalışmasında kaçakçılığın sınırların çizilmesiyle birlikte ortaya çıkan yeni bir meslek olduğunu belirtir:

Kürdistan'ın çeşitli parçalarının yer aldığı ülkelerde tütün, lüks mallar ve etin fiyatı çok değişiyordu ve her zaman hepsini bulmak mümkün değildi. Bu durum ve Kürdistan'da nakit para kazandıran iş olanaklarının pek olmaması, kaçakçılığı Kürdistan ekonomisinin temel direklerinden biri haline getirdi. Kürdistan'ın “milli geliri”ne kaçakçılığın katkısını hesaplamak mümkün değil. Ama biraz cesur bir tahmin yürütüp, tarım ve hayvancılıktan sonra üçüncü sırada yer aldığını söyleyebilirim.

Öte yandan Yeğen (1996) ve Bozarslan (1994) kaçakçılığı aynı zamanda bir “tepki” olarak değerlendirir. Bozarslan'a göre (1994: 101) bu tepki “son yirmi yıl boyunca isyan, hatta Kürt ulusçuluğuyla ilgili bir belirti bile görülmedi. Bununla birlikte kırsal kesimlerde muhalefet sivil direniş biçiminde devam etti. Nitekim gümrük kaçakçılığı, medrese ya da ‘dinsiz rejim’in dayattığı uygulamaların reddedilmesi, bu muhalefetin halk arasında yayıldığını gösteren işaretlerdi.” Yeğen ise, kaçakçılığı fiilen ulus-devlet inşa projesine karşı bir meydan okuma olarak değerlendirse de etnik bir vurguyu içermekle birlikte, bir Kürt ulusal ekonomisi kurma anlamına gelemeyeceğini belirtir. Yeğen'e göre (1996: 223):

Bu aşamada Kürtlerin tepkisi anlamlıydı. Ulusal sınırların diğer taraftakilerle geleneksel ekonomik faaliyetlerini sürdürdüler. Böylece kaçakçılık ulusal sınırları dâhilinde gerçekleşmeyen Kürt ekonomisinin önemli bir bileşeni haline geldi. Kaçakçılık devam ederken, kaçakçılık fiilen ulus inşa projesine karşı bir meydan okumaydı, ulusal Türk ekonomisi konsolidasyonuna karşı öze dönüşlü bir direnç gösterdi. Bu, Kürtlerin bilinçli bir biçimde kendi “ulusal” ekonomilerini kurdukları anlamına gelmez, aksine ulusal olmayan (*a-national*) ekonomik bir alanın Türkleştirilmesi/ulusallaştırılmasına karşı bir tepkiydi. Kaçakçılığın, Kürt ulusal ekonomisi kurma arzusu olarak değerlendirmek yerine, ekonomik alanın Türkleştirilmesine karşı bir direnç olarak yorumlanması merkezileştirme uygulamalarındaki yerini doğru bir biçimde tayin etmede büyük önem taşır. Kaçakçılık iki milliyetçi proje (Kürt ve Türk) arasında bir yüzleşme olarak kabul edilemez. Ancak Kürtlerin, teritoryal bir alan üzerinde dayatılan ulusal bir projeye-milli bir mantık içeren politika- karşı direnmesini gösterir. Bununla birlikte kaçakçılığın ulusal bir Kürt ekonomisi kurma arzusu olarak değerlendirilemeyeceği varsayımı, kaçakçılığa hiçbir etnik vurgunun olmadığı anlamına da gelmez. Kaçakçılığın devam etmesi, Kürtlerin tarih ve gelenekleri konusundaki hassasiyetini gösterir.

Beşikçi (1992: 206) ise sınır ötesi takas mallarda, malların aynî mübadelesi söz konusu olduğundan ticari bir amaçtan söz edilemeyeceğini dolayısıyla sınırların sadece kâğıt üzerinde kaldığını ileri sürer. Kuşkusuz Beşikçi'nin bu tezi sınırın çizildiği ilk dönemler için geçerlidir. Hem ekonomik devamlılığa sahip olmaları hem de artık farklı gelişen ekonomileri nedeniyle iki kent birbirine bağımlı hale gelmiştir. Bu nedenle Nusaybin ve Qamişlo arasında kaçakçılık olarak değerlendirilen ekonomik mübadele iki kent arasındaki karşılıklı gereksinimlerden dolayı ortaya çıkmıştır. Örneğin alanda kaçakçılık yaptığını aktaran kadınla (aynı zamanda ilk kadın muhtar) gerçekleştirilen görüşmede Beşikçi'nin aktardığı malların takası dikkati çekmektedir: “Qamişlo tarafında, şimdi biliyorum hangi bahçede kaç tane ev vardır. Günde 3 kez eşeklerle odun götürüp Qamişlo'ya bulgurla takas ederdim. Eve dönüp ekmek yapardım, yemek yapardım.”

Bu argümanlardan hareketle Nusaybin ile Qamişlo arasında gerçekleşen ticaret ve mübadeleyi kaçakçılık olarak tanımlamak, en azından bu işi yapan yerel insanlar için, sorunlu görünmektedir. Günümüzde egemen söylem yerleşmiş olsa da bu işi yapan kişiler için bu eylem kaçakçılık olarak adlandırılmaz. Yerel söylemde kullanılan kavram “sınır/hududa” vurmaktır. Dolayısıyla Nusaybin-Qamişlo arasında gerçekleşen ve “kaçakçılık” olarak tanımlanan bu ekonomik etkinlik, devletçi bir perspektiftir. Donnan ve Wilson da (2002: 179) “gizli yollardan yapılan sınır aşırı ticareti kaçakçılık olarak

adlandırmak, çoğu zaman kendi ekonomik faaliyetlerini tamamıyla meşru gören, bu tür işlere çok yakından bulaşmış olanların algılayışlarıyla anlaşmazlığa düşebilecek devletçi bir perspektifin benimsenmesi tehlikesi taşıyabileceği” konusunda uyarıda bulunurlar.

Sonuç olarak burada esas sorun toprağın teritoryaya dönüşmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Yerel insanlar için yaşam alanları olan topraklar, ulus-devletler için sınırları belirlenmiş ve korunması gereken teritoryalardır. Etnik devamlılığa sahip iki farklı ülke sınırları içinde yaşamaya başlayan insanlar için geleneksel olan ekonomik ilişkilerin sürdürülmesindeki ısrar, Schendel’in (1993: 189) de belirttiği üzere devletin üniter bir birlik olarak kanun uygulamasını ve teritoryayı kapsayan düzen tahayyülünü zedeler.

Ancak söz konusu ticaretin sebebinin yalnızca bu bağlar olduğunu söylemek örneğin etnik ağlara sahip olmayan bölgelerde neden kaçakçılığa rastlandığını açıklamada yetersiz kalır. Özellikle sınırın karşı tarafına yakın olan yerleşim birimlerine yakın olan yerlerle yapılan ticaret, iç bölgelerle yapılacak olan ticaretten daha avantajlıdır. Çünkü sınır bölgeleri her zaman için ekonomik fırsat alanları olarak görülmüştür. Kaçak malların vergiden muaf oluşu, ticaret yapılan iki yerleşim birimi arasındaki mesafenin iç bölgelere oranla daha kısa olmasından (örneğin Nusaybin-Qamişlo arası yaklaşık bir kilometredir) dolayı nakliye ücretinin daha düşük olması gibi unsurlar da tüm risklerine karşın kaçakçılığın yapılmasını sağlamaktadır.

Nusaybin-Qamişlo arasında yapılan kaçakçılığın nedenleri şöyle özetlenebilir:

- 1- Geleneksel ticaret ve pazar alanlarının devamlılığına sahip bölgeler olması;
- 2- Sınırın karşı tarafıyla akrabalık ve etnik bağlara sahip olması;
- 3- Fransız mandası döneminde Nusaybin’e alternatif olarak kurulan Qamişlo şehrinin gelişmesini sağlamak için kaçakçılığın manda yönetimince teşvik edilmesi. Önceki bölümlerde yer verildiği üzere Fransızlar ile yeni Türk devleti arasındaki sınır anlaşmasında önemli ticaret merkezleri Türk yönetimi altında kaldığından bölgenin ekonomik merkezi haline dönüşecek olan Qamişlo kasabasını kurmuşlardır. Manda döneminde özellikle Türkiye’ye giden mallar üzerindeki yüksek vergiler nedeniyle Fransız subayları kaçakçılık yapmayı teşvik ederek kasabanın ticari açıdan gelişmesini sağlamışlardır. Böylece birkaç yıl içerisinde Qamişlo, Türkiye’nin Nusaybin Kasabasına rakip olmuş ve onun yerini alarak Kuzey Suriye’de önemli bir tahıl ihracatı merkezine dönüşmüştür.

4-Son olarak sınır bölgesinin sunduğu ekonomik fırsatlar olarak özetlenebilir. Büyük kaçakçılık ile birlikte sınır ticareti bir yandan geleneksel mübadele örüntülerinden farklılaşan bir biçim geliştirirken diğer yandan sınıfsal bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Günümüzde “Nusaybin’in zenginleri” olarak tanımlanan kişilerin ya büyük kaçakçılık yaparak ya da sınırın sunduğu diğer olanakları (Kaçakçılar Çarşısı’nda dükkân sahibi olma, sınıra yakın emlakları elinde tutma gibi) zenginleştikleri belirtilmektedir. Bu nedenle büyük kaçakçılık bir zenginleşme aracı olarak görülmektedir. Nusaybin’de yeni “zenginlerin” ortaya çıkışı çoğu kişiyi için bu ticaret biçimini özendirilmektedir:

Sınır bölgesinde yaşamak bana ticaretle uğraşma hevesi verdi. Küçüklüğümde beri sürekli ticaretle uğraşmak istedim. Ama mesela Batıya falan gittiğimde bu hevesim gidiyor. Orda yaşayınca insan memur olmak istiyor ya da turizmle ilgilenmek istiyor. Bölgeden bölgeye istediğin meslek değişiyor yani. Mesela hiçbir zaman buradayken doktor olmak istemedim. Burada doktor olmak, başbakan olmaktan daha değerlidir. Ama ben yine de sınır kapısına yakın olduğum için ticaretle uğraşmak istedim (Nusaybinli, erkek, 19 yaşında).

Buna ilaveten kaçakçılık sadece yerel insanlar için değil, ileride yer verileceği üzere, bölgeye özellikle askeri ve benzeri görevlerle gelenler için de bir fırsat alanı olmaktadır.

Çalışmanın ilerleyen başlıklarında kaçakçılığın iki biçimi üzerinde durulacaktır. Bunlardan ilki sınır kapısından daha çok kontrollü gerçekleşen bavul ticareti, diğeri ise genel olarak sınırı zorlayan kaçakçılıktır.

V.3.3. Bavul Ticareti: “Karıncalar”

“Nusaybin’de yaşayıp da kaçakçılığa bulaşmamış kimse yoktur” sözü iki kent arasındaki ticaretin yoğunluğunu özetler. Sırtçılıkla başlayan kaçakçılık büyük ölçekli kaçakla devam etmiş ve günümüzde ise ağırlıklı olarak bavul ticaretine dönüşmüştür. İki ülke arasında vize uygulamasının kaldırılmasıyla birlikte kadınlar da dâhil olmak üzere çok sayıda kişinin pasaport sahibi olması bavul ticaretinin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Literatürde bavul ticareti olarak yer alan bu ticaret biçimi *“gümrüksüz ve vergisiz ithaline izin verilen eşyayı yabancı ülkelere satın alıp bavul veya çantalarla*

*sınırdan geçirerek iç piyasada değerlendirme işi*⁸⁹ biçiminde tanımlanır. Nusaybin sınır kapısında ise haftanın birkaç günü mutlaka karşıya geçen ve sınır ötesi mal taşıyan kişiler gümrük çalışanları tarafından “karınca”⁹⁰ olarak isimlendirilir.

Sadece kapıda görebileceğiniz meslek gruplarından biri kaçakçılardır. Hiçbir iş yapmayı kendine bu işi meslek edinmiş kişilerdir kaçakçılar. Malı mülkü olsa bile, çalışma ihtiyacı olmasa bile kendine meslek edinmiş, adam kaçakçılık yapıyor. Her türlü kaçakçılık. Kârı olsa da olmasa da onu meslek edinmiş. Her gün sabah o kapıya gelecek, her gün aşağıya incek eşya getirirse de getirmese de gidecek gelecek. Kârı da olsa zararı da olsa. Alışkanlık. Bizim gümrüktekilerin tabiriyle muhafazaların, muayenecilerin tabiriyle *karıncalar*. Her gün gidip gelirler, her gün aynı yolu kat ederler (Nusaybinli Arap, 27 yaşında).

Türkiye’de gümrük ile ilgili düzenleme 7.1.1932 tarihli 1918⁹¹ sayılı kanun ile formüle edilmiştir. Bu kanunda kaçakçılığın tanımı, cezaları, el konulan malların depolanma biçimleri ya da imha edilmesi gibi konular yer almaktadır. Gümrük kanunu desteklemek amacıyla oluşturulan ilgili mevzuatta ise mal rejimleri ve ticarete konu olan malların geçişine ilişkin hükümler bulunmaktadır. Ticaret amaçlı yolcu beraberliği getirilen eşya olan bavul ticareti ile yolcunun yanında ne kadar eşya getirebileceği de mevzuatlarla belirlenmiştir. Günümüzde kişi beraberinde sınırdan geçirilmesine izin verilen tüketim maddelerinin miktarları şöyledir: “Yerli ve yabancı ayrımı yapmaksızın; 400 adet sigara (2 karton) ile 150 adet yaprak sigara veya puro veya sigarillo, 200 gr. kıyılmış tütün ve 200 yaprak sigara kâğıdı veya 500 gr pipo tütünü veya 200 gr ağız tütünü veya 200 gr tömbeki veya 50 gr enfıye, 1,5 kg. kahve, 1,5 kg. nescafe. 500 gr. çay, 1 kg.

⁸⁹ Kdvk 61 No.lu Genel Tebliği

⁹⁰ İlk kez 1960’lı yıllarda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nden bavullarla mal getirilip Türkiye’de satılmasından dolayı yolcu beraberliği getirilen mallar bavul ticareti olarak isimlendirilmiştir. 1990’lı yıllarda ise Rusların sürekli Türkiye-Rusya arasında yolculuk yaparak gerçekleştikleri bu ticaret “mekik ticareti” (*shuttle trade*) adı verilmiştir (Kırcı 2007: 8). Benzer bir yerel tanımlama ise Gana’daki sınır muhafızlarının kullandığı “koltukaltı” kaçakçılığıdır (Donnan&Wilson 2002: 181).

⁹¹ Söz konusu kanunun kaçakçılık fiilini tanımlayan maddeleri şöyledir: Madde 1 - Aşağıda yazılı fiilleri işlemek kaçakçılıktır:

A) Her hangi bir maddeyi veya eşyayı gümrük muamelesine tâbi olmaksızın Türkiye’ye ithal veya Türkiye’ye ithale teşebbüs etmek;

B) Türkiye’ye ithali veya Türkiye’den ihracı memnu olan herhangi bir madde veya eşyayı ithal veya ihrac veya bunlara teşebbüs eylemek;

Devletçe ihrac şartile müşterisine satılan eşya ve maddeleri dâhilde satmak veya mücbir bir sebep olmaksızın muayyen müddet zarfında ihrac etmemek.

C) A, B fıkralarında yazılı kaçak eşyayı memleket dâhilinde bir yerden diğer yere bilerek nakletmek veya satın almak veya satmak veya saklamak veya satılığa arz etmek veyahut alınıp satılmasına delâlet eylemek (Resmi Gazete, 12 Kânunusani, 1932, Sayı: 2000, ss. 1141).

çikolata, 1 kg. şekerden mamul yiyecek, 100 cl'lik bir (1) şişe ya da 75 veya 70 cl'lik iki (2) şişe alkollü içki, şişe adedine bakılmaksızın en fazla 600 ml. kolonya, lavanta, parfüm, esans veya losyon.”⁹²

Kişi beraberinde getirilebilecek mallara ilişkin kotalar aynı zamanda günübirlik gidiş-gelişlerle gerçekleşen *karınca* ticaretinin miktarını belirler. Dolayısıyla bu düzenlemeler çoğu zaman birçok kişinin geçim kaynağı olan bu ticaret biçimini olumsuz etkiler. Dönem dönem değişen bu kısıtlamalar yapılan görüşmelerde devletin Nusaybin ile Qamişlo arasındaki ilişkiyi kesmeye çalışması olarak değerlendirilmektedir:

Burada kapı olsaydı, 5 kişi gidip gelseydi iş olurdu. Yani, masrafını çıkarırdı millet, 30-40 milyon yeterdi. Onu da bırakmıyorlar, kapı kapalıdır. Mesela Habur'da 70 milyon gibi belli bir kar onlara bırakılıyor. Burda bi 10 milyon kalmıyor. Mesela adam diyor “bana günlük 15 milyon kalsa bile yeter.” Ama bırakmıyorlar, yani 1 kilo çaya bile gözlerini dikiyorlar. Kaymakamla Valinin işi bu. İlişkiyi kesmeye çalışıyorlar. Eskiden günde 1000 kişi giderdi, 1000 kişi gelirdi. Tabi bu gidip gelmeler de sınır ticareti. Öyle kamyonlarla değil, mesela bir taksiyle giderdi; her çeşitten bir hediyelik alır gelirdi. Habur kapısı gibiydi yani. Şimdi onu da yapamıyorlar. Millet gidemiyor (Nusaybinli, erkek, 65 yaşında).

Devletler için sınırdaki ekonomik biçimleri “yıkıcı bir ekonomi” olarak tanımlayan Donnan ve Wilson (2002: 185) devletin ne kadar uğraşırsa uğraşsın bunu kontrol altına alamayacağını altını çizer. Bu nedenle devlet, yıkıcı ekonomiye ilişkin çeşitli ödünler verir. Bunlardan biri de pragmatik bir şekilde sınırdan belli miktarda bir sızmanın kaçınılmaz olduğunu kabul etmesidir. Aksi durumda, yani devlet sınır ticaretine kısıtlama getirdiğinde kaçakçılığı teşvik etmiş olur (Baud ve Schendel 1997: 230). Bu nedenle sınır kapılarından geçiş, genel anlamda sınır geçirgenliğini ve kaçakçılığı azaltır. Bu bağlamda yasal sınır ticareti ile bavlul ticareti kontrollü bir sınır geçişi ile ticarete işaret eder.

Ayrıca diğer sınır ticareti biçimleri ile kıyaslandığında bavlul ticareti küçük ölçekli bir ticarettir ve sınır kapılarında kontrollü olduğu için aynı zamanda kısmen resmidir. Kısmen resmidir, çünkü devletler yukarıdaki örnekte yer aldığı üzere belirli miktarda ürünlerin geçişine izin verir. Özgen'in ifade ettiği gibi; “*kapılar, bir vatanın diğeriyle*

⁹² www.istanbul.gov.tr

*buluştuğu, zıtlığı ve veya bitiştiği yerler olarak, seçilmiştir. Kapılar, gümrükle birlikte anılın anılmasın; vatanın geçişliliğini sağlamakla yükümlüdürler. Kapılar, bir milliyetin ve/ya vatanın uluslararası arenayla iktisadi ve politik buluşmasının, meşru açılışlarıdır/ delikleridir.”*⁹³ Ancak yerel halk çoğu zaman izin verilenden daha fazlasını sınırdan geçirmeye çalışır. Dönemsel olarak getirilen malların değiştiğini de belirtmek gerekir:

İşte ordan eskiden kilit falan getiriyorlarmış. Getirdikleri değişiyor yani. Kilit, işte ne bilim bu oyuncaklar falan gibi farklı şeyler getiriyorlarmış ama şimdi meyve getiriyorlar, sebze getiriyorlar, şeker getiriyorlar. İnsanlar getiriyor Suriye’den, mesela oraya gidip gelenler var ya onlar. İnsanlar pasaport çıkarıyor şimdi ama daha önce haftalıktı. Haftada bir kere gidebiliyordun. Bazen izin veriyorlardı çok eşya getirebiliyordun, bazen de hiç bırakmıyorlardı. Kavga olduğu zaman çoğunlukla bırakmıyorlardı. Mesela orda birinin eşyalarını alırlar, kapıda kontrol ediyorlar eşyaları falan, polisler bazen bıçakla yırtıyor poşetleri, adamın zoruna gidiyor; zaten yorgun, sinirli ordan geliyor işte birbirlerine giriyorlar. İşte o anda kapatıyorlar bırakmıyorlar eşyayı. Ama mesela bazen böyle sorun olmadığı insanları istediği kadar şey getirebiliyor; çay, şeker, pirinç yani aklına gelebilecek çoğu şeyi getiriyorlar. Mesela bazıları da yasak olan şeyleri getiriyorlardı; santrafiş vardı bu suyu çeken motorlar var ya onu getiriyorlardı. Bir kere gördüm böyle marul kasası vardı, marulun altına koymuştu izolabantla kapatmıştı üstünü, getirmişti. Adamın eşyalarını taşıırken gördüm onun için. İşte birçok şekli var böyle bu yasak olan şeyleri getirmenin yolları. Bu sigaraları da peçete arasına koyuyorlardı. Sigaraları kutusundan çıkartıyorlar peçetelerin arasına koyuyorlar. Peçete hem ucuz hem de hafif o yüzden çok sorun olmuyor. Benzin getiriyorlar. Biri vardı çay getiriyorlardı, çayla birlikte bidonla arabanın içine koyup benzin de getiriyorlardı. Onlar anlaşmalı ama. Çay getiriyorlardı sürekli, her o arabanın gidiş gelişinde 15-20 kilo çay getiriyorlardı. Bi de arabayla gidenler tütün getiriyorlardı. Bu arabanın motoruna yakın yerlere falan, bir kere gördüm, adam tütün çıkarıyordu ordan. Eski araba alıyorlar mesela kaçaklık yaparken o arabayı kullanıyorlar. Bir de arabanın deposunu büyütüyor adam, sonra işte boş gidiyor dolu geliyor. Orda çok ucuz benzin. Hatırlıyorum yani mesela bir kişinin getirdiği iki çuval pirinç, şeker, çay, sonra bu süpürge, hortum bunların hepsini bir kerede getirebiliyordun. Şimdi çok eşyayı bırakmıyorlar (Nusaybinli, erkek, 22 yaşında).

Sınır ticareti –formel ve enformel biçimleri- işsizler için bir geçinme aracıdır. Ancak formel ticaret ile büyük kaçakçılık önemli miktarda sermaye ya da daha karmaşık bir ilişkiler ağını zorunlu kılar. Bavul ticareti, genellikle bu ikisinin yokluğunda ortaya

⁹³ Özgen, N.: Sınır Kasabaları Sosyolojisi 2001-2004. Yayınlanmamış proje.

çıkar. Ancak kimi zaman sınır muhafazalarla iyi ilişkiler geliştirerek bu ticareti yapanlar da bulunur. Nusaybin ve Qamişlo arasındaki mesafenin kısa oluşu nedeniyle sınır genelde yaya olarak geçilir ve karşıdan getirilen mallar poşetlerle taşınır. Ancak kimi zaman malın miktarına bağlı olarak araç kullananlar da bulunur. Kadınların da dâhil olduğu sınır ticaretinin tek biçimi bavul ticaretidir. Bavul ticareti, özellikle mesafenin kısa oluşu maliyeti düşürür. Türk lirasının Suriye lirası karşısında değeri yüksek olduğundan Nusaybinlilerin Suriye’de alım gücünü yükseltir. Dolayısıyla bu ticaret biçimi iç piyasaya oranla daha avantajlıdır.

Bavul ticaretinin birçok insan için kayda değer bir ekonomik yararının olduğunu söylemek zordur. Çünkü sınırın her iki tarafında da, kotayı aşan malların yakalanma riski yüksektir. Bu nedenle biraz daha fazla mal geçirmek için sınır muhafazalarla bavul ticareti yapanlar arasında sık sık tartışmalar ortaya çıkar. Bu durumun üstesinden gelmenin yolu ya rüşvet vermektir –bu da kazandığından fazlasını harcamak anlamına gelir- ya da gümrükte çalışanlarla iyi ilişkiler geliştirmektir.

Saha çalışması esnasında biri Nusaybin’de terzilik yapan, diğeri ise tuhafiyeye dükkânı işleten iki kadınla gününbirlik Suriye’ye geçiş yapıldığından bu ticareti yapanların devlet görevlilikleri, karşıdaki tüccarla ilişkileri gibi konularda gözlem yapma şansı elde edilmiştir. Nusaybinli kadın (Nergis) 29 yaşında ve terzilik yapıyordu. İşyeri için gereksinim duyduğu kumaş, cansız manken, iplik, çamaşır ve hazır giyim malzemelerini Qamişlo’dan alıyordu. Diğer kadın (Gülizar) ise 30 yaşındaydı ve dükkânı için gerekli olan malzemeleri genellikle Kaçakçılar Çarşısı’ndaki dükkânlardan alıyordu. Pasaportu karşıya geçip alışveriş yapmak amacıyla almıştı, ancak karşıda tanıdıkları olmadığı için sadece elinde bir miktar birikmiş parası olduğunda gidebiliyordu. Nusaybin’deki Kaçakçılar Çarşı’sında tanıdığı esnaf vardı ve ihtiyaçlarını çoğu zaman veresiye alabilme imkânına sahipti.

Suriye’ye gideceğimiz gün, saat 11.00 sularında kapıya geldik. Nergis bizden önce ağabeyi ile birlikte karşıya geçmişti. Türk parası Suriye’de kullanıldığı için dövizciye uğramamıza gerek kalmamıştı. Ancak Suriye’den gelenler için aynı şey söz konusu değildi. Bayram geçişlerinde yer verildiği gibi Suriye’den gelenlerin ilk yaptıkları işlerden biri döviz bozdurmak oluyordu. Kapının Türkiye tarafında pasaport kontrolü yapıldıktan sonra pasaporta çıkış mührü vurulmadan önce 15 lira harç pulu parası ödeniyor. Çıkış yapıldıktan sonra Suriye polisi kapıyı açmadan pasaportları topladı.

Uzun bir süre yaklaşık 1 saat kadar bekledik. Ardından kapıyı açıp karşıya geçecekleri içeri aldı. Bu kez giriş işlemleri için uzun bir bekleyiş başladı. Gülizar, “rüşvet verseydik şimdiye geçmiştik” diyor.⁹⁴ Giriş yapmak isteyenler arasında erkek sayısının daha fazla ve orta yaş ve üstü olduğu dikkati çekiyordu. Çoğunun yanında valiz vb. bir şey bulunmuyor. Türkiye kapısında kadın polis olmasına karşın, Suriye tarafında olmaması da dikkati çeken diğer şeydi. Suriye polisi sırayla isimleri okudu ve ismi okunan pasaportunu alıp Suriye’ye giriş yaptı. Suriye’ye girişimiz saat 13.00’ü buluyor. Qamişlo’ya girdiğimizde yerleşimin Nusaybin’de olduğu gibi kapı ile iç içe olmadığı görülüyor, ancak yine de yürünebilecek bir mesafeydi. Kapıda taksiciler vardı. Gülizar, taksiye binmeden önce mutlaka pazarlık yapılması gerektiğini, yoksa yabancı olduğumuz için fazla para alabileceğini söylüyor. Taksici Kürtçe konuşuyordu ve bizi 3 liraya şehir merkezine götürmeyi kabul etti.

Kürtçe *sûk*⁹⁵ olarak ifade edilen çarşı oldukça kalabalıktı ve hemen hemen her türlü ürünü bulmak mümkün görünüyordu. Ayrıca çarşının bölümleri Türk Çarşısı, Hıristiyan Çarşısı gibi etnik ve dini gruplara göre isimlendirilmişti. Meslekler de genelde etnik kimliğe göre sınıflandırılmıştı. Örneğin seyyar satıcılar ve çoğu esnaf Kürtlerden, kuyumcular Hıristiyanlardan oluşurken, az sayıda da Arap esnaf vardı. Çarşıdaki konuştuğumuz tüm kişiler Hıristiyanlar da dâhil olmak üzere Kürtçe konuşabiliyordu. Çoğu köken olarak Türkiyeli oldukları için bildiklerini belirtirken bir kısmı da Nusaybin ile olan alışverişten ötürü Kürtçe bilmenin gerekli olduğunu belirtiyor. Nesrin’le buluşuyoruz ve birlikte alışveriş yapıyoruz. Nesrin çarşıdaki çoğu Kürt esnafı tanıyordu. Ağabeyi ticaretle uğraşıyordu ve Nesrin, ağabeyinin bu bağlantılarını kullanıyordu. Dükkan için cansız manken, çocuk elbisesi, gelinlik, abiye kıyafet ve çamaşırdan sonra

⁹⁴ Suriye’deki kolluk kuvvetlerinin rüşvet aldıkları sık sık vurgulanmaktadır. Örneğin; “Rüşvetsiz hiçbir şekilde, illa yani para vereceksiniz. Türk vatandaşı olup da Suriye’ye gidip de rüşvet vermeden gelen yok; ya giderken veriyor ya da dönerken. Eşya getirsen de getirmesen de vermeden geçemezsin o kapıdan. Mesela hiç olmadı adam pasaportunu aldığında mühür parası alacak. Tamam, Türkiye’de istiyor ama bizimki makbuz karşılığında. Bizimki kaymakamlığın verdiği izinle bağıştır. İnsanların gönlünden kopan, ister verir ister vermez. Zorlama durumları oluyor tabi ama kimse mecbur değil vermeye. Üzerinde de yazıyor zaten bağış makbuzudur diye. Mesela pasaport alırken de öyle. Pasaport alırken 10 lira polis sandığına bağış isteniyor. İster verirsin ister vermezsin kimse gelip seni zorlamıyor. Ama Suriye’de zorunlu, makbuz falan da yok. Direk cebe iniyor. O da onların yaşam seviyesinin düşüklüğünden, yani refah seviyeleri çok düşük. Kişi başına düşen milli gelir çok çok düşük. Nasıl söyleyeyim ordaki bir doktor buradaki asgari ücretten daha az maaş alıyor. Üst bir yetkili mesela buradaki asgari ücretten çok az fazla maaş alıyor. Atıyorum oranın gümrük müdürü yaklaşık bir 15-20 bin lira arasında maaş alır. 20 bin lira da 640 milyon (640 lira) falan para yapar. Yani insanları bir nevi rüşvete teşvik ediyor” (Nusaybinli, Arap, erkek, 27 yaşında).

⁹⁵ Kelime, esasında Arapçadır. *Sugh*, Kürtçe’de *sûk* haline dönüşmüştür.

ev için verilen siparişleri aldı. Oldukça yüklü miktarda bir alışverişti ve bazılarını veresiye almıştı. Gülizar ise tanıdık esnaf olmadığı için tüm alışverişini peşin para ile yaptı. O da dükkânı için çamaşır, çocuk şapkası, takı, makyaj malzemesi aldı. Ancak Gülizar'ın aldıklarının miktarı Nesrin'inkinden daha azdı. Çünkü Nesrin'in sınır kapısında tanıdıkları vardı, hatta arabası dahi aranmıyordu. Gülizar ise –daha önce aldıklarına kapıda el konulduğu için- temkinli davranmış ve göze alabileceği riski hesaplayarak alışveriş yapmıştı. Dükkân için alışverişten sonra ev için alveriş yaptık. Çay, bayram şekeri ve gofret aldık. Gülizar da alışveriş yaparken Kürt olmasına dikkat ediyordu. Özellikle çay alırken daha temkinli davranılıyordu, çünkü kapıdan geçerken en çok çay, şeker ve sigaranın üzerinde durulduğu vurgulanıyor. Bu nedenle 1 kg. çay kotası olduğundan, sadece 1'er kg. çay aldık.

Akşama doğru kapıya geldik. Suriye polisi valiz, çanta kontrolü yapıyordu. Sınırdan geçerken asıl sıkıntı karınca ticareti yapanlar için bu noktada başlıyor. Kotayı aşanlara –kota aşımında çay ve sigara üzerinde duruluyordu- çok sert davranıyor ve kadınlar da dâhil olmak üzere kişiyi hırpalıyorlardı. Örneğin bir kadın 6 kg. çayla geçmeye çalışıyordu. Ancak Suriye polisi izin vermedi ve çaya el koydu. Rüşvet de alenen veriliyordu. Yine gözlemlenen bir olayda oldukça yüklü bir miktar eşya ile kapıya gelen bir adam herkesin gözünün önünde Suriye polisine 5 lira verip geçebilmişti. Ayrıca polis gerekli gördüğü kişilerin üstünü arıyordu. Gülizar, üst aramasını görünce önceki geçişlerinden birinde deneyimlediği bir olayı aktardı:

Bir gün Suriye'den geliyorduk. Kadının biri çoraplarının içine sigara saklamış. Nasıl fark ettiler bilmiyorum. Bir baktım polis diyor kadına üstünü çıkar. Kadın bağıyor, çağırıyor; “çıkarmam” diyor. Resmen bir saat falan öyle didiştiler. Ben de rahat edeyim diye pantolon giymiştim. Düşündüm, ya dedim bana da derlerse üstünü çıkar. Aslında belli oluyor üstümde bir şey olmadığı ama Arapların işi pek belli olmaz. Düşündüm eğer bana da öyle bir şey derlerse poşetlerin hepsini bırakırım (Nusaybinli, kadın 30 yaşında).

Şanslı olanlar aldıklarını kaptırmadan sınırın Türkiye tarafına geçiş yaptı. Bunlardan biri 70'li yaşlarda bir kadındı. Kadın, kendisine bakacak kimsesi bulunmadığını, haftada 2-3 gün Qamişlo'ya geçerek geçindiği belirtiyor. Çay ve sigara almıştı, malları kaptırmadığı için şanslı olduğunu ancak çok zor kapıdan geçebildiğini ekliyor.

Nusaybin'den Qamişlo'ya olduğu gibi, Qamişlo'dan da bavul ticareti yapmak üzere Nusaybin'e gelen tüccarlar vardır. Yerel piyasada çoğu mal zaten Qamişlo'dan getirildiği için Qamişlolu'ların yaptığı ticaret daha çok Suriye'de bulunmayan ya da az bulunan ürünleri kapsar. Örneğin soba, elektrikli battaniye, battaniye, tencere, tava, margarin, sıvı yağ gibi ürünler Nusaybin'den Qamişlo'ya ticareti yapılan ürünler arasında yer alır.

Bavul ticaretinde sınırın Nusaybin tarafına geçirilen mallar yukarıdaki iki örnekte olduğu gibi kendi işyerleri için olabilirken, çoğu Kaçakçılar Çarşısı ile diğer dükkânlara satılmaktadır. Esnaf kâr katarak yerel piyasada bu malları satışa sunar.

Sonuç olarak yerli halkın hem gümrükteki çalışanlarla kurduğu ilişkiler hem de alverişin etni-içi tercihi, kurulan sosyal ağın görünümü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda hem yerli halkın etni-içi kurduğu etnik ve toplumsal ağlar hem de devlet görevlileri ile kurulan toplumsal ağlar bu ticaretin bölgede bir geçim örüntüsü olarak sosyal ağlarla sürdürdüğünü gösterir.

V.3.4. Kaçakçılığın Yerel Örgütlenmesi

Kaçakçılık, genelde tek başına gerçekleştirilebilen bir etkinlik olmaktan ziyade, kaçak malın sınırdan geçirilmesinden yerel ya da ulusal pazara dağıtımına dek işleyen süreçte bir grup örgütlenmesini gerekli kılar. Yapılan görüşmeler neticesinde çok sayıda aktör tipinin bu ticarete yer aldığı ortaya çıkmıştır. Bu aktörlerden her birinin farklı bir rolü bulunmasına karşın işlevsel olarak her bir grup aynı zamanda bir diğeriyle ilişkilidir.

Sırtçılar: Yeni sınırlarla birlikte ortaya çıkan kaçakçılığın ilk biçimi sırtçılıktır. Sırtçı, az miktarda bir sermaye ile kendi hesabına sınır ötesinde mal taşıyan kişidir. Bruinessen (2003: 293-294), bireysel olarak yapılabilen bir ekonomik eylem olması nedeniyle sırt kaçakçılığının aşiret bağlarını zayıflatan bir etki yarattığını belirterek Kürt toplumsal örgütlenmesindeki yerine işaret eder. Ancak yukarıda yer verildiği biçimde sınırların kalınlaşması bireysel olarak yapılabilen sırtçılığı sona erdirmiştir. Bu dönemden sonra *rêzanlar* ve anlaşmalı geçişler önem kazanmaya başlamıştır. Mayın tarlası sınır geçmede uzmanlaşmış *rêzanların* önemini artırırken, büyük ölçekli kaçakçılığın sınır memurlarıyla anlaşmalı olarak yapılmaya başlamasıyla ekonomik ve politik gücü,

anlaşmalı geçişleri organize eden iki grubun elinde toplanmasıyla sonuçlanmıştır. Bunlardan ilki hâlihazırda seçkin bir grup olan ağalar, diğeri ise yeni bir girişimciler sınıfıdır. Sıradan kaçakçıların bu kişilerin yanında çalışmasıyla da yeni bir patronaj ilişkisi gelişmiştir.

Rêzanlar: Yasa dışı sınır geçişlerini örgütleyen temel grup “kaçakçıbaşı” da olarak isimlendirilen *rêzan*lardır. Bu işe herhangi bir sermaye yatırımı olmaksızın sınırdan geçirilecek malın sınırın her iki tarafından siparişini alan, geçiş yolunda bulunan patikadaki mayınları temizlemek üzere gruba öncülük eden ve malın sahibine ulaşmasını sağlayan, başka bir deyişle iki ülke arasındaki ticarete aracılık eden bir çeşit sınır rehberidir. Bölgede bu ticaret ağı içerisinde yer alan herkes birbirini tanır. Bu nedenle *rêzan*lar bölgede hem Suriyeli hem de Nusaybin’den Diyarbakır’a kadar uzanan bir alan içerisinde yer alan tüccarlardan sipariş alırlar. Malın sipariş edilmesinden tüccara ulaştırılmasına dek tüm süreci *rêzan*lar yönetir. Dolayısıyla *rêzan* kervanları sadece sınırdan geçirmekle kalmaz, kimi zaman onları Diyarbakır’a kadar uzanan bir alana ulaştırmakla yükümlüdür. Bu yükümlülük anlaşmayla sağlanmaktadır. Buna ilaveten desturlu geçişlerde askerle anlaşmayı yapanlar da çoğu zaman *rêzan*lardır.

Burada bunların rehberi olur, hududu iyi bilenler. Nerde mayın var, nerde yok onları çok iyi biliyorlardı. İşte *rêzan* derler, bunları kiralityorlar para karşılığı. Bunlar mesela gece saat 1’de yola çıkıcaz diyordu. Öyle siyah gibi elbiseler giyilir. Beyaz belli olur ya, kesinlikle giyilmez. Sonra tek sıra halinde, tek tip hududu geçiyorlar (Nusaybinli, erkek, 40’lı yaşlarda).

Aşağıdaki üç kaçakçı profiline yer verilecektir. Bu profillerden ilki 100 yaşından büyük olduğu söylenen kadın bir kaçakçıya ilişkindir. Kadının kaçakçılık yaptığı dönemin özelliği sınırların henüz çizildiği ve sınır çizgisine tellerle netlik kazandırılmayı çalışıldığı ilk yıllara denk gelmesidir. Dolayısıyla sınır geçişleri görece daha rahattır. Diğer iki örnek ise *rêzan*larla ilgilidir. *Rêzan*ların belirginleştiği, önem kazandığı yılların özelliği sınırların kalınlaşmaya başlaması ve sınır geçişlerinin riskli hale gelerek bu konuda uzmanlaşmış bir iş grubunu ortaya çıkarmasıdır. *Rêzan*ların özelliklerini, toplumsal ilişkileri, geçiş biçimi, dönemin ekonomik yapısı gibi konular bu profiller üzerinden ele alınacaktır. Ayrıca kaçakçılıkta görülen önemli aktörler de *rêzan* profilinde belirginleşir.

Örnek 1:

Kadın kaçakçı, aslen Batman'nın Gercüş bağlı bir dağ köyünden, yani *Toriler*dendir.⁹⁶ Evlendikten sonra Nusaybin'e göç etmiştir. Nusaybin'de muhtarlık yaptığı dönemde karakollar inşa edilmeye başlanmış ve askerle iyi bir ilişki geliştirmiştir.

Askerler karakol açtı. Kuru mercimek ve bulgur verirlerdi onlara. Çoğu da bozulmuştu. Askerler yemiyordu. Bir gün geldim bir tandır ekmeği bir de bulgur pilavı yaptım bir kazan. Dedim oğluma “sen ekmekle ayrıları al, ben de bulgur tenceresini aldım. Başım yanmasın diye de başıma bezler koydum. Karakola götürdüm. 29 neferi ben besledim.

Kadının kaçakçılık yaptığı dönemde malların aynî mübadelesi söz konusudur. Örneğin aynı gün içerisinde Nusaybin'den Qamişlo'ya odun götürüp karşılığında yiyecek maddesi aldığını belirtmiştir. Dahası yağ, pirinç, bulgur gibi gereksinim duyulan tüm ihtiyaçlar Qamişlo'dan sağlanmaktadır. Başka bir deyişle, bu mübadele biçimi gündelik hayatın olağan bir parçasıdır.

Askerlerle geliştirdiği iyi ilişki Qamişlo'ya rahatça gidip gelmesini, hatta çoğu zaman askerlerin onu korumasını sağlar. Ancak bu durum tüm askerler için geçerli değildir. Kadın kimi zaman bu ilişkileri kullanarak durumu lehine çevirebilmiştir. Kaçakçı kadının aktardığı bir deneyimi şöyledir:

Bir seferinde ikindi vakti misafirlerim geldi, dediler ki “biraz para var Suriye tarafına götürmem gerekiyor.” Dedim “yalnızım, ikindidir.” Şimdinin parasıyla 40-50 milyar para ve yalnızım. Çok ısrar ettiler, ben de kabul ettim. Bir başörtüsü getirdim, yere koydum, içine parayı yerleştirdim ve elbisemin altından vücuduma sardım. Giyindim çıktım. Karakola vardım. Başçavuş dedi “nereye?” Dedim “misafirlerim geldi Qamişlo'ya uğramam gerekiyor. Ama kalmıcam benden haberin olsun.” Dedi “anne işin bitince kuyunun altına gel, oraya gelince el salla ben seni aldırırım.” Yoluma devam ettim *Cirmike*'ye bir akrabanın evine geldim. Dedim “oğlunu benimle Qamişlo'ya kadar gönder benimle gelsin. Dedi “oğlum evde yok.” “Ben şimdi gidiyorum” dedim “ama oğlun eve gelince ona söyle Anteri köprüsünde beni beklesin belki geç dönerim beni karşılasın.” Qamişlo'ya gittim, paramı bozdurdum.

⁹⁶ *Torî*, dağ köyleri anlamına gelirken, *çolî* ise ova köylerine işaret eder.

Örnek 2:

Ahmet sınırların kalınlaşmaya başlamasından ötürü *rêzan*ların önem kazandığı 1956 yılında *rêzandır*. Güvenirliği, mayınları ustalıklı çıkararak aldığı işleri tamamlaması nedeniyle kısa sürede Nusaybin ve Qamişlo'daki tüccarlar tarafından tercih edilen biri haline gelmiştir. Uzun dönem *rêzanlık* yapmıştır. Suriye devletinin tren istasyonunda bulunan tahıl ambarlarını boşaltarak nasıl soyduğu, askerle silahlı çatışmaya nasıl girdiği, mayınları nasıl çıkardığı ve benzeri birçok cesaret⁹⁷ içeren hikâyesi vardır. Örneğin Türkiye tarafında “*meşhur kaçakçı Ahmet*” denildiğini, Qamişlo'da ise ne kadar efsanevi olduğunu anlatmak için “*ordaki anneler uyumayan çocukları benimle korkuturlarmış, uyuyun yoksa Ahmet gelip sizi götürür*” dediklerini aktarmıştır.

Eskiden kapı yokken böyle geliyorlardı 70-80, bazen de 120 atlı boş atla gidiyorlardı Suriye'ye mal alıyorlardı. Sonra da “bizi huduttan geçir” diyorlardı. Ben o zaman at başı 200 lira alıyordum. Diyarbakır'ın Hazro kazası, buradan vardır 300-350 km. Dağlardan yaya düşüyordum o atların peşine Lice, Hazro'ya kadar götürüyordum. Mesela Midyat'ın civarındaki bir köye bir gecede varıyordum, diğer gece Batman'a yetişiyordum. Diğer bir gece 50 atı Hazro'ya getiriyordum yaya.

Benim Suriye'ye girişim yasaktır. Yakalansam hapse atacaklar kaçakçılıktan dolayı. Suriye'ye gittiğimde ortağımın evinde saklanıyordum. Atları boş Suriye'ye götürüyordum. Onları da saklıyordum. Sonra kâğıda yazıyordum, diyordum “falanca dükkân sahibine götür benim yanıma bi gelsin, görüşelim.” Gelirdi dükkân sahibi benim kaldığım köye. Atlar tabi Suriye'dedir. Tabi yanımızda at sahipleri de olurdu. Mesela diyelim at sahibi Ahmet. “Ahmet sen ne kadar yük alırsın?” Derdi ki “5 yük halı alırım.” Sonra diğeri diyor 10 yük alırım, Hasan diyor 2 yük alırım. Seyit, Ali diyor 1 yük alırım. Böyle böyle 100 atın yükü tamamlanıyordu. Sonra gece mallar Halep'ten, Şam'dan arabalarla geliyordu, hududun yanına getiriyorlardı. Diyordum “kaç yük getirdiniz?” Diyordu “Ali'nin 2 yükünü getirdim, Mehmet'in 10 yükünü getirdim, Hüseyin'in 3 yükünü getirdim.” Yükleri atlara yüklüyorlardı, iyice bağlıyorduk. Ben onları mayından geçirerek Türkiye'ye geçiriyordum.

Önce bakıyordum asker var mı yok mu diye kontrol ediyordum. Tabi silahım vardı. İyice kontrol ettikten sonra bakıyordum ki asker yok, mayınları çıkarıyordum.

Mayınları çıkardıktan sonra atları Türkiye'ye geçiriyordum. Ondan sonra dağlara götürüyorduk atları. O gece dağda kalıyorlardı. Gündüz ben de soluklanıyordum. Diğer gece silahımı kuşanıyordum, atların peşinden gidiyordum. Mesela ilk gece Midyat'a kadar, diğer gece Batman kazasına (o

⁹⁷ Ancak Özgen (2005: 111), *rêzan*ların genellikle gözü pek, yiğit kişiler olarak anılıp erkeksi özelliklerle de aslında sınır geçişlerinin genellikle anlaşılmalı olduğunu kaydeder.

zaman kazaydı) kadar, diğere gece Lice, Hazro'ya kadar 4-5 gece bu dağlarda yaya gidiyorduk. At sahibi nereye isterse, atları oraya kadar götürüyordum. Şimdi atları huduttan geçirmek için at başına 200 lira; Lice, Hazro'ya kadar olursa 300-500 lira arası alıyordum.

O zaman halı, duvar halısı var ya; boncuk, kumaş İsviçre kumaşı, Japon kumaşı, kadife. Onları Suriye'den Türkiye'ye geçiriyorlardı.

Ahmet'in aktardıkları, *rêzan*larla birlikte çalışan başka bir grubun olduğunu göstermektedir. Bunlar at sahipleridir. At sahipleri kimi zaman belirli bir ücret karşılığında tüccarların siparişlerini alan kişiler kimi zaman da tüccarın kendisi olabilmektedir. Burada mal yakalandığında zarar bireyseldir. Ayrıca sınırın etki alanının genişliği de anlaşılmaktadır. Sınırın karşı tarafından getirilen mal sadece Nusaybin'de değil, Diyarbakır'a dek uzanan bir alanda satılmaktadır.

Bir diğere grup ise *hamallardır*. Hamallar, belirli bir ücret karşılığında kaçak malları bedenlerini kullanarak (sırtlarında) taşıyan kişilerdir. Kaçak malı sahibine teslim edinceye kadar evlerinde muhafaza ederler. Kârdan pay almazlar.

Mesela gençler diyor "ben fukarayım". Onları Suriye'ye geçiriyordum. İki yük alırsam birini onlara veriyordum. 1 varaka taşıyorlardı. Sonra evlerinde saklıyorlardı. Diğere gece Nusaybin bakkalları geliyordu, kendi yüklerini alıp, dükkânlarına götürüp satıyorlardı. Bazen desturlu gidiyorduk, bazen destursuz gidiyorduk. Desturla gittiğimizde askerse, komutansa mesela onlara para veriyorduk. Mesela her at başına 10 liraydı, 20 liraydı o zaman. Hamal tutuyorduk, mesela 50 tane hamal tutuyorduk. Her hamala da para veriyorduk. O zaman at yoktu, yani hamal tuttuğumuzda onlar sırtında taşıyordu, geçiyorduk. Önce at vardı, mesela bi tane koyun, inek boğa onları da götürüyorduk

Rêzanlıkta güven çok önemlidir. Güveni sağlayan ise cesaret ve istikrardır. Ahmet'in çevrede güven kazanması, sadece tüccarların değil, o dönemde karşıya geçmek isteyenlerin –örneğin mahkûmların- de kendisine başvurmasına neden olur. Bunlardan biri dönemin ünlü eşkıyalarından olan Koçero'dur.

Ondan sonra mahkûmlar da bana güvenmeye başlamıştı. Koçero, burada Kara Ali vardı mesela, onlar da bana geliyorlardı. Koçero köy davasında çok kişiyi vurmuştu, Suriye'ye kaçacaktı. O zaman mahkûmlar hep o tarafa kaçardı. Koçero diyordu "ben kimseye güvenmiyorum. Ahmet'e

güveniyorum bir tek. O beni huduttan zorla geçirir. Beni, ailemi huduttan Suriye'ye ulaştırır.

Koçero, aslında Silvanlı bir çiftçidir. Ağanın oğluyla aralarında geçen bir husumet nedeniyle onu öldürmüştür. Ardından karısını ve dört çocuğunu da alarak güneye, Suriye'ye gider.⁹⁸ Anlatılanlara göre ailesini Suriye'de bırakan Koçero, sık sık eşkıyalık yapmak üzere sınırdan Türkiye'ye giriş yapmıştır. Daha önce belirtildiği üzere devlette bir şekilde başı derde giren Suriye'ye kaçmıştır.

1940-1950 yılları arasındaki dönem kaçak geçişlerin başka bir boyutunu gösterir. Sınır halkı için “kıtık yılları” (Özgen 2005: 109) olarak nitelendirilen bu dönemde mevcut ekonomik koşullar, yönü doğuya doğru olan ve kadınları da kapsayan kaçak işçi göçüne neden olmuştur. Özellikle 1940'lı yıllarda başta Mardin olmak üzere Güneydoğu Anadolu illerinden çok sayıda insan kaçak yollarla Suriye üzerinden Lübnan'a – özellikle Beyrut'a- gitmiştir.⁹⁹ Nusaybin'den kaçak yollarla Beyrut'a çok sayıda işçi göçü olmuştur. Ahmet söz konusu yıllarda kaçak olarak Lübnan'a¹⁰⁰ gitmek isteyenleri sınırdan geçirir:

Bir zamanlar Beyrut'a gidiyordu insanlar. Türkiye'de kıtlık vardı, Beyrut'a gidip orda çalışıyorlardı. 4-5 sene çalışıp para topluyorlardı, sonra geri dönüyorlardı. Bu bizim Batman'dan; Diyarbakır Lice'den, Hazro'dan, Midyat'tan geliyorlardı. Millet güvenince benim yanıma geliyordu. Tabi hudut zordu, mayınlar vardı, kimse beceremiyordu. Ben onları zorluklarla geçiriyordum Suriye'ye. Her gece 2-3 otobüs insan geliyordu. Akşamlar korkudan yemek bile yiyemiyordum, diyordum “ben bunları huduttan nasıl geçireceğim”. Böyle düşünürken birden karar veriyordum, diyordum “valla ben bu gece hududa vuracağım, ordaki mayınları alırım geçiririm bu kervanı. Mesela bizim Mardin'de, Kızıltepe'de, Batman'da, Eğil'de iş yoktu. Beyrut'ta çok iş vardı. Yani para böyle toprak gibi dökülüyor, çok para veriyorlardı. Ben görmedim Beyrut'u ama öyle söylüyorlardı. Ordakiler ekseriyet Süryani'dir. Süryaniler de zengindir. Mesela orda hanımlar çalışmıyor, buradan hademelik için kız istiyorlardı, diyorlar benim işimi yapın, çok para veriyorlardı. O zaman bizim Türkiye'de kıtlık vardı, yani iş yoktu. Senin gibi kızlar gelirdi, huduttan geçiyordum onları. Beyrut'a gidip 2-3 ay kalıyorlardı, buradan buraya kadar (kolunu gösteriyor) altın getiriyorlardı.

⁹⁸ Halit Çapın: “Doğu'da Yezidiler ve Eşkıyalar”. Milliyet Gazetesi, 17.03.1962, s. 3.

⁹⁹ ORSAM tarafından yayınlanan 2010 tarihli raporda Türkiye'nin Güneydoğu Bölgesinden göç ederek Beyrut'ta yaşayan nüfusun 20 bin olduğu aktarılmaktadır.

¹⁰⁰ 1975 tarihli bir gazetede pasaportları olmaksızın kaçak yollardan Lübnan'a giden çok sayıda Türk işçinin Nusaybin kapısından Türkiye'ye giriş yaptığı aktarılmaktadır (Milliyet Gazetesi, 04.11.1975, s. 3).

Ahmet'in deneyimleri arasında sınırdaki askerlerle olan ilişkiler ve anlaşmalı geçişler yer alır. Ancak kimi askerlerle desturlu geçişler için anlaşmaya varılabilirken, kimileri ise sınır geçişlerini güçleştirir. Sınır muhafazaların kaçakçılıktaki rolüne ilerleyen bölümde ayrıntılı olarak yer verilecektir. Ancak bu başlık altında askerlerin bu ikircimli tutumları ile kaçakçılara pusu kurulması bakımından Ahmet'in deneyimi aktarılacaktır:

Hududu hep kaçak geçmiyordum. Bazen anlaşmalı oluyordu. Mesela N. üsteğmen vardı. Anlaşmalı çalışıyordum onunla. Ben tabur komutanını görüyordum, tabur komutanı da alay komutanını. N. üsteğmen bıraktı askerliği, İstanbul'dadır, ticaret yapıyor. Bazıları da zorlaştırıyordu. Ş. vardı, hala sağdır, şimdi tugay komutanıdır. O burada para yemezdi. Gelince kaçakçıları vurmaya başladı. Pusu kurmuş bir gün bana. Bir gün askerler evime geldiler. Dediler "Ahmet abi kaçak yap, 200-300 at geçir biz bırakacağız." Hamit Çavuş vardı çarşıya geldi "Ahmet'i görcem." Geldi kahvede oturduk. Ş. de o zaman binbaşydı. Dedi "Bak yaklaşma, Ş. buraya insanları vurmak için gönderildi. Güvenme sakın." Ben dedim "zaten güvenmiyorum." Nevzat geldi bir gün de. Dedi "150 at bul getir seni geçirecem." Sonra bir gece annem, ben, amcaoğlu dayımın evinden geliyorduk. Üzerimde takım elbise var. Saat gece 12 olmuş. Bir araba durdu yanımızda, içinde Ş. var. Dedi "Ahmet biz haber aldık sen 150 at geçircen." N. o zaman tabur komutanıydı, diyorlardı Ş. onun yerine geçecek. Dedim, "valla yalandır, ben geçirmem. Her şeyi görüyorsun, üzerimde elbisem var. Eve gidicem şimdi saat 12'dir." Sonra bana "gel" dedi. Beni bindirdi arabaya. Telin boyundan beni götürdüler. Dedi "Sen tövbe edeceksin, hududu terk edeceksin." "Valla" dedim "tövbe edecem." Tövbe etmedim tabi, hududu vurmaya devam ettim. Sonra geldi beni aldı yine falakaya yatırdı.

Bazen tabur komutanını görüyordum [para veriyordum]. Bazen de önce askere para veriyordum, bazen de kaçakla geçiyordum. Mayınları huduttan alıyordum, geçiyordum. Biliyordum mayınların yerini. Hala bilirim hangi patikada mayın vardır, hangisinde yoktur.

Hududa vurunca, bazen çatışma çıkıyordu. Suriye askerleriyle de çatışıyordum bazen, Türk askerleriyle de. Silahım vardı. O zaman kaçakçıbaşydım ya silah şarttı.

Bazen askerler görüyordu beni hudutta, "sen Ahmet değil misin" diyorlardı. Evet, diyordum. Hiç tepki vermiyorlardı, korkuyorlardı. Ben hududu zorla geçiyordum.

Ahmet, bir kez yakalanmış ve ceza almış ve kaçaklığı bırakmıştır. Ahmet, günümüzde Nusaybin'in zenginleri arasında yer almaktadır. Kaçakçılar Çarşısı'nda dükkânları, dikkat çekici bir evi ve arabaları vardır.

Altı sene önce üzerimde saatle yakalandım. Çantada tam 195 tane saat vardı. Batman'a gidiyordum. Baktım panzer var yolda. Otobüsü durdurdular. İki koltuk ötemde bir kadın otuyordu dedim “al bu saatler sende kalsın.” Asker otobüsü aramaya başladı. Bilmiyordum, başkası da sigara koymuş kadının koltuğunun altına. Komutan gördü sigaraları, bir de saat dolu çanta. Çantayı kaldırdı dedi “bu ne?” Baktım kadın kıpkırmızı oldu. Düşündüm yazıktır, günahdır, kadını tutuklarlar. Dedim, “benimdir.” Ceza aldım, tutukladılar beni, sonra da paraya çevirdiler cezayı. 3 milyar 400 bin lira, bir de avukat parası ödedim. Bir daha, 5 yıla kadar, üstümde saatle yakalamazlarsa o ceza bitecek. Ama yakalarlarsa hapse atacaklar. 1975'ten beri Suriye'ye gitmiyorum gündüzleri. Hep gece gittim. Orda arama emri var hakkımda. Ne bilim işte adam yaralamışlar üstüme atmışlar.

Bir diğer kaçakçı olan Mustafa 13 yaşındayken kaçakçılığa başlamıştır. Mustafa kaçakçılığa *rêzan* olan babasının yanında başlamıştır. Kaçakçılık yapmasının nedenini “*Şimdi biz okul okumadık, okul o zaman köyde yoktu. Kazma kürekle de çalışmıyorduk; yani alışmamışız. Tarlamız da yoktur, hiçbir şeyimiz yoktur ne yapacağız? Çoğumuz öyleyiz. Olmayınca ne yapacaksın*” diye açıklıyor. Ne var ki Mustafa, kaçakçılıkta Ahmet kadar şanslı değildir. Yaklaşık 30 yıl kaçakçılık yapmıştır. Bu süre zarfında 3 kez yakalanarak hapis cezası almıştır. Günümüzde kaçaklığı bırakmıştır ancak herhangi bir birikim yapamamıştır: “*Hudutta çok çalıştım ama parası herhalde helal değildi, bilmiyorum bişey kazanmadım. Yani öyle günü kurtarıyorduk.*”

Yaşım 13'tü ben kaçakçılığa başladım. Şimdi yaşım 50'dir. Biz kaçağa atla gidiyorduk. Teller vardı ama fazla yüksek değildi. Yani tek teldi. 30 adım atıyorduk sonra mayın arıyorduk. 30 adımda bir mayın oluyordu. İki sıra mayın var zaten. Aşağıda da tel vardı ama kaçakçılar o teli kaldırmışlardı, yukarıdaki kalmıştı bi tek. Evet, Türkiye tarafındaki. 10-15 yıl oldu bu aşağıdaki teli takalı. Bu yukarıdaki tel önce vardı, aşağıdaki teli sonra yaptılar. Kaçakçılar mayını kaldırıyor, o mayını Suriye'de satıyordu. Mesela mermi buluyorduk av mermisi, onu satıyordu. Demircilere satıyordu, balık oltası yapmak için alıyorlardı. Mayın yine vardır ama bazı yerlerde yoktur kalmamış. Ama bazı yerlerde hala çoktur; mesela karakola yakın yerlerde mayın vardır. Ama mesela dere var o derede kalmamıştır. Sınırdaki her 5 km.de bir karakol vardı. Hala var. Çok olmadı o Nusaybin'den çıkış var ya, Mardin çatalı var ya orda 30 km. orası 6 tane karakol vardı.

O aşağıdaki telle yukarıdaki tel arasında boydan boya tel yapmışlar. Ama önce o yol da yoktu, o aşağıdaki tel de yoktu. Tansu Çiller zamanında çektiler o telleri. Tellerden geçerken bir tahta alıyorduk onu telin üstüne bırakıyorduk öyle geçiyorduk. O tel yumuşaktır ama jilet gibidir. Bir yerine

değdi mi keser atar. Şimdi o tel yoktu ya o zaman atla gidiyorduk; çay getiriyorduk, sigara getiriyorduk, şal getiriyorduk Suriye'den.

Buradan genelde boş gidiyorduk ama birkaç sefer hayvan götürdük. Ama genelde boş gidip ordan dolu geliyorduk. Çay vardı, paket vardı, tütün yaprağı vardı Beyrut yaprağı onu getiriyorduk. Beyrut yaprağı çok güzel, çok inceydi. Şimdi kalmadı onlar. Sonra çay bardağı getiriyorduk, 63 parça (çatal-bıçak takımı) getiriyordu; yani çok çeşit eşya getiriyorduk ordan. Kumaş getiriyorduk, elbise, ceket; kalay getiriyorduk. O kalayda da benle amcam ortaktık. Onlardan getirip Midyat'a satıyorduk

Yukarıda yer verilen Ahmet örneğinde, iyi bir *rêzan* olmanın temel koşulunun güven olduğu belirtilmişti. Bu *rêzanın* kişi olarak güvenilir olmasına işaret eder. Ancak güvene ilişkin bir diğer önemli nokta ortaklık konusunda karşımıza çıkmaktadır. Ortaklıkta, istisnaları bulunmakla birlikte yasal ticaretteline benzer biçimde akrabalık ve etnik bağlar kullanılır. Özgen de (2005: 113) özellikle 1950'li yıllara dek kaçakçılıktaki ortaklığın iki özelliğini vurgular. İlki, ortaklık ağırlıklı olarak benzer koşullara sahip kişiler arasında yapılır; yani aynı etnik ve akrabalık grubu, aynı köyden olma ve benzer geçim kaygıları taşıma benzerliği. İkincisi ise karşıyla yapılacak ticaretin daha rahat ve verimli olabileceği bir ittifak biçimi tercih edilmektedir.

Köyün hepsi Kürttür bizim gibi, akraba vardır, tanışık vardır, ortağımız vardır. Orda kalıyorduk. Ortağımızı şöyle hangisi sağlamsa onu seçiyorduk. Yok, illaki akraba değil, hangisi mesela hudutta çalışkansa, sağlamsa yani kime güvenirsek onu seçiyorduk ortak olarak. Ama zaten sadece Kürtler yapıyordu. Mesela Arap bir tane gördüm yapan. Araplar çok haindir. Hiç iyi değildirler. Ama biri vardı mesela o çok güvenilirli. Bir seferinde, bu Cizre tarafında bir karakol vardı. Karakolun başında yüzbaşı vardı. Bir sefer gittik bir Arap bize mal getirmiş. O sağlamdı bilmiyorum diğerlerini. Bir kamyon mal; 6 bin karton sigara, 6 ton çay getirdi bize. Şimdi şöyle malı kamyonla hududa getirdi Arap. O yüzbaşı hududa asker koymamış, anlaşmalıydı. Ona 10 bin dolar verdik. Çok olmadı, 6 sene önceydi. Biz malı Cizre'nin ordan aldık Nusaybin'e getirdik. Bir bodruma koyduk, sonra da sattık hepsini.

Etnik ağların kullanıldığı bir diğer alan alışveriş esnasında görülür. Günümüzde karınca ticaretinde olduğu gibi etni içi geliştirilen ilişkiler ileri ödemeli bir alışverişin yapılmasını mümkün kılmıştır. Ancak burada sosyal sermayenin olumsuz yönü görünür olmaktadır. Sosyal sermayenin olumsuz yönü, özellikle genel ve özel ağlar içinde

dışlayıcı olabilmesidir (Golub&Hansen-Lewis 2012). Sosyal sermaye güven unsuru ile bu ağlar içerisinde yer alanların ticaret yapmasını kolaylaştırırken, güven unsurunun kaybolduğu durumlarda kişinin bu ticaret ağının dışına itilmesine neden olmaktadır:

Akrabalarımız vardır, hepsi tanışıktır, Kürttür bizim gibi. Biz çarşıdan alıyorduk Qamişlo'da. Hepsi tanışıktı. Paramız varsa veriyorduk, yoksa o zamanlar itibar vardı, yani malı bize veriyordu biz de geri döndüğümüzde onların parasını veriyorduk. Tabi herkese verilmezdi. Güven şarttı. Güvenilir olmazsa alışveriş kesilir.

Sosyal sermaye, kaçakçılıktaki çoğu riskli durumun üstesinden gelinmesinde de kullanılır. Burada Qamişlo'daki akrabaların ve arkadaşların oluşturduğu ağlardan yararlanılır:

Suriye bazılarını yakalıyorlardı. Bizim orada akrabamız çoktu, birkaç defa orda da yakalandım da bıraktılar sonra. Karakola götürmediler. Yo, rüşvet de vermedik ama adamımız kuvvetliydi. Bir seferinde geldim, silahlıydim. Önümde asker vardı, geri döndüm. Bir arkadaşım vardı onu götürdüm sonra. Aynı askeri gördüm kaçmaya başladım. Arkadaşım dedi niye kaçıyorsun? Dedim yakalanmak istemiyorum. Yav dedi bizim arkadaşımızdır, rahat ol. Hamal vardı yanımızda, tüfek vardı bende dedi asker geçsin.

Son olarak sınırın kalınlaşması, kaçakçılıkta riski yükseltir. Anlaşmalı olmayan geçişler oldukça tehlikelidir. Gerek Nusaybin'de gerekse Qamişlo'da geçişler esnasında ölen¹⁰¹

¹⁰¹ Kaçakçıların ölmesi durumunda, yukarıda anlatıldığı gibi bir durum söz konusu değilse, cesetleri askerler buluyor. Ardından otopsi için her iki ülkeden yetkililer olay yerine geliyor. Yapılan bir otopsi şöyle aktarılmıştır: “Hastaneden Suriye’ye çok gidiyorduk otopsi için. Tabi kaçakçılar hududu geçiyorlardı, hudutta yaralanıyorlardı sonra da ölüyorlardı. Savcı, doktor otopsi için Qamişlo’ya gidiyorduk. Qamişlo mntikasına çok gittik. Mesela kaçakçılar gidiyor ya diyorlardı Türkiyelidirler. Türk kimlikleri vardı. Onlar da geliyorlardı; Qamişlo’nun savcısı, doktoru ile birlikte otopsi yapıyorduk. Ondan sonra cenazeyi Türkiye’ye gönderiyorlardı. Suriyeliler de burada, hudutta çok öldürüldüler. Onların da fakirleri vardı, hududu geçiyorlardı. Evleri ordaydı malı buraya getiriyorlardı, buradan da mal götürüyorlardı. Buradan onların işine pek yarayacak yoktu ama. O palamut, meşe ağacı o onlara lazım oluyordu; yabancı bişeydi. Başka da Türkiye’de bişey yoktu. Emin ol 20 yıl önce 2 tane Suriyeli hudutta öldürüldüler. Hududu geçerken pusuya rast gelmişler. Sabah biz de otopsiye gittik. Saat 9 falandı. Otopsilerini yaptık, rapor falan yazdık saat 11 oldu. Haziran ayıydı, nasıl sıcak. Kafatasları parçalanmıştı. Ondan sonra “hadi gidelim” dediler. Dedim, “ben gelmem.” Doktor dedi, “yav ne yapacaksın, hadi gidelim. Sıcaktır.” Dedim “valla bunların kafalarını dikmeyinceye kadar ben gitmem. Onları bu halde bırakmam. Siz gidin.” Çünkü Suriyelidirler, oraya gidecekler, diyecekler “gel Türkler ne yapmışlar.” Mesela anne babası görecektir. Onlar da kaldılar. Arabanın gölgesinde oturdular. Derileri yüzlerine çektim, diktim. Öyle götürdüler. Kalaşnikofla taramışlar. Yok, cenazeleri getirmede sıkıntı olmazdı. Mesela Suriye tarafında Türkiye’den biri hududu geçerken ya Türkiye askeri vurmuş ya da Suriye askeri vurmuş, öldürüldü. O zaman emir geliyor diyor, “Türkiyeli biri hudutta öldürülmüş.” O zaman biz de gidiyorduk, onlar da geliyorlardı. Otopsisini yapıyorduk. O zaman hududu geçmek suç değildi” (Nusaybinli, erkek, 70 yaşında).

ya da yaralanan kaçakçılara ait çok sayıda anlatı bulunmaktadır. Çatışmada kişinin yaralanması durumunda, yakalanmaması için hastaneye gidilmediği aktarılmıştır. Aşağıdaki görüşmelerden biri Mustafa'nın yaşadığı ve bireysel olarak müdahale ettiği bir olaydır. Diğeri ise Nusaybinli bir kadın tarafından aktarılmakta birlikte Qamişlo'daki akrabalık bağlarının nasıl kullanıldığını göstermektedir:

Şimdi hudutta kamera vardır. Yani 9-10 kişi gidiyorsa mutlaka onları görür. Her yüksek yerde kamera vardır şimdi, termal kameradır. 1-2 olursa, hani belki dereden falan giderlerse bişey olmaz; ama fazla giderlerse mutlaka görür. Mayınlarla çok öldü insan; yani mayını kaldırırken patlıyordu. Öyle olunca kimse kurtulamıyordu. Bazen de biz askeri fark etmezdik, o bizi görürdü, ateş ederdi. Atılan ilk mermi kaçakçıları öldürüyordu ama sonra yani mermi patladığı zaman biz de silahlıydık o zaman asker pusuda olduğu için başını eğdi çatışma olunca kimse ölmezdi kolay kolay. Mermiler havada uçuşurdu. Benimleyken ölen olmadı ama 2 kişi yaralanmıştı. Ben onları kurtardım. Biri dayımdı, dizine mermi geldi. Onu Batman'a götürdük, hekim vardı orda. Bir seferde 5 hamalımız vardı, biz iki kişi de silahlıydık. Hamallar gitti biz de telde oturuyorduk. Asker bizi görmesin diye önlem alıyorduk yani. Onlar gittiler, tam biz kalktık asker bize ateş açtı. İlk atışlarında arkadaşım yere yığıldı. İki bacağından vuruldu. Sonra hamalları çağırdık, biri geldi arkadaşımı kaldırdı, ben de çatışmaya girdim. Birkaç tane kurşun da ben attım onlara, zor kurtulduk yani. İkisini de kurtardık öyle. Şimdi bende 7 metre kumaş vardı, bir kadına götürecektim. O kumaşı ikiye böldüm, bacaklarının ikisini de iyice bağladım. Sabah bir doktora gittik, tanıştıktı tabii. Yani gizlice doktora götürdük. Doktor dedi "kim böyle sarmışsa, benden daha doktordur." Yani öyle sarmamış olsaydım kesin ölürdü kan kaybından. Tedavi etti doktor, 20 gün sonra da iyileşti. Hastane olmaz, götürsek oraya hemen yakalarlar.

Babamın halasının oğlu kaçakta öldürüldü. Suriye tarafında öldürdüler. Küçüktüm ben daha. Eskiden şimdiki gibi kapıdan geçme yoktu, hep tellerden geçerlerdi. Bir gece geçerken vurulmuş, yaralı. Yanındaki arkadaşı Suriye'deki akrabaların yanına kadar sırtında taşımış onu, ama orda can vermiş. Akrabalar ikisinin de giysilerini yakmışlar, askerler tanımasın diye. Sonra cenazeyi kapıdan bırakmadılar bu tarafa getirsinler. Bir babam gitti cenazesine, başka kimse gitmedi. Oraya defnettiler. Biz çocuktuk daha. Biz bilmiyoruz mezarın yerini ama Suriye'deki akrabalar biliyor (Nusaybinli, kadın, 60'lı yaşlarda).

Çatışmalarda ölen ya da yaralanan kaçakçının kimliğinin belirlenmesi kurulan ortaklığın, ağların ortaya çıkması ve kaçakçının ailesinin baskı görmesi anlamına

geldiği belirtilmiştir. Bu nedenle yaralanan ya da ölen kaçakçıların kimliğinin belirlenmemesi konusunda yukarıda yer verilen önlemler alınmıştır.¹⁰²

Ağa: Yapılan ticarete sermaye ya da emek yatırımı gibi herhangi bir konuda müdahil olmamasına karşın komisyon alan kişidir. Özgen (2005: 109-110) ağaların bu ticaretteki rolünü iki döneme ayırır. 1938-52 yılları arasını kapsayan ilk dönemde ağa köylerinde yapılan ticarete ağalar, getirilen/götürülen maldan cüzi bir pay almaktadır. Ağanın geçişten aldığı pay, malın gerçek değerine işaret etmekten çok, “hükmetme payı”dır. 1952-1975 yılları arasındaki dönemde ise ağalar koruyuculuğunu artırmaksızın aldıkları komisyonu yükseltmişlerdir:

İpek’in (yolunun) altındaki köyden 10 sefer gittik. Okul vardı orda. Yazdı, okulda kimse yoktu. Bir bekçi vardı, onunla da anlaşmıştık. Destur almıştık. Orda iki tane asker vardı, kamerayı başka tarafa çeviriyorlardı. 10 sefer mal çıkarttık ordan. 8 sene falan önceydi. O köyde bir tane de ortağımız var, o da köyün ağasıydı. Ağanın oğlunu ortak yapmıştık. Ama o evde oturuyordu, ona kârdan veriyorduk. Kârı fazla değildi. Biz sekiz kişiydik, o da dokuzuncu. Kârı dokuza bölüyorduk.

Eskiden bazı ağalar köyün sahibiydi. Mesela kaç tane ev varsa onun bahçesini, tarlasını sulardı, beleş. O ağalar, kaçağa gidenlere “sen benim payımı vermezsen burada çalışamazsın” diyordu.

Hudut teli çekildiği vakit ağalar vardı, şimdi yok. Kaçak yapmazlardı. Ama mesela ben yaparken köyün sahibi ağa vardı geliyordu, Mala Berekatadandı ağa. Sabah gelirdi, diyordu “ben açım, sen yük getirmişsin.” Ben de kurnazdım, mesela 100 at geçiriyordum, onlara 10 at gösteriyordum. Diyordum, “valla ben 10 at geçirmişim, bu 10 atın parası.” Böyle yapmazsam olmazdı yani. İşte ben canım pahasına gidiyorum, o hazır istiyor.

Sonuç olarak Nusaybin ile Qamişlo arasındaki kaçakçılık, etnik köken ve akrabalık temelinde bir örgütlenmeye sahiptir. Etnik ağlar ile akrabalık bağları, bu ekonomik biçimin güvenli ve karlı biçimde yapılmasını olanaklı kılar. Ancak sınır geçişlerindeki tehlikenin artması ağalık sisteminin desteklediği bir tüccar grubunu (Özgen 2005: 113) ve sınır muhafazaları öne çıkarırken, büyük kaçakçılıkta akrabalık bağlarının işlevini zayıflatmıştır.

¹⁰² Benzer bir örneğe Milliyet Gazetesi’nde yer verilmiştir. Gazetede yer alan habere göre Nusaybin’in Kantar mevkiinde jandarmayla kaçakçılar arasında çatışma çıkmış ve kaçakçıları vurularak öldürülen arkadaşlarının tanınmaması için yüzlerini parçalamışlardır (Milliyet Gazetesi, 20.04.1974, s. 6).

V.3.5. Mevsim ve Süre

Kaçakçılığın yapılmasında önemli olan bir diğer unsur mevsimdir. Kaçakçılığın mevsimlere bağlı nasıl değiştiğini Günlük gereksinimler için gününbirlik geçişler yapılır. Ancak daha büyük miktardaki kaçak malın geçişi için tercih yağışlı olan mevsimlerden yanadır. Dolayısıyla kaçakçılık, yıl boyu yapılan bir etkinlik değildir.¹⁰³

Bu kaçakçılık da genelde kışın ya da baharda yağmurun yağdığı ilk aylarında yapılıyordu. Asker yağmurdan korunmak için içeri girsin ya da pusudaysa başlarına naylon geçiriyorlardı ıslanmasın diye. O yüzden kaçakçılık ya kışın ya da baharda yapılırdı. Yazın fazla kaçakçılık yapılmazdı; genelde yağmurlu günler seçilirdi. Her pusuda en fazla iki tane asker vardı. Bu tarafa iki asker atılmış, öbür tarafa iki asker atılmış. Silahları da Kırıkkale'ydi, beş mermi alan, yarı otomatik bir mekanizmaydı. Kaçakçılarsa o zaman keleş bulunduruyordu (Nusaybinli, erkek, 55 yaşında).

Buna ilaveten kimi dini pratikler de kaçakçı sayısını ve kaçak malın türünü ve arz-talep dengesini etkiler. Örneğin Hindistan ve Bangladeş arasında, dini ritüeller ve festivaller esnasındaki yoğunluktan dolayı kaçakçılığa neredeyse ara verilir. Ramazan ayı her iki ülke için kutsal bir ay olduğundan, bu ay içinde phensidyl,¹⁰⁴ şarap, bira ve esrar gibi alkol ve uyuşturucu madde kaçakçılığı da görülmez. Bu dönemlerde ülkeye giren uyuşturucu madde miktarı azaldığı için bu tür maddelerin satış fiyatı da yükselir. Benzer biçimde Puja¹⁰⁵ boyunca balık kaçakçılığı durduğundan Hindistan'daki Tripura insanların balık talepleri düşmektedir.

Ancak bu işle ilgilenen birçok tüccar için mevsim ya da olanaklar onların ticaretini etkilemez. Bu ticaret onlar için tam zamanlı bir iştir. Günlük gereksinimler ve baharatlar festival boyunca daha çok kullanıldığı için bayram zamanında bu ikisine talep yoğunudur.

¹⁰³ Kaçakçılığın mevsimsel değişiminin oldukça iyi bir örneğini Sikder (2005: 440) Bangladeş-Hindistan sınırında yaptığı çalışmasında yer verir: "Brahmanbaria'daki genç ve yaşlı tüccarlar, Kartik (Ekim ayının ortalarından kasım ayının ortalarına dek) ile Agraphayaan (Kasım ayının ortalarından Aralık ayının ortalarına dek) aylarında nehirler ve bataklıklar kurduğundan balıkçılık yapmaktadır. Bu nedenle kaçakçılık yapmadıklarını belirtmişlerdir. "

¹⁰⁴ Sinirleri rahatlatarak uyku hali yapan , kodein içeren bir çeşit şurup.

¹⁰⁵ Puja, şubat-mart ayları arasındaki dönemdir.

Nusaybin’de de hangi mevsime tekabül ettiğine bakılmaksızın kaçakçı sayının azaldığı dönem Ramazan ayıdır. Bu ay boyunca, oruç tutulduğundan ve kaçakçılıkta harcanan süre genelde değiştiğinden kaçakçılık yapılmaz. Ramazan ayında yoğun olan talebi karşılamak için tüccarlar önceden stok yapmaktadır. Kaçakçılıkta geçirilen süreye ilişkin bir görüşme şöyledir:

Qamişlo’ya gittiğimde bazen 10-15 gün kalıyordum. Bazen hududa geliyorduk mesela fırsat (geçme fırsatı) bulamıyorduk geri dönüyorduk. Olmadı sazlar vardı, malları orda bırakıyorduk; o zaman tel yukarıdaydı asker aşağıya gelmiyordu. Biz hudutta o malı saklıyorduk Suriye’ye geri dönüyorduk. Diğer akşam gelip çıkıyorduk telden (Nusaybinli, erkek, 50 yaşında).

V.3.6. Kaçakçılıkta Sınır Muhafızları ve Gümrük Görevlilerinin Rolü

Sınırların kalınlaşmasının kaçakçılık üzerindeki önemli etkilerinden biri, devlet yetkililerini de işin içine dâhil etmiş olmasıdır. Sınırın sadece harita üzerinde yer alan çizgilerden çıkarılıp dikenli tellerle belirginleştirildiği 1928 yılından 1980’li yıllara dek kaçakçılık yerel insanlar için önemli bir geçim örüntüsü olmuştur. Sırt kaçakçıları, *rêzan*ların kılavuzluğunda özellikle büyük ve küçükbaş hayvan sürülerini karşıya geçirmiş, karşılığında ise dönemlere göre farklılık gösteren ve sadece bir insanın ya da hayvanın taşıyabileceği kadar yükü aynı mayınlı araziden geri dönmüştür. Bu geçişler esnasında dönemin askerine rüşvet verildiğine ilişkin çok sayıda hikâye vardır. Ancak, yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, rüşvetle sınır geçişleri daha çok bireysel düzeydedir (Özgen 2001: 79).

1980’li yıllarda ise sınır boyuna her 50 m.’de bir gözetleme kulelerinin yerleştirilmesi mayınlı arazinin geçilmesini daha da zorlaştırmıştır. Sınırın bu şekilde kalınlaşması, kaçakçılık için yapılacak geçişlerde devlet yetkilileri ile bir işbirliğini zorunlu kılmıştır. Schendel’in de (1993: 189) vurguladığı üzere, kaçakçılık devlet yetkilileri ile aktif bir işbirliği olmadan gerçekleştirilemez. Kuşkusuz bu işbirliği daha çok küçük ölçekli –sırt kaçakçılığı ve bavul ticareti- ticareti olumsuz etkilemiştir. Çünkü küçük ölçekli ticarete malın miktarı az olduğundan, kârı da sınırlı olacaktır. Bu durumda malın geçirilmesi için ödenecek miktar, kârın daha da azalması anlamına gelir. Dolayısıyla her iki durumda mümkün olduğunca farklı stratejiler geliştirerek risk almak zorunda kalacaktır.

Örneğin bavul ticaretinde mal, ya güvenlik güçlerinin göremeyeceği bir biçimde gizlenerek ya da geliştirilen sosyal ağlar kullanılarak geçirilir. Ancak daha önce yer verildiği gibi devletler, bavul ticareti aracılığıyla bireysel ihtiyaçlar için kapıdan kotalarla belirlenmiş mal geçişine izin verir. Devlet taviz vermek zorundadır, çünkü daha önce alınan çok sert önlemlerle kaçakçılığın önüne geçememiştir. Yukarıdaki bölümlerde de değinildiği gibi, devletler sınır bölgesinin geçirgenliğini azaltabilmek için kapıları kullanarak kendi kontrolünde bir mal akışına izin verir. Bu durum devletlerin, sınır insanlarıyla geçici bir uzlaşma sağlamaya çalıştığına işaret eder. Ancak yine de bu uzlaşmanın sınırları, yöneticilere bağlı olarak farklılık gösterir. Yine de kapı geçişlerinin iki devletin kontrolünde olduğunu ve her ikisinin aynı uzlaşmayı sağlamayacağını da belirtmek gerekir. Yapılan görüşmelerde kapının Suriye tarafı ile ilgili değerlendirmeler genelde Habur kapısı üzerinden yapılmıştır. Burada dikkati çeken nokta etnik kimliğe yapılan vurgudur:

Burada kaymakam pistir, izin vermiyor. Kapı kaymakamın elindedir zaten. Kaç tane kaymakam gelmiş, 5 sene önce bir kaymakam vardı burada. Mesela biz gidiyorduk 50 kilo şeker getiriyorduk, bir çuval. O çuvalın üstüne 10 kilo daha ekleyip ağzını kapatıyorduk. 60 kilo oluyordu. 7-8 kilo çay getiriyorduk. 6-8 karton sigara getiriyorduk. Mesela kumaş getiriyorduk, ne bilim ev için ne lazımsa getiriyorduk. Hatta ordan et getiriyorduk; et tazeydi tavuk eti, hemen orda kesiyorlardı biz de taze taze getiriyorduk. Buradakiler buzluktadır. Şimdiki bir-iki çay bırakıyor olmuyor yani. Tabi kaymakam tek başına yapmıyor, devlet yapıyor tabi. Burada Araplar da pistir. Mesela mal getiriyorduk, o Araplar bizden bazen 2 bin-4 bin Suriye parası alıyorlardı. Ama Habur'da Kürtler öyle yapmıyor. Habur çoktandır yani daha bu olaylar olmadan önce de Kürtlerin elindeydi. 15 yıldır Kürtlerin elindedir. O yüzden daha rahat. Kimi zaman göz yumabiliyor. Ufak tefek şeyleri görmezden gelebiliyor (Nusaybinli, erkek, 50 yaşında).

Bununla birlikte ne kadar mal geçirileceği kotalarla belirlenmiş olsa da, geçirilecek malın miktarı daha çok niteliğine ve gümrük çalışanlarının inisiyatifine bağlıdır. Kapıdan geçiş bu nedenle gümrük görevlileri ile kaçakçılar arasında bir müzakere alanıdır:

Nusaybin'e özel, Türkiye'de tek bu, sadece bizim kapımızda var polis. O da gümrükçüleri rahatsız etmelerinden dolayı, buranın insanından kaynaklı. Gümrükçüleri dövüyorlar, taşkınlık çıkartıyorlar, zorluk çıkartıyorlar. Adam mesela malını müsadere ediyor yani ambara alıyor adam taşkınlık

çıkartıyor, kalkıyor gümrükçüyü dövüyor. Veyahut da hiç beklemediğin bir durumda bakıyorsun tak adamı dövüyor, tutamıyorsun da ya da tuttuğun zaman iş işten geçmiş oluyor. O yüzden korumayı şu anda polis sağlıyor. Kaçakçılıktan değil de nasıl diyeyim insanların biraz yerine oturmamasından dolayı. Rahat durmuyor bizim insanımız. Mesela bugün kapı güzel diyelim muayeneciler hiçbir şey demiyor, eşya da getiriliyor. Tabi muayeneciler tembihliyor fazla eşya getirmeyin diye. Atıyorum 5 kilo çay, 5 karton sigara getirin diyorsun adama, bakıyorsun adam 50 kilo çay, 50 karton sigara getirmiş. Muayeneci bunu kabul etmeyince tartışma çıkıyor, iş kavgaya kadar varıyor. Hakaretler ediliyor, onu engellemek için de normalde muhafazalar var, muhafazalar başa çıkamadığı için, personel sayısı az olduğu için polisler var (Nusaybinli, Arap, 27 yaşında).

O memurun inisiyatifine kalmış. İçi rahat etmiyorsa arabanın sağını solunu söker. Zula diye tabir ettikleri yerler var, her arabada mevcuttur zaten sonradan yapıma olmasa bile her arabada bişeyler koyacak bir boşluk vardır mutlaka (Nusaybinli, erkek, 30'lu yaşlarda).

Devlet yetkilileri ile işbirliği, söz konusu büyük ölçekli kaçakçılık olduğunda hem kaçakçılar hem de işbirliğini kabul eden görevliler için anlamlı olmaktadır. İki grup arasında işbirliğinin olabilmesi için elde edilecek kârın her iki taraf için de tatmin edici olması gerekir. Zira kaçakçılık sınır bölgelerinde yaşayan insanları içerir ve kâr oranına bağlı olarak, genellikle devlet görevlilerinden oluşan yerel olmayan insanlar da dâhil olur (Baud ve Schendel 1997: 231). Ne var ki “devletin yerli kurumlarıyla, sınır muhafızları ve gümrük görevlileri arasındaki ilişki, zorunlu olarak çelişkili bir ilişkidir. Bir taraftan bu görevlilerin bir güç olarak sınırdaki varlığına kızılırken, diğer taraftan sınır ötesi trafiğin sürmesi için bu görevlilere iyi niyet beslemek gerekmektedir” (Donnan ve Wilson 2002: 182):

İnsanlar çünkü her türlü dalavereyi yapabiliyorlar. Mesela geliyorlar diyor ya işte benim malımı yakalama sana istediğini vereyim. Arabasının anahtarını bırakan adam biliyorum. Son model, 150 milyarlık arabasının anahtarını şöyle masaya bırakıp da giden adam biliyorum. Bizim işimizde yağcılıkta sınır yok. Yeni bir amir geldiyse, yeni bir memur geldiyse bütün yalakalık yapılır. Hele kaçakçılarsa bütün yalakalık yapılır. Abi başım gözüm üstüne, abi ne istersen her şey yapılır. Ama o abi dediği insan bir kilo çayını ambara atsın kıyamet kopar. Abi bu sefer olur düşman. Kaçakçılık yapanlar tabi ki biliniyor. Ya işte işi gücü olmayan insanlar. Katrilyonları olup da yine Suriye'ye gidip de gelirken illaki bir kilo çay getiren adamlar da var. Aşağıda alacak 10 milyona çayın kilosunu, buraya gelecek mesela buradan alacak 12 milyona. 2 milyon için, işte hiç değmez ne o azarı iştirim ne de geçiririm (Nusaybinli, erkek, 30'lu yaşlarda).

Büyük ölçekli kaçakçılık, ya kapıdan ya da sınırdaki diğer geçiş güzergâhları kullanılarak yapılmaktadır. Kapıdan geçişler için gümrük görevlileri ile sınırdan geçiş için ise askerle işbirliği yapılmaktadır:

Büyük kaçaklar askerler yardımıyla olur tabii ki. Mesela bazı askerler var hudutta nöbet tutan. Adama diyor bana 350 bin dolar ver, gel 2 saat boyunca ne geçirirsen geçir; insan mı geçirir, sigara mı geçirir ne geçiriyorsan geçir. Normal asker yapıyor bunu. Tabii ki, hayatı kararan da oldu. 4 ay önce mesela bir operasyon yapıldı, 26 kişiyi gözaltına aldılar. Kimse tutuklanmadı daha. İnsan kaçaklığı yapılırken operasyon yaptılar, insanları da yakaladılar (Nusaybinli Arap, erkek, 27 yaşında).

2004 yılının Aralık ayında Qamişlo ile Nusaybin arasında hortumla yapılan mazot kaçakçılığı, sınır muhafazalarının kaçakçılıktaki rolünü gösteren bir başka örnektir. Kaçakçılar, Suriye’ye doğru akan Çağçağ Deresinin altından bir hortumu askeri bölgeyi de aşarak Qamişlo tarafına yollamıştır. Böylece hortumun bir ucu Qamişlo’da kalırken diğer ucu ise tel örgülere yaklaşık 70 m. mesafede yer alan Çırçır fabrikasına uzatılmıştır. Hortum sınır muhafazalar tarafından tesadüfen bulununca olay açığa çıkmıştır. Yapılan resmi açıklamada “geçmiş olan bir olay olmadığı”¹⁰⁶ belirtilmiş olsa da, Nusaybinliler mazot kaçakçılığının yapıldığını aktarmıştır:

Onlara bulaşan askeriye de birkaç kişiyi tutukladılar. Bir asker intihar etti o dönemde. Sol şakağından G3’le kendini nasıl vurmuşsa! O olay zaten hortumun yerinden çıkmasıyla ortaya çıktı, yoksa bulunamazdı, imkânı yoktu. Adam Suriye’de mesela villa kiralamış, havuzlu villa. Villanın havuzuna mazotu boşaltıyor, hidrofor motorunu çalıştırıyor. Burada çırçır pres fabrikası var köprü başını geçtikten sonra, sol tarafta. Tankerler oraya giriyor, hemen dolduruyorlar çıkıyorlar. İnsanlarımız da hiç uyanmıyor yav kardeşim burası çırçır pres fabrikası buraya kamyonun girmesi gerekirken tankerin ne işi var (Nusaybinli, erkek, 30’lu yaşlarda).

Öta yandan kapılar insan, mal ve araç olmak üzere üç geçişi organize eder. Bu üç grubun her birisiyle ilgili kısımların görevleri birbirinden farklıdır. (Özgen 2001: 72). Nusaybin Gümrük Kapısı’nda sınır muhafazalar adli kolluk, narkotik ve istihbarat ile saha devriyelerinden oluşmaktadır. Ayrıca muayene müdürü ile birlikte çalışması için bölge amiri ve kısım amiri tarafından her gün görevlendirilen muhafazalar bulunmaktadır. Bu muhafazalardan örneğin biri araç kaydı için araç girişinde, bir diğeri

¹⁰⁶ sabah.com.tr

ise muayene kısmında çalışmaktadır. Sınır güvenliğini her ne kadar muhafazalar sağlıyor olsa da, sadece Nusaybin kapısında, pasaport polisinin dışında, polis bulunduğu da belirtilmektedir:

Var mı böyle bir şey mesela kamyonun Türkiye'ye girişini boş gösteriyorlar. Ama kamyon ful dolu, ne ararsan var, içinde bir ben yokum. O muayenecinin elinde. Muayeneci alıp kaşeyi basarsa o iş bitmiştir. Yani gördüm, onaylıyorum demek kaşeyi basması. İllaki ya bir maddi ya da bir manevî çıkarının olması gerek. Ya can korkusudur ya da para hırsıdır. Bu ikisinden birsidir. Nusaybin gümrüğünün ambarından helikopter çıktı. Zamanında ambara atılmış, helikopter. Zamanında çok şeyler oldu bu kapıda. Adamın treni düdüklü tencere diye kapıdan geçirdiği oldu. O memura kalmış artık orasını bilemeyiz biz (Nusaybinli, Arap, erkek, 27 yaşında).

Bununla birlikte devlet yetkilileri ile anlaşmalı geçişler, kaçakçılığı meşrulaştırır. Örneğin Hindistan-Bangladeş sınırında, sınır muhafazalar yasadışı ticarete göz ardı edilmeyecek önemde bir rol üstlenirler. Sınır muhafızları bölgede kimin kaçakçılık yaptığını bilirler. Bu nedenle kaçakçılar, mallarını güvenli bir biçimde sınırdan geçirmek için güvenlik güçleri ile anlaşır. Sınır bölgesi, yerel halk ile güvenlik güçleri arasında bölgelere ayrılır ve aralarında sözel olarak birer yıllık anlaşmalar sağlanır. Güvenlik güçlerinin alacağı pay oranı bu anlaşma ile sabitlenmiş olur. Buna ilaveten, sınır bölgesinde kaçakçılık yapan kadınlar da rüşvet vererek geçiş yaparlar. Sikder (2005: 441), kadınların, güvenlik güçlerine rüşvet vermesinin bu ticareti yasadışı olmaktan çıkarıp meşrulaştırdığını, başka bir deyişle bu paranın kaçakçılığı yasal hale dönüştürdüğünü belirttiklerini aktarır.

Ganj Nehri üzerinde karşıdan karşıya küçük tekneler çalıştıran kaçakçılara ilişkin çalışmasında Schendel (1993: 194-195), sınır muhafızlarının bölgenin insanından olup olmadığına bağlı olarak nehrin her iki yakasındaki sınır muhafızlarıyla kaçakçılar arasındaki ilişkilerin farklılık gösterdiğini belirtir. Sınır muhafızları kardan sabit bir pay almanın karşılığında ticaretin hiçbir engelle karşılaşmaksızın işlemlerini sağlar. Buna ilaveten sınır muhafızları kaçakçı liderinin yaratılması ve meşrulaştırılmasına katkıda bulunur. Örneğin, köy dışındaki askeri kampa yeni atanan bir komutan bölgedeki kaçakçı liderini alacağı payı müzakere etmek üzere çağırmıştır. Schendel, ayrıca sınır muhafızlarını daha bağımlı bir grup olarak tanımlar. Zira kaçakçılık, sınır güvenlik

personelini ulusal çıkarlardan çok, bireysel çıkarlar için motive edicidir. Bu nedenle Ganj Nehri üzerindeki kaçakçılık, devletin sınır bölgelerindeki sınırlı otoritesini gözler önüne serer. Bunu da devletin kendi hizmetkârlarının, hatta onu korumakla görevlendirilmiş olanların, devlete ne denli az sadakat beslediklerini sınayarak yapar.

Nusaybin’de de büyük ölçekli kaçakçılık yapan kaçakçılar ile sınır güvenliğinden sorumlu askerler arasında bu örneklerle oldukça benzer çok sayıda hikâye anlatılır. “*Burada askerlik yapıp da zengin olmadan ayrılan yoktur*” görüşü yaygın bir kanıyı oluşturur. Bu bağlamda özellikle aktarılan iki örnek olay, devlet görevlilerinin Nusaybin’de kaçakçılığı nasıl meşrulaştırdığını ya da meşru kabul etmek zorunda kaldığını gözler önüne serer:

O astsubaydı, onu görevden attılar, gitti dükkân açtı burada. Kaçakçılık yaptığı için atmışlar. Millete çok çektiymiş, kendisinden habersiz kaçak yapanlara zulüm etmiş, ihbar etmişler onlar da. Adam Kürtçe’yi öğrenmiş (Nusaybinli, erkek, 60’lı yaşlarda).

Bizim Emniyet Müfettişi buraya geldi. O zaman bir mahalle bekçisi vardı. Öyle elbisesi, tabancası, kemeri tam. Otele müfettişin yanına gitti. Bilmiyormuş müfettiş olduğunu tabi. Müfettiş, bekçiye sormuş demiş, “sizin bu Nusaybin’de kaçakçılık oluyor mu, olmuyor mu? Durum nedir?” Demiş o da “kaçakçılık da oluyor, pazarlık da oluyor; her şey oluyor.” “Peki” demiş, “bunlar olurken bişey yapmıyor musunuz?” “Efendim bişey yapmıyoruz, cebimize 3-5 kuruş koyuyorlar, biz de görmezden geliyoruz, geçiriyoruz” Hâlbuki onun amiridir, otel sahibi gelmiş bekçinin ayağına basmış. Kürtçe demiş “senin amirindir ne yapıyorsun.” Sonunda anlamış bekçi, anlayınca esas duruşa falan geçmiş. Müdür demiş otel sahibine, “Mehmet efendi bırak bırak, bekçi doğruyu söylüyor, serbesttir serbesttir boş ver” (Nusaybinli, erkek, 70 yaşında).

Yerel insanların ekonomik faaliyetlerinin devlete meydan okuması¹⁰⁷ (Donnan ve Wilson 2002: 184) ve bu yolla sınırlarını aşındırması, devletin kendi çalışanlarına

¹⁰⁷ Yapılan görüşmelerde de kaçakçılık çoğu zaman bir “meydan okuma” olarak değerlendirilmiştir. Örneğin, “Abimin kayınpederi var adamın işi sürekli kaçakçılık. Adam eski kaçakçılardan. Eskiden kaçakçılıkta adam canını ortaya koyuyormuş. Adam hayvan götürüp getiriyor Suriye’ye. Adam anlatıyor işte, köylerden götürüp getiriyor, kapıdan değil. Bu kaçakçılık falan değil, adam resmen göz göre göre götürüyor. 100-150 tane hayvan götürüyormuş. Adam diyor asker beni gördü diyordu ya bu hayvanları götürme bak seni vururuz falan. Ben diyordum elinizden ne geliyorsa yapın. Askere resmen meydan okumuş. Ondan sonra hayvanları götürmüş belli bir yere kadar götürüyormuş ordan da onu karşılayıp teslim alıyorlarmış (Nusaybinli, erkek, 27 yaşında).

ilişkin çeşitli önlemler almasıyla da sonuçlanır. Kaçakçılar ile sınır muhafazalar ve gümrük görevlileri arasındaki işbirliğini engellemek üzere çeşitli önlemler alınmıştır:

Kaçakçılıkta kimse sigara, çay gibi ıvırın zıvırın üzerinde durmaz. Yüklü miktarda elektronik eşya daha önemlidir. Çünkü bunu yakalayacak olan istihbarat elemanı, gümrük muhafaza elemanları olsun en büyük terfiyi ondan alıyorlar. Atıyorum bir gümrük muhafaza memuru yüklü miktarda bir eroin yakaladığı zaman yüklü miktarda prim veriliyor, çalışan memurlar da bu işe yönelmesin diye (Nusaybinli Arap, erkek, 27 yaşında).

V.3.7. Kaçak Mallar

*Wekî alavên maqyajê û cilûbergên xweshik ji Qamishlî hatin,
yên nebedew jî xweshik dibûn*

(Makyaj malzemesi, güzel kıyafetler Qamişlo'dan gelince
en çirkinler bile güzel olurdu.)

Nusaybin'de kaçak mallara ilişkin ilk göze çarpan şeylerden biri piyasada bulunan tüm ürünlerin "kaçak" ve "Türk malı" olmak üzere iki kategori biçiminde sınıflandırılmış olmasıdır. Ancak "Türk malı" olarak isimlendirilen kategorideki ürünlere nadiren rastlanır. Kaçak mallar ise gündelik hayatın o kadar bir parçası olmuştur ki, çoğu belirli bir tüketim alışkanlığı yaratmıştır. Örneğin kaçak dışında çay, sigara içilememektedir. Mallar genel olarak tüm dükkânlarda bulunmasına karşın, asıl satışa sunulduğu yer Kaçakçılar Çarşısı'dır. Özgen (2005: 115) kaçak malın pasaja girer girmez yasalaştığı, ancak pasaj dışında jandarma tarafından yakalandığı belirtir. Devlet perspektivinden yasadışı olarak kabul gören kaçak malın, Kaçakçılar Çarşısı'nda satışa sunulması ve bu ismin rahatça kullanılıp yerleşmesi, Çarşı'nın sadece yereller arasında değil, devlet açısından da meşruiyetinin kabul edildiğini gösterir. Bu örnek devletin, sınır bölgelerinde yaşayan insanlarla kimi zaman uzlaştığının bir örneği olarak değerlendirilebilir:

Nusaybin, şimdi kaçakçılık anlamında şöyle kaçakçılık, her şey kaçak. Yani bir yaşam biçimi olmuş artık. Neredeyse resmiyete bile dökülmüş, kaçak hala bir yaşam tarzı. Sonuçta yine ordan eşyalar alınıyor; hani giyimden tut

çaya kadar, içecek, kullanılan mutfak malzemelerinin hepsi ordan geliyor. İç piyasayla bir ilişkimiz yok, biz çok vergi veren bir millet değiliz.

Bizim bir arkadaş gelmişti, burada ücretli öğretmenlik yapacaktı. Viranşehir'den geldi babasıyla beraber. İşte geziyoruz, dedim “burası Kaçakçılar Çarşısı.” Bana bakıp gülüyorlar. Dedim “noldu?” Dediler “ne dedin sen?” Dedim “burası Kaçakçılar Çarşısı.” Gülüyorlar. Düşün, ismini bile Kaçakçılar Çarşısı koymuşuz, o kadar resmileştirmişiz (meşrulaştırma anlamında) kaçağı yani (Nusaybinli, erkek, 30’lu yaşlarda).

Kaçakçılar Çarşısı, hemen hemen tüm ürünlerin bulunduğu ve içinde pasajların yer aldığı büyükçe bir çarşıdır. Sınıra yakın olan Çarşı, sınır kapısına giden koridor üzerinde yer alır. Çarşıda bulunan dükkânların bir kısmı eski kaçakçılara, bir kısmı da nüfuzlu ailelere aittir.¹⁰⁸

Kaçakçılar Çarşısı 30-40 yıldır var. Şimdi Antep’te de Kaçakçılar Çarşısı var, Maraş’ta da var, İstanbul’da bile var. Eskiden çarşı yoktu. Orası hep evdi, böyle kerpiçten evler vardı. Sonra onları yıktılar yerine beton dükkânlar yaptılar. Çok eski değil yani çarşı. Önce tek tük dükkân yaptılar, sonra kaçakçılar çarşısı oldu. (Nusaybinli, erkek, 70 yaşında).

Özgen (2001: 75), devletin gümrük kanunlarında gümrüğün esas geçiş noktaları olduğu iddiasında olduğunu belirtir. Bu anlayış izleğinde, gümrükle ilgili herhangi bir şeyin sadece hava, deniz ve karayolu kapılarından birinden geçeceği varsayılır. Ancak Pasajlar (kaçakçı pasajları) ile gümrüksüz ve vergisiz ticaretin yapılmasını mümkün kılan Serbest Bölgeler bu varsayımı bozar. Son zamanlarda Serbest Bölge rejimine ilişkin düzenlemeler Gümrük Kanunu kapsamına alınmış olmasına karşın, Kaçakçı Pasajlarıyla ilgili herhangi bir hüküm bulunmaz. Hatta bu pasajlar hiç olmamış gibidir. Günümüzde de Kaçakçılar Çarşısında yer alan kaçak ürünler herhangi bir denetime tabi olmaksızın rahatça satılabilmektedir.

Bununla birlikte sınırdan geçirilen mallar daha önce belirtildiği gibi, dönem dönem farklılık gösterir. Yeni sınırlarla birlikte ilk etapta gereksinim duyulan malların karşılıklı mübadelesi söz konusudur. İzleyen dönemlerde yaşadıkları ülkede bulunmayan ya da az bulunan ve kâr sağlayan malların akışı gerçekleşmiştir. Esasında sınırdan geçirilen malların dönemsel olarak farklılık göstermesinin temel nedeni, diğer bölgelerin aksine

¹⁰⁸ Benzer biçimde aynı dönemde Kilis ve Gaziantep’te de kaçak malın satıldığı pasajlar bulunur ve pasajdaki dükkânların sahipleri kasaba eşrafı ve yerli ailelerdir (Özgen 2005:115).

sınır ekonomisinin iki ekonomik sisteme birden bağlı olmasıdır. Çünkü bir devletin ekonomik politikası, sınırın bir tarafında belirli mal ve hizmetlerin kıt ya da bol bulunmasına neden olabilir. Ayrıca farklı ulusal vergiler keskin fiyat farklılıklarına neden olarak mevcut ticareti ya tersine çevirir ya da yoğunlaşmasını sağlayabilir (Baud ve Schendel 1997: 229-230). Örneğin Türkiye-Suriye arasında dönemlere göre akışı gerçekleşen ürünler şöyle sıralanabilir (Özgen 2001):

Dönem	1928-54	1952/4-75	1975-84 ¹⁰⁹	1985-92
Getirilen mallar	Gaz, tuz, sigara kâğıdı, ampul, lamba fitili, kâğıt	Elektrikli eşya, Hazır erkek takım elbisesi, lamba, İngiliz kumaşı, pil, termos, pyrex (ısıya dayanıklı cam), porselen, altın saat vb.	Lüks elektronik eşya, pahalı parfümler, makyaj malzemesi, lüks mutfak eşyası, yedek makine parçaları vb.	Mazot ve benzin, Kırmızı et
Götürülen	Tütün, palamut, Pekmez, kesilmiş ve işlenmiş ağaç	Koyun ve büyükbaş hayvan	Genelde boş gidilmekte ya da tütün götürülmekte	-

Görüldüğü üzere dönemlere göre değişen kaçak mallar, gündelik yaşamdaki temel gereksinim mallarından kar amaçlı olanlara doğru değişmiştir. Ancak tabloda yer alan her bir ürün dönemin başat olan ürünün gösterir. Ancak Martinez'in (akt. Eilenberg&Wadley 2009: 62) belirttiği gibi sınır bölgeleri arasındaki ilişki, simbiyotik

¹⁰⁹ 1975-1984 yılları arasında Nusaybin'in adı silah kaçakçılığıyla da anılmaya başlamıştır (Özgen 2005: 115). Örneğin 24.04.1974 tarihli Milliyet Gazetesinde Nusaybin hudut kapısından Türkiye'ye girmek isteyen Lübnanlı turist Raif Muhammed El Zenati'nin otomobilinde 250.000 lira değerinde otomatik iki sten tabanca ile 5.500 mermi, 5 dolu şarjör bulunduğu aktarılır. Yine aynı gazetede 14.11.1979 tarihli bir haberde ise Karadeniz kıyısında İğneada ile Amasra arasındaki bölge, Güneydoğu Anadolu'da ise Nusaybin çevresi ile Suriye sınırının Türkiye'ye en çok silah sokulan bölgeler olduğu belirtilmektedir.

bir ilişkidir. Bu nedenle ihtiyaç duyulan çay, şeker, sigara, pirinç, sebze gibi temel tüketim maddeleri her zaman için sınırdan geçirilen ürünler arasında yer alır. Ayrıca alım gücü de günlük gereksinimler için Qamişlo'nun tercih edilmesinde etkilidir. Türk parasının Suriye parası karşısında daha yüksek değerde olması, sınırın Türkiye tarafı için cazip olmaktadır. Örneğin;

Kırmızı et 3-4 yıl önce, yani etin pahalı olduğu yıllarda, et pahalılaşması diyorlar et pahalılaşması bu sene değildir, bu 3-4 yıldır vardı ordan kırmızı et getiriyorlardı. Ama öyle tonlarla değil de, 100 kilo-200 kilo getiriyordu millet (Nusaybinli, erkek, 28 yaşında).

Öte yandan sınırın Türkiye tarafında bulunmayan çok sayıda ürünle kaçakçılık aracılığıyla tanışılmıştır. Bu ürünlerin ilk kez nasıl kullanıldığına ilişkin bir anlatı aşağıdaki gibidir:

Çok acı gördük, yaşadık. Ne diyeyim oluyordu işte. Yani millet eskiden gazyağı getiriyordu ya. Bizim yanımızda bir köy vardı. Benzin getirmişler. Onlar da bilmiyordu benzinin ne olduğunu. Ondan sonra eve getiriyorlar. Evvel mağara vardı. Ondan sonra iki teneke benzin, kokusundan da anlamıyorlar. Onlar diyor gazyağıdır. Ondan sonra taslarla birbirlerine pay ediyorlar. Şöyle ocaklar vardı açıkta, odun koyuyorlardı. Odunu alıyor şöyle bakıyor, yanında benzin var ya güm diyor. Evli 6 tane adam, karlılarıyla hepsi kül oldu (Nusaybinli, erkek, 70 yaşında).

Son olarak, daha önce yer verildiği gibi günümüzde sınır ticareti, neredeyse sadece bavul ticaretinden ibarettir. Bavul ticaretinde geçirmeye çalışılan mallar arasında şeker, çay, sigara ve benzerleri yer almaktadır. Çoğu kişi için gününbirlik geçirilen bu temel tüketim maddeleri tek geçim kaynağıdır. Ne var ki, yerel insanlar için geçim kaynağı olma özelliği kaçakçılığın yapıldığı devletler için “yıkıcı bir ekonomi” olma özelliği taşır. Zira kaçakçılığın devletler için bir anlamı da sınırdan geçirilen ürünlerden gümrük vergisi alamaması ya da ithalat yasağının delinmesidir.¹¹⁰ Bu bağlamda vergilerle ticari değeri yükseltilecek ürünler olan çay, şeker, sigara, altın, silah, döviz ve

¹¹⁰ TBMM Bütçe Komisyonunda görüşülen Gümrük Kanunu tasarısı ile hem kaçakçılık cezalarının artırılması hem de kaçakçıların teşhir edilmesi amaçlanmıştır. Buna göre tütün ve tütün mamulleri, alkollü içkiler, akaryakıt, uyuşturucu, silah ve mühimmat, elektronik eşya, canlı hayvan, et, çay, şeker, zeytin gibi gıda maddeleri ile diğer tüm kaçakçılık türleri ile ilgili mahkûmiyeti kesinleşenler Gümrük ve Ticaret Bakanlığınca kamuoyuna teşhir edilecektir (<http://www.olay53.com/haber/cay-kacakcileri-artik-aciklanacak-52247.htm>).

benzerlerinin sınırdan geçirilmesi devletlerin ekonomileri üzerinde olumsuz etkiye sahiptir.

Sigaranın özel durumu şöyle; çünkü tütün piyasa denetleme kurulunun baskısı var. Devletin elinde olduğu için onlar baskı yapıyor. Şu LM sigarasının kaçacağını getirdiğiniz zaman yakalanırsanız cezası var tekel ürünü olduğu için. Prestij diye bir marka var onu getirdiğiniz zaman sadece sigaranıza el koyulur. Ceza falan yemezsiniz çünkü Tekel'in değil. Ama sigara gider her türlü, dediğim gibi ceza alırsın ya da almazsın. En fazla getirdiğin mal imhaya gider. Tabi çok yüklü miktarda yine yasal işlem uygulanır, hiç şansı yok. Yüklü miktarı kapıdan geçiremez ama şöyle söyleyeyim mesela 600-700 tane yolcu gidip geliyor günde. Her biri bir karton sigara getirirse bu günde 700 karton sigara yapar. Bunu yıla vurduğunuz zaman inanılmaz rakamlara ulaşır. Rekabet Piyasası Kurulu ile Denetleme Kurulu bu işin çok üzerinde duruyor. Atıyorum mesela kaçakçılıkla adam Suriye'den çayı getiriyor 5 kiloluk poşetler içinde çay. Buradaki dükkânın birine satıyor. Dükkâncının elinde stikerlar var Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın onaylı stikerları. Onu üzerine yapıyor, faturasını kesiyor, malını gönderdi. Malı gitti, mal yerine ulaşıyor. Malı alan kişi faturayı alıyor paketliyor kargoyla tekrar buraya gönderiyor. Adam faturayı alıyor iptal yapıyor. Üzerini çiziyor iptal yapıyor. Vergi kaçırmak böyle bir şey. Hem kaçakla vergi kaçırıyor. Hem kaçakçılık yapıyorsun hem vergi kaçıryorsun. Düzenbazlık yapıyorlar. Gerçekten öyle bir firma, o firma gerçekten ithalat-ihracat yapan bir firma. O çayın ithalat-ihracatını da yapıyor. O çayı getiriyor gerçekten de ama ne kadar getiriyor; yılda mesela 1000 ton getiriyor ama 100000 ton da kaçığını satıyor.

Tabi bu kaçak mallar sadece Nusaybin'den girmiyor, Habur'dan da giriyor. Mesela Silopi'de atıyorum şu LM'nin kaçığını getirdiniz, free-shop'ta şu anda mesela 8 dolar LM. Adam onu Habur'dan getirdiği zaman Silopi'de satmaya kalktığı zaman 5 milyon karla satıyor atıyorum. Nusaybin'e geliyor 7-8 milyon karla satıyor. Adam bir de yüklü miktarda getiriyor. 5 kişi varsa yanında, her bir kişiden nerden baksan 10-15 karton sigara oluyor. 15 karton sigara 75 karton sigara. 5 liradan satsa bile yeter ona. Habur kapısı transit sınır kapısı olduğu için pek fazla normal araçlarla ilgilenilmez. Genellikle ithalat-ihracat şirketlerinin araçlarıyla ilgilenilir. Kamyonlarla ilgilenilir (Nusaybinli Arap, erkek, 27 yaşında).

Vergi kaybının en açık olduğu örneklerden birini mazot oluşturur. Örneğin PETDER'in açıklamasına göre sınır ticareti kapsamında yılda 2.1 milyon ton mazotun Türkiye'ye girişi söz konusudur. Bu rakam, 8.5 milyon ton olan tüketimin %25'ine tekabül etmektedir. Devletin vazgeçtiği vergi, fon ve ticaretten kaynaklanan vergi gelirleri getirilen mazot miktarındaki artışa bağlı olarak 1.5-2.5 milyon dolar civarındadır (Öztürk 2006: 118).

Buraya kadar yazılanları toparlayacak olursak Nusaybin ve Qamişlo arasındaki etnocoğrafi bağ, etnik ve akrabalık ağlar ile sınırın ekonomik fırsatlar sunan bir alan olması sınır ticaretinin sürdürülmesindeki ısrarın temel nedenleri olarak görülebilir. Ancak en önemli neden Qamişlo ve Nusaybin’de yaşayan Kürtlerin genel olarak ulus-devlet ekonomisine eklenememesi ve giderek yoksullaştırılmasıdır. Alinia’ya göre, (2004: 51) her ülkede Kürt direnişinin nedenleri ile Kürt kimliği farklı olmasına rağmen Irak, İran, Suriye ve Türkiye’deki Kürtlerin durumunu kapsamlı olarak belirleyen “eşitsiz merkez-çevre” ilişkisidir. Sosyo-ekonomik marjinalleşme kavramları içinde ifade edilen merkez-çevre ilişkisi, Entessar’a göre (akt. Alinia 2004: 51):

Daha geniş ölçekli toplumun bir etnik gruba karşı kültürel ve sosyo politik ayrımcılığı Joan Nagel’in eşitsiz merkez-çevre ilişkisi dediği şeydir. Bu ayrımcılık, Kürt etnik bilincinin payidar olma niteliğine katkıda bulunmuştur. Merkez ile Kürt bölgeleri çevrenin görece daha fazla karşı karşıya gelmesi ve Kürtlerin yaşadıkları sosyo-politik ve ekonomik eşitsizlikler, iç sömürgecilik denilen ve Frank Young’ın “tepkisel alt sistemler” dediği şeye yakın bir durumun doğmasına yol açtı.

Ulus-devlet, sınır, ekonomi, kimlik ve etnisite ilişkisini bu bağlamda Nusaybin Belediye Başkanı ile yapılan aşağıdaki görüşmeyle sonlandırmak uygun olacaktır:

İktisadi birliktelikleri de var aslında. Tarımla uğraşırlar, işte sınır ticaretinden beslenmeye çalışırlar. Ama sınırlar kapalı olduğu için o sınır kapıları yani tıpkı ben izin vermezsem buradan buraya geçemezsin diyen iktidar halka bir kilo çay hakkı verir ama kendi taraftarlarına hem de kendi inisiyatifiyle yasalarla da değil, çünkü yasal olarak “transit kapısı değilse ticaret yapamazlar” der, ama şimdi akşamları bakın depolar ordan geçer. İnisiyatifiyle kendi taraftarına sen ticaret yapabilirsin der ama halka yaptırmaz. Çünkü iktisadi ortaklık toplumların çok temel dayanaklarıdır. Hani iktisadi paylaşımlar, ticaret paylaşımı, özellikle onu kesmeye dönük; o iktisadi dayanışmanın olmaması için her türlü yasak konulur. Ve bu iktisadi bağ, aslında baskı gördükçe birbirine bağlılık da artıyor. Hani nerde inkâr ve baskı varsa o isyan vardır. Ama her ne kadar iktisadi ilişki sınırlandırılmaya çalışılsa da aradaki ilişkiyi engelleyemiyorlar. Bir biçimde mesela buradaki dükkânlar kapandığında burada bir tane market açık kalır sadece, onlar gidip Qamişlo’dan alışveriş yaparlar. Hani kepenk eylemi var gidip açtırmak istemiyorlar gizliden bile mesela tanıdığı vardır gidip içerden gizliden alışveriş yapmayı bile şey yapmıyor, gidip Qamişlo’dan alışveriş yapıyorlar. Bu toplum bu kadar da dayanışmacı. Burada bir tane market bile açık olsa, o bu toplumu tanımamıştır, gidip ondan alışveriş yapmam, diğer dükkânları da zaten açtırmam. Qamişlo’ya gider acil bir ihtiyaçları varsa mesela.

Belki istisna örnekler olabilir; öyle topluca gidip alışveriş yapmıyorlar tabii ki ama bu bir duyguyu ifade ediyor. Yani sen bunu yaparsan, ben de bunu

yaparım. Bu Qamişlo-Nusaybin aslında birbirinden hiç kopmamış iki ilçedir. İki dendiği için öyle diyorum ama genelde Kamişlo da Nusaybin olarak tarif ediliyor.

VI. BÖLÜM: EVLİLİK ve AKRABALIK

Evlilik dolayısıyla kurulan aile bir toplumdaki en önemli kurumsal yapılardan birini oluşturur. Toplumların kurumsal yapılarının şekillenmesi, sahip oldukları norm ve değerler çerçevesinde gelişir. Bu bağlamda evliliğin biçimi ve evlilikle ilgili uygulamalar bu norm ve değerler tarafından biçim kazanır. Altuntek'in de (2001: 20) belirttiği üzere bu kurallar toplumun “biz” ve “öteki” ayrımlarını nasıl kategorilendirdiğine, eş seçiminde bu ayrımların hangisini tercih ettiğine ve eşlerin evlendiklerinde nereye yerleşeceklerine kadar çok geniş bir alanda kendisini gösterir.

Daha önce yer verildiği gibi bir grubu diğer gruplardan ya da çoğunluktan ayırt etmede ve farklılığını belirlemedeki kritik unsurlardan biri evlilik yasağıdır (Aydın 1999: 55). Zira bir grubun gerek biyolojik olarak varlığını sürdürmesi, gerekse kimlik ve gruplarının sınırlarının korunması cinsiyetlerin toplumsal olarak belirlenen rollerini gerçekleştirmesine bağlıdır. Fenton'nun da (2001: 79) belirttiği gibi:

Etnisitenin sınırları genellikle cinsiyete bağlıdır ve etnik kimliğin belirlenmesinde cinsiyet atıflarına dayanılır; etnik kültürün büyük kısmı cinsellik, evlilik ve aileleriyle ilgili kurallar etrafında düzenlenmektedir ve gerçek bir üye bu rolleri hakkıyla oynayacaktır.

Bu bölüm iki temel eksen çerçevesinde ele alınacaktır: İlki hem ulusal sınırlar dâhilinde hem de ulus ötesi haline dönüşen ilişkilerde evlilikte “biz” ve “öteki” kategorilerinin nasıl oluşturulduğu ve değiştiğidir. Zira insanlar genelde “biz” olarak tanımladıkları, kendi toplumsal grupların içinden biriyle evlenmeyi tercih eder. Köy gibi küçük toplumsal, iktisadî ve siyasal birimler aynı soy grubuna (aşiret gibi) mensubiyetleri nedeniyle büyük ölçüde homojen bir nüfusa sahiptir. Bu tür küçük ölçekli toplumlarda genelde grup içine yönelen evlilik tercihleri, grubun “biz” düşüncesini korumaya olanak sağlar. Ne var ki, siyasal birim büyüdükçe grubun homojenliği giderek bozulmakta, bu da akrabalık ilişkileri ve evlilik tercihlerinde/biçimlerinde (akrabalık grubu dışına

yönelerek aynı etnik gruptan farklı bağlaşıklıklar kurma gibi) etkili olmaktadır. İkincisi ise 1921 tarihinde Nusaybin'in, Nusaybin ve Qamişlo olarak birbirinden ayrılmasının ardından farklı siyasal ve ekonomik sistemlere sahip iki toplum olarak inşa edilmesiyle birlikte akrabalık ve evlilik örüntülerindeki değişimdir.

VI.1. EVLİLİK YAŞI

Kadın ve erkeğin evlilik yaşı toplumsal ve sosyo-ekonomik yapıya bağlı olarak değişiklik gösterir. Evlilik yaşı, geleneksel toplumlarda oldukça düşük olmasına karşılık, toplumsal yapı karmaşıklaştıkça yükselmektedir. Sözgelimi Serpil Altuntek (1989: 61) Van'ın Özalp ilçesinde yaptığı çalışmada bir genç kızın ortalama 14-16 yaşları arasında evlendirildiğini, aksi durumda bir kusurunun bulunduğu düşünüldüğünü, erkeğin ise askerlikten sonra evlenmesinin uygun bulunduğunu aktarmaktadır. Benzer biçimde Heckmann (2002: 294) Hakkâri bölgesindeki kızların evlilik yaşının köylerde 13-22, kasabalarda 16 ile 23-24'e kadar yükselbildiğini, erkeklerin ise genellikle 18 yaşından önce, yani askere gitmeden evlendirilmeye çalışıldığını gözlemlemiştir.

Nusaybin kent merkezinde de evlilik örüntülerindeki önemli değişimlerden biri evlilik yaşına ilişkindir. Günümüzde hem kadın hem de erkek için evlilik yaşı geçmişle kıyaslandığında oldukça yükselmiştir. Dahası artık 30 yaşın üstünde olmasına karşın evlenmeyen kadınlar bulunmaktadır. Geleneksel normlara sahip olan bir topluma oranla bu yaş oldukça yüksektir. Bunun nedenlerini şöyle sıralamak mümkündür:

- *Kırsal çözüme ve kente göç*: Göç olgusu ya da demografik hareketler modern dünyaya içkin en belirgin özelliklerin başında yer alır. Bu dönemlerde insanlar yaşadıkları yerleri, bölgeleri terk ederek kimi zaman bireysel kimi zaman da kitlesel olarak kentlere yönelmişlerdir. Ancak bu demografik hareketlilik, göçe katılanların sadece coğrafi mekânlarında değil, aynı zamanda sosyo-kültürel yaşamlarında da değişimlerle sonuçlanmıştır. Daha önce yer verildiği üzere, Nusaybin'in günümüz Kürt nüfusu yerli olmamakla birlikte çoğu kırdan kente göç etmiştir. Bu göçün genel niteliği bireysel olmasından çok, tüm aile üyelerini kapsamasıdır

(yine de evlenerek bireysel göç edenlerin de bulunduğunu belirtmek gerekir).

Kırsal kesimde gündelik yaşamda kurulan tüm ilişkiler akraba olan kişiler arasında gerçekleşir. Dolayısıyla aileler akrabalık ilişkilerini pekiştirmek ya da ittifak kurmak istedikleri akraba ailelerle çocuklarını evlendirmek isterler. Bu istek, kız ya da erkeğin başka taliplerinin çıkmasına fırsat verilmeden gerçekleştirilmelidir. Sözgelimi beşik kertmesi olarak isimlendirilen, kız ve erkek çocuğu olan ailelerin çocuk sahibi olur olmaz başvurdukları bu çözüm rakiplerin oluşmasını engellemeye yöneliktir. Aynı zamanda akraba grubu içerisinde yer alan aileler birbirleri hakkında daha fazla bilgiye de –evlenecek yaşta kızı, oğlu olup olmadığı, evlilik yaşında olanların kişisel özellikleri, ailenin ekonomik durumu gibi- sahip olacaktırlar. Ancak tüm ailenin göçe katılması ve kırsal kesimle olan ilişkilerin giderek zayıflaması, akrabalar arasındaki evlilikleri azaltarak evlik yaşının yükselmesine neden olmaktadır. Buna ilaveten kentte yaşayan genç kız evlenerek köye gitmek istememektedir.

- *Kadınların kamusal alana dâhil olmaları*: Kadınların Nusaybin’de iş yaşamına katılımı mevsimlik işçilik ve dokuma tezgâhlarında çalışmakla başlamıştır. Hemen hemen her kadının mevsimlik işçi deneyimi¹¹¹ vardır ve çoğu kadın bu vesileyle Nusaybin dışına çıkabilmiştir.

Ayrıca ilçede çeşitli kurumların açtığı meslek edindirme kursları da kadın istihdamı konusunda önemlidir. Nusaybin’de Belediye’nin öncülüğünde kurulan Gülşilav Kadın Evi ve Eğitim Destek Evi¹¹² ile GAP kapsamındaki

¹¹¹ Qamişlo’dan Nusaybin’e gelin olarak gelen birçok kadın mevsimlik işçi olarak çalışmıştır. Yapılan görüşmelerde Suriyeli gelinler İlk kez Nusaybin’de çalıştıklarını ve para kazandıklarını belirtmişlerdir: “İlk kez burada çalıştım. Bir sene fındığa gitmiştim. Paramı kimseye vermedim, halı aldım o parayla (Qamişlolu, kadın, 22).”

¹¹² Ancak şunu da belirtmek gerekir ki ÇATOM ile Belediye kapsamında açılan kurslar farklılık göstermektedir. Yukarıda değinildiği gibi ÇATOM daha çok temel beceri ve meslek edindirme kursları açmaktadır. Belediye ise kadınlara yönelik kursların farklı amaçlarının bulunduğu, dolayısıyla farklı içeriğe sahip olduğunun altını çizmektedir. Belediye Başkanı ile yapılan görüşmede konuya ilişkin şu açıklama yapılmıştır: “Gülşilav’ı biz açtık. Biz şeye karşıyız; tabi kadın mücadelemiz böyle toplumsal rollere, kadına biçilen çalışmaları tasvip etmiyoruz; dikiş-nakış, çocuk bakımı bilmem ne eğitimleri kadına mevcut olan toplumsal rollerin mesleği olarak verilmeye çalışılır. Mesela ebru kursu, bilgisayar kursu gibi kurslar açıyoruz. Evet, alternatiftir; eğitim destekleri de alternatiftir mevcut eğitim sitemine. Devlet çocukları hep şöyle görür; işte çocuklar yeteneksizdir, kabiliyetleri yoktur, okulda onlara yetenek, kabiliyet öğretemeyiz. Biz şöyle düşünüyoruz bu çocuklar zaten yaşamdan edindikleri tecrübelerle kendi

ÇATOM¹¹³ kadınlara birçok alanda kurs vermektedir. Okuma-yazma, açık öğretim, İngilizce, bilgisayar gibi öğretime yönelik kursların yanı sıra dikiş-nakış, kuaförlük, ebru gibi temel beceri ve meslek edinme kursları bulunmaktadır. Kurslara katılımda kadın sayısının çok yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca bu kurslardan sertifika alan birçok kadın, mikro kredi kullanarak işyeri –özellikle terzi ve kuaför dükkânları- açmışlardır.

Buna ilaveten hizmet sektöründe –çeşitli mağazalarda tezgâhtarlık, ev temizliği, çocuk bakıcılığı gibi- ya da belediyede işçi olarak çalışan kadın sayısı da artmıştır.

- *Eğitim:* Kadın ya da erkeğin eğitim alması evlilik yaşını geciktiren önemli faktörlerden biridir. Eğitim özellikle erkeğin evlilik yaşı üzerinde etkilidir. Yanı sıra kadın ya da erkeğin yüksek eğitim alması tercihen kendisi gibi eğitim almış biriyle evlendirilme isteğini ortaya çıkarırken, bireysel olarak kişiye seçme hakkı tanımaktadır.¹¹⁴ Kadının çalışma hayatına katılması, evlilik yaşının yükselmesiyle sonuçlanmıştır.¹¹⁵ Kendi parasını kazanan kadınların çoğu, eş seçiminde daha titiz davranmakta ya da ailesinin seçimine karşı çıkabilmektedir.

---

zekâsıyla ve akıyla yetenekleri vardır onları orada gerçekleştirmesini istiyoruz. Hani ne istiyorsa yapsın. Ama kadınlar için biz toplumsal rol mesleklerini öğretmiyoruz. Kürtçe kursu da var Gülşilav'da. Daha çok bilgi edinme kursları amaçlıyoruz. Geçenlerde 15 kişi bilgisayar sertifikası aldı, şimdi yeni 18 öğrencisi var.”

¹¹³ GAP kapsamında kaymakamlığa bağlı bir kurum olan ÇATOM 2001 yılında kurulmuş. Gelir getirici 23 kurs açılmış; bilgisayar, kuaförlük, ahşap boyama, biçki-dikiş, okul öncesi ana sınıfı, gitar, bağlama, halk oyunları vb. Kurs öğretmenleri yerli halktan oluşuyor. Bu kurslar içerisinde en çok tercih edilenler okul öncesi eğitimi, bilgisayar ve kuaförlük; dolayısıyla en çok tercih edilen kurslar meslek edindirmeye yönelik olanlardan oluşuyor. Meslek edindirme kurslarının yanı sıra haftada ya da ayda bir kez olmak üzere sağlık eğitimine ilişkin konferanslar düzenleniyor. Katılımın oldukça yoğun olduğu belirtilmektedir.

¹¹⁴ Özbay da (akt. Heckman 2002: 295) kırsal bölgelerde, eğitimin kadınların evlenme yaşını yükselten önemli bir faktör olduğunu belirtir. Ayrıca şehre göç ve kırsal yerleşimlerde genç erkek sayısının yetersiz olması da evlilik yaşını etkileyen diğer faktörlerdir.

¹¹⁵ İş yaşamı dul kadınları ikinci bir evlilik yapma zorunluluğundan kurtarmış görünmektedir. Yapılan bir gözlem, Van'dan Nusaybin'e evlenerek gelmiş olan 30'lu yaşlardaki bir kadına ilişkindir. Birkaç yıl önce kocasını kaybeden kadının, 4 çocuğu vardır. Kocası öldükten sonra ailesi Van'a dönmesini istemiş olsa da kadın çocuklarını bırakamayacağını söyleyerek ailesine karşı çıkmış. Ailesi, kızlarına ve torunlarına erkeğin ailesinin baktığını biliyor. Oysaki kadın onların da maddi desteğini reddederek, kente bulunan memurların evlerine temizliğe giderek çocuklarına bakıyor. Kendi parasını kazandığı için kesinlikle ikinci bir evlilik yapmayı düşünmediğini, çocuklarına üvey baba istemediğini belirtiyor. Okuma-yazması olmayan kadın, boş zamanlarında yukarıda bahsi geçen kurslara giderek açık öğretimle ilkökul diploması almıştır. Çalışmanın yapıldığı esnada ortaokul derslerine hazırlanıyordu.

- *Başlık Parası ve düğün masrafları*: Nusaybin’de başlık parası “süt hakkı” ya da “çeyiz parası” olarak isimlendirilmektedir. Nusaybin’de düğün maliyeti ile başlık parasının –nakdi olan başlık miktarı 5-30 bin lira arasında değişmekte- yüksek olduğu ifade edilmiştir. Kızın kaçırılması durumunda ise kızın ailesi barışmak için bu miktarı daha da arttırabilmektedir.¹¹⁶ Buna ilaveten kızın ailesinin ekonomik statüsü başlık miktarını çok fazla etkilememektedir. Hatta kızın ailesinin varlıklı olması bu paraya ihtiyacı olmadığı anlamına geldiğinden; bu ailelerin başlık almaması gerektiğine yönelik bir düşünce hâkimdir.¹¹⁷ Bu düşünce başlık parasının kullanım alanıyla doğrudan ilintilidir. Zira başlık, kızın ailesinin kendi harcamaları için değil, kızı hazırlamak (çeyiz vb.) için kullanılmalıdır. Başlığın kullanım alanı bu şekilde idealleştirilirken, özellikle yüksek meblağdaki başlık çeyiz harcamalarını aşan bir meblağ olacaktır. Dolayısıyla başlık parasından kızın ailesinin de bir şekilde faydalandığı açıktır. Başlık parasının miktarı, bu uygulamaya ilişkin tutumları da belirlemektedir. Tüm maddi ağırlığın erkek evine yüklendiği evlilik hazırlığında, kızın çeyiz vb. ihtiyaçlarının karşılanması için verilen para gerekli görülmemekte, miktar amacını aştığında tepki gösterilmektedir. Nusaybin için yapılan evliliğin, akrabalar arasında olması durumunda başlık parasından vazgeçme ya da miktarını azaltma görülebilir. Böylesi bir durumda kız evi, oğulları varsa, onun evliliğinde yardım talebinde bulunmaktadır.

Öte yandan başlık parasını ve yüksek düğün giderlerini karşılayamayacak durumda olan Nusaybinli erkekler, başlık parasının ve düğün giderlerinin daha düşük ve Türkiye’nin Suriyeli kadınlar için daha cazip olması gibi sebeplerden ötürü kendilerine uygun eş adayını özellikle Suriye’den aramaktadır. Eş seçimi için Nusaybin dışına yönelme, evlenmemiş kadın ve erkek arasındaki demografik dengeyi bozmaktadır. Kadınlar bu durumu “Suriyeliler bize iyi koca bırakm(ıyor)adı” olarak yorumlarken, erkekler ise

¹¹⁶ Kız kaçırma ve başlık miktarına ilişkin bir örnek olay şöyledir: “Kızı iki kez istedik, vermediler. Kaçırdım ben de. Çocuğumuz oldu. Ben askere gidip geldim. Barışalım, dedik. Tam 30 milyarımı (bin lira) aldılar. Kızlarını düşünmüyorlar. O parayla iş kurardım kendime.”

¹¹⁷ Alan çalışması esnasında varlıklı bir ailenin kızı istenmişti. Kızın ailesi başlık istemediklerini belirtmiş olmasına karşın, 6 bin lira aldıklarına dair söylentiler vardı. İnsanlar arasında “zaten zengin, ihtiyacı yok ki o paraya. Kızının çeyizini kendisi hazırlayabilir” biçiminde yorumlar yapılıyordu.

“siz bu kadar masraflı olursanız böyle de evde kalırsınız” biçiminde değerlendirmektedir.¹¹⁸ Nusaybinli bir kadınla yapılan görüşmede evlilik giderleri şöyle aktarılmıştır:

Buradan bir kızı almak için diyorum ya 70 milyarın gider. Hesaplarsan o kadar çıkar; altınıydı, evin döşenmesiydi, düğünüydü, başlık parasıydı o kadar tutar işte. Hepsini birden istiyorlar. 4 bilezik, 1.5 metre zincir, set; Trabzon takımı olacak, Hint takımı olacak, en pahalı altınlar. Settir bunlar. İsim isim söylerler hangisini istiyorlarsa. Kız kardeşleri varsa onlara birer yüzük alacaksın. Yengesi varsa, yengesine alacaksın. Aile başlık parası isterse masraf daha da artıyor. Normalde kızı hazırlamak için anneye bir 3-4 milyar verirler, hani kız hazırlansın gelsin diye, çeyiz falan gibi şeyler. Ama çoğunlukla başlık parası da isteniyor. Durumu kötü olan bir insan belki kızı hazırlayamaz ama iyiyse o senin kızıdır kaç senedir sana bakıyordu zaten. Mesela geçen gün bir kız verdiler, çok zengindirler kızı hazırlamak için para almışlar onlar da. Diyorlar başlık parası almadık. Ama zaten o 4-5 milyar da başlık parasıdır. Gerçekten de genç kız çeyizsiz olmaz. Mutlaka olur. Varlıklı olan aileler mesela mutfak eşyasının hepsini alırlar kızlarına (Nusaybinli, kadın, 31).

Qamişlo’da ise evlilik yaşı değişmekle birlikte, evlilik yaşını belirleyen en önemli unsur ailenin sosyo-ekonomik durumudur. Yoksulluk, kızların küçük yaşta evlendirilmesi ile yakından ilişkilidir. Yoksul aileler kızlarını 15-18 yaş arasında evlendirirken, varlıklı ailelerde ise yaş yükselebilmektedir. Bu yaş aralığını geçen kızın, evde kalmış olarak kabul edilip edilmemesi yine ailesinin ekonomik durumuna bağlı olarak değişmektedir. Ailenin varlıklı olması durumunda kızın bu yaş aralığını ne kadar geçtiği önemsenmez, çünkü “babası zengin olan kız kaç yaşına gelirse gelsin evde kalmaz” diye düşünülmektedir. Ayrıca Nusaybin ile kıyaslandığında, eğitim olanaklarından yararlanma oranı daha yüksek olsa da- Qamişlo’da kadının ücretli işlerde istihdam oranı yok denecek kadar azdır:

---

¹¹⁸ Benzer bir örnek Avustralyalı erkeklerin eş tercihlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Avustralyalı kadınların bitmek tükenmek bilmeyen talepleri ve sadakatsizlikleri, erkeklerin evlenmek için Asyalı kadınları tercih etmesine neden olmuştur (Robinson 1996: 56). Chia-wen Lu (2005: 280) ise Tayvanlı erkeklerin yerel kadınlarla evlenmesi zor olduğundan Asya’nın başka ülkelerinden eş arayışına girdiklerini belirtir. Çünkü der, Tayvan’da özellikle düşük eğitilmiş ve yaşı geçkin olan erkeklerin yerel kadınlarla evlenmesi oldukça zordur.

Orda çalışmamıza izin vermiyorlardı. İş vardı ama Kürtler kadınlara izin vermiyordu. Ordaki erkekler, kadınların çalışmasını istemezler. Mesela biz dedik, kızlar da çalışalım bir tane ev yapalım. Erkek kardeşlerim izin vermedi. Sadece ailenin erkekleri çalışabiliyor. Mesela ailenin maddi durumu kötü olsa bile kızların çalışmasına izin vermiyorlar. Benim ailem özellikle kızlar çalışmaz diyordu. Ağabeylerim diyordu, biz ne iş olursa olsun yaparız, çalışırız, ekmeğimizi getiririz; yeter ki siz evinizde oturun. Buraya geldikten sonra da çalıştırmadılar. Biz çalışıyoruz yeter diyordu (Qamişolu, kadın, 28).

Qamişlo'da başlık parasının miktarı Nusaybin ile kıyaslandığında daha makul görünmektedir. Kızın ailesi başlık parasını alır almaz dini nikâhın yapılmasına izin vermektedir. Çünkü başlık parası evlilik anlaşmasının kesinleştiğini göstermektedir. Buna ilaveten paranın tasarrufu kızın ailesinin inisiyatifine bağlıdır. Ancak geleneksel uygulamalara göre bu para kızın düğüne hazırlanması için kullanılmalıdır. Evlilik sözleşmesi pazarlığında önemli olan takılar ve yeni kurulacak evin beyaz eşya gibi gereksinimleri Nusaybin'den farklı olarak, kızın ailesi tarafından başlık parası ile karşılanmaktadır. Nusaybin'de ise maddi durumu kötü olan aile, bu parayı sadece kızın çeyizi için kullanabilmektedir.

VI.2. EVLİLİK BİÇİMLERİ: ENDOGAMİDEN EGZOGAMİYE

Evlilik biçimleri ile yerel grupların akrabalık kompozisyonu ve siyasal örgütlenme tipleri arasında önemli bir ilişki bulunur. Sözelimi aşiret biçimindeki örgütlenmeler babasoylu bir dayanışmaya sahiptir. Bu siyasal birime üye olmak bireyin kendi babasoyluluğuna dayanırken, bireyin sahip olduğu prestij ise büyük olan sülale grubunun belli kollarına üye olmakla ilişkilidir. Buna karşın aşiret köylerinin statü sistemleri, aşiret biçiminde örgütlenmemiş köyler ile kıyaslandığında oldukça karmaşıktır (Barth 2001a: 89).

Öncelikle aşiretli toplumlarda soy zincirinin erkek üzerinden yükselmesi, bu toplumlarda görülen evlilik biçimlerinin oluşmasında temel faktördür. Bu yapının gereği olarak evlilikler endogamiktir; yani temel tercih soy içinden kız alıp- vermeye yöneliktir. Ne var ki, evlilikler genelde toplumsal eşitler arasında ve her sülale kolunun

statüsünü muhafaza etmek, hatta yükseltmek eğiliminde olduğundan kimse kendisinden daha düşük statüde biriyle evlenmeyi tercih etmez. Örneğin aşiret liderleri gibi aşiret örgütlenmesinde önemli bir statüye sahip olan kişiler ile aynı aşirete bağlı daha düşük statülü sülale grupların arasındaki evlilikler istisnai bir durumdur. Başka bir deyişle hipergamik evliliklerin tercih oranı, hipogami evliliklerine oranla daha yüksektir. Barth (2001a: 89) böylesi bir durumda en mantıklı çözümün akraba evliliği olduğunu; hatta en belirgin statü eşitliğinin erkek kardeşlerin çocukları arasında olduğu için de amcakızının en çok tercih edilen kişi olduğunu belirtir.¹¹⁹

Bu çalışmada ele alınan Nusaybin ve Qamişlo Kürtlerinin büyük bölümü bir aşiret kimliğine sahiptir. Dolayısıyla geçmişteki evlilik örüntüleri yukarıda açıklandığı üzere yerel akrabalık kompozisyonu ile aşiret örgütlenmesi tarafından şekillenmiştir. Ancak günümüzde farklı birer sınır kenti olan Nusaybin ve Qamişlo nüfusunun büyük çoğunluğunu Kürtler oluşturuyor olsa da, her iki yerleşim birimi demografik açıdan homojen değildir. Çünkü ulus-devlet sınırlarının çizilmesinden önce etnik haritasını Hıristiyan ve Arap nüfusunun oluşturduğu Nusaybin'in etnik çehresi kırsaldan merkeze göçlerle değişmiştir. Dolayısıyla Nusaybin'in Kürt nüfusu kırsaldan merkeze göçle oluşan bir nüfustur. Göç eden aşiretli nüfus kendi sülale grubundaki akrabalık ilişkilerini korumakla birlikte, geniş bir ilişki ağı olan aşiretlerden kopmuşlardır. Nusaybin'in, Nusaybin ve Qamişlo olarak ikiye bölünmesinden sonra da göçler devam etmiştir. Ancak bu kez Qamişlo, Nusaybin'den farklı olarak sadece Nusaybin'in kırsal kesiminden değil, Mardin'in diğer ilçeleri, Şırnak, Bitlis gibi illerden göç almıştır. Bu göçlerle birlikte Kürt nüfus hem farklı etnik kimlikten bireylerle hem de farklı coğrafyalardan gelen Kürtlerle ilişki kurmaya başlamıştır. Böylece aşiret kimliklerinin yerini etnik kimlikler almıştır.

Toplumsal yapısı aşiret örgütlenmesinden bu bağların çözüldüğü ilişkiler ağına doğru evrilen Nusaybin'in evlilik örüntülerinde en yaygın evlilik biçiminin hâlâ akraba evliliği olduğu görülmektedir. Ancak evlenme yaşında olan Nusaybinli genç kadınlarla yapılan görüşmelerde evlenmek istedikleri kişileri memurlar, akrabalar ve Nusaybinliler olarak sıralamışlardır. Aynı sıralama çoğu aile için de geçerlidir. Mesleği memur olan biriyle

¹¹⁹ Toplumsal eşitler arasındaki evlenme gereksinimi akraba evliliğinin nedenlerinden yalnızca birini oluşturur. Ayrıca akrabalar arasındaki siyasal dayanışma gereksinimi de akraba evliliğini teşvik eder (Barth 2001a: 89-90).

evlilik yap(ıl)ma(sı) isteği kişinin toplumsal konumunu belirleyen kriterlerin değişmesiyle yakından ilişkilidir. Barth'ın (2001a: 91) vurguladığı üzere aşiretli olmayan toplumlarda malvarlığının önemli olması evliliklerin daha çok ekonomik çıkarlara hizmet eden bir şekilde düzenlemesine neden olur. Kızını kendi sülale kolunun dışından biriyle evlendiren kişi ya yüksek bir başlık almaya ya da aynı yerleşim birimi içerisindeki başka bir aile ile akrabalık bağı kurmaya çalışır. Böylece amcakızı evlilikleri azalırken, evlilik üzerinden kurulmuş ilişkilerin endogamik cemaat içindeki önemi artar.

Kadın için memur bir erkek ile yapılacak evlilik, ekonomik “güvence” anlamına gelmektedir. Nusaybinli erkeklerin genellikle kaçakçılık –buna dayalı yapılan ticaret-veya hizmet sektöründe çalıştıkları ve iş güvencelerinin olmadığı göz önüne alınırsa, bu istek anlamlı olmaktadır. Bu nedenle aşiret sistemi içerisinde ölçüt olan akrabalık bağıyla ilişkili eşit statü evliliklerinin yerini daha yüksek statüden biriyle evliliği öngören ekonomik çıkarlar almıştır.

Buradakiler memur istiyor. Eğer memur değilsen burada diyorlar “bu fakirdir, hiç bir şeyi yoktur.” Ee memur dediğin tek maaşı var, evi kiradır. “Olsun” diyorlar, “memurdur, öğretmendir, kadrosu vardır. Akraba olsun olmasın, yeter ki kadrosu varsa tamam (Nusaybinli, kadın, 27yaşında).

Ne var ki, memurla evlilik ekonomik olarak “güvence” anlamına gelse de aynı zamanda riskli bir evlilik olarak değerlendirilmekte ve bu bağlamda akraba evliliği tercih edilmektedir. Dolayısıyla akraba evliliğinin temel nedenini “güven” kavramıyla özetlemek mümkün görünmektedir. Altuntek soy içi evliliğini incelerken “yabancı” ve “güven” kavramları üzerinde durur. Altuntek'in (1989: 87) belirttiğine göre, yöre (Van) insanı doğrudan ilişkiler geliştirmede, dolayısıyla anlayıp tanımlamadığı kişileri yabancı olarak kabul eder ve onlara karşı bir güven duygusu geliştirmezler. Buna karşın akrabalarla olan yoğun ilişkiler aynı zamanda “güven” duygusunu pekiştirir. Bu anlamda akraba evliliği aracılığıyla erkeğin ailesi, hem evine gelecek olan kadının tanıdığı biri olma avantajını kullanmayı hem de kabile içi bütünleşmeyi sağlayarak, dayanışma örüntülerini artırmayı amaçlamaktadır. Bu noktada akraba evliliğinin başka bir özelliği de önem kazanır: akrabalık bağının evliliğin devamlılığını sağlaması.

Bilinen ortamdaki ilişkiler boyutunda sosyal kontrol işleyebilmekte, böylece evliliğin sürekliliği sağlanırken ortaya çıkabilecek sorunlar bertaraf edilebilmektedir.

Nusaybinli biriyle evlilik isteği de benzer kaygılar taşımaktadır. Kadının, akraba evliliğine ilişkin tutumunu Nusaybin Belediye Başkanı şöyle değerlendirmiştir:

Şimdi mesela tabi çoğu akraba evlilikleri yapılıyor. Akraba evliliği nedir işte ailenin güvence olması, ailesinin onayı ile evlenmek onu biraz güvence altına alıyor. Yani sen karar verdin beni koru. Ben kaçmadım, sevmedim. Aslında kadının algısında kendini güvene almayı ailesine bağlıyor. Doğal olarak da ailenin tanıdığı yani mutlaka aile içi olması da gerekmiyor. Diyelim amca çocuğu, hala teyze çocuğu değil ama ailesinin tanıdığı da olduğu biriyle evlenmeyi daha güvenli görüyor. Çünkü sistemi görüyor, sistemde kadın nasıl perişan oluyor. Başka bir olanağı da olmayınca sessiz kalıyor aslında. Bu ailesine bırakma konusunda sessiz kalıyor. Yani sen karar ver. Bu tabi kadın için çok büyük dezavantaj.

Öte yandan tekeşlilik, temel evlilik biçimi olmasına karşın çokeşli evlilikler de görülmektedir. Önceleri “zenginlerin” (ağalar kastedilmektedir) bir ayrıcalığı olarak ifade edilen birden fazla kadınla evlilik, sınır ötesi evliliklerin kimi koşullarına bağlı olarak 4-5 bin lira verebilen her erkeğin tercih edebileceği bir evlilik biçimi haline gelmiştir. Ancak günümüzde Nusaybinli kadınlar ikinci eş olmayı kabul etmedikleri için ikinci eş Suriyeli kadınlardan oluşmaktadır.

Nusaybin’de yaşayan Kürtlerin evlilik örüntüleri topluluğun iç dinamiklerine ve göç edilen yere uyarlanma ile ilişkilidir. Buna karşın Qamişlo’da Kürtlerin maruz kaldıkları sosyo-ekonomik sistemli ayrımcılık ve vatandaşlık statülerine bağlı olarak oldukça karmaşıklık arz etmektedir. Qamişlo’daki Kürtlerle kıyaslandığında, Türkiye vatandaşı olarak Nusaybin’deki Kürtler’in yasal olarak evlenmelerinin kısıtlandığı herhangi bir etnik ya da dini grup yoktur. Toplumsal olarak onaylandığı takdirde isteyen istediğiyle evlilik yapabilir. Ne var ki genel olarak Suriye Kürtleri –Tarihsel Arkaplan bölümünde yer verildiği üzere- farklı hak ve özgürlükleri sağlayan birbirinden ayrı üç vatandaşlık statüsüne sahiptirler. Bunlar tam vatandaş statüsünde olan kimlikli Kürtler, bazı temel haklara sahip kısmi vatandaş kabul edilen *ecnebi*ler ve hiçbir hak ve özgürlüğe sahip olmayan *maktumin* Kürtler.

Sayıdığımız üç statü arasında geçiş söz konusu değildir. Açıklamak gerekirse, Suriye vatandaşı olanlar ile *ecnebi* ya da *maktumin* olanlar arasında evlilik yasağı bulunmakta

ve bu tür evlilik törenleri gayri-resmi olduğu gibi, evliliğin devlet nezdinde bir geçerliliği bulunmamaktadır. Açıkça cinsiyet ayrımcılığına dayanan Suriye vatandaşlığı, baba aracılığıyla elde edilmektedir. Ecnebi ya da *maktumin* bir baba ile Suriyeli bir anneden doğan çocuk *maktumin* olarak kayıtlara geçmektedir. Yeni doğanlar annesinin vatandaş konumunu paylaşmamaktadır. Evlilikleri kısıtlayan yasalara karşın, yine de bu tür evlilikleri gerçekleştiren çiftler, sahip oldukları kırmızı ya da beyaz kartlarda bekâr görünmektedir.

Kürtler söz konusu olduğunda, kanunlarla vatandaşlığın baba üzerinden elde edilebilirliği açıkça ihlal edilmektedir. Çünkü *maktumin* bir Kürt kadınla evli olan Suriye vatandaşı bir erkeğin çocuğunda olduğu gibi, *ecnebi* bir babadan ve *maktumin* bir anneden olan çocuk da otomatik olarak “düşük” statüye dâhil edilmektedir. Dolayısıyla akraba evliliği tercih ediliyor olmasına karşın *vatandaş* ya da *ecnebi* olan erkekler *maktumin* bir kadınla evliliğinden doğacak çocuklarının dezavantajlı bir kimliğe sahip olmalarını istemediklerinden bu ayrımcılık akraba evliliklerinin oranını etkileyebilmektedir:

Maktuminle ecnebi evlenebilir, ama kimse maktumin kadınla evlenmek istemez. Mesela biri vardı, adam kimlikliydi. 4 yıl boyunca maktumin bir kadını sevdi, ölüyordu kadın için ama kimliksiz diye evlenmedi. Nişanı bile yapıldı. Ama diyorlardı evlenirsen çocukların kimliksiz olur. Bıraktı kadını, nişanı attı. Yani kadında kimlik varsa tamamdır. Bir de resmi nikâhları olmaz. Ecnebiyle maktumin evlense de resmi nikâhları olmaz. Benim eşim mesela ecnebiyse avukat tutardı, 8 yıl önce falan başladı bu da, işte avukat tutardı, biraz para verirdi-o zaman 5000 varak veriyorlardı- kadına da kırmızı kart çıkartıp ecnebi yapabiliyor. Çocukları ecnebi olsun diye (Qamişlolu, kadın, 28).

Suriye Kürtlerinin yaşadığı bu durum İsrail vatandaşı Araplarının maruz kaldığı uygulamayı anımsatmaktadır. *Halakha*/Kutsal metinlere dayalı geleneksel Yahudi yasaları gruplararası evliliğe izin vermez. Yani Yahudi bir kadının Yahudi olmayan bir erkekle, Yahudi bir erkeğin ise Yahudi olmayan bir kadınla evliliği yasal değildir. Esasında, kurulduğu yıl olan 1948'den beri İsrail'de endogamik olan evlilik, bizzat devlet tarafından düzenlenip muhafaza edilmektedir.¹²⁰ İsrail vatandaşı Arapların genel

¹²⁰ *Geocarography Institue* tarafından 2007 yılında yapılan bir anket çalışması, Yahudi bir kadının Arap bir erkekle evliliğinin ulusal ihanete eş değer kabul edildiğini ortaya koymuştur (www.ynetnews.com/articles/0740).

nüfusa oranları %20'dir. İsrail devletinin temel kaygılarından biri Yahudilerle Arapların evliliği olduğundan Yahudiler ile Araplar arasında yakın ilişkilerin doğması ihtimaline karşı bir dizi kanunî ve idarî tedbir almıştır. Bunların başında Arapların sadece belirli semtlerde yaşamalarına izin verilmesi ve gençlerin en çok iletişim kuracakları alanlar olan eğitim kurumlarının ayrılması yer alır. 2003 yılında İsrail Yüksek Mahkemesi, Filistinli Araplarla İsraililer arasındaki evlilikleri sınırlayan yasayı onadı. Mahkeme, böylece İsraililerle evlenerek İsrail vatandaşlığını almış olan Filistinlilerin güvenlik tehdidi oluşturduğunu kabul etmiş oldu.¹²¹ Buna ilaveten yerel bir yönetim de psikologlardan oluşan ve gençlere danışmanlık yapacak bir ekip oluşturduklarını, ekibin görevinin Araplarla ilişkisi olan genç kızları tespit etmek ve onları “kurtarmak” olarak açıklamıştır.¹²² İki grup arasındaki evlilikleri sınırlamaya yönelik çok sayıda fiilî ya da hukuksal ayrımcılık örneklerini sıralamak mümkün. İsrail'in özellikle Araplara karşı bu yasayı çıkarması, Filistinli Arapları tanımlamasıyla yakından ilişkilidir.

Evlilik ve boşanmaya ilişkin kodlar kimlik sınırlarının inşasında oldukça önemlidir ve “hayali cemaate” (Anderson 1995) kimin üye olup olmadığını düzenler. Bu bağlamda Margherita Drago¹²³ İsrail devletinin endogamik evliliği bizzat kendisinin düzenlediğinin altını çizerek, İsrail devletinin toplumsal sınırları sürdürmek ve korumak için güçlü bir temel sağladığını ileri sürer. İsrail'de Araplar, Suriye'de ise Kürtlerin evliliğine ilişkin aktardığımız bu düzenlemeler bahsi geçen etnik grupların devletler tarafından tanımlanma biçimleri; yani “dâhil etme” ve “dışlama” mekanizmalarıyla ilintilidir. Abu Saad (2006)¹²⁴ İsrail'de Filistinlerin “yabancı” olarak tanımlandığını ve Yahudi-İsrail devletinde yasadışı olarak bulduklarının ileri sürüldüğünü belirtmiştir. Aynı tanımlama Suriye'deki Kürt tanımlaması için de geçerlidir. Suriye de Kürtlerin ülkenin yerlisi olmadığını aksine kaçak yollarla ülkeye giriş yaptıklarını iddia etmekte, Kürt varlığını ülke bütünlüğü için tehlike olarak görmekte ve vatandaş olarak kabul etmediği *maktumin*lerle vatandaş olanların evliliğini yasal saymamaktadır.

¹²¹ www.sondevir.com/dunya

¹²² Jonathan Cook: “Yahudi Kızların Arap Erkeklerle Çıkması Nasıl Engellenir?” (<http://www.dunyabulteni.net/?aType=yazarHaber&ArticleID=11399>).

¹²³ Margherita Drago: “Dangerous Liaisons: perceptions on Arab/Jewish intermarriage in Israel” 2011. (<http://culturematters.wordpress.com/2011/08/09/dangerous-liaisons-perceptions-on-arabjewish-intermarriage-in-israel/>).

¹²⁴ Akt. Drago (a.g.e).

Bu eşitsizliğin pratikte önemli bir sonucu daha vardır. Daha önce yer verildiği üzere Suriye'nin Kürtleri kimliksizleştirilmesi 1962 yılındaki Haseke Nüfus Sayımı'na dayanır. Nüfus sayımında her bir hane aralarındaki kan/akrabalık bağı dikkate alınmaksızın bağımsız birimler olarak kabul edilmiştir. Uygulamanın bu yönü, sözgelimi belgeyi gösterebilen iki kardeşten birinin vatandaş statüsünde kabul edilmesine, gösteremeyenin ise vatandaşlıktan çıkarılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla var olan haklarını da kaybetmek istemediklerinden bu kişiler arasındaki akraba evliliği tercih edilen bir durum değildir. Suriye Kürtleri arasındaki statü farklılıkları ile kısıtlanan bu evlilikleri dışında tutarsak, akraba evliliği en yaygın evlilik biçimidir. Ancak bu akrabaların Nusaybinli olmasına, sınır ötesi evlilik bölümünde ayrıntılarına değinilecektir, özellikle tercih edilmektedir. Şunu belirtmek gerekir ki Araplarla ve Hıristiyanlarla aralarındaki sembolik sınırdan dolayı etni-içi evlilik önemini korumaktadır. Bu sebeple evlenmek için uygun bir akraba adayının bulunmadığı durumlarda komşuluk vb. ilişkiler olan ailelerden de eş seçilebilmektedir.

Öte yandan, Nusaybin'den farklı olarak, Suriye'de resmi olarak çokeşlilik onaylanmaktadır.¹²⁵ Evlilik cüzdanında dört eşe kadar evliliğe izin verildiğini gösteren dört bölüm bulunmaktadır. Her bir kadınla yapılan evliliğin resmi geçerliliği olduğundan, çok eşli evliliklerle kurulan ailelerdeki çocuklar kendi annelerinin üzerine kaydedilmektedir. Araplar arasında dört eşli olan erkeğin, kadınlar arasındaki rekabetten ötürü mutlu olduğuna yönelik bir düşüncenin hakim olduğu belirtilmektedir. Bu düşünce şöyle ifade edilmektedir: *“Tek eş huzursuzluktur, iki eş olunca yarı yarıyadır, bir o kadar huzursuzluk yani. Üç eş olunca mutlu olma şansın artar. Ama adamın dört eş olursa, rekabet olacağı için erkeği mutlu ederler.”* 4 eşe kadar çokeşlilik Suriye'de zenginlerin bir ayrıcalığı ile açıklanmaktadır. Kürtler arasında gelişmesinin ise Arap etkisi olduğu belirtilmektedir. Ne var ki, Kürtlerin sosyo-ekonomik durumları çokeşlilik için çok uygun değildir. Buna karşın biraz parası olanın hemen ikinci bir evlilik yapıldığı aktarılmaktadır. Qamişlo'daki çokeşli erkekler, maddi durumu uygunsa diğer eşler için ayrı bir ev açabiliyor. Aksi durumda kadınlar aynı evde yaşamak zorunda kalmaktadır.

¹²⁵ Çokeşlilik, 1956'da bu pratiği kanunlarla engelleyen Tunus dışındaki tüm Arap devletlerinde yasal olarak tanınmaktadır. İslami bir temele dayandırılan bu “hak” doğrultusunda erkeğin dört kadınla evlenmesinde bir sakınca bulunmamaktadır (Feyza Gümüslüoğlu: İslam, Poligami ve Arap Dünyası. <http://www.timeturk.com/tr/makale/feyza-gumusluoglu/islam-poligami-ve-arap-dunyasi.html>).

VI.3. SINIR ÖTESİ EVLİLİK: KADIN MÜBADELESİ

Sınır bölgelerine özgü durumlardan biri sınır ötesine gerçekleşen kadın göçüdür.¹²⁶ Ancak ülkelerin ahlakî kodları ile iki sınır bölgesi arasındaki etnik ya da kültürel ağlar ve akrabalık bağları kadın göçünün niteliği üzerinde etkilidir. Örneğin 1989'da Sarp sınır kapısını açmasıyla birlikte çok sayıda kadın Türkiye'ye giriş yapmış olmasına karşın Karadeniz bölgesine göç eden kadınların sadece bir bölümü evlenerek ya da evlenmek için Türkiye'ye gelmiştir.¹²⁷ Bunun yerine bölgede “Nataşa” olarak isimlendirilen ve “fuhuş” yapmak amacıyla gelen seks işçileri genel olarak hem Karadeniz bölgesinin hem de Türkiye'nin gündeminde yer almaya başlamıştır.

Buna karşın Nusaybin-Qamişlo sınır bölgesinde, var olan akrabalık bağlarının da etkisiyle, sınırın çizildiği tarihten beri karşılıklı bir kadın mübadelesi söz konusuydu. Başka bir deyişle, Suriyeli Kürt kadınlar, Nataşa örneğinde olduğu gibi “öteki”nin kadınları değildi ve aralarında çizilen siyasî sınırlara karşın akrabalık örüntülerine bağlı olarak bu sınırdaki kadın göçü, tümüyle evliliğe bağlı olarak gerçekleşiyordu. Kadının tek başına farklı bir amaçla göçü mümkün değildi. Bu sebeple bu sınırdaki kadın göçü, Türkiye'nin diğer sınır komşularındaki kadın göçünden farklı özellikler gösterir. Diğerlerinde olduğu gibi ne vatandaşlık almak için formalite/anlaşmalı evlilikler ne de fuhuş, bebek bakıcılığı, ev işçiliği gibi alanlarda istihdam olmak üzere gelen kadınlara rastlanır. Dolayısıyla Karadeniz bölgesinde “Nataşalar” fuhuş, AIDS gibi cinsel yollarla bulaşan hastalıklar, aileler üzerinde özellikle ekonomik bağlamda yıkıcı etkileri ve boşanma oranının yükselmesi gibi ırkçı söylemlerle tartışma konusu olurken, Suriyeli gelinler ancak son dönemlerde daha çok ikinci eş olarak gündeme gelmektedir.

¹²⁶ Göç ve evlilik ile ilgili yaygın bakış açısı, evlilik göçünü geleneksel göçün bir biçimi olarak kabul eder. Bu bakış açısı, evlilik göçünü, göçün siyasal ve ekonomik biçimlerinden ziyade, akrabalık ve geleneksel aile örüntüleri ile ilişkilendirir. Ne var ki, evlilik dolayısıyla gerçekleşen sınır ötesi göç, sözgelimi toplumsal cinsiyete özgü göç akışının daha iyi anlaşılması gibi sorunsalları nedeniyle başlı başına incelenmeye değer bir alanı oluşturur (Williams&Yu 2006: 58).

¹²⁷ İçişleri Bakanlığının verilerine göre son 10 yılda Türk erkekleri ile evlilik yapan kadınların sayısı 40 binden fazladır. Yabancı gelinlerin 15 bini eski SSCB'nin kadınlarından oluşuyor. Bunların bir kısmı Türkiye'de çalışma izni alabilmek için yapılan anlaşmalı evliliklerdir (http://www.candundar.com.tr/_v3/index.php#!%23Did=2730 “Çırpınan Karadeniz” 6. Bölüm).

Bu çalışmada kadının evlilik göçü, aynı kültürel ve etnik kökene sahip iki toplum arasındaki mübadele biçimlerinden biri olarak ele alınmaktadır. Ayrıca evlilik dolayısıyla göç eden kadınları tanımlamada kullanılan muhtelif kavramlar da söz konusudur. “Yabancı eş/kadın”, “yeni göçmenler” ve “yabancı gelinler” bunlardan birkaçını oluşturur. Nusaybin’de Suriye’den evlenerek Türkiye’ye gelen gelinler için kullanılan kavram kuşaktan kuşağa farklılık gösterir. Yaşlılar arasında genelde “*bûka binxet*” (hattın altından alınan gelin) olarak isimlendirilirken yeni nesil arasındaki kullanım ise çoğunlukla “*bûka Suri/jinek Suri*” (Suriyeli gelin/Suriyeli kadın) biçimindedir. Kuşaklar arasında değişen bu kullanım biçimi sınırların meşruluğunun kabulü konusundaki farklılığı göstermektedir.

Bu tür evlilik biçimi için ise “uluslararası evlilikler”, “yabancı ile evlilik”, “kültürlerarası evlilik” vb. tanımlamalar söz konusudur (Williams&Yu 2006: 59). Bu çalışmada Nusaybin-Qamişlo arasında görülen evlilikler için “sınır ötesi evlilik” kavramı kullanılacaktır. Bu kullanım evlilik göçünü, uzak mesafeli/sınırların geçilmediği evliliklerden farklılaştırmakla birlikte ulusal sınırların aşılmasına da işaret edecektir. Kavram aynı zamanda birbirine bitişik olma durumunu da işaret ederek, bu evlilikleri birbirinden uzak mesafede olan ülkeler arasındaki yani uluslararası evliliklerden ayırır.

Genel olarak sınır ötesi evlilikler iki biçimde görülür: İlki, birbirinden farklı etnik ya da kültürlerdeki bireylerin sınır ötesi evliliğidir. Sözgelimi bu tür evliliklerin yoğun olarak gözlendiği Asya ülkelerindeki yabancı gelinlerin büyük bir kısmı farklı etnilere mensupturlar. İkincisi ise aynı etnik bağlar içindeki ilişkiler –akrabalık gibi- ya da aracı kişiler dolayısıyla ortaya çıkar. Yine Asya ülkelerinden biri olan Tayvan’daki Hakka azınlığının sınır ötesi eş tercihleri bu biçime örnek gösterilebilir. Esasında Tayvan çok etnili bir ülkedir. Kültürel ve etnik farklılığa bağlı olarak kendisini çokkültürlü bir toplum olarak tanımlar. Ne var ki, bir Tayvanlı, ülkedeki çeşitli etnik gruplar yerine kendi etnisi içinden evlenmeyi tercih eder. Tayvan’daki Hakka etnik azınlığı da benzer biçimde kendi grubundan evlenmeyi istemekte ve evlenecekleri kişiyi Endonezya’daki Hakkalar arasında aramaktadır. Ayrıca genelde aynı etnik ya da kültürel kimliği, norm ve değerleri paylaşmayanların kültürel uyumsuzluklar nedeniyle etnik grup içi evlilik tercihlerinin son dönemlerde arttığı kaydedilmektedir (akt. Williams&Yu 2006: 61).

Kendi dinamikleri olmakla birlikte, Nusaybin ile Qamişlo arasındaki sınır ötesi evlilikler ikinci biçimin özelliklerini gösterir. Sınırların çizilmesiyle birlikte başlangıçta akrabalık bağları içinde gerçekleşen evlilikler, günümüzde bu ilişkilerin dışına çıkarak daha geniş bir çerçeveye oturmuştur. Ancak bu evliliklerdeki genişlik çerçevesi etnik gruplar arasındaki evliliklerden ziyade, eş tercihinin aynı etnik bağlar içinde gerçekleşmesini ima eder.

Sınır kenti haline dönüşen Nusaybin ile Qamişlo arasındaki evlilik örüntülerinin seyri, buldukları egemenlik alanlarının siyasal ve ekonomik koşullarıyla doğrudan ilintilidir. Bu nedenle akrabalık bağıyla evlilik organize etme bu koşullara bağlı olarak dönemsel farklılıklar gösterir. Evlilik örüntülerindeki bu dönemler farklı egemenlik alanlarının, aynı etnik bağlar içinde yer alan Nusaybin ve Qamişlo arasında toplumsal, siyasal ve ekonomik ölçeklerin nasıl bir değişime neden olduğunu ve akrabalık ilişkilerinin nasıl kırıldığını göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Öte yandan yeniden vurgulamak gerekirse, sınırlar mübadele alanlarıdır ve bu mübadele sisteminin¹²⁸ unsurlarından biri de kadınlardır. Kadınların mübadele sisteminin bir parçası haline gelmeleri gruplar arasındaki evlilik örüntüleri¹²⁹ aracılığıyla gerçekleşir. Nusaybin-Qamişlo arasındaki evlilik/kadın mübadelesi, başka bir deyişle kadınların gruplar arasındaki akışına ilişkin üç belirgin dönemden söz etmek yanlış olmaz.

İlk dönem, Fransa Manda yönetimi ile Türkiye arasında sınırların henüz çizildiği tarihlere tekabül eder. Bahsi geçen yıllarda Nusaybin ve Qamişlo'daki Kürtler –ki çoğunun akraba olduğunu belirtmiştik- farklı egemenlik alanlarında, farklı sosyo-ekonomik koşullarda yaşamaya başlamışlardır. En önemlisi artık her iki yerleşim biriminin birer sınır kenti haline gelmiş olmasıdır. Buna karşın, sınır her iki taraf için de henüz meşru bir “bölen” değildir. Zira önceki bölümlerde yer verildiği üzere ne sıkı sınır kontrolleri ne de izleyen yıllarda insan trafiğini önemli oranda engelleyecek olan mayın vardır. Bu nedenle iki sınır kenti arasındaki insan akışı illegal yollarla da olsa görece daha serbesttir. Bu süreçte sınırın Qamişlo (Suriye) tarafı *binxet*, Nusaybin

¹²⁸ Nancy Tapper (akt. Heckman 2002: 338) mübadelenin beş alanı olduğunu belirtir: erkekler, kadınlar, üretim kaynakları, ürün ve nakit para. Bunlar kendi aralarında bir hiyerarşiye tabidir ve şerefın farklı derecelerine tekabül eder.

¹²⁹ Levi-Strauss evliliğin bir mübadele ilişkisi olduğunu ve küçük ölçekli toplumlarda evliliğin gruplar arası kadın takasına dayandığını belirtir.

(Türkiye) tarafı ise *serxettir*.¹³⁰ Dolayısıyla bu dönemde akrabalık bağlarının sürmesi Suriye’de milli kimlik gelişimini sekteye uğratan Fransız Mandasının görece esnek sınır politikası ve Cizre-Nusaybin hattının henüz iki devlet arasında netlik kazanmamış olmasıyla alakalıdır.

Bu politikaların sonucu, Türkiye’nin Gürcistan sınırı ile karşılaştırıldığında daha açık olacaktır. 1921 yılında Gürcistan ile Türkiye arasındaki sınır, Suriye-Türkiye sınırında olduğu gibi, Gürcistan’ın Artvin ve Rize illeriyle olan dil ve kültürel bağları dikkate alınmadan çizilmiştir. Artvin ve Rize, Gürcü-Türk devletleri arasındaki geçiş bölgeleri olmalarına karşın, her iki ülkenin katı sınır politikaları, bu sınır bölgesinin keskin hatlara sahip bir bölge olmasına neden olmuştu. Türkiye ile Gürcistan’ın ulusal sınırları dâhilinde milli bir kimlik oluşturma gayesi içinde bulunmaları ve sınırın her iki yakasındaki yoğun askeri baskı sınır ötesi akrabalıkları sürdürmeyi neredeyse imkânsız hale getirmişti. Sınırın akrabalık ilişkilerini kesintiye uğratmasının bir diğer etkisi iki ülkenin farklı rejimlere sahip olmasıydı. (Hann&Bellér-Hann 1998: 245-246). Zira 1940lı yıllarda Türk dış politikası ABD yanlısı bir çizgi izlemeyi tercih etmiş ve Türkiye Ortadoğu’da giderek artan Sovyet karşıtı¹³¹ politikanın ön cephesi sayılmayı üstlenmiştir (Özgen 2005: 108). Bu nedenle Türkiye, sınırın diğer ucunda yer alan sosyalist Gürcistan’ı her zaman bir sorun olarak algılamış ve bu konuda ciddi önlemler almıştır. Sınır geçişlerine ilişkin bu kısıtlamalardan ötürü Artvin ve Rize’de yaşayan insanlar, sınırın karşı tarafında neler olup bittiğini tam olarak bilemiyorlardı (Hann&Beller-Hann 1998: 246).

Buna karşın Türkiye-Suriye sınırında görece geçiş serbestliği akrabalık bağlarının sürdürülmesinde önemli olmuştur. Dolayısıyla evlilikler de sınır ötesi olarak algılanmamış; dahası yakın akraba evlilikleri yaygın olduğundan bir tür içevlilik olarak değerlendirilmiştir.

Söz konusu dönemde evlilik ve kadın trafiğinde karşılıklı bir akış görülür. Akrabalık bağlarının evliliği organize etme tercihi yüksektir ve daha çok eşitler arasında –kardeş

¹³⁰ Benzer bir tanımlamayı Iğdır’da görmekteyiz. Iğdır’daki Türkler kendilerini BUTaylı, Aras’ın karşısını ise OTaylı olarak adlandırmaktadır (Özgen 2006: 129).

¹³¹ Suriye de Sovyetler karşıtı politikalardan nasibini almış ülkelerden biridir. Özgen (2005: 108) dönemin Meclis tutanaklarında Mardin Gümrük Müdürlüğü’nün “Suriye sınırından giren trenlerde orak-çekiç resmi çizilmiş olduğu”na ilişkin bir raporun tartışıldığını aktarmaktadır. Bu nedenle Türkiye’nin Suriye politikası zamanla sertleşmiştir.

çocukları vb. akraba evliliği- yani izogamik evlilikler söz konusudur.¹³² Yapılan görüşmelerde gerçekten de Nusaybin ile Qamişlo’da tarihin bu kesitinde aynı kuşak içerisinde özellikle paralel ve çapraz kuzen evliliklerinin yaygın olduğu ifade edilmektedir.

Nusaybin ile Qamişlo arasındaki ikinci ve üçüncü dönem evliliklerinde ise kadın akışı neredeyse tek yönlüdür. Bu dönem evliliklerinin en belirleyici özelliği ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerindeki değişimlere paralel olarak Nusaybin ile Qamişlo’nun sosyo-ekonomik yapılarının da farklılaşmasıdır. 1945-1980 arası, Türkiye ekonomisinin Suriye ekonomisine oranla kötü olduğu ve “Türkiye’de kıtlık dönemi” olarak adlandırılan yıllardır. Artık sınırlar, sınır kenti haline gelen Nusaybin ve Qamişlo arasında daha belirgin hale gelmiş ve sınır geçişleri eskisi kadar rahat olmadığından kaçak geçişler daha tehlikeli olmaya başlamıştır. Ancak Türkiye şartlarının –özellikle ekonomik- kötü olması nedeniyle daha çok Nusaybin’den Qamişlo’ya doğru bir kadın trafiği söz konusudur. Evlilik göçü illegal yollarla ya tellerden geçerek ya da başkasının ismini kullanarak gerçeklemeye başlamış ve daha riskli bir hal almıştır. Yasadışı olarak gerek Türkiye’ye gerekse Suriye’ye gerçekleşen evlilik göçü, kadınların buldukları ülkede çoğu zaman başkasına ait bir kimlik, evle sınırlı bir yaşam ve uzunca bir dönem ailelerini görememeleriyle sonuçlanmıştır.

1950 yılında 17 yaşındayken, teyzesi onu oğluna ister. Kızın fikri sorulmaz ve kızın annesi “o benim ablamın oğlu seni vereceğim,” der. Kız isteme evresi bittikten sonra sıra kızın Türkiye’ye nasıl getirileceğini planlamaya gelir. Önce yasal yolları denerler; kızın ve annesinin evraklarını hazırlayıp kaymakamlığa başvururlar. Ancak Türkiye’ye gidiş vizesi verilmez. Bunun üzerine kızı illegal yollardan nasıl getireceklerini araştırırlar.

Ben çok korkuyordum. Önce beni, kapının hemen yanında dere sokağı (kanîka) diye bir yer var. Oraya getirdiler beni, tellerden geçecektik. Orda akrabalarımız vardı. Ben çok korkarım, yapamam dedim. Eve döndük. Sonra araştırdılar ki bir kadın Türkiye tarafında kalmış, buralı, Suriye’ye inmesi gerekiyormuş. Adı Fatma’ydı. Benimse Saniye. Eskiden kimlik yoktu, kapıdan geçerken isimleri yazıyorlardı. Kadınla anlaştılar. Kadın indi. Kadına 5 gün kalabilirsin demişler. 5. günde kadının yerine kapıya ben geldim. Arap askeri Fatma kim dedi. Benim dedim. Baktılar bana, geç dediler. Sonra Türk tarafına geldim. Yine Fatma kim dediler. Benim dedim. Onlar da geç dediler.

¹³² Lévi-Strauss’un kavramlaştırmasına başvuracak olursak, tercih edilen bu evlilik “dolayumsuz doğrudan takas”a işaret eder. Doğrudan takas, belirli bir grubun belirli bir gruba kız alıp-vermesidir (A↔B).

Nikâhımı yaptılar. Nasıl yaptılar? Bir akrabalarını benim babam yaptılar. Adam İdilliydi. Nüfusa gidip bu benim kızım kaydını yeni yaptıracam dedi. Kaydımı onun üzerine yapınca ben Türk oldum. Şimdi ben İdilliyim.

Babamın ismini hep unutuyordum. Sahta babam Halis'ti, gerçek babam Hüseyin. Halis kızı Saniye diyorlardı, önce duruyordum, sonra benden bahsettiklerini anlayıp benim diyordum. Annemin adı Emine'ydi, diğerinin Ayşe'ydi. Belki 5-6 sene korka korka ezberliyordum iyice. Ama hep unutuyordum.

Bu tür işler kolay yapılmaz. Çünkü eğer malın mülkün varsa sıkıntı olur. Çok güvendiğin bir akraban olması lazım. Mesela eskiden öyle bir olay olmuş. Adamın malı mülkü çokmuş. Adam ölünce kendi üzerine kaydettiği kişi dava açmış, ben de onun çocuğuyum, bana da mal verin diye. Yoksa sizi şikâyet ederim diye tehdit etmiş adamın çocuklarını. Ama bizimki akrabaydı, baş göz üstüne dedi.

Geldiğim yıl seçim oldu. O zaman Male X. de seçimlere katılmıştı. Akrabamızdı. Saniye neden gelmedi oy kullanmaya diye sormuşlar. Bizimkiler Saniye kaçak, onu dışarıya çıkarmaya korkuyoruz demişler. Gelsin, başkasının yerine imza atsın diye ısrar etmişler. O zaman kimlik yoktu. Bana bir çarşaf giydirdiler, gittim başkasının yerine imza attım. Daha sonraki seçimlerde de geldiler, bu defa ben hayır dedim. Nasıl olsa kaçaksın, başkasının yerine imza at dediler yine. 2 defa olmaz dedim. Hem kaçaktım, hem de başkasının yerine imza atacaktım, hapse atarlardı beni. Mesela doğum yerin diyorlardı kalıyordum en son İdil İdil diyordum korkuyla. Ana adı diyorlardı aklıma gelmiyordu. O yüzden gitmedim.

Bu bahsettiklerimin üzerinden 45 yıl geçti. Tam iki sene boyunca hiç dışarı çıkmadım. Çıkmaya korkuyordum. 10 yıl Suriye'ye adımımı atmadım. Annem babam beni görmeye geliyordu (Qamişlolu, kadın, 69 yaşında).

Aktarılan bu örnek illegal sınır geçişi yollarını göstermesi, kadınların Nusaybin'e geldikten sonraki yaşamlarını özetlemesi ve akrabalar arasındaki dayanışma örüntülerini göstermesi bağlamında anlamlıdır. Kadın göçü evlilik aracılığıyla olsa da, kadının yasadışı olarak herhangi bir egemenlik alanına giriş yapmış olması, kadının erkeğin ailesine katılarak kendi ailesinden kopması, kimlik ve vatandaşlık değişimi gibi sonuçlar doğurmaktadır. Palriwala ve Uberio'a (akt. Williams&Yu 2006: 59-60) göre babayerli akrabalık bağları kadınlar üzerinde her zaman üç etkiyle sonuçlanmaktadır: 1- kadın, taşındığı evdeki vasiyet haklarını kaybediyor, 2- Yeni evde söz sahibi olmadıkları için pazarlık gücünü kaybediyor, 3- evlilik boşanmayla sonuçlanırsa müşkül durumu düşüyorlar. Bu gözlemler özellikle sınır ötesi evlilik yapan kadınlar için geçerlidir. Özellikle Türkiye'ye geldikten sonra vatandaşlık hakkı alamayan kadınlar için daha sıkıntılı olabilmektedir. Ne var ki, kadının Türkiye vatandaşı birinin nüfusuna

geçirilmesi, sınır ötesi evlilikten ötürü gerçek ailesinden kaybetmiş olduğu hakları yeni ailesi üzerinden tekrar kazanması anlamına gelmektedir. Bu durum “yeni aile” için özellikle miras konusunda oldukça riskli bir durum oluşturmaktadır. Ancak akrabalık ilişkilerinin gerektirdiği dayanışma yükümlülüğü kimi zaman bu tür riskleri de göze almayı gerektirmektedir.

Buraya kadar anlatılanlar evliliğin gerçekleştiği yapı bakımından babasoylu toplumlarda görülen tipik evlilik örüntüsüyle örtüşür. Ancak eklenmesi gereken önemli bir nokta sınır ötesi evlilik göçüne çoğu zaman erkeklerin de katılmış olmasıdır. Nusaybinli erkekler, özellikle ekonomik nedenlerden ötürü Qamişlo’ya göç edip orada evlendikleri gibi günümüzde de Qamişlo erkekleri Nusaybin’den evlenmekte ve kadının ailesine katılmaktadır. Böylece erkeğin kendi akraba grubundan ayrılmasıyla ya kadınyerli ya da yeniyerlilikle sonuçlanan bir evlilik biçimi ortaya çıkmıştır. Oysaki babasoylu aşiret toplumlarında, genelde babasoyluluk ile babayerlilik birlikte yürür.

Babam aslen Mardinlidir. Erzurum’da askerliğini yapmış. Sonra bir gün Qamişlo’ya gitmiş iş için. Pasaportuyla gitmiş. Qamişlo’yu beğenmiş ve yerleşmiş. Annemlerle komşularmış. Birbirlerini görüp beğenmişler, evlenmişler. Bir daha da Türkiye’ye dönmemiş. O zaman Suriye zenginmiş. Türkiye’de kıtlık varmış (Qamişlolu, kadın, 26).

Öte yandan 1980’li yıllara gelindiğinde ise daha çok Nusaybin’den Qamişlo’ya doğru olan kadın ve erkek mübadelesi tersine döner. Bu kez Türkiye şartlarındaki iyileşme, sınırın Suriye tarafında kalanları Türkiye tarafına gelmeye özendirmiştir. Başta ekonomik koşullar yer almak üzere Suriye’de vatandaşlık ve mülkiyet haklarındaki ayrımcı politikalar ve kaynaklara erişimdeki eşitsizlikler Qamişlolu kadınların evlenmek için Nusaybinli erkekleri tercih etmelerinde etkilidir. Ayrıca ulusal Kürt hareketi nedeniyle birçok genç erkeğin “dağa çıkması” ya da ekonomik gerekçelerle Suriye’de iç göçe yönelmesi Qamişlo’daki kadın erkek arasındaki demografik dengeyi bozmuştur. Buna ek olarak Araplarla olan kültürel sınırlardan ötürü, Qamişlo Kürt aileleri kızlarını Arap bir erkekle evlendirmek istememektedir. Dolayısıyla kadın-erkek nüfus oranının farklılaşması da Qamişlo kadınlarını Nusaybin’den evlenmeye iten bir diğer nedendir.

Tek yönlü kadın trafiği toplumların eşitlik tanımlamalarıyla yakından ilişkilidir. Nancy Tapper (akt. Heckman 2002: 338) karşılıklı kadın mübadelesi ile başlık parası vererek gerçekleşen tek yönlü kadın mübadelesini toplumların eşitlik tanımlamaları

doğrultusunda ele alırken başlık parası ile evlilik türünün çoğul yorum ve anlamlara açık olduğunu ve bunların toplumsal eşitlik tanımlamalarıyla ilişkili bulunduğunu öne sürer. Tapper'a göre, etni-içi evlilikleri (endogami), hâkim etnik kimliklerin bir unsuru olarak vurgulayan Durrani Paştunları, grup içi sosyal statü farklılıklarını a) doğrudan eş mübadelesi ile b) genelleştirilmiş/yaygınlaştırılmış mübadele yani başlık parası evliliği arasındaki bir seçimle ifade eder. Kadınların iki erkek arasında mübadelesi, iki tarafın statülerinin eşitliğinin karşılıklı kabulünü gösterirken, yalnızca bir kadının başlık karşılığında bir erkekte diğerine geçmesi kız tarafının, erkek tarafının potansiyel ya da gerçek üstünlüğünü kabul etmesi anlamına gelir.

Tapper'ın Paştunlar için ileri sürdüğü grup içi sosyal statü farklılıkları Qamişlo-Nusaybin arasındaki sınır ötesi evlilikler için de geçerlidir. Dönemsel olarak farklı özellikler sergileyen Qamişlo-Nusaybin arasındaki evlilikler karşılıklı kadın mübadelesinden başlık parası karşılığında tek yönlü kadın akışına doğru evrilmiştir. Dolayısıyla Nusaybin ve Qamişlo Kürtlerinin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin seyri mübadele biçimlerini derinden etkilemiştir.¹³³

Buradan kız vermiyorlar. Önce veriyorlardı. Daha Arapların köyleri oraya gelmemişken¹³⁴ onlar daha zengindi, veriyorlardı. Ama şimdi kimse onlara kız vermiyor. Ama şöyle bir şey de var onlardan bazıları Avrupa'dadır. Onlara veriyorlar ama Suriye olunca vermiyorlar. Fakir oldukları için, orda iş yok güç yoktur vermiyorlar. İsteme de yoktur. Onların parası yoktur o kadar, en az 30 milyar (bin lira) lazımdır. Çamaşır makinesi, televizyon eşya alacak. 15-20 milyara (bin lira) altın alacak. Onu için istemeye de gelmiyorlar (Nusaybinli, erkek, 50'li yaşlarda).

Son dönem iki kent arasındaki evliliklerin tek yönlü olması Altuntek'in (2001: 24-25) toplumsal cinsiyet ideolojisine göre şekillendiğine işaret ettiği "almak-vermek" dengesinin bir görünümüdür:

...Vermek, alçaltıcı, küçültücü bir durumdur; güç/iktidar almaktan geçer. Toplumun cinsiyet ideolojisine göre, kadın edilgin olandır, verendir,

¹³³ Sınır ötesi evliliklerin nedenine ilişkin alanda yapılan bir görüşmede şunlar ifade edilmiştir: "Birçok nedeni var bu evliliklerin. Temelinde ekonomi var. Bir de Suriye'deki gençlerin çoğu ya dağa çıktı ya da Avrupa'ya gitti. Bir de yalnız bizim burada değil, her tarafta erkeklere nazaran bayan nüfusu daha fazla. Ee bir de genç kayıpları olunca, ekonomi de alt üst olunca mecburen buraya verecekler. Mecburen ya akrabalarına ya da akrabalarının tavsiye ettiği birileri gidecek istemeye. O da işte ya işe yaramaz bir gençtir ya da yaşlıdır ikinci eş olarak alacaktır."

¹³⁴ Suriye'deki toprak reformu ve Arap Kemerî uygulaması ile Kürtlerin iç bölgelere göç ettirilmesi ve Kürt topraklarına Arap aşiretlerinin yerleştirilmesi kastedilmektedir.

teslimiyettir; erkek etkin olandır, alandır, galibiyet, iktidar ondadır. Dolayısıyla "kız vermek" baştan teslimiyetin kabulü anlamına gelir. Evliliği düzenleme stratejisinin arkasında yatan temel anlayış, kanımca, budur. Her türlü iktidar alanını ellerinde bulunduran aileler kendilerine hiçbir açıdan denk olmayan bir aileye kız verdiklerinde ikinci defa yenilen/teslim olan konumuna gireceklerinden, bu onur kırıcı ve kabul edilemez bir durumdur. Bu nedenle, süregiden erkek kardeşlerin birliği içindeki erkek yeğen kız evladın verilebileceği ideal eştir. Öte yandan, daha alt tabakada yer alan sıradan aileler için güç elde etmenin yolu yeni müttefikler edinmekten geçmektedir. Dolayısıyla oğul için seçilecek en uygun eş ailenin bu hedefini gerçekleştirmesini sağlayacak aileden gelecektir. Özetle, evliliğin düzenlenmesi evlenecek çiftlerin bireysel tercihlerinden çok ailelerin var olan koşulları değerlendirerek yararcı bir anlayışla verdikleri karara dayanmaktadır.

Nusaybin'den Qamişlo'ya hiçbir koşulda kız verilmemesi, yaşadıkları ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin bu "almak-vermek" dengesi üzerindeki etkisini gösterir. Zira Qamişlo ve Nusaybin aralarındaki ortak kültürel ve etnik kökene daha da önemlisi akrabalık bağlarına karşın, artık birçok bağlamda farklı birer toplum özelliği sergilemektedirler.

Bizim devletimiz iyi olsaydı o gencecik kızlar da buraya gelmezdi. Türkiye'nin kötü olduğu zamanlarda annem ordan evlendi. O zaman buradan oraya giderlermiş. Yine çoğu buradan askerlikten dolayı oraya gitti. Onlar geldiğinde iyi de, biz gelince mi kötü oluyor!

Buradakiler şimdi diyorlar siz şöylesiniz, böylesiniz diye. Ama önceleri Suriye daha zengindi. Annelerimiz, anneannelerimiz diyordu orda yiyecek ekmek yoktu, yiyecek bir lokma ekmekleri olmadığı için buraya gelip kırmızı koyun diyorlardı onu kaçak olarak getirirlerdi. Bir sigara için bile oraya kadar gidiyorlardı. Şimdiyse diyorlar Suriye kötüdür. Ama bildiğim bir şey varsa bir gün gelecek Suriye her yerden güzel olacak, bunu herkes de görecektir (Qamişlolu, Kadın, 40'lı yaşlarda).

Sıraladığımız nedenlerin yanı sıra evlenecek kadın ya da erkeğin kişisel özellikleri ve bireysel tercihler de bu evliliklerde etkindir. Yoksulluk, kişinin herhangi bir özrünün bulunması ya da evlilik yaşını geçirmiş olması gibi nedenlerle Nusaybin'den bir kadınla evlenme olasılığı bulunmayan erkekler için sınırın karşı tarafı bu fırsatı sağlamaktadır. Suriye Kürtlerinin ekonomik koşulları dikkate alındığında Qamişlo kadınlarının ekonomik gerekçelerle sınır ötesi evliliklere yöneldikleri halde yoksul da olsa neden Nusaybinli bir erkekle evlilik yaptığını anlamak çok zor değildir. Çünkü Nusaybinli

yoksul bir erkek, özellikle Qamişlo kırsalında yaşayan kadınların ekonomik koşullarıyla kıyaslandığında varlıklı sayılmaktadır. Dolayısıyla Nusaybinli bir erkekle yapılacak evlilik, birçok açıdan Qamişlo'dan biriyle yapılacak evlilikten daha avantajlıdır. Kaldı ki ikinci eş ya da bireysel tercih söz konusu değilse, Nusaybin erkeklerini de Suriye'den eş almaya iten temel neden ekonomiktir (başlık ve düğün giderlerinin yüksek oluşu). Oysa ulusal sınırlar içinden kız almaya gücü yeten erkeğin tercihi sırasıyla akraba, Nusaybinli ve civar illerden oluşan yerel kadınlar olmaktadır.

Alandaki örneklerden biri hasta olduğu belirtilen bir erkeğe ilişkindir. Bu örnekte erkek 22, kadın ise 26 yaşındadır. İlk kez alanda kadının yaşının erkeğinkinden büyük olduğu bir örnekle karşılaşmıştır. Suriyeli gelin, Qamişlo kırsalından Nusaybin'e gelmiş ve evlendikten sonra erkeğin ailesi ile birlikte yaşamaya başlamıştır. Görüşme yapmak üzere evlerine gittiğimizde kaynanası, “onunla konuşup öğreneceğiniz bir şey yok, anlatacak bir şey yaşamamış” diyor ve Suriyeli gelini onu başka bir odaya gönderiyor. Kadın oğlunun diyabet hastası olduğunu söylüyor. Erkeği tanıyanlar ise onun hastalığından ötürü askere gidemediğini çürük raporu aldığını vurguluyorlar. Yine hastalığı nedeniyle başka işlerde çalışamadığından, ailesi işletmesi için evlerinin alt katında market açmış. Ayrıca Nusaybin'den kimsenin hasta birine kız vermek istemediğini, bunun üzerine Suriye'den evlendiğinin de altını çiziyorlar. Kadın, oğlunu neden Suriye'den evlendirdiği sorusuna “kısmet” diye cevap veriyor ve oğlunun hastalığından söz etmiyor.

Başka bir örnek alkol bağımlısı olduğu için Nusaybin'den sevdiği kızı alamamış bir genç ile ilgilidir. Erkeğin ailesi kızı birkaç kez istemiş olmasına karşın, kızın babası “kızımı içkiciye vermem” diye kızını vermemiştir. Aile, oğlunun bağımlılığından ötürü Nusaybin'den kız bulamayınca Suriye'den bir kızla evlendirirler. Olayın devamı şöyle anlatılmaktadır: “Oğlanın ailesi gittiler zorla Suriye'den bir kız getirdiler. İlk düğün gecesi mesela gitti kızla yattı kalktı; ertesi gün oğlan kızı kovdu. Şimdi kız babasına gitti, bu kötü olmadı mı! Onlar fakirlikten, baskıdan kızlarını buraya veriyorlar” (Nusaybinli, kadın 40'lı yaşlarda). Kuşkusuz ailenin kızını alkol bağımlısı birine vermeyi kabul etmesi sadece yoksullukla ilişkili değildir. Sınır ötesi evlilikler, akraba evliliği ya da birbirini tanıyan ailelerin çocukları arasında gerçekleşmiyorsa, her iki tarafın birbirini yeterince araştırmamasıyla da alakalıdır. Özellikle görücü usulü evliliklerde erkeğin ailesi kız ve ailesi hakkında nasıl bir aile olduklarını öğrendikten

sonra kızı istemeye gitmektedir. Benzer biçimde kızın ailesi de kız istendikten sonra oğlanı ve ailesini araştırmak üzere bir süre istemektedir. Ancak arada sınırların bulunması geleneksel evliliğe özgü bu pratiğin gerçekleşmesine olanak sağlamamaktadır.

Esasında birçok sınır bölgesinde kendi toplumunda bir şekilde dezavantajlı özelliklere sahip olan erkekler sınır ötesi evliliklere yönelmektedir. Sözgelimi ekonomik bağlamda dezavantajlı durumda olan birçok Suudi erkeği için sınır köylerindeki Yemenli kadınlarla evlenmek daha caziptir; çünkü bu kadınların aileleri büyük şehirlerde yaşayan kızların ailelerinin talep ettiği kadar büyük miktarda çeyiz istememektedir.¹³⁵ Başka bir örneği Yutani aktarmaktadır. Yutani (2009: 36) çalışmasında Japon¹³⁶ kırsalında esnaf olan 51 yaşındaki bir erkeğin Tayland'dan evlenmemiş olsaydı hayatının geri kalanını yalnız geçireceğini fark ettiğini aktarır. Sonuç olarak, Thai'nin de (akt. Williams&Yu 2006: 61) belirttiği üzere sınır ötesi evlilikler, kendi yerleşim bölgelerinde uygun bir evlilik yapma şansı bulunmayan kişiler için bir çözüm olabilmektedir.

Sınır ötesi evliliklere ilişkin aktarılması gereken bir diğer önemli konu, yabancı gelinlerin eğitim durumlarıdır. Yabancı gelinler, evlendikleri Nusaybinli erkeklere göre daha eğitilidir. Dahası üniversite mezunu oldukları halde kendisinden düşük eğitilmiş, yaşça daha büyük biriyle ya da ikinci eş olarak evlenmeyi dahi kabul etmektedir. Alanda Suriyeli gelinlerle yapılan görüşmelerde çoğunun lise, eşlerinin ise genelde ilkokul mezunu olduğunu görülmüştür.¹³⁷ Kendi ülkesinde “eğitilmiş” olan kadın, her iki ülkedeki alfabenin farklı oluşu (Latin ve Arap alfabeleri) nedeniyle Türkiye'ye geldiğinde almış olduğu eğitim bir anlam ifade etmemektedir.

Öte yandan Suriye'nin farklı Kürt bölgelerinden gelen ve büyük oranda Qamişlolu olan bu kadınlarla yapılan tüm evlilikler, “zorunluluk” sonucunda gerçekleşen evliliklerden

¹³⁵ “Saudi-Yemeni Cross-Border Marriages Witness Violents” (www.alarabia.net/articles/2012/03/28/20).

¹³⁶ Yutani (2009: 29), Japonya'da yabancı kadınlarla evlilik tercihinde bir hiyerarşi bulunduğunu belirtir. Bu nedenle Taylandlı bir kadının nikkeijin (Japonca'da ataları Brezilya ve Latin Amerika'ya göç etmiş olan üç ve dördüncü kuşak Japon kadınları için kullanılan kavramdır), Çinli, Koreli ya da Filipinli bir kadın kadar tercih edilmediğini vurgular.

¹³⁷ Yerel bir gazete haberinde 20 yaşında üniversitenin arkeoloji bölümü mezun olan 20 yaşındaki bir kadının, 45 yaşında Batmanlı bir erkeğin ikinci eşi olarak sınırın bu tarafına geldiği aktarılmaktadır (<http://batmancagdas.com/batmanda-suriyeli-gelinler-makale,4684.html>). Benzer biçimde birçok araştırma özellikle eski Doğu Bloku ülkelerinden göç eden kadınların yüksek eğitim düzeyleri ve meslek sahibi olmalarına dikkati çekmiştir (bkz. Ulutaş&Kalfa 2009).

ibaret değildir. Bayram ziyaretleri, düğün ve taziye gibi her iki taraftaki insanları bir araya getiren özel günler sonucundaki etkileşimler bireysel tercihlerin rol oynadığı “aşk evlilikleri”nin yapılmasını olanaklı kılmaktadır. Sözgelimi alan çalışması esnasında Suriye’den bir akraba kızı ile yeni evlenmiş olan 19 yaşındaki Nusaybinli bir erkek, eşini fotoğraflara bakarken beğendiğini ve Qamişlo’daki akrabalarına gerçekleştirdikleri bayram ziyareti esnasında da onu görerek aşık olduğunu belirtmiştir.

Sonuç olarak Nusaybin-Qamişlo arasında gerçekleşen sınır ötesi evliliklerin temel çerçevesini yoksulluk ve Suriye’deki kötü yaşam koşulları çizmektedir. Yoksulluktan kurtulmak ya da daha iyi yaşam koşulları beklentisi olan Qamişlo Kürt kadınları için erkeğin yaşı, fiziksel görünüşü, medeni hali gibi durumlar çok önemsenmektedir. Dolayısıyla evliliklerde daha çok yararlı bir ilişki söz konusu olmakta ve bu durum Suriyeli kadınlarla yapılan evliliklerin, evliliğin “geleneksel bağlamından kopmuş ticarî bir düzenleme” olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır. Oysaki geleneksel olarak evlilikler de (başlık, çeyiz pazarlığı gibi) bir pazarlık sonucu gerçekleşir.

Buna ilaveten yukarıda dönemsel olarak nasıl farklılaştığına yer verilen Qamişlo-Nusaybin arasındaki sınır ötesi evlilikler günümüzde Nusaybinli kadınlar için sorun haline dönüşmüştür. Bu evlilikler Qamişlo-Nusaybin arasındaki kadın mübadelesinin tek yönlü hale dönüşmesiyle ilişkilidir. Ancak burada eklenmesi gereken önemli bir unsur sınır ötesi evliliklerin Nusaybinli kadınlar için iki bağlamda sorun haline geldiğidir: Birincisi evlilikler karşılıklı olmadığı, yani tek yönlü kadın akışı olduğundan evlenilecek erkeklerin sayısında bir azalma görülmekte ve bu durum demografik bir krize neden olmaktadır. İkincisi sınırın karşı tarafından gelen kadınların ikinci eş olarak evlenmeyi kabul etmeleri, dolayısıyla kadının kocasını ve sahip olduğu ekonomik yapıyı ikinci bir kadınla paylaşmak zorunda kalmasıdır. Bu nedenle özellikle Nusaybinli üçüncü kuşak kadınların, Qamişlo Kürt kadınlarına karşı geliştirdikleri ötekileştirme mekanizmaları, sahip oldukları ya da gelecekte sahip olacakları evliliğin taşıyacağı potansiyel tehlikeyle yakından ilişkilidir. Her iki taraftaki kadınların evliliğe ilişkin beklentilerinin önemli oranda evlendikten sonra ekonomik refah olduğu dikkate alınırsa, erkek etrafında gelişen bir çekişme/rekabet olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

VI.4. SINIR ÖTESİ EVLİLİKLERDE EVLİLİK YAŞI

*“Wekî buka ji Surî/binxetê u zîlamê kov rast meşîn,
dibe ku ji Surî/binxetê bûk anî be”*

(Kamburu olan adam dik yürümeye başladıysa
bil ki Suriye’den gelin getirmiştir)

Evlilik ve yoksulluk arasındaki ilişkide belki de en dramatik sonuçlardan biri kız çocuklarının erken yaşta kendisinden büyük ya da yaşlı biriyle evlendirilmesidir. Bu tür evliliklerde aile-içi cinsel saldırı, evlilik dışı gebelik ve geleneksel anlayışa hâkim olan kız çocuklarının kocaya itaatin erken yaşta edineceği,¹³⁸ kültürel ve dinsel yapı¹³⁹ gibi unsurlar etkili olsa da yoksulluk bu evliliklerin yapılmasında temel etkidir. Dünya Bankası ve BM tarafından küresel ölçekte yapılan araştırmalar da kız çocuklarının erken yaş evlilikleri ile ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve ailelerin yoksulluk dereceleri arasında bir doğru orantı olduğunu ortaya koymaktadır: Mısır’ın beş yoksul köyüne ilişkin son dönem çalışmaları, genç kadınların evlilik simsarları aracılığıyla Ortadoğulu petrol zengini yaşlı erkeklerle evlendirildiklerini tespit etmektedir. Yine son dönemlerde ekonomik kriz ve siyasi istikrarsızlıklarla karşı karşıya kalan Nijerya’da 1990’lı yıllarda oldukça düşük olan evlilik yaşı güç bela yükselebilmiştir. UNICEF’in çalışmaları, Batı Afrika’nın tümünde ekonomik sıkıntılarının erken evliliği körüklediğini kaydetmiştir.¹⁴⁰ Irak’a ilişkin raporlar ise erken evliliğin Körfez Savaşı sonrası uygulanan yaptırımların yol açtığı yoksulluğa bir yanıt olarak yükseldiğini göstermektedir.

Buna ek olarak birçok ülkede erkekler kaynak yetersizliği nedeniyle evlenmeyi ertelerken, bu durumda kızı bulunan ailelerin, kızlarının evlilik dışı gebe kalmalarından endişe duymalarına yol açmaktadır. Bu nedenle erken yaşta kız çocuğunun karşısına çıkacak evlilik fırsatı oldukça önemlidir. Ayrıca Doğu Afrika’da HIV/AIDS ile ilgili

¹³⁸ Diren Çakmak: “Türkiye’de Çocuk Gelinler”

(www.umut.org.tr/HukukunGencleri/.../DirenCakmak.pdf).

¹³⁹ Kenya, Mısır ve Pakistan gibi ülkelerde evlilik yaşı yasal olarak 18’in altındadır. Bu anlayış daha çok geleneksel ve dinsel yapının etkisidir. Esasında birçok bölgede kızların 18 yaşın evlendirilmesi, kültürlerin çocukluk kavrayışları ile ilişkilidir.

¹⁴⁰ Türkiye’de de her üç kadından birinin çocuk yaşta evlendiği görülmektedir (Diren Çakmak: “Türkiye’de Çocuk Gelinler” (www.umut.org.tr/HukukunGencleri/.../DirenCakmak.pdf)).

araştırma raporlarında küçük yaşta evliliğin yetim olan kızlar ve onların bakımından sorumlu olan yakınları için de bir seçenek sunduğu aktarılmaktadır.¹⁴¹ Buna ilaveten iç savaşın devam ettiği kimi ülkelerde çocukların maruz kaldığı çocuk trafiği, fuhuş gibi kimi durumlardan koruma da evlilik yaşını düşüren unsurlardan biri arasında yer almaktadır. Örneğin Burundi'deki mülteci kamplarında aileler, namuslarını korumak adına kızlarını mümkün olduğunca erken evlendirmektedir. Afganistan'da ise savaş ve militarizm genç kızların küçük yaşta evlenmeleri üzerinde etkili olmuştur. Başka sebepler de baskı altındaki toplumlarda kadınların küçük yaşta evlendirilmesini teşvik edebilmektedir. Örneğin bazı Afrika ülkelerinde HIV virüsünden korunmak için duyulan endişe, erkeklerin eş olarak hiç evlenmemiş genç kızları tercih etmelerine neden olmuştur (Early Marriage 2001: 6).

Yoksulluk ve sınır ötesi evlilik arasındaki ilişki yukarıda anlatılanlardan farklı değildir. Sınır ötesi evlilikler, yaşı büyük ya da dul olan erkeklerin kendisinden çok küçük yaşta bir kadınla evlenebilmesine olanak sağlamaktadır. Yukarıda yer verdiğimiz ilk iki dönem toplumsal eşitler arasındaki evliliklerde kadın ve erkeğin evlilik yaşı toplumun evlilik için öngördüğü yaşlara denktir ve kadın ile erkeğin yaşları genelde birbirine yakındır. Ancak çoğu son dönem evliliklerinde kadının yaşı erkeğin yaşına oranla oldukça küçüktür. Küçük yaşta kadınlarla evlenen erkekler ise ya dul ya da ikinci eş arayanlardan oluşur. Dolayısıyla Qamişlo'da kadınların küçük yaşta evlendirilmesi Nusaybin'de dul olan erkeğin yeniden evlenmesine olanak sağlamaktadır. Çünkü dul bir erkeğin, kimse kızını vermek istemediğinden ikinci kez evlenme olasılığı düşüktür. Kadınlar üzerindeki toplumsal baskı da dul kalan kadının çocuğu varsa ikinci kez evlenmesini engelleyebilmektedir:

Nusaybin'de kimse kızını yaşlı birine vermez. Dul olunca, kadın eğer çocuğu varsa evlenmez. Çocuk yoksa evlenir. Asla çocuğunu bırakmaz. Yani tek çocuğu da olsa bırakıp evlenmez. Belki tek tük öyle evlenen vardır. Yani diyelim burada bir kadının kocası öldü, bir kızı var, bir oğlu var. Mesela o kızını bırakıp giderse herkes diyecek “Allah senin belanı versin, kızını bırakıp kocaya gittin, acaba Allah sana öyle bir çocuk verir mi? Acaba orda bir lokma ekmek rahat rahat boğazından geçer mi? Bir de üvey

¹⁴¹ Benzeri bir örnek alanda da karşımıza çıkmıştır: “Bizim köylümüz var, adam babamla yaşıt yani en az 80 yaşında gitti ordan yetim bir kız getirdi. Kız 30 yaşlarında, zekâ özürlü ama deli değil, nasıl diyeyim sessiz, mülayim bir kız. İşte amcası da yoksul, başlarına beladır, bu kız nolcak? 80 yaşındaki adama vermişler” (Nusaybinli, erkek, 40'lı yaşlarda).

çocuklarla.” Hiç kimse üvey çocukla mutlu olamaz (Nusaybinli, kadın, 43 yaşında).

Ancak bu son dönem Nusaybin-Qamişlo arasındaki evliliklerin eleştirildiği en önemli nokta erkeklerin yaş ortalamasının kadınlarinkine oranla çok yüksek olmasıdır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, yaş farkının yüksek olduğu evlilikler, etni-içi olmasına karşın, akrabalar arasında görülmez. Çoğu zaman evlilik simsarlarının aracı olduğu durumlarda ya da ciddi anlamda yoksul olan Qamişlo Kürt aileleri kızlarını yaşlı biriyle evlendirmektedir.

Gerçekten de Nusaybin-Qamişlo arasındaki evliliklerde de sıklıkla vurgulanan yoksulluk, erken yaşta evlilikleri destekleyen en önemli nedenlerin başında yer alır. Ortadoğu ve Güney Asya'nın bazı ülkelerindeki gibi yoksulluğun keskin bir biçimde görüldüğü bölgelerde genç kızlar aile için ekonomik bir yük olarak görülebilmekte ve ailelerin sürekliliğini sağlamanın bir stratejisi olarak yaşı büyük, hatta kimi zaman yaşlı erkeklerle evlendirilebilmektedir. Otto-Oyertey ve Pobi'nin (2003: 10) de belirttikleri üzere birçok geleneksel düzenlemede aileler kızlarını erken yaşta evlendirerek kızın bakımını kocanın ailesine yönlendirmektedir. Dolayısıyla Qamişlo kadınlarının küçük yaşlarda evlendirilmesinin temel nedeninin, Nusaybin'de sanıldığı gibi aksine ailenin aldığı başlık parası değil, kızın bakımının başka bir aileye devretmesi, “zengin” olan Türkiye ile ilişki kurma ve “evde kalma” kaygısı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kuşkusuz başlık parası, yoksul olan aile için kısa vadede önemli bir kaynaktır ve kadının evlilik yaşı ne kadar genç ise alınan başlık miktarı da o kadar fazladır. Zira Nusaybin'de başlık olarak alınan 4-5 bin doların Qamişlo'daki kız ailesine 3-4 yıl yettiği belirtilmektedir. Ancak alınan başlık miktarı çok uçuk rakamlardan oluşmadığından, daha uzun vadeli bir strateji, kızın aile üzerindeki ekonomik yükünün hafiflemesidir.

Ne var ki, çoğu zaman yoksul olan genç kızın çıkarınaymış gibi görülen bu evliliklerde kimi aileler, kızlarını daha iyi koşullara sahip bir aileye dâhil etmede başarılı olurken, kimileri kızlarının çocuk olmasından kaynaklı olumsuz durumunu yaşamakta ve yoksulluğunu pekiştirecek evlilikler yapmasına neden olmaktadır. Ayrıca erken evlilik yaşı genç kadının hem genel durumunu hem de ekonomik refahını etkileyen kimi kritik

olayları yönetecek temel beceri ve kişisel kapasitesini geliştirmesine de engel olmaktadır.

Kadınlar çok sessiz oluyor. Mesela başkası onun sırasını alsa bile seslerini çıkarmıyorlar. Yanlarında ya eşi ya kayınpederi ya da görümcesi geliyor. Kadınlar hiç konuşmuyor. Hatta muayene odasına bile yanlarında kim varsa onlarla giriyorlar. Mesela geçenlerde bir kadının muayenesi vardı. Kayınbabasıyla birlikte gelmiş. Kadını hazırlamak için içeri aldık, baktık adam da içeri giriyor. Kadına dedik, nasıl muayene olacağını biliyorsun neden gelmesine izin veriyorsun? Dedi, “napayım söyledim ama yine de gelmek istedi. İstersen sen söyle ama çıkmaz” dedi. Söyledim ama adam gerçekten de çıkmadı. Onların gözünde bu kadınlar hiçbir şey bilmiyor, konuşmayı dahi. O yüzden konuşmalarına izin vermiyorlar. Bir de çok kıskanıyorlar, çünkü kadınlar genelde daha genç ve güzel oluyorlar (Nusaybinli, kadın, 25 yaşında).

Erken yaşta evlilik, genç kadınların doğurganlıklarını da olumsuz etkilemektedir. Zira otoriteler (akt. Otto-Oyertey&Pobi 2003: 46), 14-21 yaş aralığı, genital sistemin olgunlaşma süreci olduğunu belirtmektedir. Bu yaş aralığındaki kızların cinsel gelişimlerini tamamlayamadıkları kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu yaşlarda evlilik yapan kızlarda evlilik sonrasında gebe kalamama, prematüre gebelik, rahim kanseri gibi hastalıklar görülebilmektedir. Cinsel ilişkiye girmeye biyolojik olarak hazır olmayan genç kızların kendilerini cinsel eylem içinde bulmaları, kalıcı psikolojik hastalıkların da oluşmasına neden olmaktadır. Nusaybin'deki bir hastanede yapılan görüşmeler de bu yöndedir. Hastanenin kadın-doğum uzmanları, Suriyeli gelinlerin genelde *infertilité* (kısırlık) tedavisi için kendilerine başvurduklarını belirtmişlerdir. Bu gelinler arasında üreme oranının düşük olmasının ayrıca yetersiz beslenme ve yaşadıkları yoğun strese bağlı olduğu vurgulanmıştır.

Bununla birlikte erken yaştaki evlilik çok sayıda sosyo-kültürel soruna da yol açar. Bunlar arasında en temel olanları kadın şiddeti, kadının toplumsal izolasyonu ve evli genç kadınları sosyal ve ekonomik yoksulluğa karşı savunmasız bırakan insan hakları ihlalleridir (Otto-Oyertey&Pobi 2003: 10). 20 ve üzeri yaş aralığındaki sınır ötesi evliliklerde olduğu gibi küçük yaşta evlenen kadınlar da öncelikle ya kocalarının geniş ailesine katılmakta ya da sadece kocalarıyla yaşamaktadır. Kocanın ailesine katılan kadın, aile ile çok sayıda sorun yaşayabilmektedir. Kocalarıyla yaşayan kadınlar ise, özellikle yaş farkının fazla olduğu evliliklerde sosyal izolasyonu deneyimlemek zorunda

kalmaktadır. Ayrıca genç gelinlerin aileleriyle iletişimleri büyük ölçüde kocasına ve onun ailesinin tutumuna bağlı olmaktadır. Bu durum, ister çocuk yaşta ister yetişkin bir gelin olsun, geleneksel yapıdaki evliliklerde kadını koruyucu bir rol üstlenen ailenin desteğini kaybetmesi anlamına gelmektedir. Kadını koruyan bir ailenin yokluğu, yaşlı erkeklerin genç kadınları kıskanması sonucu ölüme dek varabilen kadına şiddeti doğurmaktadır. Ayrıca bu evliliklerin çoğunun imam nikâhıyla¹⁴² gerçekleştiği dikkate alınırsa yasal olarak da kadını koruyan bir güç yoktur.¹⁴³ Ölümle sonuçlanan aşağıda aktarılabacak örnek olay kendisinden oldukça büyük ve dul bir adamla evlilik yapan genç bir kadına ilişkindir.

60 yaşında ve evli olan Mehmet, Nusaybin’de kasaplık yapmaktadır. Qamişlo’dan evlenmek için karısından boşanır. Qamişlo’dan evlendiği kadın kendisinden oldukça küçük yaşta –tam yaşını bilen yoktur- ve yeni karısına düğün gibi bir evlilik seremonisi yapmamıştır. Mehmet ve Qamişlolu genç karısı şöyle tanımlanmaktadır: “Adamı bir görsen, o da Allah’ın kulu Allah’ın gücüne gitmesin ama çok çirkin. Kadın da bir o kadar güzel. Kaç kere parkta gördük o çirkin adamla el ele gezerken” (Nusaybinli, kadın, 29). Bu kadının da Mehmet ile evliliğinin nedeni diğerlerinde olduğu gibi ailesinin ekonomik durumunun kötü olması ve daha iyi yaşam koşulları istemesiyle açıklanmaktadır. Yoksa bu kadar güzel bir kadının, Mehmet kadar çirkin ve yaşlı biriyle evliliğinin başka bir gerekçesi olamazdı. Bu evlilik anlatılırken altı çizilen bir nokta kadının tavır ve davranışlarının Nusaybinli kadınlarla kıyaslandığında rahat olmasıydı. Örneğin evde eşofmanla gezdiği belirtiliyor. Kadının hem rahat tavırları hem de güzelliği adamın onu kıskanmasına neden olmuştur. Komşuları kadının uzun zaman görünmediğini bu nedenle merak edip evlerine gittiklerinde kadını ölü bulurlar. Mehmet’in kıskançlık krizine girip kadını öldürdüğü anlatılıyor.

¹⁴² Örneğin Batman’da yaşayan 70 yaşında emekli bir imam, Suriye’den 8 milyar başlık parası karşılığında 23 yaşındaki bir kadınla imam nikâhı yaparak evlenmiştir. Ancak kadın evlendikten 15 gün sonra erkeği terk ederek Suriye’ye dönmüştür (<http://www.haberler.gen.al/2010-05-22/8-milyar-lira-baslikla-evlendigi-suriyeli-gelin-15-gun-sonra-baba-evine-dondu/>).

¹⁴³ Batman Barosu Kadın Hakları Komisyon Başkanı Av. Adile Gürbüz, “her ne kadar toplumumuzda evlilikler görücü usulü ve kadının ailesine verilen başlık parası denilerek Suriye’den yapılan gayri-resmi evlilikler normalleştirilmeye çalışılsa da işin gerçeği bu kadar masum değildir. Baromuz Kadın Hakları Komisyonu’na yapılan şikâyetlerde 12-13 yaşındaki kız çocuklarının kuma olarak getirildiğini, birden çok evlilik vakalarının arttığını, ciddi paralar kazanan komisyoncuların olduğunu, Suriye’den gelen kadınların evlerde, tarlalarda işçi gibi çalıştığını, yoğun şiddet mağduru olduklarını, evliliği sonlandırmak istediklerinde ise çocuklarını bırakıp ülkeden sınır dışı edildiklerini” belirtmektedir (batmanpostasigazetesi.com).

Genel olarak yapılan değerlendirmelerde insanlar kadının öldürülmesine üzülseler de adamın başına dert açmış olan, güzelliği ve “rahat” tavrıları ile kadındır:

O kadın gerçekten çok güzeldi. Adamla birlikte yürüdüğünde bile millet laf atıyordu kadına. Çünkü kadın güzeldi. Adam da biliyordu kadın yanında çok durmaz. Adam sonunda naptı, başını belaya soktu. Çünkü bu kadın gece saat 11’de sokağa çıkıyordu. Benle kardeşim parktaydık; kadınla adam kol kola önümüzden geçiyorlardı. Baktım arkadan bir çocuk diyor ki, Kürtçe dedi işte, “bir akşam bize de versene.” Aynen böyle dedi yemin ediyorum. Kadın zaten kocasını hiç dinlemiyordu ki. Kadın çok gençti ve gerçekten de çok güzeldi. Ama adam, ben Nusaybinliyim mesela ben bile iğrenerek bakıyorum. Düşün o derece. Hani ne gerek var. Ben de merak ediyorum mesela niye bu kadar kız veriyorlar buraya (Nusaybinli, kadın, 29 yaşında).

Kadının öldürülmesinin ardından, henüz Türkiye vatandaşlığını almamış olduğundan cenaze defin işlemleri için kızın ailesinin gelmesi beklenmiştir. Bu süreci aynı zamanda Nusaybin Belediyesi Kadın İnisyatifi’nde görev alan Belediye Başkanı şöyle aktarmıştır:

Burada, Qamişlo’dan Nusaybinli bir erkekle evlilik yapan bir kadın ölü bulundu. Yasal olarak buranın nüfusuna kayıtlı olmadığı için de 15 gün morgda bekler, kimse sahiplenmezse belediye kimsesizler mezarlığına gömer diye bir kanun vardır. Biz ilk günden başvurduk almak istiyoruz diye. Çünkü evde uzun zaman ölü bulunmuştu, artık cesedi çürümeye başlamıştı yani fark edildiğinde kokmuştu. Biz savcılığa başvurduk, belediyemizde kadın çalışmalarında olan arkadaşlar-Kadın İnisyatifi- başvurdu. Sonra ben de görüştüm “biz almak istiyoruz” diye ama dediler “yabancı uyruklu olduğu için ailesinin gelmesini beklemek zorundayız. Gelmezse verebiliriz.” Normal yasal bekleme süresi 15 gün olmasına rağmen 23 gün boyunca morgda kaldı. En son yine biz başvurduk, artık ceset tümüyle çürümüştü, kadın arkadaşlar yıkadı. Böyle 5 dakikada bir yıkayınca kadar biri yıkıyordu çıkıyordu. O kadar çok kokuyordu ki kimse dayanamıyordu uzun süre kalmaya. Çok korkunç bir olaydı. Biz, takipçisi olmamıza rağmen soruşturma sonucu bize iletilmedi. Aslında bir kamu davasıdır, kamuya açılması gerekiyor. Ama biz, tüm başvurularımıza rağmen, hala o davanın sonucu nedir bilmiyoruz. Biz, kadın hareketi olarak sadece kadınlar götürüp gömdük. Zaten bu kadınlar yani her taraftan evlilik yapılı; yani biri gider Mardin’den evlilik yapar Mardin daha uzaktır buradan 60 km. Qamişlo şurası. Mesele Mardin ya da Qamişlo değil, sınırlar bilgi edinmeyi engelliyor. Erkek oraya gittiğinde işte ben bekarım ya da eşim ölmüştür ya da boşanmışım gibi şeyler söyleyerek ikinci eş olarak getiriyor. Biz bunu teşhir etmek ve o kadının da can güvenliği sorunlu olduğu ve buradaki yasalar da o kadını korumadığı için 25 Kasım’da sınıra siyah çelenk bıraktık. O yaşamını yitiren kadının fotoğrafıyla. Hatta bize şey dediler, “sınırdır keskin nişancılar vurur sizi.” Biz dedik “bizi de vursunlar, belki bir

kadın daha ölürse bir çözüme gider. Biz oraya gideceğiz.” 25 Kasım kadına yönelik şiddetle mücadelede sınırdaki öyle bir eylem yaptık. Basın açıklaması yaptık. Biz kadınların zaten toplumsal statüsünde ciddi bir problem var ikincildir, sınır ötesinde çok daha zorlanıyor.

Evlilikte kadın-erkek arasındaki yaş farkının fazla olması, toplumsal ilişkileri de etkilemektedir. Kadının yaşının küçük olması ya da kuma olarak gelmesi, var olan evlilikleri tehdit edici olarak düşünülmektedir. Böylesi bir evlilik yapan kadın genelde dışlanmakta ve ilişkiler kısıtlanmaktadır:

İlişkimiz iyi, iyi anlaşıyoruz. Mesela birkaç kişiyle gidip geliyoruz. Bir tane komşumuz var mesela bekarla evlendi mesela onunla iyi aramız. Ama şöyle bir şey yaşlılara gelen ya da kuma gelenler sevilmiyor. Mesela o 25 yaşında kız var ya 1-2 kez bize geldi kardeşlerime dedim bir daha gelmesini istemiyorum. Mesela eşi yaşlı, ağabeylerim var; ister istemez insan çekiniyor, laf olur konuşulur. Çünkü hareketleri şeydi. Ama diğerleriyle gidip geliyoruz (Nusaybinli, kadın, 33 yaşında).

Öte yandan kadınların küçük yaşta evlendirilmesinin doğurduğu iki sonuç vardır: İlk olarak genç yaşta bir kadın ikinci eş olarak gelmeyi kabul etmesi, var olan evliliklerin yapısının sarsılması ve ilk eşin genç biriyle rekabeti anlamına gelmektedir. İkincisi ise mirasla ilgilidir. Genç kadının evlendiği yaşlı erkeğin daha erken ölmesi ihtimalinin yüksek olduğu düşünülürse kadının onun mirasından daha erken faydalanması söz konusu olacaktır. Miras hakkını kazanabilmek ve diğer hak sahipleriyle mücadele edebilmek için çocuk sahibi olması gerekmektedir. Hastanede yapılan bir görüşme, çocuğun bu kadınlar için önemini göstermesi bağlamında oldukça anlamlıdır: Yaşlı adam, karısının ölümü üzerine Suriye’den 40 yaşında bir kadınla evlenir. Adamın çocukları ve torunları olmasına karşın, kadının ilk evliliğidir ve çocuğu da yoktur. Ancak kadın erken menopoza girmiş ve doktorlar bunu kendisine söylemiş olmasına karşın Diyarbakır ve Mardin’deki hastanelere de gelmişti. Yaşlı erkek Nusaybin’deki hastaneye torunuyla gelmişlerdi. Torunu, “Ninem öldü, o da bu kadını getirdi. Suriye’de her şey ucuz, kadınları da ucuz, o yüzden oradan getirdi. Bütün işlerini yapıyor dedemin, evleri ayrı biz bişeylerine karışmıyoruz. Dedem yaşlıdır, yarın bir gün ölürse ona bir hak tanınsın, Suriye’ye geri gönderilmesin diye çocuk istiyor” diyor. Esasında çocuk, Suriyeli kadınların güvencesi olmaktadır.

VI.5. HİPERGAMİK EVLİLİKLER

Evlilik ile ekonomi arasındaki sıkı bir ilişki söz konusudur. Evlilik kurumu uzun zamandır bireylerin metalaştırılması ve para ile ilişkilendirilmiş; sınıf ve statüler her zaman için evlenecek eşlerin uyumu konusunda belirleyici olmuştur. Dolayısıyla evlilik ister ulusal sınırlar içindeki akraba ya da yabancı gruplar arasında, isterse sınır ötesinde gerçekleşsin ilk ölçüt kadın alan ya da veren aile ya da grubun ekonomik durumudur.

Hipergami, eşitler arasındaki evlilikler olan izogaminin aksine gelinlerin toplumsal, ekonomik ve siyasal ölçekler bağlamında bir üst sınıfa yükselmesine işaret eder. Evliliğe ilişkin yapılmış olan araştırmalar hipergaminin, sosyo-ekonomik açıdan yüksek statüde bulunan bir kadın ya da erkeğin kendisinden düşük statüden biriyle evliliği olan hipogamiden daha yaygın olduğunu göstermektedir. Ancak kendisinden yüksek statüde biriyle evlenme kadınlar arasında daha yaygın olan bir eğilimdir. Burchinal de (akt. Rubin 1968: 750) çalışmasının evlilik ve aile ile ilgili bölümünde benzer bir tespit yapar. Ona göre “evlilik ile ilgili veriler değerlendirildiğinde erkekler aşağı statüden, kadınlar ise kendisinden daha yüksek statüden biriyle evlenme eğilimi gösterir.” Davis ve Merton da (akt. Rubin 1968: 750) paralel bir açıklama yaparlar. Erkeğin toplumsal statüsünü belirleyen onun ailesidir ve erkek kendisinden daha düşük statüden biriyle evlendiğinde bu konumunu kaybetmez. Aslında hipergamik evlilikler, erkeğin yüksek ekonomik statüsü ile çekici bulunduğu kadının kişisel özellikleri arasındaki bir alışveriştir.¹⁴⁴

Evlilik yoluyla göç ya da göç için yapılan evlilikler Batı kamuoyunun gündemine daha çok Hindistan’dan İngiltere’ye¹⁴⁵ gelen kadınlarla gelmiştir. Günümüz yabancı gelinleri genellikle Endonezya, Vietnam, Filipinler ve Tayland gibi yoksul ülkelere gelmektedir. Bu evlilikler ABD, Kanada ve Avrupa gibi zengin ülkelere olmaktadır. Bazı araştırmacılar bu “güney-kuzey” sınırötesi evlilikleri kadınların yüksek sosyo-

¹⁴⁴ Bu tür evliliklerin çok net gözlemlendiği ve kurallarla düzenlenmiş olduğu Hint toplumu ve Kuzey Amerika’daki Natchez Yerlileri arasında hipergami sosyal sınıf ve kurumsallaşmış tabakalaşmanın bir parçası olarak kabul edilir. Natchez’deki hipergami örnekleri için ayrıca bkz. Tooker 1963.

¹⁴⁵ En çok evlilik göçü alan ülkelere biri İngiltere’dir. İngiltere 1970’lerin sonlarında bu kadınların gerçekten evlenmek için gelip gelmediklerini öğrenmek üzere, ırkçı bir uygulama ile Hindistan ve Pakistan’dan göç etmeye çalışan en az 80 kadına göç bürosu yetkilileri tarafından bekâret testi yapılmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 12.05.2011).

ekonomik gruba katılmalarını ifade eden hipergami olarak tanımlanmasını önermişlerdir. Örneğin Nicole Constable (2005: 10) “küresel hipergami” kavramını küresel ölçekte “üst” (sınıfa geçme) evlilik için kullanır. Hipergami kavramı benzer biçimde geleneksel pratiğin modern dışavurumu olarak evlilik göçü algısını (söz gelimi bir köyden diğer bir köye biçiminde gerçekleşen evlilik burada ekonomik anlamda) teşvik eder, çoğunlukla basit bir biçimde kendilerinin ve ailelerinin yaşam şanslarını geliştirmek için yoksul bölgelerden zengin bölgelere evlenen kadınlar olarak anlaşılır (Williams&Yu 2006: 59-60).

Nusaybin ile Qamişlo arasında Batı'dan Kuzey'e tek yönlü olarak gerçekleşen evliliklerin çoğunda –bu evliliklere ilişkin henüz bir genelleme yapmaktan kaçınmak gerekir, çünkü günümüzde hala akrabalık bağlarının korunması ya da kadın ile erkeğin tercihleri doğrultusunda gerçekleşen evlilikler de bulunmaktadır- tarafların ekonomik durumu asli bir rol oynamaktadır.

Ekonomiye bağlı. Eskiden mesela benim hatırladığım kadarıyla 80'li yıllara kadar buradan Suriye'ye kız veriliyordu. O zaman Suriye'de yaşayanların durumu daha iyiydi. Ekonomik olarak buradakilerden daha üstündüler. Fakat 80'den bu yana onlar yerlerinde saydılar, bizim burada çalışmalar oldu, gelişmeler oldu; işte biri memur oldu, kiminin çocuğu Avrupa'ya gitti. Yani sermaye akışı oldu. Ekonomik olarak bizim buradaki insanlar onlara nazaran biraz daha yükseldiler. Ondandır dolayı bu sefer ordan buraya gelmeye başladılar. Buradan da mesela Avrupa'ya kız gidiyor. Avrupa'dakiler de ekonomik olarak bizden üstünler. Yani bence her şeyin temelinde ekonomi var (Nusaybinli, erkek, 52 yaşında).

Öte yandan Qamişlo Kürtleri arasında Nusaybin ya da Türkiye algısı da sınırın Türkiye tarafına kız verilmesinde önemli bir etkidir. Zira Qamişlo Kürtleri arasında Türkiye algısı Avrupa'dır. Nusaybin onlar için Avrupa'ya açılan bir kapı konumundadır. Bu nedenle Qamişlolu ailelerin tercihleri kızlarını “Avrupalı” olarak gördükleri Nusaybinli erkeklerle evlendirmek olduğundan evlilikler hipergamik¹⁴⁶ bir özellik taşır:

Ordaki millet burayı Avrupa olarak görüyor. Kızlarını buraya verdiklerinde, “kızımızı Avrupa'ya verdik” diyorlar. Mesela ben kendim Suriyeli bir kızla nişanlandım. O da Suriye'de müzik öğretmeniydi. Burada tanıştık. Bir akrabasının evine gelmişti. Qamişlolu Arap bir kızdı. Ben içeri girer girmez

¹⁴⁶ Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, hipergamik evlilik eğilimi sadece Qamişlo Kürt aileleri arasında görülmez. Daha önce yukarıda yer verildiği üzere Nusaybinli kadınlar da sosyo-ekonomik bağlamda kendisinden daha yüksek statüde bulunan biriyle evlilik yapma eğilimi taşırlar.

kızı gördüm ve çarpıldım. Tam bir Arap güzelliği vardı onda. İşte onunla o gece buluştuk. Ben de ona teklif ettim, dilinden de pek anlamıyordum. Hafif bir İngilizce ile anlaşıyorduk. O Suriye'ye gidince içimde kaldı, istemeye gittim. Telefon açtım Suriye'de bir akrabanın evinden. İşte dedim “annemle geldik seni isticez.” “Tamam” dedi, bayağı sevindi. Sonra bizim o bulunduğumuz akrabanın evi bize öyle bir değer verdi, benim aklımı başımdan aldılar. Beni, o evdeki kızlardan birine zorla yakıştırdılar. Velhasıl dillerini de bilmiyorum, Arapça konuşuyorlar çoğunluk. En büyüğünü vermeye kalkıştılar. Beğenmedim kızı, ortancasını aldım. İşaretlerle anlaştık, çünkü Arapça konuşuyordu. Çoğu Kürt orda Araplaşmış, Arapça ağırlıklı konuşuyorlar.

Nusaybin'e geldiler, nişanı yaptık. Ve ben bir hareketlerini gördüm, hoşlanmadım. Çünkü aç gözlü insanlar çok orda. Senin malına mülküne göz koyup da seninle o niyetle evleniyor. Mesela 80 yaşındaki bir adam Suriye'ye gidip 18 yaşındaki bir kızı alabiliyor. Başlık parası verip, alabiliyor. Çünkü oralarda Türkiye'ye Avrupa gibi hayranlıkla bakılıyor. O yüzden ben onunla evlenmedim. Çünkü baktım yaşam tarzlarımız onunla, birbiriyle uyuşmuyor. Evlenmedim, öbürünü de istemedim, çünkü bıktım oradan. Suriye'yi de hiç sevmiyorum.

Akrabalarımızla ilişkilerimiz etkilendi tabi. Konuşmuyoruz birbirimizle. Ona rağmen Suriye'ye her gittiğimde haber gönderiyorlar, ben evlenmişim, iki çocuğum var, hala diyorlar “ona verelim kızı.” Ben evliyim diyorum, ama onlar için önemli değil. “O konuyu kapatın” diyorum, hala aynı laflar. Hem maddi durumları kötü ondan, hem de biraz daha geridirler (Nusaybinli, erkek, 30'lu yaşlarda).

Aktarılan örnek olay hipergaminin, aynı zamanda ailenin ekonomik durumu ile ölçülebileceğini göstermektedir. Sözgelimi Abraham (2005) Hintlilerde olduğu gibi, birçok uluslararası toplumda evliliğin bireysel değil, kolektif bir kurum olduğunu hatırlatır. Dolayısıyla hipergaminin ölçütü de kadının kendisinden ziyade ailedir (akt. Williams&Yu 2006: 59-60).

VI.6. SINIR ÖTESİ EVLİLİKLERDE PARA MÜBADELESİ

Geleneksel bağlamda evlilik, kadın mübadelesinin yanı sıra kadın ve erkeğin aileleri arasında başlık, çeyiz, ailelerin birbirlerine sundukları karşılıklı hediyeler gibi bir dizi ekonomik mübadeleyi içerir. Bu aynı ya da nakdî mübadele unsurları evliliğin bir parçası olarak kabul edildiğinden, bu unsurlara geleneksel bağlamda ticarî bir anlam

yüklenmez. Aksine bir “hak” ve “yükümlülükler” bütünü olarak anlamlandırılır. Örneğin Nusaybin’de başlık parasının süt hakkı (*heqé şir*) adı altında alınması doğrudan bu kabulle ilişkilendirilebilir.

Bu başlık altında vurgulamaya çalıştığımız nokta, evlilikteki bu geleneksel ekonomik mübadeleye yüklenen anlamların evliliğin ulusal sınırlar dâhilinde olup olmadığına bağlı olarak farklılaşmasıdır. Zira sınır ötesi evlilik söz konusu olduğunda “hak” ve “yükümlülük” olarak değerlendirilen ekonomik mübadele unsurları kimi zaman bu genel kabulün dışında, çok rahat evliliğin ve kadının metalaşması biçiminde değerlendirilebilmektedir. Ancak Nusaybin-Qamişlo arasındaki evliliklerde, ekonomik mübadele unsurları çerçevesinde evliliğin “kötü amaçlara alet edilmesi” ya da “kadının satılması” biçimindeki değerlendirmeler, sınır ötesi gerçekleşen tüm evlilikler için geçerli değildir. Buradaki ölçüt evliliğin kiminle yapıldığı, yani akrabalık bağının bulunup bulunmadığıdır. Öte yandan bu değerlendirmeler kuşaklar arasında farklılık göstermektedir.

Bu bağlamda Nusaybin-Qamişlo arasında günümüz evliliklerinde ekonomik mübadelenin önemli bir ayağını oluşturan nakit para akışı iki biçimde gerçekleşir: 1- Her iki ailenin, bir arabulucu yardımıyla üzerinde uzlaşmaya vardıkları başlık ve çeyiz parası ile 2- bunların yanı sıra son dönemlerde ortaya çıkan simsarların organize ettiği evliliklerde başlık parasıyla birlikte simsara ödenen komisyon.

VI.6.1. Sınır Ötesi Evlilikler Bağlamında Başlık Parası: “İki Alana Bir Bedava”

Babasoylu soy gruplarında görülen ve evliliğin gerçekleşme koşullarından biri olarak damat tarafından gelin tarafına verilen hediye niteliğindeki ödeme (Emiroğlu 2003: 124), *başlık* olarak tanımlanır. Başlık, aynı zamanda iki ailenin toplumsal statüsünü sembolize eder. Ortadoğu’nun birçok bölgesinde görülen başlık geleneği etnik gruplar ve sınıflara bağlı olarak muazzam bir çeşitlilik gösterir. Bu çeşitliliğe karşın, toplumların sosyo-ekonomik koşullarına paralel olarak miktarı, kullanım alanı ve amacı aynı toplum içinde değişebilmektedir. Ancak başlık parasının kullanım alanını genelde aile içi ilişkiler ve hane stratejileri belirlemektedir.

Kürtçe *next* denilen başlık parası, erkek tarafının düğünden önce kız tarafına verdiği nakit para anlamına gelir. Başlığın kızın babası tarafından kabul edilip alınması, evlilik anlaşmasının kesinleştiğinin işaretidir. Yukarıda ulusal sınırlar dâhilinde ayrı ayrı Nusaybin ve Qamişlo’da bu uygulamanın nasıl gerçekleştiğine yer verilmişti. Nusaybin-Qamişlo arasındaki sınır ötesi evliliklerde de başlık parası bir evliliğin gerçekleşmesindeki en temel koşullardan biridir. Hatta Nusaybin içi evliliklerde bu gelenek kimi durumlarda -kız ve erkeğin yüksek eğitim alması gibi.-esnetilebilirken, Qamişlo’da daha katı kurallar söz konusudur. Dolayısıyla Qamişlo’dan kız almak isteyen Nusaybinli bir erkek mutlaka başlık ödemek zorundadır. Buna ilaveten Nusaybin-Qamişlo arasındaki son dönem evlilikleri tek yönlü olduğundan, Nusaybin’den Qamişlo’ya doğru dönüşü olmayan bir para transferinden söz etmek mümkündür.

Nusaybinli erkek, Qamişlo’dan kendisine uygun bir eş adayı bulup kızını istediğinde üzerinde uzlaşılması gereken en önemli nokta başlık parasıdır. Söz kesme esnasında yapılan pazarlıktan sonra uzlaşma sağlanması erkek tarafının istediği zaman kızını alıp gitmeleri anlamına gelir.

Ayrıca kız ailesinin ekonomik durumu, pazarlık yapılacak konuları belirler. Yoksul aileler, altın takılar ve başlık parası dışında herhangi bir şeyi müzakere konusu yapmazken, ekonomik durumu iyi olan aileler için durum değişmektedir. Aşağıda aktarılan üç örnek deneyim farklı ailelerin, kız isteme esnasındaki pazarlık gücünün başta ekonomik statü olmak üzere akrabalık bağıyla ilişkili olarak nasıl değiştiğini göstermesi açısından önemlidir. Ailelerden ikisinin çocukları akraba evliliği yapmıştır. Sonuncu örnek ise Kürt ancak aralarında akrabalık bağı bulunmayan bir gelinle ilgilidir:

Örnek Olay 1:

Benim ordaki hayatım daha rahattı. 19 yaşındaydım. Daha küçükken dayım geldiği zaman (dayısı Nusaybinli) diyordu “sen benim gelinimsin.” 2008’de babam vefat etti, ben de üniversiteye gitmeye karar vermiştim. Hazırlanıyordum, ders alıyordum. O kadar ki hayatım rahattı. Şimdi düşünüyorum niye buraya geldim diye. Eşim askerden geldiği zaman dediler Media’yı istiyoruz. Babam vefat ettikten hemen sonra konuyu açtılar, biz kızını istiyoruz dediler. Demek ki babam sağken de istiyorlardı da babam vermiyordu. Haberimiz yoktu. Babam diyordu kızım küçüktür, bir de hayatta vermem Türkiye’ye. Annemin dayısının oğlu. Bana sonra anlattılar durumu. Bir de demişler yine söyleyelim bakalım bu kez ne diyecekler.

Annem de olmaz demiş. Annem 20 senedir Türkiye'ye gelmemiş. Annem demiş benim kızım küçüktür. Dayım da diyor “neresi küçük, 19 yaşındadır.” Annem okuyor demiş. Dayısı demiş “okumayı napacak orda hayatı daha rahat olacak, orası buradan güzeldir.” Annem bana söyledi böyle böyle dedi. Ben de nasıl öyle söylersin, ben okuyorum daha. Daha ablam evlenmemiş bir de. Dedi “o benim dayım, onu kırmak istemiyorum.” Dedim “anne madem dayımı kırmak istemiyorsun önce çocuk gelsin, birbirimizi tanıyalım. Ama eğer birbirimizle anlaşamazsak bu iş olmaz.” Daha önce bir kez görmüştüm, o da alıcı gözle hiç bakmamıştım. Geldi, ben de bulaşık yıkıyordum. Zili çaldı, bilmiyordum geldiğini. Kapıyı açtım o bana bakıyor ben ona. Aşık olmuşum. Bana sorduklarındaki diyorum yıldırım aşkı. Öyle sevdim hemen. Ama ben gerçekten istemiyordum, dedim ya tam sınav zamanı babamı kaybettim, o yüzden sınavım kötü geçmişti. Çok üzülüyordum, gerçekten üniversite okumak istiyordum. Ama dedim “eğer dayım gelirse ben ona hayır diyemem, kırmak istemem çünkü.” Abim dedi, “iyi düşün, bak ticaret lisesini bitirenleri bile işe almadılar.” Ben edebiyat okumak istiyordum... Beni istemeye geldiler. Annemlere dediler başka bir ev açarız, her şeyini alırız; kapkacağını, altınlarını alırız. Dedi ayrı ev olur ama siz de bize gider gelirsiniz, aramızda soğukluk olmasın, kopmayalım. (Başımdan geçen her şeyi yazıyorum, bir gün bunlar bir kitap olsun istiyorum. Her şeyi yazıyorum). Biz de liste yaptık, alınacakların hepsini yazdık. Başta altınlar konusunda sorun çıktı. Ama dedik bizim altınlar ucuzdur, 150 bin liralık (Suriye parası) altın istedik. Yatak odasıydı, mutfak eşyalarıydı; yani bir ev için ne gerekiyorsa, kimse demez ben bunları istemem. Pazarlığa oturdular. Bizimkiler dedi, “altınlar aynı kalacak, sonra yatak odasını alırsınız, 2 tane çekyat alırsınız (Qamişlolu, kadın, 22 yaşında).

Örnek Olay 2:

Başlık parası dediğin, mesela 200 bin onların parasıyla, buranın 6-7 milyarı ailesini veriyorsun, onlar eşya alıyorlar. Ordakiler mesela beyaz eşyadır, yatak odasıdır her şeyi o paradan alıyorlar. Aileye gitmiyor yani. Alıyorlar ama biz istemedik, dedik ihtiyacımız yok, ailesinin de durumu iyi olmadığı için bir şey istemiyoruz dedik. Kardeşlerinin hepsi küçük, babası da Dubai'de inşaatta çalışıyor. Suriye'de iş yok, o yüzden Dubai'ye gitmiş. Senede 1-2 kez geliyor; yani durumları pek iyi değil. Altın çok istiyorlar aslında orda, ama bizden çok istemediler. Ama annem çok aldı; ordan da aldı, buradan da aldı, Adana'dan da aldı. Onlar istemedi, isterseniz çok masraf yapmayın da dediler. 20 milyarlık falan altın aldık (Nusaybinli, erkek, 19 yaşında).

Örnek Olay 3:

Getirdiğimiz zaman orda şeker falan aldık, onlara verdik. Orda nişandı sözdü olmadı. Orda bişeyler alıp onlara verdik, geldik. Kına da olmadı. Biz

yapacaktık. Gittim 4 kilo kına aldım, evlerine götürdüm. Dedim belki kızın kinasını yaparlar. Gittim babası dedi “kinasını yapmıyoruz.” Dedim “âdetiniz mi böyle?” Babası dedi “yapmıyoruz gel, gelinini al götür.” Orda hiçbir şey yapmadık.

Başlık parasını verdik kızın babasına. Altınları ordan aldık. Beraber altınları aldık, kızın babasına teslim ettik. Sonra ben Qamişlo’dan eve geldim (Nusaybinli, kadın, 45 yaşında).¹⁴⁷

Evlilik anlaşmasının belirlendiği biçimiyle gerçekleşip gerçekleşmediğini denetleme rolünü aileler üstlenir. Talep eden tarafın daha çok kızın ailesinin olduğu düşünürse, kız ailesinin rolü başından sonuna dek erkek ailesinin evlilik anlaşmasının üzerinde uzlaşmaya varıldığı biçimiyle yapılıp yapılmadığını denetlemesidir. Ulusal sınırlar dâhilinde bunu yapabilmek kısmen daha kolaydır. Aile istenmeyen bir durumla karşılaştığında ya da anlaşmanın dışına çıkılması durumunda erkek tarafını nişan atmakla tehdit etme veya düğünün gerçekleşmesini engelleme gücüne sahiptir. Ancak sınır ötesi evlilikler kızın ailesinin bu gücü azalır. Erkeğin ailesinin vaat ettiklerine güvenmek zorundadır. Bu tür durumlarda akrabalık bağları kimi zaman bu riski ortadan kaldırıyor olsa da evliliğe ilişkin norm ve değerlerin yerine getirilmesi, örnek olaylardan da anlaşılacağı üzere, erkeğin ailesinin inisiyatifine bağlı bir durumdur.

Evlilik anlaşmasında önemli bir diğer pazarlık konusu takılardır. Nusaybinliler Suriye kadınlarının “altını çok sevdiklerini” ve ona düşkün olduklarını aktarmaktadır. Gerçekten de alan çalışması esnasında yapılan gözlemlerde Suriyeli kadınlar arasında altın kullanımının çok yoğun olduğu dikkati çekmiştir: kelepçe ve burma bilezikler, küpeler ve gösterişli kolyeler düğün, sünnet töreni, bayram ziyaretleri gibi özel günlerde giyim-kuşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Öyle ki bayram ziyaretleri için sınır kapısından geçişler esnasında yaşanan kaosta Suriyeli kadınlar altın takılarıyla dahi ayırt edilebilmektedir. Nusaybinli kadınlar için de altın takılar gözde olmasına karşın,

¹⁴⁷ Başlık parasının kimin ödediğine ilişkin alan verileri farklılık göstermektedir. Sözelimi birçok araştırmada (Pierce 1964; Beşikçi 1969; Timur 1972; Bates 1974; Kongar 1978) başlık parasının sadece evlenecek erkeğin baba evinden çıktığı gözlemi vardır. Van yöresinde ödenecek başlık parası erkek tarafının akrabaları, dostları arasında bölüşülmektedir. Bu bölüşüm bir tür karşılıklılık ilkesi çerçevesinde uygulanmaktadır (Altuntek 1989: 92).

istisnalar¹⁴⁸ dışında, kadının kendisine düğünde verilen hediye altınlar üzerinde bir tasarruf hakkının bulunmaması ya da kullanmakta özgür olduğu ve mehir olarak verilen altınları ihtiyaç duyulduğunda aile büyüklerine, kocasına vermesi nedeniyle Suriyeli kadınlarda olduğu gibi yoğun bir altın takı kullanımı söz konusu değildir.

Yoksul oldukları halde Qamişlo Kürtlerinin altın takıları nasıl aldıkları sorulacak olduğunda, cevap veren kişi çoğunlukla “Suriye altını”nın düşük ayarlı olduğunu dolayısıyla ucuz olduğunu söyleyecektir. Buna ilaveten kadınların altın takılara olan düşkünlüğünün¹⁴⁹ altı çizilerek, bir gün de olsa altın takıları kullanabilmek için geliştirdikleri yöntemleri açıklayacaklardır:

Altınlar da oranın altını bir işe yaramıyor. 14 ayar oranın altını. Bizim kullandığımız 22 ayar, onlarınkinin ayarı düşük. Orda bir de kiralama yöntemi var, altın kiralanıyor Irak'ta da Suriye'de de. Mesela bir bayan düğüne gidecek, gidiyor kuyumcuya kirasını veriyor, teminatını veriyor; ne kadar istiyorsa altını dolduruyor gidiyor. Ondan sonra tekrar dönüşte geri teslim ediyor (Nusaybinli, erkek, 20'li yaşlarda).

Başlık parası ve altın takılar her iki taraf evliliklerinde önemli olmasına karşın Qamişlo'daki Kürt ailelerin kızları için istedikleri başlık ve altın takı miktarı Nusaybinli Kürtlerce onların evliliği metalaştırdıkları (kızların satılması) yorumlarına sebep olmuştur. Esasında Nusaybin'de evlilik pazarlığında istenilen altın miktarı daha fazladır. Bir kızın başlık parası kadar takıları da çok önemlidir.¹⁵⁰ İstenilen altın takı miktarının az olması, kızın bir kusuru olduğunun düşünülmesine ve “kızının kıymetinin” sorgulanmasına neden olmaktadır.

Nusaybin'de süt hakkı ve çeyiz parası olmak üzere biri ailenin kullanımı, diğeri ise kızın yeni evi için gerekli olan eşyaları almak üzere alınan iki amaçlı para bulunur. Dolayısıyla buradaki başlık, kısıtlı bir anlam içerir. Ancak Qamişlo'daki başlık parası kıza çeyiz olarak alınacak eşyalarla¹⁵¹ takılacak altın takılar aynı zamanda *mehri* de

¹⁴⁸ Nusaybin'de zengin bir adamın gelini olduğu belirtilen genç bir gelin, Qamişlo kadınları gibi gündelik yaşamda sürekli altın takılar kullanıyordu. Kadının takı kullanımı ile ilgili “zengindirler o yüzden çok altını var. Ama bu da sonradan görme, hep altınla dolaşır,” diye yorumlanıyordu.

¹⁴⁹ Kadınlar arasında altın takıların kullanımı, süs eşyası olmasının ötesinde ekonomik statünün göstergesi olarak kabul edilmektedir.

¹⁵⁰ Nusaybinli kadınlarla yapılan görüşmelerde “kızlarımı altınsız vermem” biçiminde net yanıtlar alınmıştır.

¹⁵¹ Pierce (1964:15) başlık parası ile yeni kurulacak evin eşya ihtiyacının karşılandığını belirtmektedir. Alandaki gözlemlerimiz de buna paraleldir. Başlık parası ile yatak, karyola, büfe gibi çeşitli ev eşyaları

kapsayacak şekilde genişletilir. Esasında İslami bir formülasyon olan mehr, geline nakit, altın, mülk ya da takı şeklinde verilecek olan ve kadının boşanma ihtimaline karşı saklayacağı bir ödemedir¹⁵² (Heckmann 2002: 334). *Mehr* başlık olarak düşünülmez. Çünkü kadına herhangi bir mal verilmemekte, başlık bedeli de kadına değil, babasına verilmektedir (Altuntek 1989: 93). Nusaybin’de *mehr*, erkeğin ailesi tarafından karşılanır ve damat, geline vereceği *mehri* imam nikâhı esnasında şahitler önünde onaylar. Ancak Qamişlo’dan kız alınıyorsa, genelde erkek tarafının vaat ettiği tüm altın takılar kızın babasına verilen başlık parasıyla alınır:

Başlık parası alıyorlar. Bizde mesela 5-6 milyar kız tarafına veriyorlar ama onunla kızı hazırlıyorlar. Beyaz eşyasını, altınlarını her şeyini alıyorlar. Burada öyle değil mesela. 30 milyar, 50 milyar anca kurtarıyor onları (Qamişlolu, kadın, 20’li yaşlarda).

Başlık parası ve takılar, Nusaybin ve Qamişlo’daki evliliklerin temelde farklılıklaşığına yönelik bir vurgu içeriyor. Sözelimi Nusaybinli üçüncü kuşak bir Kürt erkeğiyle yapılan görüşme, Qamişlo Kürtlerin kızlarını Nusaybin’den biriyle evlendirmek için nasıl ahlakî kodların dışına çıktığının düşünüldüğünü gösterir. Promosyonlu bir alışverişi anımsatan bir kampanyanın var olduğuna inanılması Qamişlo Kürtlerinin evlenirken iki amacı bulunduğu işaret eder. İlk amaç birden fazla kızı olan ailenin iki kızının başlık parasını alabilmek için üçüncüyü bedava vermesidir. İkincisi ise Türkiye’nin gelişmişlik düzeyinin Avrupa ülkeleri ile benzer görülmesiyle ilişkili olarak açıklanmaktadır:

Gelişim konusunda da çok fark var. Mesela onlar ekonomik olarak çok geriler. Çok sıkıntı çekiyorlar. Çoğu bu tarafa gelmek için can atıyor. Mesela bir kampanya varmış (gülüşmeler) “iki alana bir bedava” diyorlar. İki kız alana bir tane de üzerine veriyorlar. Şaka değil, gerçekten var bu kampanya. Ordaki bayanlar buraya gelmeyi çok istiyorlar. Yani buradakiler nasıl Avrupa’ya gitmek için evlenmek istiyorsa onlardakiler de aynı o şekilde buraya gelmek istiyor (Nusaybinli erkek, 26 yaşında).

---

alınmaktadır. Bu nedenle başlık parası yeni kurulan bir evin gereksinimlerini karşılayıcı bir toplu para olarak görülebilir. Paranın miktarı kız babasının toplum içindeki statüsü ile orantılıdır. Baba ise bu statüsüne paralel olarak aldığı başlık parasını eşyaya dönüştürmektedir (akt. Altuntek 1989: 92).

¹⁵² *Mehre* verilen önem Müslüman toplumluluklarda farklılık gösterir. Sözelimi Tunus’un kent kesimlerinde *mehr* önemsiz bir miktar olup daha çok sembolik bir anlama sahipken, İran’da daha yüksek bir meblağdır ve ödenmesi eşlerin boşanmasına bağlıdır. Suudi Arabistan’da ise mehr, gelinin sosyal sınıfı ve damadın ekonomik gelir düzeyi dikkate alınarak belirlenir. Evlilik resmen gerçekleştiğinde nakden ödenmesi gerekir (İlkkaracan 1998: 78).

Bir diğerk görüşme benzer bir vurguyu içermekle birlikte Nusaybin'deki başlık parası ile Qamişlo'daki başlık parasının farklı olduğunu göstermek üzere dilin kullanımını içerir. Daha önce belirttiğimiz üzere başlık parasının Kürt dilinde karşılığı *naxt*'tir. Nusaybin'de de *naxt* başlık parasına işaret etmesine karşın, yalnızca Suriye Kürtlerince kullanılıyormuş gibi gösterilmiştir.

Suriye'de başlık parası var hâlâ. İki tane alana bir tane bedava diyorlar. Başlık parasından dolayı onu diyorlar. Yok öyle bir şey, altınlar için harcamazlar. Başlık parasını da alıyorlar, altınları da aldırıyorlar. Akraba da olsa veriyorsun. *Naxt*, Suriye'de başlık parasıdır. Pazarlığı yapıyor tabi. Suriye'de yapıyor. Burada öyle bir şey yok. Eskiden burada da vardı ama burada şimdi yok. Biz de kendimize bi tane bulamazsak mecburen 5-6 yıl sonra paraları toplayıp oradan alıcaz.

Bir şey daha var; fakirdirler, iş yoktur. 4-5 bin dolar veriyorlar onlara, yani başlık parası, kıza bişey almıyorlar. Pek bişey olmuyor yani, belki 200 dolar kadar eşya alıyorlar, getiriyorlar buraya. Ucuzdur yani onun için. İhtiyarlar da orda getiriyorlar. O 4-5 bin dolar var ya, o 3-4 sene onlara yeter. İş yoktur bişey yoktur ne yapacaklar (Nusaybinli, erkek, 27yaşında).

Bir başka görüşme, “başlık parasının/süt hakkının kız Nusaybinli ise değerini belirlediğini, kızın Qamişlolu olması durumunda ise satılmasını ifade ettiği” önermesini kurmamıza olanak sağlıyor:

Evet, eziyet eden aileler var ama bazıları da çok değer veriyor. Bazılarının eşleri onların bir dediğini iki etmiyorlar. Bize vermedikleri değeri onlara veriyorlar. Bilmiyorum ki bir anlayabilsem, çok şaşırıyorum zaten. Geçen mesela Suriyeli kadınlar için bir tiyatro yapmışlardı. Bilmiyorum hepsini ezberlemiştim, geldim herkese anlattım ama gene bişey anlamıyorum. Artık burada o kadar ilerlemiş ki, millet o kadar bıkmış ki tiyatro yapılıyor, miting yapıyorlar, gösteri yapıyorlar; sırf işte niye Suriye'den kız alıyorlar. Ve sanki hani affedersiniz sanki hayvan satıyorlarmış gibi, hani, bu kadar para ver kıızı al. Tamam, burada da başlık parası var ama buradaki onun gibi değil. Hani 2 milyar vereceksin kıızı al. Biz bişeyine karışmıyoruz (Nusaybinli, erkek, 27 yaşında).

Qamişlo'daki başlık geleneğine ilişkin bu tutumlara karşın, hem başlık miktarının hem de pazarlık konusu olan diğerk unsurların toplam maddi karşılığının Nusaybin'de olduğundan daha az olması Suriyeli kadınlarının “ucuz” ya da “beleş” olduklarının ifade edilmesine neden olmuştur.

Buraya geldiğimde en çok çektiğim sıkıntı kimseyle dertleşemiyorsun. Eskiden Suriye’den gelen gelinleri çok seviyorlardı. İyi bir gözle bakıyorlardı onlara ama şimdi kesinlikle öyle değil. Artık diyorlar “ucuzdur.” Onun yüzüne diyorlar “aa Suriye’nin kızları ne kadar güzel, ne kadar hoş.” Arkasından da diyorlar “sanki orda koca yok buraya gelmişler, beleştir” (Qamişlolu, kadın, 22 yaşında).

Daha da abartılı bir yorum, Qamişlo’daki başlık parasının artışı ile benzin zammı arasında bir ilişki kurar: “*Suriye kızları eskiden bu kadar pahalı değilmış derler, benzine zam gelmiş onlar da pahalanmış.*”

Kadının metalaştırıldığı bir diğer alan, kadın oturma izni alamadığında mevzu bahis olmaktadır. Qamişlo’dan gelen gelinin Türkiye’de oturma izni alabilmesi için üç yıl geçmesi gerekmektedir. Bunun dışında imam nikâhıyla evlenip gelenlerin ise üçer aylık periyotlarla ya Suriye’ye giriş çıkış yapması ya da erkeğin karısının Nusaybin’de kalabilmesi için belli miktarda bir ücret ödemesi zorunludur. Dolayısıyla Suriyeli gelinler için başlık parası haricinde uzunca bir dönem para harcanmaktadır:

İşte hâlâ da Türkiye vatandaşı olmak için (devlete) belli bir ücret vermesi lâzım. 10 taksite bölüyorlar hâlâ da taksit ödüyor dayım. Bundan 4-5 yıl önce 7 milyardı. Şimdi ne kadar bilmiyorum. Türkiye’ye veriyor bu parayı vatandaşlık karşılığında. Bazen dayım dalga geçiyor “yav” diyor “hâlâ taksitini ödüyorum.” Ödemezsen vatandaşlık vermez sana, geri gönderirler Suriye’ye. Vatandaş olmadan da hiçbir şey yapamazsın zaten. Annemin dayısı diyordu, her ay gidiyorsun imza atıyorsun ya, diyordu sanki kamyon almışsın, hani plakası için imza atıyorsun ya aynen öyle. Diyor, “ben bilseydim bu kadar imza atacam, her gün gidecem plaka gibi hayatta ben ordan kız istemezdim” (Nusaybinli, erkek, 27 yaşında).

Qamişlo ve Nusaybin kadınları arasında rekabet ve farklılığın vurgulandığı bir diğer unsur çeyizin kapsamına ilişkindir. Nusaybin’de çeyiz, kızın paralı-parasız emeği ile yapılmış olan elişinden (danteller, çarşaf takımları, tülbentler vb.) oluşur. Kız anneleri, kızları daha küçükken çeyiz yapmaya başlarlar ve kızın da mümkün olduğunca erken annenin bu işine ortak olması beklenir. ÇATOM’daki biçki-dikiş ve boyama kursları farklı tekniklerdeki işlemleri de son zamanlarda çeyizin bir parçası haline getirmiştir. Yaygın olan kanı, bir kızın çeyizsiz evlenemeyeceği yönündedir. Kızın çeyizinin çok oluşu, toplum tarafından takdir edilen bir durumdur. Qamişlo’da ise çeyiz daha çok hazır olan (kumaş vb.) ve ailesinin evlenirken aldığı hediyelik eşyalar ile erkek tarafının evlilik için yaptığı hazırlıktan (ev eşyası gibi) oluşur. Bu farklılık “Suriyeli kadınlar

çeyiz yapmıyor, onlarda çeyiz yok. Kadınları hiçbir işe yaramıyor” biçiminde değerlendirilmektedir. Qamişlo’dan bir gelinle yapılan görüşmede ise Nusaybinli kadınların çeyiz konusunda “taviz” vermeyişleri vurgulanmıştır.

Bir de buradaki kızlar daha küçükken çeyiz yapıyorlar. Bizde öyle değildir. Nusaybin kızları bir de serttir. Serttir dediğim, istedikleri her şey olsun istiyorlar. Yok, dediler mi kesinlikle istedikleri oluncaya kadar kabul etmiyorlar. Dört dörtlük her şeyleri hazır oluncaya kadar evlenmiyorlar (Qamişlolu, kadın, 22 yaşında).

VI.6.2. Görücü Usulünden Evlilik Simsarlarına

1970’li yıllardan itibaren kadın işgücüne katılım oranlarının yükselmesiyle birlikte cinsiyet rollerinin değişmesi ve küresel ekonomik dönüşüm, göçün küresel düzlemde kadınlaşmasıyla sonuçlandı. Küreselleşme ve neo-liberal dönüşüm sürecinin körüklediği gelir eşitsizliği ve yoksullaşma, kadınların ailelerini ayakta tutmak üzere göç etmelerinde önemli bir etken oldu (Ulutaş&Kalfa 2009: 13). Özellikle yoksul ülkelerdeki kadınların gerçekleştirdiği sınır ötesi evlilikler, neo-liberal politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkan “yeni yoksullukla”¹⁵³ başa çıkabilmenin araçlarından biri haline geldi. Yoksulluk merkezli bu evlilik göçünün yönünü Constable şöyle tanımlamaktadır (APMM 2007: 8):

Uluslararası evlilik göçmenlerinin çoğunu kadınlar oluşturur. Bu kadınlar büyük oranda yoksul ülkelerden zengin olanlara; az gelişmiş küresel “güney”den –Asya’nın bazı bölgeleri, Latin Amerika ve Doğu Avrupa’dan-

¹⁵³ Yoksulluk araştırmacılarının ortak kabulü 1980’li yıllarda gündeme gelen yoksulluğun, geçmişteki biçimlerinden farklı olduğudur. Özbudun (2003: 328-329) bu farklılığın iki yönlü olduğunu belirtir. Bunlardan ilki yoksulluğun yeryüzündeki tüm tezahürlerinin neo-liberal politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkmasıdır. “Sermayenin devingenleşmesi, yani yatırımları yeryüzünün işgücü maliyetlerinin daha düşük, hammadde kaynaklarının daha ucuz ve erişilebilir, vergi düzenlemelerinin daha elverişli olduğu bölgelere kaydırabilmeye olanak sağlayan CUŞ stratejileri; işgücü piyasasının esnekleştirilmesi, yani emekçilerin örgütsüzleştirilerek ve esnek zamanlaştırılarak pazarlık güçlerinin aşındırılması; her zaman yüksek oranda işçi çıkarmalarının eşlik ettiği özelleştirmeler; kamu hizmetlerinin tasfiyesi, yani sosyal güvenlik sistemlerinin göçertilmesi, sağlık, eğitim gibi temel insan haklarına yönelik hizmetlerin özelleştirilmesi...; özellikle Güney ülkelerinin içine düşürüldüğü borçlanma kısıncacı ve faizlerin anaparayı kat be kat aştığı bu borçlanma sarmalında IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların dayattığı neo-liberal ‘yapısal uyum programları’ vb. uygulamaların eşzamanlı olarak yürürlüğe sokulmasından oluşan bu ‘neo-liberal politikalar’ gerek sanayileşmiş Kuzey, gerekse sanayileşmekte/gelişmekte olan vasfıyla vaftiz edilen Güney ülkelerinde yaygınlaşan küresel yoksulluğun ortak kaynağını oluşturmaktadır.” İkincisi ise yoksulluğun yeniden tanımlanması ve buna paralel artık sadece “geçim araçlarına erişememek” ya da “kişi veya hane halkının yaşaması için gerekli olan asgari temel ihtiyaçlarını karşılayamaması” olarak tanımlamanın yetersizliğine yapılan vurgudur.

küresel “kuzey”e –eski SSCB, Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Doğu Asya’nın kimi bölgelerine- doğru göç ederler.

Yoksul ülkelerden gelen yoğun evlilik talebi nedeniyle, uluslararası evlilikleri organize etmede arabulucu rolünü üstlenmiş olan evlilik bürolarının, ajanslarının ve simsarlarının bu dönemde ortaya çıkması şaşırtıcı değildir. Sözelimi Yuval-Davis “posta siparişiyle gelin bulma”nın ırkçı ve ekonomik yönüne vurgu yapar. Yuval-Davis (2003:105-106) ırksallaştırılmış “öteki”ler arasındaki ilişkilere değinirken bunun her zaman şiddet ekseninde görünür olmadığını, bazen oryantalist erkek düşlerinin, yoksullaştırılan sömürge sonrası bireylerin ve cemaatlerin ekonomik olarak hayatta kalışlarının temel kaynağı haline gelen seks turizmi endüstrilerini doğurduğunu belirtir. Ancak, der, bu ilişkiler kimi zaman cinsel olmanın ötesine geçer ve “güzel, uysal, çalışkan ve bağımlı” Doğulu kadınların, “yalnız ve çekingen” Batılı erkekler için “mükemmel eşler” olarak kurgulanmasına da neden olur. Bu da “posta siparişiyle gelin bulma”¹⁵⁴ şirketlerini geliştirmiştir. Christine So (akt. Williams 2010: 87), Amerika’daki sınır ötesi evlilikleri açıklarken, bu endüstrinin Amerikalıların üçüncü dünya kadınları üzerindeki fantezilerinin ve küresel pazarın bu bedenleri kar amaçlı olarak sunulmasının bir örneği olduğuna işaret eder.

Öte yandan siber teknoloji çağında internet reklamları ve ilanları aracılığıyla gelin siparişinin verilmesinden ötürü, günümüzde genelleme yapılarak tüm yabancı gelinler yaygın olarak “*mail-order bride*” (posta yoluyla gelin sipariş etme) olarak isimlendirilmektedir (APMM 2007: 6). Ericka Johnson (akt. Williams 2010: 87), kadınların internet veya basılı kataloglar üzerinden sunuluyor olmasının, bu evliliklerin tümüyle ticari yönünün göstergesidir. Johnson’a göre, erkeklerin internetteki bir sitede beğendiği kadınları sepetine (*shopping cart*) eklemesi ve kadınları kategorize etmesi evliliğin ticari yönüne işaret eder. Kadınların bu şekilde kataloglanması, bu evliliklerin popüler olmasını ve haklı olarak kadınların hizmete sunulan bir ürün gibi algılanmasına neden olur. Benzer bir vurguyu Katty Robinson yapar. Robinson (1996), *mail-order* teriminin mağazalarda tüketicilerin ihtiyaçlarını seçmek üzere onlara sunulan kataloglara benzediğini belirtir.

¹⁵⁴ Kimi kaynaklara göre sadece eski Sovyetler Birliği kadınları için internet üzerinden “tanıtım hizmeti” ya da “çöpçatanlık hizmeti” veren 600’den fazla ajans bulunmaktadır.

Ayrıca posta siparişi ile gelin bulmada genelde evlilik ajansları vb. başvurulması, sınır ötesi evlilik biçiminin seks turizmi, kadın trafiği gibi konularla ilişkili olarak tartışılmasına neden olmuştur. Ancak bu bakış açısı sınır geçişleri esnasında farklı biçimlerde tanışarak yapılan evlilikleri göz ardı eder. Nicole Constable (akt. Williams 2010: 86) bu tanımlamaya karşı çıkarak, yapılan tüm yabancı evliliklerin bu yolla olmadığını, pekâlâ yurtdışında tanışmış olan insanların da evlenebileceklerini belirtir. Dolayısıyla MOB kavramı yerine “*correspondence marriage*”ın (mektup evliliği) daha yerinde bir tanımlamaya işaret ettiğinin altını çizer. Constable’ın kavrama getirdiği bir diğer eleştiri MOB’un gelin ve damadı sadece büyük bir yapısal eşitsizlik üzerinden tanımlamasıdır. Bu tanımlama, çoğu yüksek eğitim almış ve birer yetişkin olan kadınların, bu gibi kararları mantık çerçevesinde almış olabilecekleri ihtimalini görmezden gelir. Avustralya’daki MOB evliliklerini inceleyen Robinson ise (1996) bu kategoride yer alan evliliklerin geleneksel aşk evliliklerine ters olduğunun ileri sürülmesine karşı çıkar, bu kadınların da evliliğe yönelik kültürel beklentileri bulunduğunu ve sınır ötesinden evlenen erkeklerin ise kendi toplumlarında bulamadıkları sevgi ve romantizm gibi duyguları bulmak için *mail-order bride* evliliklerine başvurduklarını savunur.

Bu tartışmalara karşın varolan gerçeklik dünyanın birçok bölgesinde arabulucu rolü ile evlilik büroları ve ajanslarının son yıllarda giderek sınır ötesi evlilik pazarına hâkim olmalarıdır. Bu alandan yüksek kazanç sağlama umudu, bu şirketleri geniş bir piyasa haline getirmiştir. Esasında evlilik niyeti bulunan kişiler arasında arabuluculuk yapma yeni bir kavram değildir. Geleneksel bağlamda dünyadaki çoğu kültürde evlenme potansiyeli olan bireyler arasında daima bir arabulucu; yani üçüncü bir kişinin varlığı söz konusu olmuştur. Sınır ötesi evliliklerde, kritik bir rol üstlenen evlilik büroları ve ajansları gibi kurumlar, bu geleneksel çöpçatanların modern dönem tezahürleri olarak karşımıza çıkıyor. Kâr odaklı, kurumsallaşmış evlilik büroları ve ajanları sınır ötesi evliliklerde yabancı gelinleri -tıpkı malların uluslararası piyasalarda alınıp satılmasında olduğu gibi- uluslararası pazarın bir unsuru yapmakla ve kadınlar ile evliliği pervasızca pazarlamakla eleştirilseler de, bu işi yapanlar ya da onları savunanlar varlıklarının sebebini basit biçimde insanlar arasında romantik bir ağ ve köprü kurmak olarak (Foreign Brides Research 2007: 6-7) açıklayarak bu geleneksel forma işaret ediyorlar.

Oysaki evlenecek çiftlerin aileleri çöpçatanlara çoğu zaman bir hediye ile minnetlerini gösterirken, modern çöpçatanlar bu işi ciddi paralar karşılığı ve kâr amaçlı yapmaktadır. Yanı sıra daha çok cinsiyetle, yani kadınla ilişkili olan bir geleneksel formun aksine günümüz sınır ötesi evliliklerde arabulucular erkeklerden oluşuyor.

Diğer yandan posta yoluyla gelin sipariş etme uygulamaları bölgeden bölgeye farklılık gösterir. Sözgelimi Batı ülkelerinde erkekler evlilik simsarlarının hazırladığı fotoğraf ya da video kataloglarından evlenecekleri kadınları beğenmekte ve çiftler birbirleriyle yüz yüze görüşünceye dek mektuplaşmaktadır (Chia-wen Lu 2005: 282). Asya'daki evlilik simsarlarının, kişisel ilişkilerin ötesinde profesyonel bir ilişki ağı içinde bu evlilikleri nasıl organize ettikleri Kawaguchi&Lee (2012: 8-9) şöyle aktarmaktadır: İnsanlar arasında evlilikler görülen her iki ülkede de simsarlar bulunur. İlk simsar grubu kadınların evlenmek için geleceği ev sahibi ülkedeki erkekleri bulur. Diğer simsar grubu ise kaynak ülke (Çin, Vietnam ve Filipinler) olarak tanımladıkları bölgelerdeki kadınları bulur. Evlenmek isteyen kadın ve erkek sayısı yeterli miktara ulaştığında iki simsar grubu birbirleriyle iletişime geçer ve ev sahibi ülkedeki simsarlar damat adayları için kaynak ülkeye tur düzenlerler. Kadınlar ve erkekler bu turlar aracılığıyla evlilik kararı verinceye dek küçük gruplar halinde buluşurlar. Çiftler birbirleriyle anlaştıkları takdirde kaynak ülkede yasal olarak evlenmek üzere gerekli evrakları düzenlerler. Ardından damat ülkesine döner ve burada da evliliğin geçerli olabilmesi ve gelinin vize alabilmesi için gerekli yasal işlemler için başvuruda bulunur. Damat; bu süreçte simsarlara, kızın ailesine ve yasal işlemler için üç kalemden oluşan ödemeler gerçekleştirir. Bu miktar 10 bin dolar civarındadır. Öte yandan evlilik hazırlıkları boyunca, süreç hızlı işlediğinden kadın ve erkek arasındaki ilişki asgaridir: yaklaşık 10 gün evlilik turu ve 6 ay kadar da kadının göç etme işlemleri sürer. Ayrıca kadın ve erkek çoğu zaman ortak bir dili konuşamadıkları için aralarındaki iletişimi simsarların kiraladıkları tercümanlar sağlar. Tayvan'da ise evlilik simsarlarının buldukları gelin adayıyla sadece damat adayı değil, damadın ailesi de tanışıp görüşmektedir (Chia-wen Lu 2005: 282).

Nusaybin ile Qamişlo arasındaki arabulucu rolünü üstlenen evlilik simsarları¹⁵⁵ çok yaygın olmamakla birlikte son dönemlerde ortaya çıkmıştır. Esasında Nusaybin ile Qamişlo arasındaki sınır ötesi evlilikler ya görücü usulü ya da aynı etnik grup içinden tanıdık olan kişilerin arabuluculuk yapmaları ile gerçekleşir. Kız ve erkeğin ailesinin akraba olması durumunda, taraflar birbirini tanıdıkları için kıza görücü gidebilirler. Akraba evliliği yapacak uygun birinin bulunmaması durumunda ise yine akraba ya da tanıdıklardan kız aranması istenebilir. Bu biçim, hem geçmişteki hem de günümüzdeki birçok evlilik için geçerlidir. Ancak geçmişteki pratiklerden farklı olarak bugün, Qamişlodaki Kürtler, Nusaybinli Kürtlerden kız istemeye “cesaret” edememektedir. Çünkü Suriye Kürtleri’nin sosyo-ekonomik yönden dezavantajlı olması, beraberinde düşük sosyal statüyü de getirmektedir. Bu nedenle Nusaybin’de ne kızın ailesi kızını vermeyi tercih etmekte ne de kız evlenerek Suriye’ye gitmek istemektedir. Alacakları cevap kesin olduğundan sınırın Türkiye tarafından kız isteme görülmemektedir. Bu nedenle Qamişlo’daki Kürtler Nusaybin’den kız isteme konusunda ne kadar “cesaretsizlerse” Nusaybinli Kürtler bir o kadar kendinden “emin”dir. Ayrıca eş arayan erkek bekâr olabileceği gibi ikinci eş arayışında olan erkekler de bu geleneksel arabuluculara başvurabilmektedir. Ancak, Qamişlo’da herhangi bir tanıdığı olmayan ya da kendisinden genç bir kadınla evlenmek isteyen erkeklerin başvurduğu aracı kişiler, evlilik simsarlarıdır. Kadınların bulunduğu/seçildiği kaynak ülke bu örnekte Suriye, ev sahibi erkeklerin bulunduğu ülke ise Türkiye’dir. Bununla birlikte Qamişlo’daki evlilik simsarları, günümüzde sıkça adını duyduğumuz evlilik büroları ya da ajansları gibi kurumsallaşmış değildir. İnternet örneğinde olduğu gibi teknolojiden ziyade daha çok kişisel ilişkiler ağı kullanılmaktadır. Suriye’nin Kürt bölgelerinde –Qamişlo, Haseke ve Amude şehirlerinde- simsar bürolarının bulunduğu belirtilmektedir. Sınırın Türkiye tarafından evlilik için yoğun talebin bulunması simsarlık yapmayı cazip hale getirmiş görünmektedir. Buna ek olarak simsarların aldığı ücret, kızın yaşına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Buna göre, 20-25 yaş grubu kadınlar için 10000 lira, 25-30 yaş grubu için 7500 lira, 30 yaş üzeri kadınlar için ise bu miktar 5000 lira olarak ifade edilmektedir. Simsarlar arabuluculuk işinden kadının yaşına bağlı olarak aldıkları

¹⁵⁵ Türkiye-Suriye arasındaki evlilikleri konu alan 2011 yılı tarihli bir haber, evlilik simsarlarının Suriyeli kadınların fotoğraflarıyla hazırladıkları katalogları Türkiye’deki damat adaylarına sunduğunu aktarmıştır (<http://t24.com.tr/haber/suriyeden-turkiyeye-kataloglu-gelin-ticareti/186720>). Ancak alan çalışması esnasında Qamişlo’daki evlilik simsarlarının bu işi kişisel ilişkilerle gerçekleştirdikleri aktarılmıştır.

paranın yarısını kızın babasına başlık parası olarak vermekte, yarısını ise komisyon olarak almaktadır:

Bazıları akrabasıyla normal evlilik yaparak geliyor, bazılarıysa dolandırıcı olarak geliyor, para için. İki hafta önce ordaydım, doktordan çıktım taksi durağına gittik. Halamgile gitcez. Baktım taksici dedi ki bir adam için, bu da sizin Türklerden. Adam bas bas bağıyordu, yaşlı bir adamdı, 80 yaşında vardır. Dedim niçin kavga ediyordu? Anlattı. Dedi valla evlerin emlakçısı varsa kızların da emlakçısı var. Mesela adam emlakçıya gidiyor; bana şöyle şöyle bir kız bulacaksın diyor. O da diyor, tamam bulurum ama sen de bana 3 milyar vereceksin. Adam emlakçıya 3 milyar verdi, o da bir kız buldu. Emlakçı da bilmiyor kız neyin nesidir, hırsız mıdır, Çingene midir? Onlar istiyor, emlakçı da buluyor. Emlakçı birine sormuş, onlar da demiş bizde bir kız var. Kızın babası 6 milyar istemiş. Neyse anlaşmışlar. Sonra kızın babası demiş kıza, adam yaşlıdır, adamla kapıya kadar git. Emlakçıdan paramızı alınca sana telefon açarız, sen de adamı bırakıp gelersin. E emlakçı da bilmiyor ki kız kimdir, hangi mahallede oturuyor. Sadece babası gitmiş demiş benim böyle bir kızım var diye. (Gülerek) Aynı şey gibi, mesela ben emlakçıya gidiyorum benim şöyle bir evim var kiraya vermek istiyorum. Fakirlikten işte. Neyse yaşlı adam kızını almış, gelmişler kapıya. Kızın babası emlakçıdan parayı almış, kızını aramış. Demiş, neredesiniz? Kız demiş, valla Türkiye kapısındaız.” Demiş ki, bir yalan uydur gel, biz paramızı aldık.” Kız yaşlı adama diyor ki “valla benim bir kâğıdım eksiktir, sen burada bekle ben gidip getirecem. Daha 2 saat var kapının kapanmasına.” Adam akşama kadar bekliyor, giden gelen yok. Kız parasını aldı ya artık Şam’a mı kaçtı, Halep’e mi kaçtı kim bilir. Yaşlı adam demiş birine “bana 1-2 serseri bulun, onlara 2 milyar verecem, hiç olmazsa 4 milyarımı kurtarsınlar.” Devlete gitse, devlet hakkını vermez. Polise gitse hakkını vermez. O da yaşlı mesela oğlu bakmıyor, gelini bakmıyor mecbur evlenecek (Nusaybinli, kadın, 40’lı yaşlarda).

Qamişlo’da simsar aracılığıyla yapılacak evlilikler, örnek olaydan da anlaşılacağı üzere güvenilir olmamakla birlikte “dolandırılma” riski taşıyan evlilikler olarak düşünülmektedir. Simsarların aracı olduğu evliliklere ilişkin olumsuz düşünceler sınır ötesi evlilik yapan kadınların çoğunu etkilemektedir. Bu durum Qamişlo’dan gelen Kürt kadınlarına ilişkin stereotiplerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bu kadınların para için evlilik yaptıkları düşüncesine paralel olarak kadının kaçacağı ya da para çalacağı konusunda bir endişe söz konusudur:

Yaşlı bir adam Suriye’den bir kız almaya gitti. Simsardan almış kızını. Kızın adı Fatma’ydı. 25 milyar başlık parası verdi kız için. Kızını getirirken, kızla birlikte annesi, babası ve amcası da gelmişti. Başlığın içinde masraflar da varmış. Yalan mı doğru mu bilmiyorum ama öyle diyorlardı. Akrabaları 3-4

gün kaldılar. Diyorlardı bunların gözleri altındaydı. Bir gün yaşlı adam çarşıya kadar gidiyor, gelmiş ne kız var ne de altınlar. Anne babası altınlarla birlikte kızlarını alıp kaçmışlar (Nusaybinli, kadın, 50’li yaşlarda).

Yabancı gelinlere ilişkin benzer bir örneği Constable (2005: 1-2), Yoko Yawada’nın 1998’de kaleme aldığı ve Japon MOB gelinlerini tanımladığı önyargılarla dolu “Kayıp Topuklar” (*Missing Heels*) isimli kısa hikâyesinden aktarmaktadır:

... son dönemlerde aşağı bir tür olan kadınlar dünyanın yoksul bölgelerinden buraya getiriliyor ve erkekler, bunlara çok fazla ilgi gösteriyorlar. Bu kadınlar, liberal ülke kadınlarının evlilik fırsatlarını kısıtladılar. Yalnızca para için evlenen bu kadınlar... (yoksul köylerden gelenler) yeterli parayı biriktirdiklerinde boşanıp ülkelerine dönüyorlar. Eğitimsiz olan bu kadınlara, erkek ve kadının birlikte yaşamasının ne anlama geldiğini öğretmek hayli güç. Ancak ne yaparlarsa yapsınlar –bu durumda başka seçenekleri yoktur- yoksulluk bu kadınları bunları yapmaya zorlar.

Williams’a (2010: 88) göre bu türden stereotipler bir nebze gerçeklik payı taşıyor olabilir. Ne var ki bu yargılar ülkeler arası evlilik yapan kişiler için çeşitli yıkımlara yol açabilir. Çoğu zaman posta siparişi ile gelin alma ve insan trafiği –özellikle yasa koyucular tarafından- aynı kefeye konulabilir. Ancak bu tanımlama tümüyle doğru değildir. Gerçekten de evlenme amacı taşıyan birçok kadın seks kölesi haline gelebiliyor. Bu yönüyle posta siparişi ile gelin alma insan trafiği olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla kadınlar için sıkıntılı sonuçlara neden olan bu tip sahtekârlıklar çeşitli stereotiplerin ortaya çıkmasına ve insanlarda bu yolla evlilik yapan kadınlara karşı kafa karışıklığına neden olabiliyor.

Gerçekten de son dönem evliliklerinde gerek başlık parasının vurgulanması gerekse simsarlar aracılığıyla evliliklerin gerçekleşmesi Suriyeli gelinlere karşı çeşitli önyargıların oluşmasına neden olduğu ve bunun tüm Suriyeli kadınları etkilediği görülmektedir. Suriyeli bir gelinle yapılan görüşmede bu yargılar somut bir örnek olay üzerinden şöyle aktarılmıştır:

Bir tane kuaför vardı burada. Evli, 3 çocuk annesi. Kadın ilk buraya geldiğinde Suriyeli olduğunu söylüyordu. Ama kimse bilmiyordu gerçekte nereli olduğunu. Yani Kürttü ama nerenin Kürtlerinden kimse bilmez. Geldi, 3 çocuk annesi, burada kuaförlük yaptı. Sonra evli birine kaçtı. Burda hemen başladılar, işte Suriyeli kadınlar böyledir diye dedikodu yapmaya

başladılar. Neymiş Suriye'nin kadınları erkek peşindedirler, erkekten başka bir şey düşünmezler. Kadın kötü çıktı ya işte kesin Suriyelidir diyorlar.

Ben kabul etmiyorum. Kadın Suriyeli değildi, yalan söylüyordu. Bir gün buraya (kuaföre) geldim, bir kadın daha geldi. “İşte niye kaçmış, Suriye'nin kızları böyledir, pistirler. Pis olmasalardı buraya gelmezlerdi, ikinci evliliği yapmazlardı. Bir de evli barklı kadın, evli erkeğe kaçmazdı.” (Çok sinirleniyor) Yok, o kadın Suriyeli değildi. Hem Suriyeli de olmuş olsa bir insan hata yaptı diye herkes aynı mıdır? (Qamişlolu, kadın, 40'lı yaşlarda).

Bu stereotiplerin tüm kadınları kapsamasının bir örneği farklı bir boyutuyla Karadeniz bölgesinde görülür. Bölge insanların dinî tutumları, kadınların genelde kapalı olması ve kadın-erkek ilişkilerinin sınırlı olması buraya ticaret için gelen kadınlar için bir fırsat sağladı. Daha önceleri fuhuş için uzun yollar kat etmek zorunda kalan Karadeniz erkekleri için de bu bir avantajdı. Ancak bu durum bölge halkını oldukça huzursuz etmiş ve sadece bavul ticareti yapan değil, genel olarak tüm turistlere karşı önyargıların oluşmasına neden olmuştur. Çünkü yaşlı erkekler çocuklarından, kadınlar ise kocalarından şikâyetçiydiler. Bu kalıpyargılar o kadar çoğalmıştı ki, başları açık olan yerel kadınlar dahi yabancılarla karıştırılmamak için kapanmaya başladılar. Çünkü başı açık olan bir kadının sokaklarda taciz edilme ihtimali çok yüksekti (Hann&Bellér-Hann 1998: 250).

Nusaybin'de yapılan bir diğer görüşme ise Suriye'de kadın “pazarları” olduğuna vurgu yaparak evliliğin ve kadın bedeninin metalaştırılmasına işaret eder.

Orda (Qamişlo'da) kadın pazarları var. Buradaki 60-70 yaşlarındaki erkek evlenmek istediği zaman oraya gidiyor, simsar buluyor. Yani belli bir miktarda para veriyor ve aldığı kadın 18-19 yaşlarında... (Nusaybinli, erkek, 30'lu yaşlarda).

Genel olarak bu tür evlilikler kadının “satılması/satın alınması” olarak görüldüğünden doğrudan metalaşmayı ima eder. Robinson'a göre (1996) göç evlilik sözleşmesinin bir parçası haline gelip de buna kültürel, toplumsal, hatta kimi zaman “ırksal” uyumsuzluk da ekleniyorsa, evlilikte ticarî bir yön ortaya çıkar. Bu evlilik erkeğin kadını satın alması biçiminde ticarî bir görünüme sahip olur. Bu tür metalaştırılmış evlilikler, evliliğin kötüye kullanılması olarak değerlendirilir. “Posta siparişiyle gelin bulma” (*mail-order brides*) olarak isimlendirilen kimi evlilikler, yoksul kadınlar, özellikle seks

ticaretinde çalışan ve erkeklerin satın aldıkları gelinler bu kategoride değerlendirilmektedir.

Hongzen Wang ve Shu-Ming Chang (2002: 109) ise sınır ötesi evlilikler bağlamında metalaşmanın birbiriyle ilişkili iki yönü bulunduğunu belirtir. Yazarlar, öncelikle göç akışında ekonomik çıkar odaklı her türlü eylemi metalaşma olarak tanımlarlar. Buna ilişkin yaptıkları çalışmada, sınır ötesi evliliği, insanların bir şekilde kâr ettikleri bir eylem olarak kabul ederler. Onlara göre, metalaşmanın bir diğer yönü ise, insanların ticari bir nesneye dönüştürülmesidir. Dolayısıyla her iki anlam birleştirildiğinde bireylerin sunulabilir özelliklerini çıkar elde etmek için pazara sunması anlamı ortaya çıkar. Ayrıca sınır ötesi evlilik pazarı büyüdükçe her geçen gün daha çok sayıda insan bu pazara dâhil olmaktadır. Sonuç olarak kapitalist bir rejimdeki gibi bu alanda da fiyat, kalite ve zamanında teslim bir zorunluluk haline gelmektedir. Böylesi bir rekabet ortamında çoğu kadın evlenecek kadar iyi biri olduğunu göstermek için düşük fiyatlar karşılığında evlenmeyi kabul etmektedir. Wang ve Chang (2002: 109-110) sınır ötesi evliliklerin kâr güden ajanslar tarafından yönetilmeye devam etmesi durumunda, bunun evlilik ötesinde metalaşmış işlemlere dönüşeceğini de belirtirler. Onlara göre bu, arz ve talebe göre yön kazanan bir pazar halini alacaktır.

Özetleyecek olursak, sınır ötesi modern çöpçatanlar olarak tanımlayabileceğimiz evlilik büroları ve ajansları ya da simsarlar, yoksulluk arasındaki ilişkiye bağlı olarak ortaya çıkan bir ilişki biçimidir. Yoksulluk, sadece maddi yoksunluk değil, özellikle toplumsal cinsiyet ve etnisite temelindeki kültürel dışlama ve katılım pratikleriyle ilintili çok daha karmaşık bir süreçtir. Dolayısıyla hem Nusaybin hem de Qamişlo Kürtlerinin yoksulluk koşulları düzelmedikçe evlilik simsarlarına talep artmaya devam edecektir.

VI.7. SINIR ÇOKKARILILIĞI: “İTHAL KUMA”

Çokeşlilik erkeğin birden fazla kadınla evlenmesini toplumsal olarak meşru kılan, birden fazla kadınla uzun süreli birlikte yaşamayı düzenleyen ve erkeğin bu birlikler içinde doğan çocukların da sorumlulukları dâhil olmak üzere her bir evin ekonomik vb. sorumluluklarını üstlendiği bir evlilik biçimi olarak tanımlanabilir (Lang&Smart 2002:

547). Antropoloji literatüründe kültürlerin büyük bir bölümünde çokkarılığa izin verildiği görülür.¹⁵⁶ White (akt. Lundeen 1996: 73) yaptığı kültür aşırı çalışmasında çokkarılığın iki biçimi olduğunu saptamıştır: İlki bir erkeğin eşzamanlı olarak kız kardeşler grubu ile evlenmesidir. *Sororal* çokkarılılık olarak isimlendirilen bu biçim en iyi çokeşlilik biçimi olarak kabul edilir; çünkü kadınların tümü kız kardeş olduğundan aralarında kıskançlık, rekabet vb. durumların yaşanmayacağı varsayılır ve tümü aynı hanede yaşayabilir. Sororal çokkarılılık, ekonomik tabakalaşmanın çok olmadığı, ancak yine de statü farklılaşmasının görüldüğü toplumlarda ortaya çıkar. Bu uygulama daha çok erkeğin toplumsal başarıları ile ilgilidir: erkek ya iyi bir şaman, avcı ya da savaşçıdır. Ancak en az görülen çokeşlilik türüdür.

İkinci biçim artan servete (zenginliğe) bağlı olarak ortaya çıkan çokkarılı evliliklerdir. Erkekler arasında belirgin ekonomik tabakalaşmanın olduğu toplumlarda görülür. Varlıklı erkeğin çok sayıda karısı vardır ve evleneceği/evlendiği kadın sayısına ilişkin bir sınırlama da söz konusu değildir. Zira ekonomik olarak hepsine bakabilecek durumdadır. Çokkarılılığı bu türünde her kadın aynı zamanda birer bağımsız ekonomik birimdir ve bu statüde olan kadınların genelde kendilerine ait evleri ve bahçeleri bulunur. Buna ilaveten kadınlar arasındaki kıskançlık, rekabet gibi nedenlerden ötürü erkeğin evi kadınların evinden izoledir. Aynı zamanda en yaygın çokkarılı biçimi oluşturur (Ember&Ember&Low 2007: 429).

Çokeşli evliliklerin yoğunluğu ve biçimi toplumdan topluma farklılık göstermekle birlikte, hiçbir toplumda başat evlilik biçimi değildir. Çokeşlilik genelde aşağıdaki kurallar içerisinde, başka evlilik biçimleriyle birlikte görülür:

- 1- Tekeşlilik tercih edilmesine karşın çok eşliliğin de görülmesi,
- 2- Çok eşliliğin sadece liderler ya da toplumda başarılarıyla öne çıkmış (avcılar, şamanlar vb.) kişiler için onaylandığı toplumlar,
- 3- Çok eşliliğin genelde sosyal bir sınıfla sınırlı olduğu ve dolayısıyla herkesin erişebileceği bir olay olarak değerlendirilmediği toplumlar,
- 4- Çok eşliliği onaylayan erkeklerin yaş ve servet açısından yeterli olması (White&Burton 1988: 876).

¹⁵⁶ Örneğin *Standard Cross-Cultural Sample* (SCCB)'de toplumların %83'ünde çokeşlilik olduğu tespit edilmiştir (Ember&Ember&Low 2007: 429).

Öte yandan çokeşliliğe ilişkin çok sayıda kuramsal açıklama bulunur. Sözelimi 19. yüzyıl evrimci antropologları, çokeşliliği toplumsal evrimin bir ara aşaması olarak kabul ederler. Yine ailenin evrimsel dizilimini oluşturmaya çalışan Engels de (akt. White&Burton 1998: 871) evliliğin üç evrimsel aşaması bulunduğunu ileri sürerken, çoğul evlilikleri, grup evliliği ile tekeşlilik arasındaki evreye yerleştirir ve tekeşliliği uygarlığın ve sosyal sınıfların gelişmesi ve kadının statüsünün düşüşü olarak değerlendirmiştir.

Sosyo-biyologlar ise çokkarlılığı üreme stratejisi bağlamında ele alırlar. Buna göre erkekler bir yandan çocuk sayısını en üst seviyeye çıkarmak isterken, diğer yandan her bir çocuk için en az yatırımı arzu ederler. Bu analiz, çokkarlı bir evlilikte üremenin erkekler için avantajlı olduğunu ileri sürer ve dikkati üreme kararını veren erkeğin sosyal koşullarına çeker.

Bunun erkek-merkezli bir perspektif olduğunu ileri süren Hartung (akt. White&Burton 1998: 871-72) ise çokkarlı evliliklerdeki çocuk sayısının evlilik birliği içindeki her bir kadının gücünü arttığını ileri sürer. Ona göre, kadının çok sayıda torun verecek olan oğulları vardır. Çokkarlı evlilikte kadınlar, kocasının diğer karılarına karşı kocalarıyla değil, oğullarıyla ittifak kurarlar.

Kuşkusuz çokkarlılığa ilişkin çok sayıda kuramsal açıklama bulunmaktadır. Bu kuramlara yer vermek çalışmanın amacını aşacağından çokkarlılığın yapılan kültür-aşırı çalışmalarda özet olarak beş unsura bağlı olarak açıklanmaya çalışıldığını belirtmek gerekir:

- İkinci eş aile kaynaklarına üreme ya da üretim alanında önemli bir katkı sunabilir.
- Toplumların ekolojisinin uygun olması durumunda, ikinci bir eşin eklenmesi ailenin ekonomik etkinlik alanının genişlemesini sağlar.
- Erkekler arasında ekonomik kaynaklar açısından önemli bir eşitsizliğin söz konusu olması,
- Siyasi eşitler arasında ittifak kurulmak istemesi,
- Yağmacılık, savaş ve kadın kaçırma (Lang&Smart 2002: 560).

Son olarak modern dünya ve çokeşlilik ile genel kanıyı aktarmak gerekmektedir. Birçok yaklaşımda çokkarlılığın modern dünyada daha seyrek görüldüğü vurgulanır. Buna

göre modern dünyada başat olan ve toplumsal olarak dayatılan tekeşliliğin olası birtakım nedenleri vardır: Ulus-devletlerin yükselişiyle birlikte nüfus artışı ve mesleki uzmanlaşma ortaya çıkar. Alexander (akt. Ember&Ember&Low 2007: 440) bu bağlamda güçlü erkeklerin başarı nedeniyle büyük ölçekli işbirliği sağlamak için üremenin avantajlarından vazgeçtiklerini tartışır. Ardından tekeşlilik yayılmaya başlar, çevre daha rekabetçi hale gelir ve başarılı bir evliliğin sonucu olan rekabetçi çok sayıda iyi eğitilmiş çocuk yetiştirmek zorlaşır. Bu noktada ailelerin tercihi büyük yatırımların yapıldığı daha az sayıda çocuk yetiştirmekten yana olur. Sonuç, daha küçük aileler, kadınlar için evlenme yaşının artması ve kadınların işgücüne yüksek oranlarda katılımı biçimindeki kimi demografik geçişlerdir. Para her çocuğun desteklenmesi için önemlidir, ancak çocuklar ailenin gelirini artırmak için kolayca para kazanamamaktadır. Kimi durumlarda çocuk yetiştirme maliyetinin yüksek oluşu nedeniyle ebeveynler doğurganlıklarını bilinçli olarak sınırlamaktadır. Gerçekten de çok sayıda çocuk yapmak soyun başarısı için mutlak değildir. Dolayısıyla modern dünyada evlilik tercihi, tekeşlilikten yana olmaktadır. Buna ilaveten ekonomik gelişme ve modernleşmenin aile örüntüleri üzerindeki etkisini ele alan bazı çalışmalar çokeşliliği modern dönemde geriletken bir unsur olarak geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine odaklanırlar. Bu açıklamalara göre ekonomik gelişme ve modernleşme sosyalleşmenin bir parçası olarak kadınları eşitlikçi, ideal tip olan tekeşlilik ve çokkarılığa karşı mücadele etmeleri gerektiği konusunda bilinçlendirir. Bu nedenle modernleşmenin toplumsal cinsiyet bağlamında da çokeşlilik üzerinde geriletken bir etkisi vardır (Lang&Smart 2002: 559).

Bu bakış izleğinde modernleşme ile birlikte neredeyse ortadan kalmak üzere olan çokeşliliğin, yeniden inşa edilmesi, modernleşme kuramları açısından bir paradoks olarak görülebilir. Gerçekten de yapılan çalışmalar çokeşli uygulamaların giderek azaldığını göstermektedir. Sözelimi Türkiye'deki çokeşli evliliklere değinen Ökten (2009: 306) çokeşlilik uygulamasının yaygın olduğunu ancak giderek gerilediğini belirterek çokeşliliğin azalmasının nedenleri arasında ise ekonomik etkenler ve insan gücüne duyulan gereksinimin eskiye oranla azalması, eğitim seviyesinin yükselmesini saymaktadır. Çokeşli evliliklerin Nusaybin'de de eskiye oranla azaldığı bir gerçek. Ancak sınır ötesi evlilikler aracılığıyla sınır bölgelerinde çokeşliliğin yeniden canlanması bu kuramların mutlak olmadığını göstermektedir.

Öte yandan çokeşlilik, diğer birçok Ortadoğu ülkesinde olduğu gibi Kürtler arasında da uzun bir dönem görülmüş bir evlilik biçimidir. İslamiyet'e göre bir erkeğin İslami kuralların gerektirdiği yükümlülük ve sorumluluklarını yerine getirmek kaydıyla dört eşe kadar izin vermesi Kürtlerde de çokeşliliğe meşruiyet kazandırmıştır. Hassanpour (2001: 224) yaygın olmamakla birlikte çokeşliliğin patriarkal gücün bir başka pratiği olduğunu ve bir erkeğin yaşa göre hiyerarşik olarak sıralanmış birkaç karısı bulunduğunu belirtir: *jini gewre* 'çokeşli toplumlarda kıdemli olan kadın eş'; *jini nawuncî* 'ikinci ya da üçüncü kadın eş; *jini piçûk* 'en küçük kadın eş'tir. *Hewî* (kuma), çokkarılı olan toplumlarda tüm kadınlar için kullanılan isimdir. *Ser be hewî*, var olan eş ya da eşlerin yanı sıra kuma olarak gelişini tanımlar.

Ancak kadın için ödenen başlık parası vb. uygulamalar nedeniyle çokeşli evlilikler sadece aşiret reisleri ve bazı toprak sahiplerinin bir ayrıcalığı haline gelmiştir. Sözelimi Bois (1996: 164) aşiret reislerinin çokeşli¹⁵⁷ oluşlarına değinerek günümüz Kürt toplumunda çokeşliliğin yaygınlığını yitirdiğini ve bu evlilik biçiminin geçmişte lüks ve kudretin bir işareti olduğuna vurgu yapar. Beşikçi de (1992: 100) evleni(lecek)len kadın sayısı ile erkeğin ekonomik seviyesi arasında bir korelasyon olduğunu belirtir. Beşikçi'ye göre, göçebe topluluklarında önemli evlilik biçimlerinden biri tekeşliliktir, bunun nedeni ise ekonomiktir. Ancak burada belirtilen ekonomik neden yukarıda yer verilen erkeğin çok sayıda kadına bakabilmesinin yanı sıra erkeğin kadının ailesine ödemekle yükümlü olduğu başlık parasıdır. Beşikçi'nin tespitine göre evlenmeden önce kız babasının istediği başlık parası çok yüksek olduğundan bunu ödeyebilmek ekonomik bakımdan güçlü olmayı gerektirir. Gelir arttıkça birden fazla evlilik de artmaktadır.

Açıkça görüldüğü üzere hem Bois hem de Beşikçi, Kürt toplumlarında ekonomik tabakalaşma ile zenginliğe dayalı çokeşliliğe işaret etmektedir. Bu bağlam, Nusaybin ve Qamişlo'da görülen çokeşli evlilikler için de geçerlidir. Ancak sınırlar arası çokeşlilik, ulusal sınırlar içindeki çokeşli evliliklerden farklı boyutlara sahip olabilmektedir.

¹⁵⁷ Bois (1996: 164) aynı zamanda çoğu aşiret reisinin Kur'an'ın izin verdiği dört kadınla evlenmekle yetinmediklerini vurgulayarak Süleymaniye aşiret Aşireti'nin kurucusu İbrahim Paşa'nın kırk, Bedirhan'ın ise ön dört karısının oluşunu örnek gösterir. Ancak açıktır ki Bois, çokkarılılık ile odalık kavramlarını birbirine karıştırmıştır. Zira fikhen dört kadından fazlasına imam nikâhı yapılamamaktadır.

VI.7.1. İmam Nikâhı ve Çokkarılılık

Sınır ötesi evliliklerin genel olarak nasıl gerçekleştiğine yukarıda yer verilmişti. Esasında genel olarak sınır ötesi evliliklerin tüm nedenleri sınır ötesi çokeşlilik için de geçerlidir. Ancak sınır ötesi çokeşlilik bağlamında öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, bu çalışmada ele alınan Nusaybin ve Qamişlo formel çokeşlilik bağlamında farklı yasal düzenlemelere sahiptir. Suriye’de dolayısıyla Qamişlo’da çokeşlilik yasal bir evlilik biçimidir. Suriye’de bu evlilik biçiminin yasal oluşu daha önce yer verildiği gibi, her bir kadınla yapılan evliliğin kayıt altına alınması, her bir kadının evlilik kurumu içinde eşit yasal haklara sahip olması ve çocukların kaydının biyolojik annelerinin üzerine yapılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle ikinci ya da üçüncü eş olmayı kabul eden kadın için erkeğin başka bir kadınla evli olup olmaması evlilik içinde sahip olacağı haklar bağlamında sorun teşkil etmez.

Türkiye’de ise evlilikler¹⁵⁸ 1926’da kabul edilen Medeni Kanun ile yeniden düzenlenmiştir. Kanunda üzerinde en çok üzerinde durulan maddeler tek eşlilik ve resmî nikâh olmuş; çokeşlilik yasaklanarak resmî nikâh zorunlu kılınmıştır. Ne var ki formel çokeşlilik bu önlemler nedeniyle azalırken, birçok erkek yasal olarak evli olmakla birlikte, gayri resmî olarak başka kadınlarla evli olabilmektedir. Ancak evliliğin sağladığı yasal haklardan sadece –ki genelde ilk eş- tek bir kadın yani resmî nikâhlı olan yararlanabilmektedir. Çokeşli evlilikler içindeki çocuklar ise resmî nikâhlı eş üzerine kayıtlı olmaktadır. Nusaybin’de çoğu kadın bu durumun farkında olduğundan ikinci eş olmayı tercih etmemektedir.

Her iki ülkede çokeşliliğe ilişkin yasal düzenlemelerin farklı olması, bu tür evliliklere ilişkin algının farklılaşmasına neden olmaktadır. Sınır ötesinde gerçekleşen evlilikte, genelde ilk eş ile resmî nikâh yapıldığından, kuma olarak gelen kadınla Qamişlo’da dini nikâh kısılmaktadır. Nusaybinliler, özellikle kadınlar arasında kuma olarak gelen kadınlarla ilgili sıkça ifade edilen “ne onlar resmi nikâh talep ediyorlar, ne de kocalar

¹⁵⁸ Sosyoloji Derneği’nin 1991de gerçekleştirdiği bir çalışma Türkiye’de bölgelere göre çokeşlilik oranları aktarmaktadır. Bu rakamlar güvenilir olmasa da çokeşlilik oranına ilişkin bir fikir vermektedir: Ankara-İstanbul-İzmir %1.2, Batı Anadolu-, Güney Anadolu %4.7, İç Anadolu 1.7, Karadeniz 11.1, Doğu-Güneydoğu 4.7. Çalışmada çokeşli evliliklerin oranının yüksek oluşu bölgede örneklem grubunun çok küçük olması ile ilişkilendirilmektedir (akt. Kaya 2008: 52).

onlara böyle bir vaatte bulunuyorlar” biçimindeki durumun olası nedenlerinden birinin bu algı farklılığı olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Öte yandan imam nikâhı bir evliliğin toplumsal ve geleneksel olarak meşru sayılmasında önemli olduğundan her iki kentte imam nikâhsız bir evliliğin kabulü söz konusu değildir. Resmi nikâhsız bir evliliğe toplumsal olarak izin verilirken, aynı durum imam nikâhı yapılmayan bir evlilik için söylenemez. Bu nedenle Nusaybin’de önceleri çiftler fotoğraf çektireceği ve konuşacakları için “haram/günah” olmasın diye söz kesiminden hemen sonra imam nikâhı kıyılırken, günümüzde ise ya düğünden 1-2 gün önce ya da düğün gecesi imam nikâhı kıyılması tercih edilmektedir. Qamişlo’da ise dinî nikâh, aynı zamanda resmî nikâhtır.

İmam nikâhı, çokeşli evliliklerin uygulanabilirliğini sağlayan en önemli etkidir. İlkaracan da (2003: 141) imam nikâhıyla gerçekleştirilen evliliklerin erkekler için ikinci eşli evlilikleri olanaklı kıldığını belirtir. Heckmann (2002: 299) ise bazı insan hakları savunucularının çokeşliliğin imam nikâhından kaynaklandığını ileri sürdüklerini aktarır. Kuşkusuz imam nikâhı olmaksızın gerçekleşecek evlilikler toplumsal onay görmez. Ancak kimi çalışmalarda toplumsal ya da dinsel yapı tarafından onaylanmayan ilişkiler de çokeşlilik bağlamında değerlendirilmektedir. Örneğin Kaya (2008) modern toplumlarda görülen “metres” kurumunun, ahlakî ve dinî değerlendirmeler bir kenara bırakıldığında, erkek için eşzamanlı bir ilişki biçimi olduğundan çokkarılılık olarak değerlendirileceğini ileri sürmektedir. Ancak, “metreslik” kurumu resmi ya da imam nikâhlı evliliğin getirdiği hiçbir formel ya da informel yükümlüğü içermez. Bu nedenle “metreslik”in bir çokkarılılık biçimi olarak değerlendirilmesi sorunlu görünmektedir.

Metresliğin konumuz için önemi çokkarılılığın bir biçimi olmasından ziyade, bazı sınır bölgelerinde bu ilişki biçiminin çokkarılılığa alternatif oluşturmasıdır. Birçok Asya ülkesi, Batılı devletler ve Türkiye’nin Karadeniz bölgesindeki Nataşalar örneğinde olduğu gibi, erkek-kadın ilişkileri bağlamında sınır ötesi ilişkilerin çoğu “metreslik” kavramı etrafında şekillenmektedir. Örneğin Alvin Y. So (2003: 521), Çin’de çalışan her altı Hong Konglu orta-sınıf mensubu erkekten birinin metresi bulunduğunu ve bu erkeklerin ülkelerinde evli olmalarına karşın Çin’deki metreslerini düzenli olarak finanse ettiklerini aktarmaktadır. Ne var ki, çalışma alanımızı oluşturan sınırın gerek Türkiye gerekse Suriye tarafının ahlakî kodları kadın ve erkek arasındaki gayri-resmi

(meşru) bir ilişkiye izin vermez. Buna ilaveten her iki taraftaki bireylerin akrabalık ya da aynı etnik bağlar içinde yer almaları da böylesi ilişkilerin gelişmesini engeller. Dolayısıyla imam nikâhı, sınır ötesi kadın-erkek ilişkilerinin çokeşli evliliklerle toplumsal olarak kabul edilebilir olmasını sağlamaktadır. Ayrıca Türkiye’de Medeni Kanun’un yaptırım gücünün bulunmaması (Heckmann 2002: 297) ve kadınların çoluk çocuğa karışmalarına rağmen Suriye’ye giriş-çıkış yaparak Nusaybin’de kalmaya devam edebilmesi sınır ötesi çokeşliliğin gerçekleşmesini sağlayan olanaklar arasında yer alır.

VI.7.2. Nusaybin-Qamişlo Arasında Çokkarılı Evlilikler

Kültürel bağların aile oluşturmadaki rolü her zaman için önemini korumuştur.¹⁵⁹ Sınır bölgelerinde, özellikle sınırın karşı tarafıyla etnik ve kültürel bir bağın bulunması, kadın mübadelesini olanaklı kılar. Bu nedenle Suriye ile Türkiye arasında vizelerin karşılıklı olarak kaldırılmasıyla kurulan stratejik işbirliğinin önemli sonuçlarından biri evlilik sayısındaki artış olmuştur.¹⁶⁰ 2012 yılının ortalarına dek Nusaybin’den sınırın karşı tarafıyla yapılan ve sadece kayıtlı olan evliliklerin sayısı 500’ü geçmiştir. Ayrıca sınıra yakın olan bölgelerde, sınırın karşı tarafından ikinci eş alma da çok yaygındır. Nusaybin’de kayıtlı olmayan çok sayıda kumadan da söz etmek mümkündür.

¹⁵⁹ Bunun güzel bir örneğini Mardin’in Kızıltepe ilçesine bağlı Gökçe (*Girherin*) Beldesine gelen Faslı gelinler örneğinde görüyoruz. “Çoğu Arap kökenli olan dört bin nüfuslu Gökçe (*Girherin*) Beldesinde Türkçe çok az kullanılmaktadır. Fransızca, İngilizce ve İtalyanca bilen Faslı kadınlar Arapça konuşabilen erkeklerin üçüncü hatta kimi zaman dördüncü eşleri olarak Kızıltepe’nin bu yoksul beldesine geliyor. Erkekler bu kadınlarla internet ortamı üzerinden tanışıyor. Kadın ve erkek anlaştıktan sonra kadınlar İstanbul üzerinden Kızıltepe’ye geliyorlar. Ardından dini nikâh yapılıyor. Geçmişte Suriyeli kadınlarla evlenen erkekler, internet aracılığıyla anadillerini kullanarak Fas’tan eş buluyorlar. Türkiye’ye gelmek için vizenin gerekmemesi ve Mardinli erkeklerle dil ve kültür benzerliğinin bulunması ve “ucuz” olması.. Buraya kuma getirmek çok zor. Bir kuma 15-20 bin lira. Hâlbuki Fas’tan 2 bin liraya getirtebiliyoruz. Gelenlerin bir kısmı üniversite mezunu. Geldikleri erkeklerin çoğu okur-yazar bile değil. Fazla zengin de değil. Fas’taki işsizlik ve ekonomik sıkıntılar, bu kadınları daha iyi bir hayat umuduyla uzak diyarda kumalığa mecbur kılıyor” (akt. Batı&Atıcı 2010: 2).

¹⁶⁰ Sınır geçişlerinin esnetilmesiyle sınır ötesi evliliklerin artışının bir örneğini Tayvan ve Çin arasında görüyoruz. Tayvan hükümeti 1987 yılında sıkıyönetimin sona ermesiyle birlikte anakara Çin’e karşı daha açık bir politika kabul etmiş ve Çin’e seyahat izni vermiştir. Seyahat izni adadaki insanlara hem anavatanlarını ziyaret etme fırsatı verirken hem de dul ya da gazilerin Çinli kadınlarla evlenmelerine olanak sağladı. Yaşça büyük olan ya da yeniden evlenmek isteyenler bu dönemde Çinli gelinlerle evlilik yaptılar (Chen 2008:5).

Suriye’den kimler kuma olarak seçilmektedir? Esasında çokeşli evlilikler iki ya da daha fazla kadın arasında gerilimli bir ilişki ile karakterize edilir.¹⁶¹ Bu nedenle eskiden akrabalık ilişkilerini zedeleyeceği düşünüldüğünden ikinci kadının akraba olmamasına özen gösterilirken günümüzde sınırın karşı tarafıyla akrabalık ilişkilerinin eski önemini kaybetmesi nedeniyle bu durumun artık çok gözetilmediği görülmektedir. Ancak kuma olarak seçilen kadının aynı etnik grup içinden olması hala geçerli olan bir tercih biçimidir. Kuşkusuz Arap ve Hıristiyanlarla var olan kültürel sınırlar bu tercihin en önemli nedenidir. Ancak çokeşliliğe ilişkin olumsuz yargılar kimi zaman etnik bağların “kötüye” kullanılması olarak değerlendirilmesine neden olabilmektedir. Örneğin Suriyeli bir kadınla çokeşliliğe ilişkin yapılan görüşmede, Kürtlerin kuma olarak Kürtleri tercih etmesi etnik bağlar içindeki “sadakatsizlik”le açıklanmıştır: “Hıristiyanlar çok zengin, niye zengin biliyor musun? Birbirlerine çok sadık olduklarından. Mesela şimdi birisinin eşi varsa, kuma getirmez, getiremez” denilerek etni-içi dayanışma varsayımına işaret etmektedir.

Öte yandan aşağıda çok eşlilik ilgili aktarılan üç örnek olay, bu evlilik biçiminin gerçekleşme biçimlerini ve hangi bağlamlara yerleştirildiğini gösterir:

Örnek Olay 1:

Uzun boyu ve esmer oluşuyla dikkat çekici bir görüntüye sahip olan Leyla’nın kocasıyla tanışması Qamişlo’daki bir düğün esnasında gerçekleşir:

Eşimin dayısı bizim komşumuzdu. Düğünde görmüş beni, beğenmiş. Geldiler, dediler ki ‘biri seni görmeye gelecek.’ Ben, ‘Türkiye’dense istemiyorum’ dedim. 15-16 yaşında evleniyor ordakiler. Ama Türkiye’ye geleceğimi düşünmek bile bana acı veriyordu, sevmiyordum yani... Ben Türkiye’den evlenmek istemiyordum, Türkiye’ye hiç gelmem derdim. Çünkü buradaki insanlar dışarıdan ‘biz ilericiyiz, özgürüz’ derler ama içerde çok katıdırlar. Yani buranın ortamı özgür ama zihinler özgür değil. Bizim beynimiz onlardan daha özgür. Yani Suriye’nin insanları da doğası da daha güzel ama iş imkânı yok.

¹⁶¹ Çokkarınlığın Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde hala devam ettiğini belirten Gücük vd. (2010: 131) iki kadın arasındaki ilişkiyi şöyle betimlerler: Çokkarlı evliliklerde ikinci kadının gelmesiyle ilk kadın geri plana düşer. İlk kadın ikinci plana düşmemek için kuma ya da çocuk anası olarak isimlendirilen kadını kendisi bulur. Bu şekilde gelen kadın, kendisine kayınvalide gözüyle bakar. Önceki de kendisini büyükanne kabul ederek davranışlarını ona göre düzenler. Böylece aile içindeki yerini kısmen sağlamlaştırmış olur.

Geldi işte, kız kardeşime dedim ki ‘kahveleri sen götür ben düğün için hazırlancam.’ Eşim anlamış o zaman onu görmek istemediğimi. Kardeşim kahveleri dağıtırken kapı aralığında baktım, ‘damat da yakışıklıymış’ dedim. O anda karar verdim. Evli olduğunu bilmiyordum, daha sonra öğrendim. Ailem, özellikle annem karşı çıktı, ‘gitme’ dedi. Ama ben dinlemedim, iki gün içinde Türkiye’ye geldim. Sevdim çünkü” (Qamişlolu, kadın, 20)

Nusaybin’e ikinci eş olarak geldiğinde 20 yaşındadır ve üç aydır Nusaybin’de yaşamaktadır. Kocasıyla dini nikâh yapmışlardır. İkinci eşlere düğün yapılmadığı için Leyla için de kına gecesi ya da düğün gibi herhangi bir evlilik seremonisi gerçekleştirilmemiştir. Sadece kocası ailesine bir miktar para vermiş. Leyla, para konusunda konuşurken Suriyelilerin paraya önem vermediklerini özellikle belirtiyor. Ailesinin de kocasından aldığı parayı kendisine verdiğini ve bu parayla altın aldığını vurguluyor. Üzerindeki altınların çokluğu da bu söylediğini doğruluyor.

Leyla, kocasının evli olduğunu biliyordur. Çünkü kocası ona evli ve 3 çocuğu olduğunu, ilk karısından boşanmayacağını ancak kendisine ayrı bir ev açacağını söylemiştir. İkinci eşin ilk eşin varlığından haberi olmasına karşın, ilk eşin, adamın ikinci kez evlendiğinden de haberi yoktur. Adam, Leyla’yı Nusaybin’deki evine getirdiğinde ilk kez Leyla ile karşılaşır. Bunun üzerine kadın üç çocuğunu da alıp kayınbabasının evine gider. Adam, Leyla’nın oturduğu eve yeni eşyalar alır. Ayrıca adam ilk eşinden boşanacağını ve ardından Leyla ile resmi nikâh yapacağını ifade ediyormuş. Leyla’nın resmi nikâhı olmadığından üç ay Nusaybin’de üç ay da Qamişlo’da kalması gerekiyor. Ancak Leyla Qamişlo’da kalmak istemediğini, bunun kocasıyla arasında soğukluğa neden olacağını belirtmiştir. Ayrıca kocasının boşanmaması durumunda, kuma olarak kalmak istemediğini ve mutlu olduğu halde Suriye’ye dönebileceğini ekliyor.

Leyla’nın kocası 30’lu yaşlarda ve bir devlet kurumunda memur olarak çalışıyor. Gelir durumu diğer Nusaybinlilerle kıyaslandığında hiç de fena sayılmaz. Komşularıyla yapılan görüşmede Leyla kadar güzel bir kadının nasıl olup da bu “çirkin” adam için ikinci eş olmayı kabul ettiğine anlam veremedikleri belirtiliyor ve ardından bu durum yoksullukla ilişkilendiriliyor.

Leyla’nın hayatı ilk kez geldiği bir ülkede oldukça değişmişe benzemektedir. Sözelimi komşularıyla iyi ilişkileri olduğunu belirtmesine karşın kocasının izni olmadan hiçbir

yere gidememekte, kocası işten gelinceye dek yalnız kalmaktadır. Tüm gününü evin işlerini yaptıktan sonra televizyon izleyerek geçirmekte ve günde üç kez ailesiyle telefonda görüşmektedir.

Gözlemleme şansı bulduğumuz bu örnek olayda, ilk eş sürekli Leyla'yı taciz etmiştir. Komşuları kadının sık sık gelip evini taşladığını dahi aktarmışlardır. Adam Leyla ile evliliğinin ilk aylarında sürekli onunla kalmış, ancak izleyen aylarda ilk karısının evine daha sık gitmeye başlamıştır. Hamile olan Leyla çoğu zaman yalnız kalmaktadır.

Nusaybinli komşu kadınlar ise Leyla'nın gelişini farklı anlatmakta ve Leyla'nın gelişini ilk eşin cezalandırılması olarak değerlendirmektedir:

Adam aslında karısını seviyordu. Ama kadın adamın sözünü dinlemiyordu. Sürekli babasının evindeydi. 3 çocukları var. Kadın böyle yapınca adam da tuttu Suriye'den kadın getirdi. Ayrı ev tuttu kadına. Eski karısını da babasının (erkeğin babası) evine gönderdi. Onların evi iki katlıdır. Şimdi bir katında kadınla çocukları yaşıyor (Nusaybinli, kadın, 30'lu yaşlarda).

Örnek olay 2:

Bir başka çokeşli evlilik örneği akraba ailelerin çocukları arasında gerçekleşmiştir. Kadın evlendiği esnada 20 yaşındadır.

Kuzeni aracı olmuş. Gitmiş kıza demiş “tamam 2 tane çocuğu var, yurt dışında evlenmişti ama çocuklarını, karısını bıraktı geldi.” Adam da demiş “evliyim ama eşimle anlaşamıyorum, çocuğum da yok.” Kız kabul ediyor evlenmeyi, geliyor bakıyor ki iki tane çocuğu var adamın. Kuzeni oluyor adam. Kızın ailesi demiş bırak gel. Kız da demiş ki “kuzenimdir bişey olmaz, bi de hali vakti yerindedir, zengindir; ben zenginliği için geldim buraya. Akrabayız bana zarar vermez.” Sonra pişman olmuş, çünkü dayak yemiş, kocası kıskançlıktan kapının önüne bile çıkartmıyormuş. Eziyet ediyordu. Adam şofördü, mesela Irak'a gidiyordu. Kız aylarca evin içinde tek başına; aç da kalsa tok da olsa evin içinde. Bir çocuğu olduktan sonra biraz düzeldi adam. Şimdi bir çocuğu daha oldu. İkinci çocuğa hamileyken bir darbe de kocasının ailesinden geldi. Dedi eşim evde yoktu, paraya ihtiyacım vardı. Kayınpederime gittim bana yardım etmedi. Bir de kaynanası teyzesidir, yabancı da değil (Nusaybinli, kadın, 31).

Örnek olayları değerlendirdiğimizde öncelikle şunu söylemek gerekir ki, çokeşlilik çoğu zaman ilk eş üzerindeki “suçlayıcı” patriarkal söylemden dolayı gelişmektedir. Genel söyleme göre, ilk eş suçludur çünkü evlendikten sonra kocasına karşı

sorumluluklarını yerine getirememiş, sürekli “dırdır” ederek kocasını mutsuzluğa sürükleyen biri haline dönüşmüştür.¹⁶² Buna karşın ikinci eşler ise güzel, bakımlı, kocasını mutlu etmeye çalışan kadınlar olarak resmedilmektedir. İlk örnekte erkeğin, çok sevdiği halde ikinci kez evlenmesinin ilk karısını “cezalandırması” olarak ifade edilmesi tümüyle ataerkil söyleme işaret etmektedir. Bir başka deyişle, ataerkil söylemde, “Suriyeli kuma” olasılığı kadınların eşlerinin dilediği gibi uysal, hamarat, saygılı, boyun eğici ve “cilveli” olmalarını sağlayacak bir tehdit ve “terbiye aracı” işlevi görmektedir.

İkinci olarak, bu tür evlilikleri aynı zamanda çokeşli birlikteliklere katılmayı tercih eden kadın bakış açısıyla ele almak gerekir. Çokeşliliğe ilişkin yeni analizler, çokeşli evlilik oranının kadın ideolojisi bağlamında da açıklamanın mümkün olduğunu gösterir. Sözelimi Kandiyoti’ye (akt. Lang&Smart 2002: 561) göre kadınların hayatlarının güvencesini azami dereceye yükseltme ve en iyi noktaya getirme çabalarına ilişkin açıklamalar olmaksızın, eş seçimi örüntülerini ve evlilik tercihlerini anlamak olanaklı değildir. Zira kültür aşırı veriler, kaynak eşitsizliğinin muazzam olduğu yerlerde kadınların, ailelerin ve akrabaların tercihinin çokeşli birlikteliklere katılma yönünde olduğunu gösteriyor. Bunun nedeni, kadınların çok daha iyi bir yaşam standardına ve çocuklarını büyütebilmek için daha fazla kaynağa sahip olmak istemesidir. Böylece kadınlar, yoksul bir erkeğin ilk ve tek karısı olmaktansa zengin bir adamın ikinci karısı olmayı tercih ederler. Dolayısıyla bazı kadınlar için, erkekler arasında sosyo-ekonomik bağlamda büyük eşitsizliklerin olduğu koşullarda bu seçenek kabul edilebilir olmaktadır.

Bu bakış açısı, Qamişlo’dan Nusaybin’e ikinci eş olarak gelen kadınlar için de oldukça yerinde bir saptamadır. Ancak çokeşlilik her ne kadar erkeğin ekonomik statüsü ile ilişkilendirilerek açıklansa da var olan örnekler çoğu erkeğin bu evliliği gerçekleştirebildiğini göstermektedir. Dolayısıyla sınır ötesi çokeşliliğin erkeğin

¹⁶² Batman’da çokeşli bir erkeğin evliliklerine meşruiyet kazandırması da bu yöndedir: “Birincisi varlıklıym, ikincisi ilk iki eşimden 15 çocuğum var. Eşlerimiz bizi mutlu etmiyor ve dırdırları çok fazla olunca birisini boşadım, resmi olan şu an yanımda Suriyeli, kuma olan ise imam nikâhlı eski eşim. Suriyeli eşim 39 yaşında. Şu an çocuk düşünmedik ama ileride olabilir. Her şeyden önce Suriyeli eşten çok mutluyum. İki eski eşime göre bana gösterdiği ilgi ve alaka her şeyin üstündedir. Pek de zorluk yaşamıyoruz. Evlilik yapmak isteyen ya da ekstra isteyenlere Suriyeli kızları tavsiye ederim. Baldızımı da yakın bir akrabama getirdim” (<http://batmancagdas.com/batmanda-suriyeli-gelinler-makale,4684.html>).

ekonomik statüsüyle doğrudan ilişkili olup olmadığı sınırın hangi tarafından bakıldığına bağlıdır. Nusaybin tarafından bakıldığında yoksul bile sayılabilecek sıradan bir işçi dahi ikinci ya da üçüncü eşini Suriye'den getirebilmektedir. Yapılan görüşmelerde “burada başlık parası çok pahalıdır, orada daha ucuzdur. Şimdi adam ikinci eş olarak getiriyor. Eğer yoksulsa ikinci kadını niye getiriyor” biçimindeki sorgulama bu bakış açısıyla ilişkilidir. Ancak sınırın Qamişlo tarafından bakıldığında kadınlar Qamişlo'dan koca bulsalar dahi kocasının geliri Nusaybinli sıradan bir işçinin geliri kadar bile olamaz. Bu sebeple birçok aile, kızlarının Nusaybinli biriyle evlenerek, hem kızlarının hem de kendilerinin daha fazla kaynağa erişebileceklerinin farkındadır. Benzer bir düşünce kızlar için de geçerlidir ve böyle bir irtibat kurmak için fırsat kollarlar.

Son olarak vizelerin kaldırılmasıyla erkeklere sağlanan dolaşım özgürlüğünden söz etmek gerekmektedir. Önceleri iki ülke arasındaki vize zorunluluğu sınır geçişlerini kısıtlarken, iki taraftaki akrabaların birbirini görmesi daha çok sınırların 2-3 günlük de olsa silikleştiğini gösteren toplu bayramlaşmalarda mümkün olmuştur. Sözelimi Nusaybin eski Kaymakamı Ömer Ulu açık bayramlaşma uygulamasının ilişkileri geliştirdiğini anlatarak, "bayramlaşmalarda çok sayıda Suriyeli kızın evlenmek niyetiyle Türkiye'ye geldiğini" belirtmiştir. Ancak vizelerin kaldırılıp pasaportla geçiş izni verilmesi erkeğe dolaşım özgürlüğü sağlarken kadını bir o kadar kısıtlamıştır. Nusaybin'de hemen hemen her erkeğin pasaportu vardır. Kadınlara bakıldığında ise pasaportu olmadığı için akrabalarını ziyarete gidememekten şikâyetçi olan birçok kadına rastlamak mümkündür. Bu nedenle akraba ziyaretleri ya da iş için sınırı geçenler genelde erkeklerdir. Bu dolaşım özgürlüğü Nusaybin'de erkeklerin yoksulluk ve işsizlik nedeniyle evlenemeyen ya da Suriye'nin ayrımcı politikalarından kurtulmak isteyen kadınlarla çok rahat irtibata geçebilmelerine olanak sağlıyor. Erkek, kimi zaman bekâr olduğunu, kimi zaman da eşini kaybettiğini söyleyerek Qamişlo'dan bir kadınla evlenebilmektedir. Bu nedenle bazı kadınlar, Nusaybin'e geldikten sonra erkeğin evli olduğunu öğrenebilmektedir.

VI.7.3. TEPKİLER

Nusaybin’de yerel kadınlarla da yapılan çokeşli¹⁶³ evlilikler bulunmasına karşın, çokeşlilik denildiğinde akla ilk gelen Suriye’den gelen kumalar olmaktadır. Kökenleri İslam’a dayandırıldığı için Nusaybin’de çokeşliliği tümünden reddetme söz konusu değildir. Hatta kadının çocuğunun olmaması gibi durumlarda erkeğin ikinci kez evliliği haklı görülür.¹⁶⁴ Ancak uygulamada hiçbir kadın üzerine kuma gelmesini istemez. Bu bağlamda Qamişlo kadınları kuma olmayı kabul ettikleri için, bu kadınlara karşı tepki oldukça şiddetlidir. Tepki, doğrudan erkeği eleştirmekten ziyade kuma olarak gelen hatta kimi zaman tüm Suriyeli gelinlere yönelik olabilmektedir. Çünkü Qamişlo kadınlarının erkeklerini “baştan çıkardıkları” düşünülür.¹⁶⁵ Yanı sıra kocalar sıklıkla eşlerine kızdıklarında “ordaki kadınlar beleş, gidip Suriye’den kadın getiririm” diyerek ikinci eşle tehdit etmektedir. Hassanpour (2001) da bu noktada “kuma getirmenin erkeklerin kadınlar üzerindeki tehdit araçlarından biri” olduğunu belirtir. Heckmann (2002: 302) ise teoride bunun mümkün olduğunu, ancak uygulamada kadınların denetim altında tutulamaması ve onların arasında sürekli kavga çıkması yüzünden utanç verici bir duruma düşme riski bulunduğu için bu tehdidin çoğu zaman düzmece olduğuna vurgu yapar. Kimi durumlarda erkekler bu riskli durumu her ülkede evlenerek aşabilmektedir.¹⁶⁶ Ancak çokeşli evlilik gerçekleşmese dahi çoğu zaman tehdidin varlığı bile kadınları huzursuz etmeye ve çokeşli evliliği engellemek üzere çeşitli stratejiler geliştirmelerine neden olur. Söz konusu önlemlerin başında çocuk doğurmak yer alır. Hastanede yapılan görüşmeler, çocukları olduğu halde uzun süre gebe kalamayan kadın

¹⁶³ Ancak Nusaybin merkezde yerel kadınlarla yapılan çokeşli evlilikler yaygın değildir. Var olan çokeşli evliliklerde kadın sayısı genelde ikidir. Dört eşle evli olan bir örneğe rastlanmıştır ve adam eski ağalardandır. İlk üç karısı Nusaybinlidir. Sonuncu karısını ise Şam’dan getirmiştir. Renkli gözlü ve açık tenli olan kadına aşık olduğu için alıp Nusaybin’e getirdiğini belirtmiştir.

¹⁶⁴ Çokeşlilik, genel anlamda ilk karısı kısır olan erkeğin çocuk sahibi olmasına olanak sağlar. Ne var ki bu evlilik biçimi kısır olan kadının kocası için bir çözüm olsa da ya da karısını boşamasını engelse de kısır olan kadın çokeşli birliktelikte kaybettiği statüyü yeniden kazanamaz; çünkü çocuklar başka bir soydan gelecektir (Meekers&Franklin 1995: 317).

¹⁶⁵ Konuyla ilgili yapılan bir değerlendirme şöyledir: “Çok cazibeliler. Öyle cilveli konuşuyorlar ki benim kaç yaşındaki amcam diyor kurban olayım sana yemek yedin mi? Bu Suriyeli kadınlar başımıza bela oldular.”

¹⁶⁶ İki ülkede evli olma hali Şanlıurfa-Suriye sınırında da görülmektedir. Şanlıurfa’dan Suriye’ye iş ve ticaret amacı ile gidip gelenler Suriye’de ikinci bir evlilik yapmakta ve buradaki eşlerine ayrı ev açmaktadır. İlk karısı ve yakın çevresinin tepkisinden çekinen bu kişiler genelde Suriye’deki eşlerine aylık bağlayarak geçimini sağlamaktadır (Kaya 2008: 143).

hastaların ikinci eşle nasıl tehdit edildiğini¹⁶⁷ ya da kuma istemeyen kadınların bunu engellemek için nasıl çaresizce tekrar çocuk sahibi olmaya çalıştıklarını gösterir:

Kadın 40 yaşında ve 4 çocuğu var. Eşi Suriye'den bir kadınla ikinci evliliğini yapacağını söylüyor. Kadın da bunu bile bile gebe kalıyor. Adam çok zengin. Kadın da çok güzel; iki oğlu iki kızları var. Durumu anlattı – kadınlar genelde dertlerini anlatıyorlar doktorlara- biliyorsun yukarıdaki evi kuma için döşetti. Biliyorum dedim, ama bile bile neden gebe kaldın? diye kızdım. Bence boşan, çocuğu da aldır dedim. Ama dedi, kocam çok zengin, boşanırsam çocuklarımı alır, baba evine de dönemem. Ortalıkta kalırım.” Anlayacağınız tek umudu karnındaki çocuk; tabi ki erkek olması koşuluyla.

Kürtaja bir kadın gelmişti. İki doğum yapmıştı. Üçüncü gebeliği düşük oluyordu. Biz de müdahale için hazırladık, kanama olmasını bekliyorduk. Ama çok üzülüyordu kadın. Dedim niye üzülüyorsun ki zaten iki çocuğun var. Birden yok, dedi, benim kocam diğerlerine benzemez, gidip Suriye'den kadın getirmez. Niye öyle söylüyorsun dedim. Başkasının kocası olsaydı getirirdi, dedi. Çünkü ordaki kadınlar beleş, burada erkekler eşlerine kızınca öyle diyorlar, gidip Suriye'den kadın getiririm diyorlar (Nusaybinli, kadın, 25 yaşında).

Çokeşliliğe ilişkin bir diğer strateji ise “üzerime kuma geleceğine, ben kuma giderim” biçimindedir. Hassanpour (2001: 244), Kürtçe'de patriarkal ilişkilerin yeniden inşasını ele aldığı çalışmasında erkeğin çok eşli evliliklerde en çok tercih ettiği eş anlamında “*gule cerge*” (çiçeğin kalbi) kavramının kullanıldığını belirtir. Dolayısıyla gerek bu kavramın kullanımı gerekse üzerine kuma geleceğine kadının kuma olarak gitmeyi düşünmesi erkeğin tüm karlılarına eşit davranmadığının da bir göstergesidir.

Ben kendim bile diyorum, benim üstüme kuma geleceğine, ben kuma giderim. En azından sonuncusu ben olurum. Çünkü gerçekten evleniyorsun, Nusaybin'deyse tamam. Çünkü şimdi bakıyorsun neredeyse her evde bir Suriyeli var. Mesela annemin dayısı, ben hayatta inanmazdım evleneceğine. Adam utangaç, hayatında kimse ona bir laf söylememiş. Gitmiş Suriye'ye herkesten habersiz, kızı istemiş, nikâhı kıymış; sonra eşine söylüyor, “işte ben bir kız istedim, evlendim” diye. “Ama kaderdir, kuma geldiye kaderdir” diyor ilk karısı. Artık ne kaderiyse. Diyor “kuma getirdi, ayrı eve çıkardı. Napim kaderdir.” Ona resmi nikâh yapıyorlar. Resmi nikâh olmayınca buraya gelemiyor. Düşün o kadar çocuğu var eskisinden boşanmış, bunu alıyor (Nusaybinli, kadın, 27 yaşında).

¹⁶⁷ Bir başka örnekte beş çocuğu –hem kız hem de erkek- olan bir kadınla ilgidir. Kadın 3 yıldır gebe kalamadığından tedavi için hastaneye gidiyor. Kocasını onu gebe kalamazsa Suriye'den ikinci bir eş almakla tehdit ediyormuş.

Buna ilaveten sosyo-ekonomik bağlamda kadının güçsüz oluşu ve ataerkil ilişkiler kadının boşanma durumunda yalnızlığı ile sonuçlandığından boşanma, üzerine kuma gelen kadının tercih ettiği bir seçenek değildir. Aksine evliliği sürdürüp ikinci eş ile mücadele edilmektedir. Bu nedenle bazı kadınlar, Suriyeli rakipleriyle rekabet için daha bakımlı olmanın, daha dişi görünmenin gerektiğine inanmaktadır.¹⁶⁸ Öyle ki Suriyeli gelinlere benzeme çabasının kozmetik ve seksi iç çamaşırı¹⁶⁹ tüketimini artırmıştır. Bu durum doğrudan kadın bedeninin eril bakış açısıyla güzellik ve cinsellik biçiminde sunulmasıyla ilişkilidir. Kadın bedeninin erkeğin arzuları doğrultusunda ele alınması kadının ikincil konumunu meşrulaştırmaktadır.

Buradaki evlilikleri etkiliyor tabi. Mesela bakımları, cilveleri; yani eşlerine çok düşkün oluyorlar. Saygılıdır mesela her şeyleriyle buradaki bayanlardan daha iyiler. Etkiliyor ama şimdi Nusaybin'in kadınları da artık bakımlı oluyorlar. Tabi o yüzden de artık bakımlarına daha çok dikkat ediyorlar, o gecelikleri de o yüzden alıyorlar (Nusaybinli, kadın, 20'li yaşlarda).

Öte yandan ikinci eş olgusu, toplumsal bir sorun olarak resmedilmektedir. Bu durum tiyatro oyunlarında işlenmiş ve çeşitli toplantılarla, eylemlerle de gündeme taşınmıştır. Ancak genel olarak kadınların tepkisi doğrudan Suriyeli kadınlara yönelikken, kadın örgütleri ise ikinci eş alan kocayı hedeflemektedir. Yukarıda sözü edilen Suriyeli kadının öldürülmesi üzerine 25 Kasım 2010'da Gülşilav Kadın Dayanışma Merkezi tarafından bir eylem¹⁷⁰ düzenlendi. Belediye meclis üyelerinin yanı sıra KESK, DİSK, BDP, Kurdi Der gibi sivil toplum örgütlerinden katılımcıların da yer aldığı eylemde kadına şiddeti hedef alan pankartla sınır kapısına yüründü. Üzerinde ölen kadının fotoğraflarının bulunduğu siyah çelenk sınır kapısına bırakıldı. Sınır kapısına yürümek

¹⁶⁸ Benzer biçimde Karadeniz bölgesindeki kadınlar da Nataşalarla karşı karşıya geldiklerinde ilk mücadele biçimi onlara benzemeye çalışmaları olmuştur. "Bir dönem Trabzon'daki bütün kadınlar sarışın olmuştur. Gün boyu tarlada çalışan kadın mis kokup bütün gün oturan kocasına hizmet etmeyi denedi. Bölgede güzelleşme furyası başladı. Trabzon'un ana caddelerindeki tabelalara şöyle bir göz gezdirseniz onlarca güzellik salonunun müşteri çağırdığını göreceksiniz. Çoğu, lazerle epilasyon, saç ekimi, cilt bakımı, botoks, kırışıklık tedavisi, solaryum yapıyor" (<http://www.milliyet.com.tr/2005/08/02/guncel/agun.html>).

¹⁶⁹ Özgen (2006: 128) de Iğdır'da 1998'den bu yana hızla gelişen esnaf gruplarından birinin seksi ve pahalı iç çamaşırı satanlar olduğunu ve şehrin eski ve alışıldık görüntüsüne aykırı olanın ise bu çamaşırlar vitrinlerde sergilenmesi olduğunu belirtmektedir.

¹⁷⁰ Eylemle ilgili yapılan görüşmelerde, Belediye meclis üyelerinden bir kadının akrabasının kocası kuma getirdiği için kadına destek olmak istediklerinden dolayı bu eylemi yaptıkları anlatılıyordu.

bu bağlamda anlamlıydı çünkü üst söylemde sınırın kirli bilgi aktarımını olanaklı kıldığı ve bu yolla kadınların “kandırılıp” ya da çoğu zaman bilgisi olmadan ikinci eş olarak Nusaybin’e getirildiği vurgulanmaktaydı. Nusaybin Belediye Başkanı Ayşe Gökkan’ın eylemde yaptığı konuşma bu vurguyu içeriyordu: “Qamişlo’dan kandırılıp buraya getirilen kadın uygulamalarını kınıyoruz. Sorumlu herkesin bu evlilikleri durdurmasını istiyoruz. Sınır kapısı, kadınları kandırıp buraya getirmek için değildir.” Aynı tepki ve vurgu bu kez 2011 yılında Gülşilav Kadın Evi’nden bilgisayar sertifikası alan 15 kadına belgeleri dağıtılırken de yapılmıştır. Belediye başkanı kursiyerlere belgelerini verirken internet üzerinden Suriye’deki kadınlarla irtibata geçmelerini ve bu kadınların yanıtılıp ülkeye getirilmemesi için uyarılarını istemiştir.

Ne var ki sorun sadece erkeklerin kadınları “kandırıp” Nusaybin’e getirmesinden ibaret değildir. Sınırın buradaki önemi, iki farklı siyasal yapının Nusaybin ve Qamişlo’nun siyasal ve ekonomik yapılarını farklılaştırmasının bir sonucu olarak yaşam standartları arasında derin uçurumlar yaratmasıdır. Bu nedenle etnik kökenleri aynı olmasına karşın gerçekten yoksul olduğu için evlilik vasıtasıyla sosyal hareketlilik beklentisi içinde olan kadınların çok olduğu bölgelerde, ziyaretçi (Nusaybinli) erkeklerin gelirinin yerel (Qamişlolu) erkeklere oranla yüksek olduğu yerlerde çokeşlilik artmaya devam edecektir.

VII. BÖLÜM: YEREL KİMLİKLERDEN KOLEKTİF KİMLİĞE

VII.1. ULUS-DEVLET VATANDAŞLIĞI: DÂHİL ETME VE DIŞLAMA MEKANİZMALARI

Osmanlı döneminde etkili olan “millet” sisteminde tebaanın farklı unsurları dine dayalı olarak tanımlanıyordu. Bu dönemde bağımsız emirlikler, aşiretler halinde veya ağaların (mültezimlerin) sahip olduğu köylerde yaşayan Kürtlerin durumu Osmanlı'nın dağılmasıyla karmaşık bir hal aldı. Zira Kürtler, sıkı bir örgütlenmeye sahip olmaları ve yarı-bağımsız konumları nedeniyle belirgin bir biçimde diğer gruplardan ayrılıyorlardı. İmparatorluğun dağılmasıyla oluşan iktidar boşluğu bazı Kürt liderlerin kendi kaderini tayin etme isteklerinin ifade edilmesiyle sonuçlanmıştı. Kaldı ki Sevr Anlaşmasına zemin hazırlayan Sykes-Picot anlaşmasında bu talepler karşılık bulmuş olacaktı. Ancak yeni ulus-devletleri ve sınırlarını belirleyen Lozan Anlaşması Sevr'i geçersiz kılarak bu taleplerin rafa kaldırılmasıyla sonuçlanır. Kuşkusuz bu durum yeni bir dönemin başlangıcı olacaktır. Dört farklı ulus-devlet egemenliği altında kalma, Alinia'nın (2007: 51) deyişiyle, Kürt tarihinde trajedi, bastırma ve ardı arkası kesilmeyen direniş hikâyelerinin başlangıcı oldu.

Aşiret topraklarını ikiye bölerek çizilen yeni sınırların pratikteki önemli sonuçlarından biri de aşiret üyelerini -tebaadan vatandaşa dönüştürüp- farklı ülkelerin vatandaşları kılarak yeni bir kimlik edinmeleridir. Örneğin Nusaybin'in ikiye bölünmesiyle aynı aile ya da akrabalık bağlarına sahip Kürtler, birbirinden farklı hak ve yükümlülükleri, konumlandırışları sağlayan yeni vatandaşlık kimlikleri edinmek zorunda kalmıştır.

Bu başlık altında Suriye ve Türkiye devletlerinin vatandaşlık çerçevelerine yer verilerek Kürtlerin bu çerçevedeki konumları üzerinde durulacaktır. Ancak öncelikle şunu belirtmek gerekir ki vatandaşlığa ilişkin tartışmalar ve kanunlara uzun uzadıya yer

vermek bu çalışmanın amacını aşar. Yine de Türkiye ve Suriye devletlerinin vatandaşlık kanunlarının oturduğu bağlamı anlayabilmek, bu vatandaşlıkların hangi dinamikler üzerine temellendiği ve hangi kategorilerde yer aldığı, Kürtler söz konusu olduğunda dâhil etme ve dışlama mekanizmalarının nasıl işlediğini belirleyebilmek için gerekli bir teorik çerçeveden, R. Brubaker'in (2008, 2009) farklı ulus biçimlerinin farklı vatandaşlık biçimlerine neden olduğu kabulünden hareket edilecektir.

Tarihsel olarak vatandaşlık kavramı, Klasik Roma ve Yunan dünyasındaki şehir devletin gelişimine bağlıdır (Turner 2008: 122). Latince *civis* ve Yunanca *polites* kelimelerinin ilham verdiği vatandaşlık (*citizenship*) kavramı, bir siyasal topluluğa yasal aidiyeti ifade eder (Sarıbay 2000: 85). Antik Yunan'da insanlar kendilerini belirli bir polislin vatandaşı olarak tanımlamış ve siyasal haklara bu vatandaşlık çerçevesinde erişebilmiştir. Dahası erdemli bir insan olmak da bu vatandaşlık kimliği altında mümkün olabilmiştir. Roma İmparatorluğu uyrukları ise Roma vatandaşlığının yanı sıra birer *cosmopolites* (dünya vatandaşlığı) olarak tanımlanıyordu. Roma vatandaşlığı fikrinde insanları bir arada tutan bağ dar anlamda siyasal, dünya vatandaşlığında ahlaki bir nitelik üzerine inşa edilmişti (Ağaoğulları 1994: 16).

Modern ulus-devletin ise Yunan ve Roma'dan farklı olarak, ulusallığa paralel olarak gelişen kendine özgü bir vatandaşlık tanımı bulunur. Temelde bireyin devlet karşısındaki konumlanışını tanımlayan vatandaşlık kavramı, bu formel düzenlemenin yanı sıra siyasi bir topluluğa aidiyete işaret eder (Yeğen 2005: 103). Bununla birlikte ulus-devlet vatandaşlığı söz konusu olduğunda farklı noktalara temas eden tanımlamalar görülür.¹⁷¹ Örneğin Turner (akt. Alinia 2007: 70) vatandaşlığı formel haklar ile üyelerin siyasi birliği, devlete, karşı yükümlülüklerini somutlaştıran ve ifade eden bir kurum olarak tanımlar. Turner'ın bakış açısına göre vatandaşlık kimlik, toplum ile politik, ekonomik ve kültürel kaynaklarla bağlantılıdır. Fikirleri 1945 sonrası dönemde özellikle ABD ve İngiltere'de etkili olan Marshall (akt. Kartal 2010: 44) ise kapitalist toplumlarda formel eşitlik ile ekonomik ve toplumsal eşitlik arasındaki karşıtlığı eleştirerek, kapitalizm ile vatandaşlık arasında birbirini destekleyici bir ilişki olduğunu

¹⁷¹ Ayşe Kadioğlu (2008: 21) literatürdeki bu farklı tanımlamaları şöyle sıralar: 1- Ulusal kimlik ya da milliyet olarak tanımlanan vatandaşlık, 2- Evraklar temelinde tanımlanan vatandaşlık, 3- Haklar temelinde tanımlanan vatandaşlık, 4- Görev ve sorumluluklar temelinde tanımlanan vatandaşlık.

varsayar. Marshall, vatandaşlığı, bu eşitsizlikleri minimize etme işlevi gören bir kurum olarak kavramlaştırırken, sivil haklar, siyasi haklar ve sosyal haklardan oluşan üç kategori belirler. Vatandaşlığa ilişkin tarihsel analizinde 19. yüzyılın son dönemlerine ağırlık verir. Çünkü bu dönemde yurttaşlığın eşitsizlik üzerindeki etkisi, önceki dönemlere oranla daha yoğundur. Vatandaşlığın sosyal haklar ve refah uygulamalarıyla, kapitalist ekonomilerde dezavantajlı grupların (işsizler, yaşlılar, hastalar gibi) siyasal topluluktan dışlanmalarını önleyici işlevi olduğu ileri sürer. Ayrıca sivil ve siyasal hakların var olması demek, her zaman onlara sahip olunması gerektiği anlamına gelmediğine de dikkatleri çeker. Bununla birlikte vatandaşlığı ulus-devletin ana bileşenlerinden biri olarak kabul eder.

Alinia'nın (2007: 70) da belirttiği gibi bu tanımlamalar bireylerin belirli durum ortaklıklarıyla ilişkili vatandaşlığın "idari" yönlerine odaklanır. Ancak idari tanımın ötesine geçip hangi ilkeler –soy (*jus sanguinis*) ve teritorya (*jus solis*) üzerine inşa edildiğine ya da bileşenlerine bakılacak olduğunda durum daha da karmaşıklaşır. Farklı ülkelerin vatandaşlık kanunlarını belirleyen bu ilkeler, milliyetçiliklerin gelişimiyle/seyriyle yakından ilişkilidir. Brubaker (2008, 2009), vatandaşlığa bağlı ulusalcılık anlayışını, genel olarak devletin temel ilkeleri ve kurumlarına bağlılık üzerinden tanımlayarak, tarihsel bir perspektifle Fransa ve Almanya'da vatandaşlığın tanımlanma biçimleri ile vatandaşlığa alma kalıplarındaki farklılığı açıklar. Brubaker'e (2009: 24) göre bu iki ülke vatandaşlık algısı arasındaki farklılığın nedeni, birbirinden ayrı özellikler gösteren ulusallık anlayışları tarafından geliştirilmiş olmasıdır:

Fransız ulusallık anlayışı devlet-merkezli ve asimilasyoncu olmuşken, Alman ulusallık anlayışı *Volk*-merkezli ve farklılıkçı olmuştur. (Almanya'da) ulus hissiyatı ulus-devletten önce gelişmiş olduğundan Alman ulus fikri başlangıcında ne siyasaldı, ne de soyut vatandaşlık fikriyle bağlantılıydı. Bu siyaset öncesi Alman ulusu ya da devletini arayan bu ulus, evrensel siyasi değerlerin taşıyıcısı olarak değil, kültür ve ırk bakımından bir cemaat ... olarak anlaşılmıştır. Bu anlayışta ulusallık siyasi değil, etnik ve kültürel bir olgudur.

Böylece Fransız Devrimiyle birlikte siyasal hakların kazanılmasına paralel olarak sınırları genişleyen vatandaşlık, ulus-devletin topraksal sınırları ile birlikte ulusla özdeşleştirilmiştir (Üstel 1999: 54). Kadioğlu'nun (2008) belirttiği gibi ulusal kimlik olarak görülmeye başlanan vatandaşlık, ulus-devlete içkin bir role sahip olduğunun

algılanmasına yol açmıştır. Ulusu, sosyal çeşitlilikten birlik ve bütünlük yaratma olarak algılayan kavrayışa göre yaratılan mitsel varlık, kendini oluşturan unsurlardan farklı olarak bölünmez niteliği ve ortak iradesi ile anlam kazanan bir özgül şahsiyete sahip olmalıydı. Bu anlayışa göre de vatandaşlığın yeni anlamı, bağlantı ve kimliklerden soyutlanmış, mantıkla aydınlandığı varsayılan, egemenliğin kullanımına ait özgür biçimde katılma özelliği ve yeteneği ile donatılmış vatandaşlıktı (Üstel 1999: 54).

Öte yandan günümüzdeki vatandaşlık kavrayışının en belirgin özelliği neredeyse evrensel olduğuna yapılan vurgudur. Bu yönüyle de Antik Yunan, Roma ve Ortaçağ vatandaşlığın net bir biçimde ayrılır. Bu üç dönemde temel ilke vatandaş olmanın mutlak olmayışıdır. Burada temel olan şey kimilerinin vatandaş olması gerektiği, kimilerinin ise hiçbir kentin vatandaşı olmaması gerektiği yönündeydi. Dahası vatandaşlıktan yoksun olma kişiler için “yersizlik/yurtsuzluk” anlamına gelmediği gibi statüleri de anormal sayılmıyordu. Vatandaşlık statüsü, sadece belli bir meclisin üyesi olmayan ve imtiyazlardan yararlanamayan kişilere işaret ediyordu (Brubaker 2009: 55). Oysaki günümüzde hemen hemen tüm devletlerde devlet-birey ilişkisi vatandaşlık üzerinden düzenlenmektedir. Herhangi bir ülkede vatandaşlık statüsüne sahip olmayan kişi ya da grupların yaşam kaliteleri düşmekte, belirli haklara erişimleri kısıtlanmakla birlikte, buldukları statü de anormal olarak değerlendirilmektedir. Öyle ki, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 15. maddesi de bu vatandaşlığın evrenselliğine işaret eder:¹⁷²

1- Herkesin bir yurttaşlığa hakkı vardır.

2- Hiç kimse keyfi olarak yurttaşlığından ve yurttaşlığını değiştirme hakkından mahrum edilemez” hükümleri yer alır.

Ne var ki Brubaker’in (2008, 2009) belirttiği üzere vatandaşlık küresel bağlamda bu kadar kapsayıcı iken, yerel bağlamlarda dışlayıcıdır. Çünkü her devletin kimleri vatandaş olarak tanımladığı, kimleri dışında tuttuğunu belirleyen mevzuatları bulunur. Vatandaşlık hukukundaki çeşitlilik *jus soli* ve *jus sanguinis*’in siyasal ve kültürel anlamları ile hukuki işleyişlerini dikkate alarak anlamayı gerektirir. Zira *jus soli* vatandaş olan topluluğunu ülkesel bir cemaat, *jus sanguinis* ise bir soy cemaati olarak tanımlar. Örneğin Klasik göçmen ülkelerinde “doğmak” ve “büyümenin” asimilasyoncu

¹⁷² TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”
<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>

sonuçlarına yapılan vurgu ile *jus soli* arasında bir ilişki söz konusudur. Kıta Avrupa'sında ise ulus-devletlerin benlik arayışları ile *jus sanguinis* arasında yakınlık bulunur.

Buna paralel, ulus-devletlerde vatandaşlığın belirlenmesinde iki düzlem söz konusudur. Bunlardan ilki *atıftır*. Aşağıda yer verilecek olan Suriye ve Türkiye örneklerinde olduğu gibi her devlet belirli kişilere doğduğu andan itibaren vatandaşlığını atfeder. Vatandaşlığın doğumla atfedilmesi, bir üyelik karinesine bağlıdır. Bu karine, kimi kişilerin doğar doğmaz belli bir toplum ve devlete yönelik olarak vatandaşlığa temel olması beklenen yakın bağlılık ve sadakat duyguları geliştirmelerinin yüksek bir ihtimal olduğu gerçeğini yansıtır. Bir diğer düzlem ise *vatandaşlığa almadır*. Vatandaşlığa alma tümüyle devletin takdirindedir. Aday olanlardan belirli özellikler taşıması, koşulları yerine getirmesi beklenir. Ancak en önemlisi devletin vatandaşlığa almanın kendi çıkarına uygun olup olmadığına karar vermesi gerekir (Brubaker 2009: 55-56).

Suriye ve Türkiye'de vatandaşlık kanunları ile uygulamaları paralellikler gösterir. Her iki ülke bir yandan ulus-devlet olma sürecinde ortaya çıkan proje siyasal olmakla birlikte aynı zamanda etno-kültürel bir yöne sahiptir. Dolayısıyla asimilasyonu öngören kapsayıcılık ile dışlama mekanizmaları aynı anda yürürlüktedir. Başka bir deyişle çalışmanın konusunu oluşturan Kürtler bir yandan vatandaş olarak tanımlanıp ulus-devletin homojenleştirme politikası nedeniyle asimile edilmeye çalışılırken, diğer yandan Suriye'de Qamişlo'nun da içinde yer aldığı Haseke bölgesinde olduğu gibi ya doğrudan vatandaşlıktan çıkarılmış ya da vatandaş olarak tanımlansa dahi yapısal ayrımcılık politikalarına maruz kalmıştır. Yukarıda yer verildiği üzere teritoryaya dayalı olarak tanımlanan vatandaşlık beraberinde asimilasyonu getirir. Bu açıdan Suriye'de Araplaştırma, Türkiye'de ise Türkleştirme açısından Kürtlere karşı uygulanan politikalar uygulamada büyük benzerlik taşır. Benzer biçimde etno-kültürel ulus anlayışı ve vatandaşlığı anlayışı ise her iki ülkede eşitsizliği doğurmaktadır. Aşağıda Suriye ve Türkiye vatandaşlık çerçeveleri ile Kürtlerin yasal statülerine yer verilerek, Kürtlerin asimilasyon ya da entegrasyona direnen gruplar olması nedeniyle maruz kaldıkları kurumsal ve tutumsal ayrımcılık örneklerine değinilecektir.

VII.1.1. Suriye Vatandaşlığı ve Kürtlerin Statüsü

Kürtlerin, Suriye ve Türkiye’de devlet karşısında konumlandırılışları bu devletlerin ulus-inşa süreçleriyle iç içedir. I. Dünya Savaşı’nın ardından Osmanlı’nın dağılmasıyla birlikte Türkiye bu süreçten bağımsız bir devlet olarak çıkarken Suriye, Fransız mandası tarafından sömürge bir devlet olarak kuruldu. Daha önce söz edildiği gibi Arap milliyetçiliğinin şekillenmesinde ve Suriye devletinin etnik ve dini gruplara ilişkin tutumunda Fransız yönetiminin o dönem politikaları etkili olmuştur. Dolayısıyla Suriye’de Kürtlerin devlet karşısında konumlandırılışlarında Fransız yönetiminin siyasal nedenlerle idame ettirdiği etnik ve dini gruplar arasındaki farklılıklar önemlidir. Suriye milliyetçiliği ile vatan tahayyülünü ele alan Altuğ’a göre (2008: 81) Suriye milliyetçiliği somut dayatmasıyla vücut bulmuştur. Örneğin, manda döneminde Suriye’nin etnik/dini esaslı özerk birimlere bölünmesi Arap milliyetçileri tarafından “ezelden beri mevcut olan Suriye vatanı”nın yabancı bir güç tarafından parçalanması olarak addedilmesine neden olmuştur. Bu özerk birimlere sahip olan ya da devamlılığını isteyen hareketler “bölücü” olarak etiketlenmiştir. Kuşkusuz bu etnik gruplardan en önemli olanı Fransız mandası döneminde sık sık özerklik talebinde bulunan Kürtlerdir. Doğrudan Kürtlere özerklik verilmemiş olsa da genel anlamda Cezire, Suriye manda sisteminde güçlenmiş, kendine özgü siyasi ve toplumsal bir kimliğe sahip olmuştu. Daha da önemlisi azınlık gruplarının Fransız manda sisteminin devamını sağlamada kullanılması Sünni-Arap çoğunluğun hafızasında bu grupların damgalanmasına ve etnik ayrılıkların şiddetlenmesine neden olmuştur. Bununla birlikte etnik gruplar arası ayrılıklar sadece siyasal nedenlerden kaynaklanmamıştır. Benzer biçimde 1920’li yıllardan başlayarak Türk milliyetçiliğinin dışladığı kesimlerin Suriye’ye iltica etmesi mevcut sosyal ve siyasi rahatsızlıkların artmasına ve iktisadi zorlukların büyümesine neden olmuştur:

Milletler Cemiyeti ve Fransız manda hükümetinin kayırmasıyla hâlihazırda Suriyelilere dar gelen toprakları dolduran yabancılar (*ğuraba*) Suriyelilerin işlerini çalmakta ve kentlerdeki ahlaki düzeni bozmaktalardı. Bu “davetsiz misafirlerin” Fransız manda yönetiminin tesisini takiben Suriye’ye varışlarının üstüne bir de yine bu grupların ve gayri-müslim azınlıkların ordu, jandarma veya elektrik, su, demiryolları gibi Fransız menşeli kamu kurumlarındaki “oransız” istihdamlarından duyulan rahatsızlık Suriye’de ulus ve cemaat kavramlarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Altuğ 2008: 82).

Altuğ'un tarif ettiği konjonktürde gelişen ulus kavramıyla eş zamanlı olarak 1930'lu yıllarda Suriye'de günümüz Arapçasında vatandaşlık anlamına gelen *cinsiyya* kavramı bu dönemde etnik bir içerik kazanmaya başlamıştır. *Tacannasa cinsiyyat al-arab* "Arap olmak" ya da Arap kimliğine sahip olmak anlamına gelirken, *al-wahda al-cinsiyye* etnik vurgusu olan bir vatan birliği anlamına gelmeye başlamıştı (Altuğ 2008: 82). Günümüz Suriye anayasası da bu doğrultuda Arap ulusunu, Arap "Devrimi"nin amaçlarını ve Arap birliğini vurgulayan değerlerle doludur. Anayasada herhangi bir etnik ya da azınlık grubu yer almaz. Anayasada Suriye vatandaşları Suriyeli Arap olarak tanımlanır. Toplum, kültür, eğitim, siyaset ve milli amaçların temelinde Arap kimliği yer alır. Ayrıca anayasada dini özgürlükler garanti altına alınmış olmasına karşın, etnik ya da kültürel kimliğin özgürce ifade edilmesini ya da etnik grupları koruyan herhangi bir ibareye rastlanmaz (Montgomery 2007: 96).

Öte yandan uygulamada büyük paralellikler göstermesine karşın, Türkiye'nin Suriye'den ayrıldığı nokta Türkiye'nin formel olarak tüm Kürtleri vatandaş kabul etmesi ve yasa önünde eşitliğini varsaymasıdır.¹⁷³ Buna karşın Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Kürtlerin vatandaşlık konuları karmaşıktır. Çünkü Suriye tüm Kürtleri vatandaş olarak tanımlamaz. Oysaki Suriye, 21 Şubat 1958 tarihli yasayla, vatandaşlığı olan Suriye vatandaşları ile Birleşik Arap Cumhuriyeti milliyetinden olan herkesin vatandaşlığını garantiye alır. Ardından 1969 tarihinde çıkarılan bir yasa ile "kan" ve "toprak" esasına dayanılarak vatandaşlığın sınırları genişletilir. Ayrıca kanun ile ilgili 1972 yılında da çeşitli düzenlemeler yapılır. Buna göre aşağıdaki özellikleri taşıyan Suriyeli Araplar kendiliğinden vatandaş olarak kabul edilecektir:

- 1- Ülke içinde ya da dışında doğmuş ve babası Suriyeli Arap olan her çocuk,
- 2- Anne Suriyeli Arap, babanın ise yabancı olduğu ancak ülke içinde doğan her çocuk,
- 3- Anne-babası bilinmeyen, milliyeti olmayan ve ülkesiz olup da Suriye'de doğan her çocuk. Aksi ispat edilmediği sürece ülkede doğmuş sokak çocukları vatandaş kabul edilir.
- 4- Anne-babası yabancı olan ve anne-babasının vatandaşlığını alamayan Suriye'de doğan her çocuk,

¹⁷³ Ancak Yeğen (2005: 112), teori ve uygulama arasındaki farklılar bulunduğunu ve bunun yaygın olarak öne sürüldüğü üzere kazai bir durum olmadığını belirtir.

- 5- Köken olarak Suriyeli Arap olan ancak vatandaşlık edinmemiş ya da kanunların belirlediği dönemlerde vatandaşlık için başvurmamış herkes Suriye vatandaşı olarak kabul edilir.¹⁷⁴

Bu vatandaşlık yasasına karşın “Tarihsel Arkaplan” bölümünde de yer verilen 1962 tarihli Haseke Nüfus Sayımı, Suriye’deki Kürtlerin vatandaşlık konumlarını belirlemiştir. Bu nedenle nüfus sayımını kısaca hatırlatmakta fayda var. 1962 yılında Suriye hükümeti kanun hükmünde bir kararname ile Suriye’nin kuzeydoğusunda yer alan ve demografik yapısını ağırlıklı olarak Kürtlerin oluşturduğu Cezire bölgesinde bir günlük, istisnai bir nüfus sayımı yapılmasını öngörür. Bölgenin demografik karakteri, Montgomery’nin (2007) deyişiyle Suriye hükümetini endişeye sürüklemiş ve Cezire bölgesinde bulunan Kürtlerin, Suriye vatandaşlığını yasadışı yollarla aldıklarını ileri sürmesine neden olmuştu. Bu nüfus sayımıyla vatandaşlığa hakkı olanlar ve olmayanlar ile onu yasadışı yollardan elde etmiş olanlar tespit edilmiş olacaktı. Vatandaşlığa ilişkin bu ayırım, 1945 tarihinden önce Suriye’de ikamet ettiklerinin kanıtı olacak olan Suriye kimlik kartı, aile kartı ve tapu belgesinin ibraz edilmesiyle gerçekleştirilecekti. Bu üç belgeden birini ya da üçünü birden ibraz edemeyenler bir gecede Suriye vatandaşlığından çıkarılmış oldu.

Nüfus sayımı, Kürtlerin demografik açıdan, vatandaşlık statülerini etkileyen üç kategori halinde tanımlanmasıyla sonuçlanmıştır:

- 1- Suriye kimliği olan dolayısıyla vatandaş olan Kürtler.
- 2- Suriye vatandaşlığından çıkarılan (göçmenler) ve yetkililerce “ecnebi” olarak kaydedilenler.
- 3- Nüfus sayıma katılmayan ve “*maktumin*” (kayıt dışı) olarak kaydedilen Kürtler.

Sonuç olarak sayım sonucunda 120-150 bin arasında Kürt vatandaşlıktan çıkarılmış oldu.¹⁷⁵ Vatandaşlıktan çıkararak vatansız bırakılma politikası sadece Kürtlere karşı uygulanmıştır. Zira nüfus sayımında amaç Türkiye başta olmak üzere sınırdaş olan diğer ülkelerden gelen nüfusu belirlemekse, benzer biçimde göç etmiş olan Keldani, Süryani ve Ermenileri bu politikanın dışında tutması bu açıdan anlaşılmalıdır. Kürtlerin

¹⁷⁴ <http://www.damascusbar.org/english/LL%20Eng%20Nationality%20act%201969.htm>

¹⁷⁵ Günümüzde Suriyeli Kürtlerin 500-600 bininin kimliksiz olduğu kaydedilmektedir.

vatandaşlıktan çıkarılması açıkça Suriye politikasının etnik ayrımcı boyutunu göstermiştir.

İzleyen yıllarda kapsamı genişletilen Suriye vatandaşlık yasasında “Suriye’de doğan her çocuğa Suriye vatandaşlığı atfedilmesine karşın ailesi şu durumda olan Kürt çocukları da *maktumin* statüsüne dâhil edilmiştir: 1- ebeveynlerden her ikisinin de *maktumin* statüsünde olanlar, 2- diğer ebeveynin statüsü ne olursa bir ebeveyni *maktumin* statüsünde olanlar, 3- son olarak annesi Suriye vatandaşı, babası ise ecnebi olanlar. Açıkça görüldüğü üzere, vatandaşlık kanununu ile Kürtlerin otomatikman “düşük” olan statüye dâhil edilmeleri çelişmektedir.¹⁷⁶

Bunun yanı sıra, 1999 yılına dek, *maktumin* çocukların ebeveynleri, çocuklarının resmi belgeleri için muhtar ya da köy ağasına başvurabiliyordu. Ancak bu resmi belge, çocuğun doğum belgesi değildi. Yalnızca çocuğun ebeveynlerinin tespiti amacını taşıyan bu kayıttan önce güvenlik taramasından geçmesi isteniyordu. Uygulamanın tamamlanması aylar sürebildiğinden, bu süre zarfında çocuğun hiçbir resmi kaydı ve statüsü olamıyordu. 1999 yılına gelindiğinde ise muhtarların *maktumin*lere herhangi bir belge vermesi tümüyle yasaklandı. Kayıtları bulunmadığı için *maktumin* Kürtlerin Suriye’de hiçbir şekilde resmi varlıkları bulunmamaktadır. Ne var ki bu durum 1958 tarihli Suriye Vatandaşlık Edinme Yasasının 2. maddesi yani “Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşlığı Suriye uyruklarına verilir” ile çelişmektedir (Yıldız 2005: 96). Dahası Suriye vatandaşlığı, diğer ülke vatandaşlarınca sonradan kazanılabilmektedir. 18 yaşın üzerinde olup Suriye’de beş yıl yaşayan ve bu süre zarfında bir yıldan fazla ülke dışına çıkmayan ve bir hastalığı ya da çalışma engeli olmayan, iyi bir ünü ve devletin faydalanabileceği yetenekleri olan, Arapça okuyup yazabilen kişiler vatandaşlık için başvurabilmektedir (Montgomery 2007: 117).

Suriye’de sadece *maktumin* ya da *ecnebi*ler vatandaşlık kapsamı dışında bırakılırken, genel olarak tüm Kürtlere karşı yapısal ayrımcılık uygulanmaktadır. Aşağıda aktarılan Suriyeli bir Kürt ile yapılan görüşme Kürtlerin diğer etnik ve dini gruplarla

¹⁷⁶ Düşük statüye dâhil edilme, ABD’deki hiposoy olarak isimlendirilen soydanlık kuralıyla benzerlik göstermektedir. Farklı gruplara mensup bireyler arasındaki evliliklerden doğan çocukların otomatik olarak azınlık grupları içerisine dâhil edilmesi hiposoy olarak tanımlanmaktadır. Özellikle Amerika’daki bazı eyaletlerde siyah bir ataya sahip olan kişi, kaç kuşak uzakta olursa olsun siyah “ırkın” bir üyesi olarak sınıflandırılmaktadır (Kottak 2002: 91).

kıyaslamasını yaparak konumlanışını aktarmaktadır. Vatandaşlık bağlamında “tabakalı” bir yapıya işaret eden görüşme, ulus-devlete aidiyet bağlamında “mezhep birliği”ni öne çıkarmaktadır:

Suriye’de kendi çalışmanla zengin olamazsın. Devlet buna izin vermez çünkü. Ya da bir aydın olarak devleti eleştirip yönetim hakkında fikir söyleyemezsin. Tıpkı Şeyh Maşuk gibi. Şeyh Maşuk karşı olduğu için başını kestiler. Suriye’de insanlar tabakalar halindedir. Türkiye’de insanlar hep aynıdır, belki Türkler biraz daha üstündür ama Suriye’de insanlar tabakalar halindedir. Mesela birinci tabaka Alevi olup da Baas’a yakın olanlardır. İkincisi Alevilerdir. Üçüncü tabaka Baas’a yakın olan Araplardan oluşur. Sonra Araplar gelir. Ondan sonra da Hıristiyanlar vardır. Yani Hıristiyanların değeri Kürtlerden daha çoktur. En son seviyede kim geliyor, Kürtler. Kürtler din adamı olarak ya da devlette önemli görevlerde yer alamazlar. Askerlikte yükselme imkânları yoktur. Yani Kürtler en alt tabakada yer alırlar. Tabi bazı Kürtler vardır görev alabilen ancak bunlar da Baas Partisi’nde çalışanlardır. Onun haricinde resmi kurumlarda çalışmamakta, çalışsa bile yükselememektedir (Amudeli, erkek, 50’li yaşlarda).

Günümüzde de hala devam eden bu ayrıştırma, verilen farklı kimlik ya da hangi statüde olduğunu tanımlayan kartlarla pekiştirilmiş durumdadır. Buna göre yukarıda belirtilen ikinci statüye *ecnebi* olduklarını gösteren kırmızı renkte kartlar verilmektedir. *Ecnebi*ler, kimi temel haklara -sözgelimi temel eğitim, ev sahibi olma gibi kısıtlı mülk edinme haklarına- sahip bulunmaktadırlar. *Maktumin*ler ise kimlik yerine beyaz kart taşımaktadır. Suriye vatandaşlarının kimlik kartları da *maktumin*lere verilen kart gibi beyaz renklidir. Bu kimlik kartlarında Türkiye’de olduğu gibi cinsiyete işaret eden ayrı renkler bulunmaz. Uyruk bölümünde Arap yazılı olan kimliklerde, din bölümünde ayrıştırma söz konusudur. Buna göre Müslüman ve Hıristiyan ayrımı yapılır. Ancak *maktumin*lere verilen kartlar ulus-devlet vatandaşlığının bir göstereni olan kimlik kartı yerine geçmez. Üzerinde hangi statüde olduğunu belirten bir ibare ve fotoğraf bulunur. Bu kartlar temel hakları kısıtlamakla birlikte, sağladığı en önemli şey Suriye’de ikamet etme hakkıdır.

*Maktumin*lere beyaz kart, *ecnebi*lere kırmızı bir kart veriyorlar. Orda 3 grup insan var: biri kimlikli olanlar, ikincisi *ecnebi*ler, üçüncüsü *maktumin*ler. *Maktumin*lerin hiçbir şeyi yoktur, hiçbir hakları yoktur. *Ecnebi*lerin az olsa var bişeyleri. Bizim hiçbir şeyimiz yoktu (Qamişlo, *maktumin* kadın, 30’lu yaşlarda).

Bırak vatandaşlığı, bizi insan yerine bile koymuyor. İneklerin kimlikleri olur ya, bizim de öyle kimliklerimiz var. Bir inekten, hayvandan farkımız yok onların gözünde. Benim kimliğim vardı ama fark etmiyor. Devletin, Arapların bize karşı davranışları hep aynı. En pis işleri biz yapıyoruz orda. Suriyeli diyorlar bazen bana. İşte konuşurken “hani bizim şu Suriyeli” diyorlar. Ama ben çok utanıyorum Suriyeli olmaktan (Qamişlo, erkek, 40’lı yaşlarda).

Ne var ki, ulus-devlet aidiyetinden dışlanan *ecnebi* ve *maktumin*lerin temel haklardan yoksun bırakılmamış, aynı şekilde Suriye vatandaşlığına dâhil edilen Kürtler de temel haklardan yoksun bırakılarak sistematik ayrımcılığa tabi tutulmuştur.¹⁷⁷ Saha çalışmasındaki görüşmeler dikkate alınarak vatandaşlıktan çıkarılıp dışlanmanın ve Kürt olmanın gündelik hayatta Marshall’ın tanımladığı üç kategori –sivil, siyasal ve sosyal- açısından etkilerini şöyle sıralayabiliriz:

- *Yurttaşlık*: Metin içerisinde sıklıkla belirtildiği gibi Suriye’de Pan-Arabizmin meşruiyet mantığı içerisinde yer almayan Kürt kimliğine ilişkin inkâra dayalı bir politika bulunur. Suriye’deki Kürtlerle devlet-vatandaşlık ilişkisi ile yapılan görüşmelerde temel vurgu Kürt kimliğinin inkârına yöneliktir. Ayrıca Suriye vatandaşlık mevzuatının diğer etnik ve dini gruplar konusunda net bir tanımlamaya sahip olduğu buna karşın Kürtlerle ilgili tanımların belirsizlik ve çelişkilerle dolu olduğu altı çizilen bir diğer noktadır. Gerçekten de Kürtlerle ilgili yukarıda yer verilen üç statünün belirlenmesi çok sayıda çelişkili durumu içinde barındırır. Örneğin bu konuda sık karşılan bir durum aynı aile içinde hatta çoğu zaman kardeşlerden birinin vatandaş, diğerinin ise *ecnebi* ya da *maktumin* olmasıdır. Benzer biçimde evlilik ile ilgili yasal düzenlemelerde bu üç statü arasında bir geçişlilik mümkün değildir. Yapılan evlilikler geçersiz sayılmaktadır. Dolayısıyla evlilik tek başına vatandaşlığı belirlemez. Burada önemli olan devlet hukukunda tanımlandığı biçimiyle olması gerekir. Ayrıca bu statüler arasındaki evlilikten olan çocuk düşük olan statüye dâhil edilir. Kimi

¹⁷⁷ Birebir aynı duruma işaret etmiyor olsa da vatandaşlığın işareti olan pasaport ya da kimlik kartları herkes için bir eşitliği sağlamaz. Kimi zaman “tam” vatandaşlık ile “kısmi” vatandaşlık arasındaki ayrımı ortaya koyar. Örneğin Britanya’ya bağlı topraklarda yaşayan veya Britanya deniz aşırı ülke vatandaşları olan kişilerin Britanya pasaportları vardır. Ancak bu pasaport onlara Britanya’da ikamet etme hakkı tanımaz. Bir diğer örnek Ürdün’den ayrılan Batı Şeria’daki Filistinlilere ilişkindir. Batı Şeria’daki Filistinliler 1995’ten beri beşer yıllık Ürdün pasaportları ve yeşil renkli kimlik kartları vardır. Ürdünlülerin kimlik kartları ise sarı renklidir. Bu ikisi arasındaki fark yeşil renkteki olan kimlik kartı sahiplerinin Ürdün’de ikamet etme hakkı veya sivil, siyasi ve sosyal haklardan yararlanamamasıdır. Batı Şeria’daki Filistinliler kimlik kartı ve pasaportu olan, ancak devletli olmayan kişiler haline getirilmiştir (Kadıoğlu 2008: 25-26).

durumlarda- örneğin rüşvet vererek ya da Arap olduğunu beyan ederek- *maktumin* ya da ecnebler vatandaşlık hakkı alabilmektedir:

Şimdi buranın vatandaşı olmadığı sürece, bir vatandaş olma süresi vardır. Almanya'dan da biri gelse oturma izni alır ama bir süre sonra vatandaş olur. Suriye'de kimlikleri de yoktur Kürtlerin. Mesela tanımlama olarak da çok sıkıntılıdır bu konu. Mesela neye göre vatandaş kabul ediyor, neye göre etmiyor bu belli değil. Bu neye dayanıyor bilinmiyor. O yüzden de normal insanların sahip oldukları haklardan da (miras hakları vb.) mahrum edilmiş oluyorlar (Amudeli, erkek, 50'li yaşlarda).

- *Katılım Hakkı: Maktumin ve ecnebi* Kürtlerin oy kullanma hakları yoktur. Maktumin bir kadının katılım hakkının engellenmesine ilişkin verdiği bilgi, “*Kimliğimiz olmadığı için seçimle ilgili ne bir şeyle ilgilendim ne de bilgim var. Ama dediklerine göre hükümet kendi adamını başa getirir, istemediğini atar*” maktuminlerin ne derece bir ayrımcılığa tabi tutulduğunu gösterir. Vatandaş olmayanların katılım hakkının kısıtlanması, vatandaş olmayanlara karşı yurt içi kapanmaya işaret eder. Yurt içi kapanma, modern devletlerin sınırları belli ulus-devletler olarak anlaşılmasına ve devletlerin de kendilerini bu şekilde anlamalarına dayanır. Vatandaş olmayanlara seçimlerde oy kullanma hakkının verilmemesi “çağdaş siyasi hissiyatın ortak üslubu,” “modern devletlerin olağan siyasi hassasiyeti” olduğu veri kabul edilen ulusçuluğun gücünü gösterir. Ulus-devletin üye olanlarla olmayanlar arasında ayırım yapabileceği ve hatta yapması gerektiği kabulüne dayanarak oy verme hakkı ile diğer kurumların vatandaş olmayanlara kapatılması, bu “normal,” “meşru,” “makûl” ulusçuluğun bir ifadesidir (Brubaker 2009: 51).

Bununla birlikte vatandaş olan Kürtler ise, yapılan görüşmelerde seçimlerin “göstermelik” olduğu, seçimlerde hükümetin gösterdiği tek adayın bulunduğu aktarılmıştır. Kürtlerin adaylığı ise söz konusu değildir:

Bizde seçim yok, kim torpilliyse o muhtar olur. Devlete yakın olan muhtar olur. Mesela belediye başkanımız vefat etti. Yerine gelen kişi hem üniversite mezunu hem de devletin adamı olmalıydı. Mesela diyeceksin AKP'li olacak, oldubitti. Onu oraya koyacaklar. Bizim köyde de öyle bir adam olmadığı için başka köyden getirdiler. Sadece başkan seçimi vardır. O da kaç sene de bir olur. Bir de oy kâğıdında sadece “evet” vardır. Parmak basıyorsun zaten (Qamişlo, erkek, 20'li yaşlarda).

- *Hareket özgürlüğü ve Konaklama: Ecnebi ve maktumin* statüsünde olan Kürtlerin kimliksiz olmalarının bir diğer etkisi hareket özgürlüklerini ve yurt içi konaklamayı kısıtlamasıdır. Suriye’de, ülke içinde, kimlik belgesi olmadan şehirlerarası yolculuk yapamaz. Bununla birlikte yurtdışına çıkışları da yasaklanmıştır:

Kimliksiz olmak öyle bir şeydi ki, dışarı bile çıkamıyorduk. Şam’a, Halep’e kadar gidebiliyorduk ama mesela otelde kalamazdık. Otelde kalmak için kimlik lâzım, e kimlik yoksa otel de yok. Gece yarısı bile olsa sokakta yatarsın, kimse almaz seni. Babamla abim Halep’e gittiler, işleri vardı. Mecbur bir gece orda kalacaklardı, mecbur işleri vardı. Türkiye’ye gelebilmek için işlemlerimizi yapmaya gitmişlerdi. Oteller almamış tabi. Polise gitmişler, ordan imzalı bir kâğıt almışlar misafirdirler diye bir gece otelde kalabilmek için (Qamişlo, kadın, 30’lu yaşlarda).

- *Eğitim Hakkı*: Eğitim kurumları ulus-devletin en güçlü asimilasyon araçlarından birini oluşturur. Ancak Suriye’de eğitim hakkı temel eğitim dışında tutulduğunda hem dışlama hem de asimilasyon aracı olarak kullanılır. Qamişlo’da Ermeni, Süryani vb. grupların kendi okulları vardır ve özel okullarda, derneklerde kültürel faaliyetler ile dillerini öğretme konusunda serbesttirler. Benzer biçimde çok sayıda Fransız, Rus ve İngiliz özel okulları bulunur. Buna karşın Kürtlerin ana dilinde eğitim yapan okullarının bulunmaması bir yana *maktumin* ve *ecnebilerin* eğitim haklarında ciddi kısıtlamalar söz konusudur. Örneğin siyasi güvenlikten alınan bir belge olmaksızın *maktuminlerin* okul kaydının yapılmadığı (Montgomery 2007: 123) ve bu belgeyi alanların ise sadece 6. sınıfa kadar okudukları belirtilmektedir. 6. sınıftan sonra eğitime devam edememelerinin temel nedeni, bu eğitimi aldıklarına ilişkin diploma gibi resmi bir mezuniyet belgesinin verilmeyişidir. *Maktuminlere* göre eğitim hakkı bağlamında daha avantajlı görünen ecnebiler üniversiteye gitme hakkına sahiptir. Ne var ki, üniversite diplomasına sahip olsalar da kamuda görev alamadıkları gibi tıp gibi uzmanlık alanlarında özel olarak çalışma izni verilmemektedir:

Maktuminler mesela ilkokula kadar okuyabiliyor, ondan sonrasını okumuyor. Ecnebiler de okuyabilir ama liseden sonrasını kendi parasıyla okuyabilir. Ama okusan bile, mesela okulu bitirip diplomayı alıp bir işyeri açtığın zaman kaçak açıyorsun. Resmi olmaz. Mesela doktor oldun, devletten izinli işyeri açamazsın, kaçak çalışırsın. Bizim bir tane komşumuz vardı, dış doktor oldu. Çok iyidir, çok bilgilidir. Ama kaçak olarak çalışıyor. Mahalle içinde, kendi evinde, kaçak olarak çalışıyor. *Ecnebidir* o. Normalde hani doktora gidersen bazen olur yanlışlıkla sağlam dişini çeker ya da başka

hastalık çıkmasına neden olur sende; şikâyet edersin ama bu diplomasını elinden alınmasına sebep olmaz. Ama onun başına öyle bir şey gelirse hemen diplomasını elinden alırlar. Artık onların vicdanına kalmış bir şey. Bizim Kürtler şikâyet etmez zaten (Qamişlo, *Maktumin*, kadın, 30'lu yaşlarda).

Buna karşın vatandaş olan Kürtlerin asgari eğitim süresi, tam vatandaş olan diğer etnik ve dini gruplarda olduğu gibi 9 yıldır. 3+3+3 sisteminde ilk periyot Arapça'nın öğrenilmesini içeriden dil eğitiminden oluşur. Kürt çocukları okula başladıkları zaman Arapça'yı öğrenmektedir:

Okullarda sadece Arapça var, Kürtçe yoktur. Kürtçe yasaktır bizde. Şimdi ben öğretmenim, 20 yıldır öğretmenlik yapıyorum. Her yıl bize gelip diyorlar ki “çocuklarla Kürtçe konuşmanız yasak. Okulda Kürtçe konuşmak yasak.” Şimdi sizin burada çocuklar okula başlamadan da Türkçe öğrenip konuşuyorlar. Fakat bizim orda okula başlayıncaya kadar Arapça konuşmazlar. Evlerde hep Kürtçe konuşuruz. Sizde Türkçe çok egemen oluyor dilde. Ama bizde öyle değil. Siz evde annenizle, babanızla ya da kardeşinizle Türkçe konuşuyorsunuz. Ama bizde ayıptır, evin içinde anne babayla Arapça konuşulmaz. Birbirimizle Arapça konuşmak olmaz, Kürtçe konuşuruz. Çocuklarımız okula başladıklarında hiç Arapça bilmezler. Bizde aşama aşamadır. 3-3 yıl biçiminde. Bizde eğer kimlikliyse bir çocuğun 9. sınıfa kadar okula gitmesi şart. Eğer gitmezse babasını alıp hapse atarlar. Bunun haricinde ilk 3 yıl ağırlıklı eğitim dil üzerinedir. Ancak çocuklar Arapça'yı öğreninceye kadar çok zorluk çekiyor. Arapça'nın özellikle yazması zordur. Eğitim çok zor bizde, düşünün çocuk geliyor hiç Arapça bilmiyor. Bizim de Kürtçe konuşmamız yasak. Bu nedenle ilk 3 yıl çok zor geçer (Amudeli, erkek, 50'li yaşlarda).

- *Sağlık Hakkı*: Kürtlerin eğitim hakkında olduğu gibi sağlık hizmetlerine erişimi de ciddi biçimde kısıtlanmaktadır. *Ecnebler* ve *maktuminler*, kimlikleri olmadığından hastaneleri kullanamamaktadır. Bu durumda olan Kürtler, Kürt doktorların özel muayenehanelerini tercih etmektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki yukarıda değinildiği üzere Kürtler, mezuniyet belgeleri olsa dahi doktorlar gibi uzmanlık gerektiren işlerde özel çalışma izni alamamaktadırlar. Dolayısıyla bu durumda olan çoğu Kürt doktor gayri-resmi muayene açmaktadır:

Suriyeliler çok önem verir okumaya. Ben bütün kız çocuklarımı okutmuşum. Kimliksiz olanlar zaten meslek sahibi olmuyor, diğerleri okuyunca işleri oluyor. Arapların içinde 1 doktor varsa, Kürtlerde 99 doktor vardır. Çarşığı şimdi gez bir tane Arap doktor bulamazsın. Hepsi Kürttür.

Kardeşim Türkiye’de doktorluğu okudu, geldi burada muayenehane açtı (Qamişlo, erkek, 60’lı yaşlarda).

Köylerdeki doktorların çoğu Kürt, çok az Arap doktor var. Qamişlo olaylarında birçok kişiyi vurdular. İnsanları hastaneye götüremiyorlardı, çünkü orda tutukluyorlardı. Evlere getiriyorlardı, doktor eve geliyordu. İhbar etmezlerdi, çünkü doktorlar Kürttü. Ama o olaydan sonra baskılar çok arttı (Qamişlo, kadın, 30’lu yaşlarda).

- *Mülkiyet ve miras hakkı*: Suriye’de özellikle Kürtlerin geleneksel mülkiyet ve miras hakkını etkileyen iki önemli gelişme söz konusudur. Bunlardan ilki 1950’lilerin başında uygulamaya konulan toprak reformudur. Birleşik Arap Cumhuriyeti döneminde Nasır modelini uygulayan Suriye Afrin ve Kobane’de geniş topraklara sahip olan ailelerin topraklarını istimlak edilirken, Cezire sınır bölgesi, ilk etapta bu toprak reformunun dışında tutulmuştur. Bir diğer önemli gelişme, aynı zamanda toprak reformunun bir parçası olan ve Kürtlere yönelik asimilasyon politikasının en uç örneği olan “Arap Kemer” uygulamasıdır (bkz. Tarihsel Arkaplan).

“Arap Kemer”, daha önce toprak reformunun dışında tutulan ve özellikle Türkiye, Irak gibi ülkelerden göç eden Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Cezire bölgesi için özel bir politika olarak benimsenmişti. Plan teorik olarak Muhammed Talib Hilal’in Suriye Ceziresi Kürtlere yönelik 12 maddelik raporla şaşırtıcı benzerliklere sahiptir. Aslında genel anlamda Suriye’nin ayrımcı ve asimilasyoncu Kürt politikasının bu rapor üzerinden inşa edildiği dikkati çeker. Ancak raporun Kürtlerin yerinden edilmesi, Kürt bölgelerinin demografik karakterinin değiştirilmesi ve böylece Suriye’deki Kürtleri Irak ve Türkiye’dekilerden ayırarak araya koruyucu bir set çekilmesini öngören raporun 9. maddesi ile büyük benzerlik taşıyan Arap kemer politikasına ilişkin karar 1965’te alınmış olmasına karşın hayata geçirilmesi 1973 yılında yönetimi ele geçiren Hafız Esad dönemine tekabül eder. Ancak Arap kemerinin ilk ayağını Haseke Nüfus sayımı oluşturur. Nüfus sayımında vatandaşlıktan çıkarılan Kürtlerin hâlihazırda topraklarına ve diğer mülklerine el konularak miras hakları ellerinden alınmıştı. Arap kemer ile Türkiye ve Suriye sınırında bulunan Kürtlerin evlerini terk etmeleri ve Suriye’de Kürtlerin bulunmadığı iç bölgelere zorla göçü gündeme gelmiştir.

“Arap Kemerı”ne ek olarak geniş Kürt mülklerinin tasfiye edilip çiftçilere dağıtıldığı daha kapsamlı bir toprak reformu programı uygulanmıştır. Ne var ki, reform toprakları çiftçilere yeniden dağıtmayı hedeflemiş olsa da Kürt çiftçilerin bu topraklara erişimi kısıtlanmıştır. Zira reformun asıl amacı bu toprakların Kürtlerden alınıp bölgeye yerleştirilen Arap çiftçilerine devredilmesiydi. Sadece Cezire bölgesinde uygulanan toprak reformuyla Kürt çiftçilere ait 6.552.700 hektarlık toprak istimlak edilmiştir, ki bu el konulan toprakların %43’ünü oluşturmuştur (Montgomery 2007: 129).

1950 ile 1989 yılları arasında uygulanan kanunlar Kürtlerin önemli bir bölümünü kimliksizleştirerek topraksızlaştırırken,¹⁷⁸ toprak sahibi olmanın sınırlarını artırarak devletin istimlak edebileceği topraklar için gerekli şartları belirlemiştir. Buna göre (akt. Montgomery 2007: 129-130);

- Sahipleri tarafından beş yıl süreyle işlenmeyen topraklar devletin mülkiyetine geçer.
- Bir toprağı on yıl boyunca sürekli olarak işleyen kişi, o toprağına sahip olma hakkını elde eder.
- Devletten toprak kiralayan ve o toprağı yirmi yıl boyunca işleyen bir kiracı o toprağına sahip olma hakkını elde eder.

Kuşkusuz bu kanunlardan vatandaşlık dışı bırakılan *maktumin* ve *ecnebi* Kürtlerin yararlanması söz konusu değildi. Dahası sadece ekonomik amaçlı olan toprakları değil, genel anlamda da arazi sahibi olmanın nasıl kısıtlandığını da göstermektedir:

Üzerimizde hiçbir şey olmaz; arsa ev ne gelirse aklına. Mesela *maktuminler* ehliyet de alamaz ama *ecnebi*ler alabiliyor. Bizim üzerimizde elektrik saati bile kayıtlı olamaz. Ne elektrik, ne su, ne telefon, ne ev hiçbir şey. Mesela babam elektrik saatini komşumuzun üzerine yaptırmıştı. Mesela bize su vermediler, tabi evin sahibi evet bu ev benim, bunlar da benim kiracıım deyinceye kadar. Ev bizimdi. Toprak almıştık, ev yapmıştık. Arsayı kimden aldıysak, çünkü tapumuz da yoktu, onun adınadır her şey. Biz kiracı görünüyorduk.

¹⁷⁸ Suriye toprak reformu, İsrail’deki arazi yasasıyla benzerlik gösterir. “Filistinli mültecilerin toprakları ve taşınmaz varlıkları ve bütün İslami vakıfların mülkleri Mevcut Olmayanların Mülklerini Muhafaza Kurumu aracılığıyla devlete aktarılacakla kalmadı, aynı şey İsraili Araplara ait arazilerin yarısı için de kullanıldı. Bu insanlar tam anlamıyla Orwellci yasal bir kurguyla “mevcut olan, mevcut olmayanlar” olarak değerlendiriliyordu; yani, İsrail topraklarında bulunsalar da, Bağımsızlık Savaşı sırasında köylerini geçici olarak terk ettikleri için yasal olarak “yok” kabul edilmişlerdir. 75.000 Arap “mevcut olan, mevcut olmayan”dı (Dieckhoff 2007: 125-26).

Arsa aldığımda, parasını verip satın almama rağmen tapusu arsanın eski sahibinin adınaydı hala. Kürtler, Kürtlere güveniyor ama başkasına güvenmez. Evet, arsa aldık üzerine de ev yaptık ama tapusunu kendi üzerimize alamıyorduk (Qamişlo, kadın, 30'lu yaşlarda).

Vatandaş sayılmayan Kürtler mülk edinme ve dolayısıyla miras hakkından tümüyle mahrum bırakılırken, vatandaş olan Kürtler ise özellikle sınır bölgesinde yaşayanlar için mülkiyet sahibi olma konusunda zorluklar yaşamaktadır. Örneğin Suriye'nin herhangi bir yerinde arazi sahibi olmak isteyen bir Kürdün öncelikle güvenlik güçlerinden izin alması gerekmektedir (Montgomery 2007: 130). Sonuç olarak toprak reformu ve Arap kuşağı aracılığıyla Kürt topraklarının "Araplaştırılması" açısından büyük önem taşımıştır.

Anadilin engellenmesi ve basın- yayın: Daha önce yer verildiği gibi Kürt diliyle ilgili ilk çalışmalar, özellikle Latin alfabesi kullanma ve Kürtçe'nin standardizasyonu çalışmalarını Türkiye'den Suriye'ye göç eden Kürt entelektüelleri tarafından geliştirilmiştir. Fransız manda döneminin etnik ve dini gruplara ilişkin görece özgür ortamı Kürt dili ve kültürel hareketleriyle ilgili çalışmalara zemin hazırlamıştır. Bu görece özgür ortam etnik mahiyet taşıyan devletin bağımsızlığını izleyen dönemlerde Arap milliyetçiliğinin zirve yapmasıyla sona ermiştir. Suriye için her zaman bir tehdit olarak algılanan Kürt yayınlarına ilk yasaklama Edip Çiçekli'nin yaptığı darbeden (1951-1954) sonra gelmiş ve kitap, dergi gibi her türlü Kürtçe yayına yasaklama getirilerek Kürtçe basılmış her türlü basılı yayın toplatılarak imha edilmiştir. Ardından BAC dönemi (1958-1961) boyunca aynı politika izlenerek Kürtçe yasağı devam etmiştir. 1960 ve 1970'lerde Suriye'de Kürtçe kitap basımı tümüyle imkânsız hale gelmiştir.

Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki demografik yapının değiştirilmesi, Araplaştırmak için Kürt yerleşim birimlerinde heterojen bir yapı oluşturulması gibi asimilasyonun zeminini hazırlayan Hilal'in raporu Kürtçe'nin kullanımıyla ilgili yasaklamalar konusunda da "ilham" kaynağı olmuştur. Kürt dilinin devlet için tehlike olduğunu ortaya atan Hilal 1963 tarihli bir çalışmasında Arapların, Kürtçe konuşanları anlayamayacağını ve Kürtlerin planlarının da tam bu olduğunu yazacaktır. Ayrıca Kürtlerin sadık görünerek, Kürtçeyi kasıtlı olarak Arapların yabancılaştırılması ve dışlanmasında kullandıkları,

Kürt milletini Araplara karşı bir silah olarak gördükleri ve Kürt milli devletini kurmak için komplo teorileri kurduklarını ileri sürer. Dili, Kürt tehdidinin merkezi olarak gören Hilal, eğitim yoluyla asimilasyonun Arap milliyetine zarar vereceği üzerinde durur (akt. Montgomery 2007: 137-138). Günümüzde de Suriye’de genel olarak basın özgürlüğü kısıtlanmakta ve gazeteler devlet tarafından kontrol edilmektedir.

Basın tarihi, Suriye’deki gazeteciliğin 1970’lerde Hafız Esad’tan sonra bittiğini gösterir. Özgür değiller. Şimdi Türkiye’de özgürdüler. İstediklerini yazabiliyorlar. Orda bırak yazmayı ben istediğim gazeteyi dahi alamıyorum. Alacaksa da gizli bir şekilde olur. Bizde 3 gazete var, onlar da devletindir. Her 3’ü de 1970’den beri çıkarılıyor. Devletin istediği dışında bir yazı, haber olmaz bu gazetelerde (Amude, erkek, 50’li yaşlarda).

Kürtçe’ye ilişkin baskı Suriye’deki diğer etnik gruplara ve dillere karşı uygulanan politikadan daha katıdır (Montgomery 2007: 139). Örneğin İnsan Hakları İzleme örgütünün bir raporu Kürtçe’nin kullanımıyla ilgili yasakları şöyle özetlemektedir: “Kürt dilinin kullanımına ilişkin çeşitli yasaklamalar bulunur. 1- Çocuklar Kürtçe isimlerle kaydedilemezler; 2- mekânların Kürtçe isimleri Arapça isimlerle değiştirilmiştir; 3- ismi Arapça olmayan işyerleri kapatılmıştır; 3- Kürtçe özel okul açmaya izin verilmez; 4- Kürtçe yazılan kitap ve benzeri materyalin basımı yasaklanmıştır.” Aynı rapor tüm bu baskılara karşın Kürt örgütlerinin çabalarıyla Kürtçe kitap ve benzeri basılı yayınların dolaşımında olduğu belirtilmektedir. Raporda konuyla ilgili bir Kürt entelektüeli ile yapılan görüşme aşağıdaki gibidir (akt. Malmisanij 2006: 6):

Kürtçe şarkıların, folklorun ve hikâyelerinin kitap olarak basılması yasaktır. Bunları gizlice basıyoruz ve bu nedenle çoğu yaptığımız ödemeler ederinin üstünde oluyor. Beyrut’ta bir kültür derneğimiz var. Derneğin temel amacı Kürtler tarafından Kürtçe yazılmış kitapları ya da diğer yazarların Kürtler hakkındaki yazdıklarını yayımlamak. Bu kitapları Suriye’ye getirip burada dağıtımını yapıyoruz. Şam’da ve Halep’teki belirli kitapçılar bu illegal kitapları bizden alıp satıyor. Bu kitapçılar, kitapların satılacağını bildikleri için alıyorlar.

Kürtçe’nin kullanımına ilişkin yasaklamalar sadece basın, yayın alanında değil, gündelik hayat dili olarak kullanılmasında da görülür. 1986 tarihli 1012/S/25 no’lu kararname ile Kürtçe’nin kamusal alanda –devlet daireleri, işyerleri, sinema gibi- kullanılması yasaklanmıştır. 1989 yılında 1865/S/25 no’lu kararname ile özel alana

müdahale edilerek düğünlerde ve bayramlarda Kürtçe'ye kısıtlama getirilmiştir (Montgomery 2007: 139).

Şimdi Qamişlo'da okulu bitiren kardeşime “hangi dilleri biliyorsun” diye sormuşlar Halep'te. Valla Kürtçe, Arapça, İngilizce biliyorum demiş. Ona kötü davranmışlar. Niye? Kürtçe biliyorum dediği için.

Bir arada benden önce yani ablamın dönemi ve ondan öncesi okulda Kürtçe konuşmaya da izin vermiyorlardı. Eskiden sokakta da konuşamıyorduk Kürtçeyi. Şimdi konuşuyoruz. Ama sonuçta okulda yasak. İster istemez dilinin ucuna geliyor Kürtçe ama cesaret edemiyorduk okulda Kürtçe konuşalım. Diyorlardı konuşursanız okuldan atarız. Biliyorsun insanın anadili neyse sokakta arkadaşları ve tanıdıklarıyla da o dili konuşuyor. Utanıyorduk Arapça konuşmaya. Dilimiz takılıyordu, dönmüyordu, korkuyorduk. Şimdi ben orda kardeşimle Arapça konuşsam komşular ayıplar beni Arap olmuşum diye. Çok ayıp bir şey bizim için. Şimdi burada normal karşılanıyor. Buradaki Kürtler birbiriyle Türkçe de konuşuyor. Ama bence bir Kürt evinde Kürtçe konuşmalı. Tamam, Türkçe bilsin, dil öğrenmek iyidir. Bazı Kürtler hiç Kürtçe bilmiyor, sadece Türkçe konuşuyor. İnsanın anadili neyse onu konuşmalı. Mesela şimdi kocam ne Türkçe ne de Arapça konuşuyor kızım. Bilmediğinden değil, Araplarla Arapça konuşur. Mesela benimle de hiç Türkçe konuşmazlar. Tek kelime Türkçe bilmem (Qamişlo, kadın, 20'li yaşlarda).

2000 yılında Beşar Esad'ın yönetime geçmesiyle birlikte başlangıçta ılımlı bir hava oluşmuştur. Ancak bu ılımlı hava kısa ömürlü olmuş ve 2003 yılında yeniden eski uygulamalara dönmüştür:

Kürtçe gazeteler devletten gizli çıkarılıyor. Bunlar yasak olduğu için dağıtımı da gizli yapılıyor. Gizli çıkartılan çok gazete ve yayın var. Beşar Esad ilk geldiğinde farklı yayınların, farklı görüşlerin olmasını istiyordu. Fakat babasıyla birlikte çalışanlar, iktidarı başka yönere kaymasını istemeyenler Beşar'ı da kendi çizgilerinde tutmayı başardılar. İzin vermediler ona. Şöyle aslında Beşar iktidara ilk geldiğinde farklı görüşten olanları yanına çağırdı, oturdu onlarla konuştu. Çalışmalarını yapmalarını istedi, hatta o yıllarda bir de gazete çıktı. 30 sayıya kadar da çıkarıldı. Dağıtımına çıktığı saatte bitiyordu. O kadar çok satılıyordu. Onu da kapattılar ve bir daha basımına izin vermediler. Yazarlarını tutukladılar. Şuanda bile Suriye çok fazla gazeteci olmasına rağmen Suriye gazetelerinde yazmıyorlar (Amudeli, erkek, 50'li yaşlarda).

- *Ekonomik ayrımcılık*: Suriye'de Kürtlerin maruz kaldığı önemli ayrımcılık türlerinden bir diğeri ekonomik ayrımcılıktır. Yine Hilal'in raporunun izlerini taşıyan ekonomik alandaki ayrımcılık Kürtleri yoksullaştırmaktadır:

Mesela Suriye’de hala 1 milyona yakın hüviyetsiz insan var. Mesela onlarda temel gıda maddeleri karneyle, nüfusa dayalı olarak veriliyordu. Mesela kişi başına diyelim 5 kilo şeker verilecek, yarım kilo çay verilecek. Cüzi bir fiyat ama kendi vatandaşına yani nüfusa kaydı olana işte bu haklar tanınıyordu ama Kürtler kayıtsız oldukları için, bir kısmı %50’si diyelim hala onlara ecnebi diyorlar, mesela şekerin kilosu 80 kuruşken bunlara 25 liraydı. Yani Arap’a 80 kuruş, Kürde 25 lira. Ellerinde de bişey yok. İş sahası yok, arazi yok, yaşama fırsatı yok yani (Nusaybinli, erkek, 50 yaşında).

Orda yaşam koşulları çok zor. Mesela abim yeni hapisten çıktı. Otoyol kenarında espresso satıyordu, seyyar. 2 ay hiç haber alamadık. Polis gelmiş demiş “yasak, burada satış yapamazsın.” Başkasına yasak değil, herkes orda mısır satar, her şeyi satar. Onlara yasak değil, ama Kürtlere yasak. Abim direnince alıp götürmüşler, daha yeni hapisten çıktı, değişiklik olsun diye şimdi bizim yanımızda kalıyor (Qamişlo, erkek, 40’lı yaşlarda).

-Tutumsal ayrımcılık örnekleri: Son olarak yasalarca belirtilmemiş olan ayrımcılık yani tutumsal ayrımcılık örnekleri de mevcuttur. Aşağıda verilecek üç görüşme tutumsal ayrımcılığın örneklerini oluşturur:

Qamişlo’daki çöpçüler Arap olduğu için Qamişlo da Kürt bölgesi ya temizlemiyorlar. Bizim köyün de çöpçüleri Arap’tı. Haftada bir kez çöp toplarlardı. Çöpümüz birikiyordu, biz de komşumuzun traktörü vardı, ona yüklüyorduk, uzak bir yere götürüp orda yakıyorduk. Düşünsene haftada bir kez geliyorlardı sadece. Bir Arap yetkili vardı bizim yanımıza geldi, ona dedim ki “neden çöpleri toplamıyorsunuz?” Dedi ki “temizlikçilere kahvaltı verin, onları ağırlayın, onlar da karşılığında gelir çöpleriniz toplar.” Kürtleri çöpçü yapmıyorlar. Bir tane Kürt ihtiyar vardı, bir tek o tek tük temizlik işlerinde çalışıyordu. O da doktorların falan bürolarını temizlemekle görevliydi. Mesela çarşıdaki lokantalar hiç temiz değildir; çünkü Araplar işletiyor. Cizre’ye de gittim, orası da Suriye gibiydi. Ama Nusaybin çok temiz bir şehirdir. Suriye’den daha güzeldir. Suriye’de hastanelerde bile su içemiyoruz. Temiz değildir (Qamişlo, kadın, 40’lı yaşlarda) .

Qamişlo, Kürt olduğu için devlet hiçbir şekilde ilgi göstermiyor. Mesela okullara bile bakmıyor. Okulları bir görseniz, pislik içinde. Kürt tarafı böyle. Gidin Süryani tarafına öyle bir temizdir, öyle bir düzenlidir ki... Ama bizim Kürt tarafının hiçbir bakımı yoktur. Maddi durumları da yoktur ki kendileri yapsın. Devlet de yardım etmiyor, hepsi ondandır. Ama Süryani tarafını gittiğinizde görmüşsünüzdür; bütün güzel binalar onlarındır. Kürtlerse çarşının dışındaki toprak evlerde kalıyorlar (Qamişlo, kadın, 50’li yaşlarda).

Suriye'nin iddia ettiği üzere, vatandaşlıktan çıkarılan Kürtlerin tümü Irak ve Türkiye'den göç etmiş Türk vatandaşlarıdır. Ancak kesin olan en az 1945 yılından beri bu ülkede yaşadıklarıdır. Dolayısıyla vatandaşlık kanunları hem ülkesel hem de dem soy cemaatine işaret eden Suriye vatandaşlık yasasına karşın, Kürtlerin bunun dışında bırakılması “yurt içi kapanmaya” işaret etmektedir. Sonuç olarak Suriye'deki Kürtlerin yasal statülerinin şekillenmesinde Fransız manda yönetimi sırasındaki politikaları, Kürtlerin kimlik mücadelesinin süreğenlik arz etmesi ve sınırdaş olan devletlerdeki Kürtlerle ilişkili olaylar etkili olmuştur.

VII.1.2. Türk Vatandaşlığı ve Kürtlerin Statüsü

Türk vatandaşı tanımı nötr değildir; dinsel (Sünni İslam), dilsel (Türkçe) ve kültürel özelliklere sahiptir (Kadıoğlu 2008: 34). Bu özellikleri tanımlayan ve aynı zamanda görünür kılan iki kurucu metin söz konusudur. Bunlardan ilki 1924 Anayasası, diğeri ise Lozan Anlaşmasıdır. Cumhuriyet'in kurucu metni olan 1924 anayasasında oldukça net bir vatandaşlık tanımı yapılır. Buna göre;

Devletimiz bir devleti milliyedir. Beynelmilel veyahut fevkalminel bir devlet değildir. Devlet Türkten başka bir millet tanımaz. Memleket dâhilinde hukuk mütesaviyeyi haiz başka ırktan gelme kimseler bulunduğundan bunların ırkî mübaneyetlerini manii millet tanımak caiz olmaz. Kezalik hürriyeti vicdan musaddak olduğundan ihtilafı din de mânii milliyet addedilmemiştir (akt. Yeğen 2012: 53).

Kurucu anayasa ülkede Türk ve Müslüman olmayan bir kesimin varlığını kabul etmekle birlikte Fransız vatandaşlık kapsamına yaklaşarak kapsayıcı ve asimilasyonu öngören bir çerçeve çizmiştir. Bununla birlikte bir diğeri metin olan Lozan Anlaşmasında Türk ve Müslüman olmayan -Rum, Ermeni ve Yahudi kökenli- yurttaşların kültürel haklarını kolektif olarak kullanabilecekleri kabul edilmiştir. Esasında Lozan Anlaşmasında toprak temelli bir vatandaşlık öngörülmüştür. Anlaşmanın toprağı vurgulayan 30. Maddesine göre “El değiştiren toprakların üzerinde yaşayanlar otomatik olarak bu toprakların geçtiğı devletlerin vatandaşı olacaklardır.” Bu durumda Osmanlı Devleti'nden kopan topraklar üzerinde yaşayanların, o toprakları ele geçiren devletlerin vatandaşı olacağı

vurgulanmıştır. Ne var ki uygulamada bu ilkeye sadık kalınmamış ve çoğu yerde vatandaşlık ile ulusal kimlik arasında doğrudan bir ilişki kurulmuştur (akt. Kadioğlu 2008: 29). Dolayısıyla Türkiye vatandaşlığı da etnik bir mahiyete sahip olup aynı zamanda asimilasyona dayalıdır. Bu ilkeler yurttaşlık pratiklerinin hem ayrımcı hem de asimilasyoncu olmasına neden olmuştur.

Bununla birlikte Kemalist dönemde milliyetçilik ülke, din ve etnisiteyi birbirine eklemleyerek oldukça karmaşık bir Türklük tanımına ulaşmıştı (Çağaptay 2007: 87). Bu karmaşık tanımlama nedeniyle kimlerin vatandaşlık aracılığıyla Türk olduğu ya da olmadığı hiçbir zaman netlik kazanamadı. Örneğin Yeğen (2005: 113-114) Türk vatandaşı olmakla Türklük'ün aynı anlama gelmediğini vurgular. 1926 yılında çıkarılan ve 1965 yılına kadar yürürlükte kalan 788 sayılı Memurin Kanununda devlet memuru olacak olanlarda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı ya da Türk vatandaşlığı yerine “Türk olmak” şartının aranması, 1930’lu yıllarda gazetelerde yer alan iş ilanları¹⁷⁹ gibi pratikler Türk vatandaşlığı ile Türklük arasında kayda değer bir fark gözetildiğini gösterir. Dolayısıyla Türklük, Türk vatandaşlarının tümünün olabildiği bir statü olmaktan uzaktır. Bu durum, Kürtlerin ulus-devlet vatandaşlığında hangi statüde olduklarını belirlemede de güçlükler neden olmaktadır. Kürtler, bir yandan kural olarak Türklük dairesinin içinde görülerek asimilasyonist politikaya maruz kalırlarken, diğer yandan zaman zaman yukarıda yer verilen örneklerde olduğu gibi ayrımcı pratiklerle karşı kaşıya gelebilmektedir. Ancak Türk ulus-devletinin inşasının üniter ve homojenleştirici mantığı gereği asimilasyon, ayrımcı pratiklerden daha geniş bir konuma sahiptir. Bu nedenle Yeğen’in de (2005: 115) vurguladığı gibi, “Türklük, devlet ya da yasa nezdinde esas olarak, Türk olmayanlarca (asimile) olunabilir bir haldir.” Türklük’ün asimile olunabilir bir hal olması nedeniyle egemen olan ayrımcılık türü, vatandaşlığa formel anlamda kabul edilmeyi zorlaştırmaktan ziyade, vatandaşlığa kabul edilen kişileri Türkleştirmeye yönelik politikalar uygulanmıştır (Kadioğlu 2008: 45). Türkiye devleti vatandaşlığı bu yönüyle Kürtlere yönelik vatandaşlıktan çıkarma gibi sert önlemler alan Suriye vatandaşlığından ayrılır. Alanda yapılan görüşmelerde de bu

¹⁷⁹ Örneğin 23-24 Haziran 1937’de yayımlanan ve öğrenci yurduna alınacak olanlar için Türkiye Cumhuriyeti tebaasından olmak koşulu ifade edilirken, 7 Temmuz 1938 tarihli Harita Genel direktörlüğüne alınacak fotoğrafçı ilanında “Türk tebaası olma” koşulu aranmıştır. Yine aynı yıl Askeri Veteriner Okulu’na alınacak öğrencilerde aranan şart “Türkiye Cumhuriyeti tebaasından ve Türk ırkından olmak” olarak telaffuz ediliyordu (Yeğen 2005: 113).

ayırımın dikkate alındığı görülmüştür: “Türkiye belki bazı alanlarda beğenmediğimiz çok tarafı var fakat Suriye, İran ve Irak’a nazaran Türkiye demokratik bir ülke. Bize daha çok hak veriliyor” (Nusaybinli, erkek, 50 yaşında).

Türkiye’de Kürtlere yönelik asimilasyonun ilk adımı 1926’da başlayıp 1940’lı yıllara dek uygulanmış olan iskân kanunudur.¹⁸⁰ 1926’daki iskân kanuna bakıldığında, kanunun ülkeye göç edenlerle ilgili olduğu kadar, yurtiçindeki nüfusa dair sorunlara da değindiği görülür. Kanun, İçişleri Bakanlığı’na “göçebe¹⁸¹ aşiretleri ve diğer göçebelere uygun merkezlere yerleştirme” yetkisi veriyordu. Bu madde ile hükümet Kürtleri yurtlarından ayırmasına ve başka yerlerde Türklerin arasına yerleştirilmesine izin vererek kademeli bir asimilasyona zemin hazırlamış oluyordu (Çağaptay 2007: 97).

Buna ilaveten 1920’li yıllarda Kürtlerin zorla iskân edilmesine, daha önce belirtildiği gibi çoğunlukla rejimi ve yeni oluşturulan üniter birliği tehdit eden Kürt isyanlarını bastırmak amacıyla başvurdu. Bu amaçla aralarında önde gelen ailelerin mensuplarının yer aldığı Kürt milliyetçi liderler, ağalar ve hükümet karşıtı isyanlara karışmış olanlar Türkiye’nin batısına gönderildi (Çağaptay 2007: 99). Örneğin saha çalışması esnasında konuyla ilgili yapılan bir görüşme zorla göçün iki yönüne dikkati çekmektedir. Görüşmeci, Nusaybin’in yerlisi ve önde gelen ailelerinden birine mensuptur. 1920’li yıllarda zorla göçü bizzat deneyimlemiştir. K.A.’nın (90’lı yaşlarda) deneyimlerinde önde gelen ailelerin ya bu kanun kapsamında göçe tabi tutulduğu ya da insanların nasıl olsa göç ettirileceklerini bildikleri ve dahası korktukları için göç ettikleri yer almaktadır. Ayrıca kanun kapsamındakilerin Türkiye’nin Batı bölgelerine, geri kalanların ise Suriye’ye göç ettikleri anlaşılmaktadır:

¹⁸⁰ Ancak Türkiye’de 1920’lerdeki iskân kanunu ile 1930’lardaki iskân kanunu amaçsal olarak birbirinden farklı görünmektedir. 1920’lerdeki iskân kanunu yeni devletin ilk yıllarında ortaya çıkan Kürt isyanlarına karşı anlaşmalarla belirlenmiş olan ulus-devlet sınırlarını koruma, yani “güvenliği”ni sağlama amacı taşıyordu. Türk devleti, Kürt isyanlarını sert bir biçimde bastırdıktan sonra sınır güvenliğini kısmen kontrol altına almış oldu. Böylece sıra Kürtlerin, Türk kültürü içinde asimile edilmesine gelmiştir. Zira Alinia’nın da (2007: 53) belirttiği gibi modern Kürtleri varlığı, Türkiye’nin üzerine inşa edildiği Türk milliyetçiliği ve Kemalist ideoloji ile çatıştıyordu. Dolayısıyla 30’lardaki iskân kanunları Türk milliyetçiliğinin yükselişe geçtiği yıllarda Türklük’ün etnisite ve nüfus mühendisliği yoluyla tanımladığı (Çağaptay 2007: 99) bir döneme denk düşer.

¹⁸¹ Soner Çağaptay’a (2007: 97) göre dönemin cumhuriyetçi jargonunda göçebe ile kastedilen Kürtler ve zaman zaman da Çingeneler olmuştur. Zira o dönemde Türkiye’de, ülke içinde göç eden gruplar bu ikisinden ibarettir. Ancak Çağaptay, en önemli göçebe gruplardan biri olan Yörükleri bu kategoriye dahil etmemiştir. Dolayısıyla eksik bir çıkarım olmuştur.

Bir zamanlar Atatürk bu inkılâbı yaptı, cumhuriyeti kurdu. Eskiden Fransızlar buraya girmişti, Ruslar taa yukarıya, Yunanlılar İzmir'e. Her taraf işgaldi. Atatürk kalktı harb etti, bilmem ne etti, her şeyi temizledi. Atatürk biraz çekiniyordu ki, eskiden mesela ağalardan, büyüklerden. Kalktı naptı, onları teker teker uzaklaştırdı memleketlerinden. Kalkıp beni de, benle annemi, babamı sürgün ettiler. Antalya'nın Korkuteli ilçesinde 6 sene kaldık. Bizi oraya gönderdiler. Büyükler diyordu "Atatürk bize bişey yapmasın" kalkıp uzaklaşıyordu. Bazıları kalkıp Suriye'ye gittiler. Biz gitmedik, bizi tutup Korkuteli'ne gönderdiler. 6 seneden sonra baktık durumlar düzeldi, bişey yok, af çıkarıldı döndük.

Suriye'ye kaçanlar dönmedi, orda kaldılar. Suriye'ye katıldılar. Bu sefer ordakiler Refik Efendi'nin oğulları Abdalbaki ile Tefvik Suriye'de büyüdüler. Tefvik, Fransa'nın subayı oldu, orada okudu. Hafız Esad hükümeti kuruluncaya kadar Şükrü Kuvvetli vardı reisicumhur oldu Suriye'nin. Şimdi Tefvik Rıza Metin de, oraya kaçan, oranın genelkurmay başkanı oldu, taa Hafız Esad gelinceye kadar. Bizim hemşerimizdir. Benim kapı komşumdur. Evleri buradadır. Oraya kaçtılar, büyüdüler. Abdalbaki yirmi sene Bayındırlık Bakanı oldu. Ondan sonra Şükrü Kuvvetli'yi aldılar, seçim oldu Hafız Esad gelince düştüler.

1926 tarihli yasanın sağlamış olduğu bu geniş çerçeveye karşın, Kürtlerin iskânı yaygın bir politikaya dönüşmemiştir. Ancak kanun, 1930'lu yıllarda başvuru olan önemli Türkleştirme aracı olmaya devam etti. Hatta kanunun asıl tatbik edildiği aralık 1930 ile 1940 yılları arasındadır. Bu açıdan 1934 yılı tarihli 2510 sayılı İskân Kanunu öne çıkar. Kanun sıkça göçebe Kürt aşiretlerinin yerleşikliğe geçirilmesine yönelik bir politik-idari çaba olarak değerlendirilmiş olmasına karşın Yeğen'e (2005: 115) göre yasa metninin yakın bir okuması, aslında iskânın görece önemsiz bir hedef olduğunu ortaya koyar. Asıl hedef, yeni devletin ideolojisi doğrultusunda demografik yapısının yeniden düzenlenmesidir. Zira kanun, uygulamada 3 bölge belirliyordu: 1. mıntıka "Türk kültürünü paylaşan nüfuslara; 2. mıntıka "Türk kültüründe asimile edilmesi istenen nüfusun yeniden yerleşimi ve iskânı ve son olarak 3. mıntıka "sıhhat, iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve inzibatla ilgili" gerekçelerle boşaltılacak ve yerleşime kapatılacaktı. 1. Mıntıkada yaşayan, Türk soylu olup da Türkçeyi unutanlar, 1. mıntıkada "ahalisi Türk kültürüne" bağlı köyler, kasabalar ve vilayet merkezleri civarına yerleştirilecekti. "Türk kültürüne bağlı olmayanların yanı sıra göçebeler veya aşiretlerin bu bölge sakini olsalar dahi 1. mıntıkaya girişi ya da buraya yerleşmesi yasaktı. Ancak bu kanun da 1926 yılındaki gibi kitlesel boyutlara ulaşmamıştır (Çağaptay 2007: 99-100).

Açıkça görüldüğü üzere Türkiye ile Suriye'nin Kürtlere ilişkin asimilasyon politikaları benzerlik gösterir. Kürtlerin her iki devlette de üniter yapıyı tehdit ettiğine ilişkin algı ve sınırdaş devletlerde yer almalarından ötürü sınırları çeşitli biçimlerde –isyanlarda olduğu gibi- zorlaması nedeniyle Kürtlerin asimilasyonu öncelikle “güvenlik” çerçevesinde biçim kazanmıştır. Bu açıdan Arap kemerinde sınır boyunda yaşayan Kürtlerin göçe zorlanması ve yerlerine Arap aşiretlerinin yerleştirilmesi ya da Kürt yerleşim birimlerinin nüfus yapısının yine Arapların yerleştirilmesi suretiyle Kürtlerin aleyhine karma bir nüfus oluşturulması gibi noktalarda her iki iskân kanunu arasında büyük benzerlikler bulunur. Dolayısıyla Kürt coğrafyasının mümkün olduğunca Kürtlerden arındırılması, Türkleştirilmesi ya da Araplaştırılmasıyla asimile edilmek istenmesinin yanı sıra farklı ülke sınırlarında kalan Kürtlerin, büyük ölçüde “güvenlik” amaçlı birbirinden uzaklaştırılması her iki iskân politikalarının sebepleri arasında yer almış gibi görünüyor.

Öte yandan iskân kanunları Türkiye’de uygulanmış olan tek asimilasyon aracı değildir. Amir Hassanpour ve Sharzad Mojab’ın belirttikleri gibi (akt. Khayati 2009: 105):

Çoğu zaman şiddetin eşlik ettiği vatandaşları bir ulusa dönüştürme eylemi, diğer araçlarının yanında bütün halkı köklerinden kopararak ciddi demografik mühendisliğine yol açabilir... Modern devletlerin asimilasyon amacıyla ordunun yanında ulusal dil, edebiyat, sanat, eğitim, radyo ve televizyon gibi diğer ikna edici kurumlar gibi organları kullanırlar. Kendilerinden önceki imparatorlukların tersine, İran, Irak, Suriye ve Türkiye gibi milliyetçi modern Ortadoğu devletleri Kürtlerini kendilerine eşitlemek için onları “Araplaştırmak”, “Farslaştırmak” ve “Türkleştirmek” için bu tür ulusal kurumları kullandılar.

Türkleştirme politikası çerçevesinde, yine Suriye’deki politikalarla büyük bir benzerlik sergileyen bu araçları tek tek açıklamak bu çalışmanın konusunu aşmaktadır. Ancak bu araçlardan kısaca söz edecek olursak:

- Cumhuriyetin ilanının hemen akabinde medreseler gibi Kürt kültürünün yeniden üretilmesinde etkili olan kurumlar tasfiye edilmiştir.
- Cumhuriyetin ilk yıllarında Şark Islahat Planı doğrultusunda “açıkta” Kürtçe konuşmak yasaklanmıştı. Bununla birlikte Türkçe dışındaki dillerde yayın ve eğitime yasaklama getirilmiştir.

- 1934 yılında kabul edilen 2525 sayılı Soyadı Kanunu'nun 3. Maddesi "rütbe ve memuriyet, aşiret ve yabancı ırk ve millet isimlerinin" soyadı olarak kullanılmasını yasaklamıştır.
- 1949'da çıkarılan İl İdaresi Kanunu, Kürtçe olan yer adlarının değiştirilmesi yetkisini İçişleri Bakanlığına devrederek yer ve köy adlarının Türkçeleştirilmesi sağlanmış oldu.
- 1972 yılında çıkarılan 1587 sayılı Nüfus Kanunu ile çocuklara Kürtçe isim verilmesi engellenmiştir. Kanun 2003'te değişikliğe uğramıştır (Yeğen 2012: 67-68).

Nusaybin'e dönecek olursak, buradaki tüm Kürtler (Suriye'den kaçak yolla gelen ya da evlenip Türkiye'ye gelmiş ve vatandaşlık almak için bekleyenler dışında) Türkiye vatandaşıdır. Bu açıdan Marshall'ın tanımladığı sivil, siyasal ve sosyal haklara formel olarak bir eşit erişimden söz edilebilir. Eğitim hakkı, sağlık hakkı, seyahat özgürlüğü, katılım hakkı ve özellikle son yıllarda gelişme kaydeden siyasal haklar gibi alanlarda, görece olduğunun altını çizerek, kısmi bir serbestlik görüldüğü belirtilebilir. Örneğin evlenerek Qamişlo'dan Nusaybin'e göç etmiş ve Türk vatandaşlığına hak kazanmış bir kadın (30'lu yaşlarda) iki kent arasındaki farkı şöyle özetlemiştir:

Burada (Nusaybin'de) yine hürriyet var. Suriye'de yok. Biri hükümet aleyhine konuşacak, yerin altına koyarlar onu yok ederler. Bizim hükümetimiz serttir, burası serbest. Burası bizim için Avrupa gibi. Burada diyorsun ben Kürdüm, diyemezsin ki ben Türküm. Burada yürüyüşler yapılıyor. Bizim orda yok. Kardeşim orda öğretmen, diyemez ben Kürtleri seviyorum, korkuyor.

Bununla birlikte Suriye'de Arap vatandaşı olmak nasıl ki eşit erişimi sağlayamıyorsa, benzer biçimde Türk vatandaşı olmak da pratikte vatandaşlık aracılığıyla kimi durumlarda tüm haklara eşit erişimi sağlamaz. Sahada yapılan görüşmelerde çoğu zaman var olan vatandaşlığın sadece evrak düzeyinde kaldığı kanısının hâkim olduğu görülmüştür. Örneğin BDP'li Nusaybin Belediye Başkanı ile yapılan görüşmede vatandaşlığın sadece evrak düzeyinde olduğunu gösteren bir örnek şöyle aktarılmıştır:

Yasalara dayanarak çözüm bulabilirsin. Ancak yasaların Kürtlere ve Türklere karşı uygulamaları farklıdır. Yasalar çıkar, olumsuzsa Kürtlere uygulanır, olumluysa uygulanmaz. Bu çok nettir. Mesela burada biz burada

bir yürüyüş yapıyoruz. Elektriklerimizde sık sık sorun oluyordu. Bununla ilgili bir yürüyüş. Ama 2911 yasası bir izinsiz gösteri yasası diye; İstanbul, İzmir, Ankara’da hiçbir MHP’li böyle bir gösteriden dolayı yargılanmamıştır. Yasa bize uygulanır. Bizim için çıkarılır ama normalde devlet der işte normalde tüm yasalar karşısında tüm vatandaşlar eşittir. Değiliz, pratikte hiç değiliz. Kâğıt üzerinde eşitlik sağlanmıyor. O yüzden de biz yasaların bize yardımcı olmadığını, uygulanmadığını çok iyi biliyoruz.

Bu noktada vurgulanması gereken nokta BDP’nin Kürt kimliğinin siyasal bir örgütlenmesi olmasıdır. Oysa Türkiye’de vatandaşlığın varlık sebebi, ulusal birliğin sağlanmasıdır. Bu nedenle vatandaşlıkta, haklardan ziyade, ulusal birliği oluşturmaya yönelik görevlere vurgu yapılır (Üstel 2004). Vatandaşlığın ulusla özdeşleşmesi aynı çatı altında iki ulusun olamayacağını bir işaretidir. Ancak Kürt ulusal kimliği neredeyse Türk ulusal kimliği ile eş zamanlı ve aynı zamanda “rakip” olarak gelişme kaydetmiştir. Açıktır ki “ulusal topraklar” üzerinde ikinci bir kimliğin bu karakterde gelişme göstermesi ulus-devletin üniter yapısının sarsılması anlamına gelmiştir. Bu nedenle ifade özgürlüğü, siyasi haklar ve dil konusunda, başka bir deyişle Kürt kimliğinin gösterenleri¹⁸² ve örgütlenme biçimleri gibi alanlarda ciddi kısıtlamalar görülmektedir. Söz konusu haklara ilişkin ayrımcılık ve baskı biri yurtdışı diğeri yurt içi olmak üzere iki kardeş kent/belediye örneği üzerinden ele alındığında oldukça netleşmektedir.

Nusaybin ile Qamişlo’daki yerel yönetimlerin ortak noktası merkezden yönetilmesidir. Ancak saha çalışmanın yapıldığı -2010 yılı ile 2011 yılının başları- tarihte Qamişlo hâlâ merkezden yönetilen bir yerel yönetime sahipken, Nusaybin’de hukuken olmasa da yerinden yönetim¹⁸³ ve çok dillilik uygulamaları söz konusuydu. Örneğin cadde, sokak isimleri ile belediye binasındaki tabelalar Türkçe, Kürtçe, Arapça ve Süryaniceydi. Esasında Nusaybin Belediyesi ilk kez 1999 yılında Kürt parti geleneklerinin yönetimiyle tanışmıştır. 99 dönemi Belediye Başkanı tarafından “99’da burayı almak

¹⁸² 1992 Newrozunu bunun en uç örneğini gösterir. Nusaybin’de 22 Mart 1992’de newroz için yapılan yürüyüşte polisin Çağçağ deresi üzerinde insanların üzerine panzer sürmesiyle 21 kişi ölmüştür. Olay gününü anımsayanlar, derenin insanların kanlarından kıpkırmızı aktığını vurgulamışlardır. Bu nedenle Çağçağ Deresi’nin, halk arasında “Kanlı Dere” olarak anıldığı belirtilmiştir.

¹⁸³ Kürt siyasal örgütlenmesinin bir parçası olan BDP, 2008’de yerel yönetimlerine ilişkin stratejisini açıkladığı “Yerel Yönetim Siyaseti Hakkında Rapor”da mahalli idarelerin güçlenmesine vurgu yapmış, hizmet ve yönetim birliğinin sağlanması, üniter yapıya zarar vermeden sorunların yerinde çözülmesini görüşünü dile getirmiştir. <http://politika.bugun.com.tr/bbpdn-yerel-yonetim-acilimi-haberi/16384>

kefen giymek gibi bir şeydi. Nasıl milletvekillerini alıp götürdülerse, diyorlar ki Belediye Başkanlarını da tutuklayacaklar” biçiminde tanımlanmıştır. BDP'nin uyguladığı kadın aday kotası doğrultusunda Nusaybin'in şimdiki belediye başkanı kadındır ve oyların %83'ü olarak seçilmiştir. Belediye Başkanı kendi sistemlerini şöyle aktarmıştır:

Biz 5 kadın adayı yarıştı. Bu platformlarda eğilim yoklaması yapılır. Delegeler seçerler tüm mahallelerden. Genel olarak bir kanaat oluşturmaya dönük yani. Burada delegeler ilk üçü seçer. İlk üçe girenler için de merkez inisiyatif kullanır. Üçünden birini tercih eder. Bu kendi seçim tarzımızdır. Aday olan kadınların kadın mücadelesi içinde olmaları çok önemlidir. Mesela buranın kota ilan edilmesine muhalif olanlar da oldu; çünkü özellikle de kamuoyunda buralı ve statü sahibi birinin olması gerektiğine ilişkin tartışmalar da oldu. Ama 25'te 25 meclisi aldık. Devlet Nusaybin ve çevresinde yok aslında. Kota çok şeyi değiştirdi. Mesela Belediye sistemi içinde de daha önce biz mesela işçiler arasında da kadın sayıları çok azdı, biz artırdık. Temizliğe, park bahçelere kadın aldık, işte hemen hemen tüm alanlarda her birimde kadın olması yönünde bir sistem oluşturduk. Nusaybin 99'dan itibaren bizim parti geleneğimizden geliyor (Nusaybin Belediye Başkanı ile yapılan görüşme).

Çok etnili ve dinli bir yapıya sahip olan Qamişlo'da ise Belediye Başkanı Süryani'dir. Ancak daha önce söz edildiği üzere, Baas Partisi tüm alanlarda yetki sahibidir ve sadece partinin önerdiği adayın seçilmesi söz konusudur. Bu nedenle Belediye Başkanının doğrudan inisiyatif alamadığı belirtilmektedir. Qamişlo Belediye Başkanı ile yapılan kardeş kent olma konusundaki görüşmelerde de bu sıkıntıya değinilmiştir:

Qamişlo'nun Belediye Başkanı Süryani'dir. Ama zaten orda Baas Partisi eğer onaylamazsa siz hangi kimlikten olursanız olun fark etmiyor. O da zaten iradesini kaybetmiş bir Süryani olarak orda görev yapıyor. Birkaç kez bir araya gelebildik. Yani o biraya geldiğimiz zamanlarda da çok inisiyatifli olmadığı, yasal inisiyatifi olmadığı görülüyor. Şunu yapabilir miyiz? diye soruyoruz mesela, “bunu bizimle değil, Kaymakamla görüşün” ya da “bakanlıkla görüşülmesi gerekiyor” diyordu. Bizde de kısmen öyle, gittiğimizde işte bir Kardeş Belediyeleri ilan edeceğimiz zaman mutlaka Bakanlık düzeyinde onaylanması gerekir (Nusaybin Belediye Başkanı ile yapılan görüşme).

Nusaybin'de yerel yönetimin BDP'nin eline geçmesiyle birlikte sınırın karşı tarafında bulunan Qamişlo ile ilişki geliştirilmeye çalışılmıştır. Üst söylemde iki kent arasındaki ilişki *kardeş şehir*, yerel söylemde ise *birlik* (Nusaybin ve Qamişlo birdir) metaforu

üzerinden kurulur. Kardeş şehir metaforunda iki taraf arasındaki ortak –etnik, kültürel, siyasal ve ekonomik gibi- özellikler ve çağrışımlar önemli bir rol oynar. İki kent arasındaki etnik, kültürel ve coğrafi devamlılık vurgulanır ve hatta çoğu zaman gerçek akrabalık bağlarıyla bu vurgu pekiştirilir:

Qamişlo'yla Nusaybin kardeşdir. Çünkü Nusaybin ile Qamişlo'nun hem kültürel, hem siyasal hem ekonomik, hem toplumsal çok ortak yanları vardır. Çokkültürlü her ikisi, tarihi çok ortak Nisibis Okulunun arkeolojik sit alanı tampon bölgede. Yani orda da Süryaniler yaşıyor, burada da; orda da Araplar yaşıyor, burada da, Kürtler hem orda hem burada. Çokkültürlülüğün çok ortak yanları var. ... Ve kültürel ortaklığı mesela biz belediye olarak Mezopotamya Tarihinde Nusaybin diye uluslar arası bir sempozyum yaptık. Qamişlo Belediyesini de davet ettik. Çok ortak şeyler. 5 dilde sempozyum yapıldı: Arapça, Türkçe, Kürtçe, İngilizce ve Fransızca. Çünkü araştırmacılar yurtdışından gelmişlerdi. Mesela onlar da gördüklerinde çok şaşırılmışlardı, “ne kadar çok ortak şey var” dediler. Böyle bir sempozyumda o dili, duydukları atmosferi, anlatılanların ne kadar tanıdık öyküler olduğu, dünyanın ilk üniversitelerinden biri burada onlar da bunu biliyor, işte arkeolojik sit alanları ortak, kültürler ortak, dilleri ortak. Her biri en az üç dil biliyor Nusaybin ile Qamişlo'da yaşayanların. Ve o diller, duygular, hani tarihi, kültürel ortaklık şeyi çok belirginleştiriyor (Nusaybin Belediye Başkanı ile yapılan görüşme).

Bahsi geçen bu ortaklıkların geliştirilmesi nedeniyle iki kent arasında kardeş belediyecilik ilişkisine geçmeden önce kardeş kentin ne olduğu, formel olarak hangi durumlarda uygulandığı ve kentlere sağladığı faydaların ne olduğuna açıklık getirmek uygun olacaktır. Temelde belediyeler arasındaki ortaklıklar ikiye ayrılır. İlki ulusal ölçekte belediyeler arasında kurulan ortaklıktır. Ülke içi kardeş şehir uygulamaları yaygın bir biçimde daha güçlü olan kentlerin, kendileri için önem taşıyan küçük kentlerin var olan eksikliklerinin giderilmesinde dayanışmacı bir anlayışla yardımcı olmaya çalışmaları olarak bilinmektedir. Dayanışma üzerine temellenen bu ilişkide genelde ekonomik açıdan güçlü olan kentin kullanım fazlası makine, donanım ve araçlarının kardeş kente hibe edilmesi, yardımlaşma amaçlı bazı malzemelerinin hatta personelinin geçici olarak ihtiyaç duyan belediyeye göndermesi, bazı kalıcı kentsel hizmetlerin (çocuk parkı, kent parkı gibi) kardeş kentte gerçekleştirilmesi biçimindedir. Diğer bir kardeş şehir biçimi ise uluslar arası ölçektedir. Burada, ilkinden farklı olarak taraflar arasında eşit ve benzerliğe dayalı eşit bir ilişki gözetir. Bu tür bir ortaklıkta

genelde farklı kültürlerin birbirini tanınmasını sağlaması, turizm ilişkilerinin geliştirilmesi, ticari ilişkilerin kurulması ve güçlendirilmesi, bilgi ve teknoloji transferinin sağlanması, belli başlıklarla belirlenmiş olan konularda bilgi ve deneyimin paylaşılması gibi amaçlar gözetilir. Ayrıca kardeş şehir ya da kentsel eşleşmenin sağlanıp sürdürülebilir olmasında en önemli unsur ortak özelliklere sahip olmasıdır. Örneğin kent nüfus büyüklükleri birbirine yakın olmalı, benzer sorunları paylaşmaları, statülerinin denk olması, ilişkinin bir protokolle belirlenmesi gibi özellikler kardeş şehir uygulamasının oluşturulması ve sürdürülmesinde önemlidir (Özcan 2006: 7; 20-21).

Bu şekilde belirlenmiş olan uluslararası ölçekte Nusaybin ile Qamişlo arasında kardeş şehir olma noktasında bir sorun yoktur. Yukarıda da değinildiği gibi her iki kent çok sayıda ortak özelliklere sahiptir ve bu ortaklığın geliştirilmesi için iki kentin belediye başkanları arasında görüşmeler başlatılmıştır. Ancak her iki kentte de merkezi yönetim, yerel inisiyatifin uygulanmasını engellemiştir:

Tabi biz kardeş belediyecilik üzerinden tartıştık Belediye Başkanıyla. Yani ne yapabiliriz? Oranın kaymakamı asker ile yönetiliyor. Şimdi hiç inisiyatifi olmayan yani Türkiye’de de yereller inisiyatif sahibi değil, mesela Belediye Meclisinin aldığı bir kararı Kaymakam onaylamazsa soruşturma konusu olur. Şimdi orda da başka versiyon ama aynı şey aslında. Ama o bazılarını (yasa) Kaymakam geçirebilir ama orda Kaymakam olmazsa hiç geçmez gibi bir nüansla demokrasi tarif ediliyor. Doğal olarak da yerellerin Kardeş Belediye fikirleri uluslar arası statüye giriyor, yani bakanlıklar düzeyinde Kardeş Belediyecilik’i tartışmakla kalıyorsun. Belediye olarak, oranın belediyesi ile bu kadın sorunun paylaştık bu Suriye’den gelen kadınlarla ilgili. Ortak projeler üretme konusunda nasıl bir dayanışma gösteririz, diye konuştuk. Kardeş Belediyecilikle aslında kültürü ifade etmek istiyoruz. Çünkü projeleri birlikte yapma imkânımız yoktur. Burada özellikle de Kaymakamlıklar ve Valilikler eliyle bu ilişki sürdürülmeye çalışıyor. Mesela Belediye hiçbir heyet çalışmasına alınmaz. Mesela diyelim bu iş adamları gider Suriye’yi ziyaret eder Vali ile birlikte ama Belediye’ye söylenmez. Valinin oluşturduğu heyet, işte Kaymakam gider. Çünkü Belediyemiz için bir şöyle bir tanımlama vardır “işte bu Kürt Belediyesidir, muhaliftir, gider orda anti-propaganda yapar.” Çünkü sen ne zaman dayanışmadan, ortak yaratmadan, hakların kardeşliğinden, birlikteliğinden söz etsen devletin anti-propagandası oluyor. Diyorum ya bahsettiğim her türlü dayanışma anti-propaganda sayıldığı için de doğal olarak muhalif bir belediyesin, gidersen onları karşıtı olursun gibi tarif ediliyor. Çünkü Türkiye’de hâlâ şu kabul edilmedi, yani çok partili sistemde hala paydaş olma kültürü gelişmedi. Yandaşlık kültürü var. Yani paydaş kabul edemiyor seni. Bu yandaşlık, paydaşlığı katlettiği için siz hangi statüde orda olursanız olun, hangi niyetle olursanız olun algıları buna kapalıdır. Doğal olarak da Qamişlo Belediye ile yaptıklarımız iyi temennileri aşamıyor.

Bizim daha sonuçlanmadı, görüşmelerini başlattık ama son olaylarla birlikte sekteye uğradı. Onlar geldi konuştuk, sıra bizdeydi bizim gidip ziyaret etmemiz gerekiyordu. Hani biz kendi aramızda “işte kardeş belediye olalım, sınır komşusuyuz, manevi anlamda iyi olur” demiştik. O da şifahi olacaktı, resmi bir şeyi olmayacaktı (Nusaybin Belediye Başkanı ile yapılan görüşme).

Bununla birlikte iki belediye arasında kurulacak tüm ortaklıkların engellendiğinin altını çizmekte fayda var. Örneğin;

Uluslararası statüsüne girdiği için işte Dışişleri Bakanları devreye girer. Bizim mesela kanalizasyonumuz Qamişlo’ya akıyor. Çünkü Qamişlo daha aşağıda. Biz ortak arıtma tesisi yapmak istedik. Ama yerellerin inisiyatifi yasal anlamda engellendiği için dayanışma yasalarıyla engelleniyor. Halk vicdanında engellenemiyor tabii ama yasalar bunu engelliyor. Oysa yasalar insanları birleştirmek için, ortaklıkları artırmak için, hayatı kolaylaştırmak içindir. Oysa burada burnunun dibindeki en zor şartlar koyuyor yasalar (Nusaybin Belediye Başkanı ile yapılan görüşme).

Yurt içinde engellenen kardeş şehir örneği ise 2007’de dönemin DTP’li Diyarbakır Kayapınar Belediyesi ile ÖDP’li Artvin Hopa Belediyesi arasında bir arada yaşama kültürünü geliştirmek amacıyla gerçekleştirilmek istenen ve her iki belediye meclisince kabul edilen “Diyarbakır-Hopa Kardeşlik Köprüsü” kaymakamın açıkça karşı çıkması üzerine iptal edilmiştir. Avrupa Birliği tarafından da maddi olarak desteklenen proje, Hopalı ve Kayapınarlı mahalli sanatçıların konser vermesini ve bir dizi karşılıklı tanıtım etkinliğini kapsıyordu. Hopa’da emniyet müdürü, jandarma komutanı, belediye başkanı ve sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla gerçekleştirilen toplantıda ilk etapta Muhtarlar Derneği projeye karşı çıkmış, ardından Kaymakam, “Amerika’da yayımlanan haritalarda Hopa’nın Kürdistan’ın bir parçası olarak gösterilmesi gibi hadiseler vatandaşları rahatsız ediyor. Bu gerginliğe gebe bir konu” gerekçesiyle Kayapınar ile kardeş belediye fikrinin uygun olmadığından dem vuruyordu.¹⁸⁴

BDP’nin oluşturmaya çalıştığı birçok Kardeş Belediye, Bakanlık tarafından kabul edilmedi. Hatta Hopa’yı bile engellediler. Hopa ile Kayapınar olacaktı, son anda ayrı ülkelerin belediyeleriymiş gibi, onu da belki yasalarda öyle bir şey yoktur ama zihniyetle müdahale ettiler (Nusaybin Belediye Başkanı ile yapılan görüşme).

¹⁸⁴ Ertuğrul Mavioğlu, “Kardeşlik Komedi” 8.4.2007
(<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=217832>)

Nusaybin ile Qamişlo arasında kardeş kent üzerinden kurulmak istenen ancak her iki devlet tarafından onaylanmayan bu ilişkide iki noktanın altını çizmek gerekir. İlki BDP'nin Kürtlerin temsiliyeti meselesi merkezinde yükselen bir siyasal örgütlenme olması ve partinin yerel yönetim politikasının bölgede hiçbir zaman tam kontrolü sağlayamamış olan merkezi otoritenin iyice zayıflamasıdır. İkincisi ise yeni devletlerin kurulma aşamasından itibaren sınırı kalınlaştırarak, iskân kanunları ile bölgedeki Kürt nüfus yoğunluğunu azaltmaya çalışarak giriştiği etnik devamlılıkları birbirinden ayırma çabasının yerle bir olması anlamına gelmesidir. Özellikle bu iki unsur yasal olmasa da iki kent arasındaki ilişkileri engellemeye neden olmaktadır.

Sonuç olarak günümüz dünyasında ekonomi, sağlık, eğitim gibi haklara erişim ulus-devletlerin tasarrufundadır ve bu haklara erişim ulus-devlet vatandaşlığını almakla mümkün hale gelmiştir. Dolayısıyla bu haklara erişim, başka bir deyişle vatandaşlık haklarından yararlanmak amacıyla Nusaybin ve Qamişlo'daki Kürtler, Türkiye ve Suriye kimlikleri çatısı altında toplanmışlardır. Bu iki ulus-devlet kimliği çatısı altında toplanma entegrasyon ve asimilasyon süreçlerinin eşzamanlı işlemesine neden olmuştur. Ancak bu süreçlerden hangisinin daha etkili olduğu ulus-devletin vatandaşlığı tanımlama ilkeleriyle yakında ilişkilidir. Türkiye ve Suriye'de vatandaşlığın ulusla özdeş kabul edilmesi dinsel, etnik ve dilsel farklılıkların silinmesi anlamına gelmektedir. Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşlığı "Araplık", Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı ise "Türklük" ekseninde tanımlanır. Böylesi bir tanımlama her iki ülke için uzunca bir dönem Kürtlerin varlığını kabul etmemek ve asimilasyon süreçlerinin daha yoğun uygulanmasıyla sonuçlanmıştır:

Aslında özü itibarıyla bu halkın varlığını kabul etmeme sorunu var. Varlığını kabul etmedikleri için de Araplar Kürt olanlara Araptır gözüyle bakmış, Türkiye'de Kürtler Türk sayılmış. Bu sürekli böyle devam etmiş. Asimilasyon denen şey işte. Oysa gerçeği neyse odur. Gerçeği niye inkâr ediyorsun. O yüzden bu parçalanmış halkın acılarını diğer halklar da çekmek zorunda kalmış. Ama egemenler çıkarları gereği dili sorun yapıyor, her şeyi sorun yapıyor. Türkiye'de gerçek anlamda olmasa da bir parlamento, bir demokrasi, bir batıya benzeme olayı var. Suriye ile tek fark budur. Başka da bir şey yoktur. Mesela İran'da da, Irak'ta da Kürtler rahat bir gün yüzü görmemiştir. Yalnızca Türkiye'de değil, İran'da, Irak'ta, Suriye'de sürekli idam edilenler, dışlananlar, en çok ezilenler Kürtlerdir. En çok ezildikleri için de ezilmişliğe karşı çıkıyorlar. Budur yani. Başka halkları ezmek, sömürmek gibi bir dertleri yoktur Kürt halkının. (Nusaybinli, erkek, öğretmen, 70'li yaşlarda).

Bununla birlikte kuşkusuz çok sayıda Kürt asimile olmuştur. Ancak Türk ve Arap vatandaşlığı kapsamında asimile edilmesi en zor grup Kürtler olmuştur. Suriye Kürt bölgeleri ile Türkiye içindeki Kürt bölgeleri arasındaki temel fark, Türkiye’de Kürt nüfusu belirli bir bölgede yoğunlaşırken, Suriye’de Kürt yerleşim alanlarının birbirinden izole hale getirilmeye çalışılması ve buraların demografik yapısının mümkün olduğunca Arapların lehine dönüştürülmeye çalışılması, Kürt nüfusu nüfusu ve bu yolla yoğunluğunun azaltılmasıdır. Dolayısıyla Qamişlo’daki Kürtler, Nusaybin’deki Kürtlere oranla diğer etnik ve dini gruplarla daha yoğun bir etkileşim içerisindedir. Ancak yine de asimilasyona direndikleri ve içe kapalı bir özellik sergilerini de vurgulamak gerekir. Sonuç olarak Aydın’ın¹⁸⁵ Türkiye için söyledikleri Suriye’deki Kürtleri için de geçerlidir:

Kürtler açısından Türklük hiçbir zaman kapsayıcı olmadı, bu bir yanılsamadır. Bir insanı başka bir kimlikle donatmanız için onu kendi kültürel bağlarından tamamen sıyrmanız ve öbür kültürün içinde asimile olabilecek bir potanın içine atmanız lazım. Kalabalık Kürt coğrafyasında bunu yapmak mümkün değildir.

Bu nedenle farklı ulus-devletlerin egemenliğinde yaşayan Kürtlerin her ülkede talepleri ve bu talepler için mücadeleleri farklılık göstermiştir. Örneğin Suriye’de vatandaşlık almak Kürtlerin taleplerinin ilk sırasında yer alırken, Türkiye’de ise eşit anayasal vatandaşlık üzerinde müzakereler sürmektedir.

---

¹⁸⁵ Suavi Aydın “Türk Kimliği Yaratılmış Bir Kavram.” <http://www.aksam.com.tr/roportaj/turk-kimligi-yaratilmis-bir-kavram/haber-170336>

VIII. BÖLÜM: SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Ağırlıklı olarak Kürtlerin yaşadığı tarihsel alan, iki kez sınır olgusuyla karşı karşıya gelerek bölünmüştür. Bunlardan ilki 16. yy.da Safeviler ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki Çaldıran Savaşından sonra, bölgenin bu iki imparatorluk arasında bölüştürülmesiyle gerçekleşir. İkincisi ise Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Osmanlı topraklarının sömürgeci güçler tarafından işgal yoluyla pay edilmesinin ardından görülen bölünmedir. Ancak bu bölünme I. Dünya Savaşı'na dek kesin bir sınırdan çok etki alanları değişebilen uçlara işaret ediyordu. Daha çok aşiretlerin sadakatlerine ve savaşan devletlerin gücüne göre sürekli genişleyen ya da daralan bir bölünmeydi. Sınır bölgelerinde yer alan Kürtler bu iki devlet arasında tampon bir bölge oluşturuyorlardı. Buna karşın ikinci bölünme ilkinden yapısal olarak farklılık gösteren ve sınırlara daha belirgin bir vurgu yapan ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla gerçekleşti. İlkinde olduğu gibi yine etnik devamlılıklar göz ardı edilmişti. Ancak bu kez ulus-devlet formasyonu içinde, izleyen dönemlerde fiziki sınır engelleriyle geçirgenliği mümkün olduğunca azaltılacak olan sınırlar genel olarak bir egemenlik alanının bitimi ve bir diğerinin başlangıcına işaret ediyordu. Ayrıca daha önce ikiye bölünmüş olan bu coğrafyası, bu eski sınır üzerinde yeni kurulan ulus-devletler arasında tekrar anlaşmaya varılmasıyla birlikte, artık farklı siyasal alanlar içinde yer alan dört parça olarak anılacaktı. Etnografik saha araştırmasına dayalı olarak gerçekleştirilen bu çalışmanın alanını I. Dünya Savaşından sonra iki parçaya bölünen Nusaybin/Türkiye ile Qamişlo/Suriye oluşturmaktadır.

Bununla birlikte Wilson ve Donnan (1998: 14), sınırların aynı zamanda etnisiteyle ilişkili olduğunu kabul ederek, sınır-etnisite ilişkisi bağlamında üç farklı görünüme dikkati çekerler. 1- Sınır boyunca kendi devletinden ve karşıdan aynı etnik bağların içinden olanlar, 2- içinde bulunduğu devletteki kadar karşıyla da aynı oranda farklılaşan bir etnik gruptan olanlar ve 3- kendi devletinin ulusal çoğunluğundan olup, karşıyla

etnik bağları bulunmayanlar. Nusaybin ile Qamişlo arasında ilk duruma uygun bir bağlantı söz konusudur.

Yeni sınırların etnik devamlılıkları göz ardı ederek çizilmesi, öncelikle sınıra ilişkin birbirinden farklı iki algının/tahayyülün şekillenmesine neden olmuştur. Bir tarafta coğrafyayı vatan haline getirerek teritoryal bir bütünlüğe vurgu yapan ve bu doğrultuda sınırlara fiziksel, toplumsal-kültürel, siyasal ve iktisadi işlev yükleyen ulus-devlet algısı yer alır. Öte tarafta ise halkın, özellikle sınır bölgesinde yaşayan ve sınırların böldüğü toplulukların sınıra ilişkin algıları (akrabalık, etnik/dinsel ortaklık, tarihsel bağlar vb.) bulunur. Suriye ve Türkiye devletleri ile Kürtlerin sınır bölgesindeki ilişkilerini büyük ölçüde belirleyen bu iki algıdır.

Birbiriyle çakışmayan ve dolayısıyla farklı düzlemlerde yer alan bu algılar sınırda bir arada bulunan iki yapıya işaret eder. İlki sınırların, içinde kalan devletlerin yapılarından, devletin oradaki kurumlarından ya da gümrük, kontrol işlemleri ve güvenlik güçleri gibi temsili açıdan sınırların bir bileşeni olan kurumlardan oluşur. Diğeri ise sınırların aynı zamanda devlet kurumlarının gücüne direnebilen ve çoğu zaman devletin fiziksel sınırlarını aşan kültürel görünümlerin bir parçası olmasıdır (Donnan ve Wilson 2002: 16).

Bu nedenle sınırlar, bu iki yapı arasında sürekli birer mücadele ve müzakere alanı olarak belirlemektedir. Bu iki yapı arasındaki mücadele en açık biçimde sınır ticaretinde karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı döneminde “iç” olan bölgelerin sınırlarla birbirinden ayrılması bazı iktisadi bölgelerin ortadan kalkmasına neden olarak, yeni sınırların aynı zamanda iktisadi sınırlarla da çakışmadığını göstermişti. Böylece yeni sınırlar bir yandan göçebe hayvancılık yapılan alanları daraltarak insanları yeni ekonomik yaşam biçimlerine geçmeye, diğeri yandan geleneksel ekonomik merkezileri birbirinden ayırarak ulusal ekonomiyle bütünleşmeye zorladı. Ancak hem sınır bölgelerinin sunduğu birtakım ekonomik fırsatlar hem de bu bütünleşmenin sorunlu olması ve izleyen yıllarda da tam anlamıyla başarılı olamaması sınır ötesi ticareti ortaya çıkarmış ve sürdürülmesine neden olmuştur. Nusaybin-Qamişlo arasındaki ticaret ve mübadele sınır ötesi ticari faaliyetlerin sınırın her iki tarafındaki akrabalık bağları ile etnik ağlar aracılığıyla sürdürülmüştür.

Bununla birlikte yoğun bir yasadışı sınır ticareti, ulusal ekonomiye zarar verir ve üniter devletin bu konudaki kanunlarını uygulamaz hale getirir. Açıktır ki bu durum devleti yıpratır ve düzen tahayyülünü zedeler. Ayrıca devlet ne kadar uğraşırsa uğraşsın bunu kontrol altına alamaz. Bu nedenle devlet, yıkıcı ekonomiye ilişkin çeşitli ödünler verir. Bunlardan biri de pragmatik bir şekilde sınırdan belli miktarda bir sızmanın kaçınılmaz olduğunu kabul etmesidir. Aksi durumda, yani devlet sınır ticaretine kısıtlama getirdiğinde kaçakçılığı teşvik etmiş olur.

Öte yandan sınırın kalınlaşması iki kent arasındaki ilişkileri kimi zaman bitirme noktasına dahi getirmiş olmasına karşın, Kürtler arasında sınır ötesi akrabalık bağları ve evliliğin devam ettirilmesinde ticarettekine benzer bir ısrar söz konusudur. Açıktır ki bu ısrarın en önemli nedeni özellikle akrabalık ve evliliğin etnik kimlik hissini güçlendirmesi ve ulusal sınırların geçilmesini kolaylaştırmasıdır. Evlilikte etni-içi kuralının gözetilmesi ve farklı etnik ya da dini gruplarla evliliğin neredeyse hiç görülmemesi, etnik sınırların korunduğunu gösterir.

Ne var ki akrabalık ve evlilik örüntülerinin hiç değişmeden aynı kaldığını söylemek olanaklı değildir. Sınırın geçirgenliğine yönelik fiziki engellerin iki kent arasındaki iletişimi keserek yerel, ailevi ve jeneolojik ilişkileri zayıflattığı görülmektedir. Nusaybin-Qamişlo arasındaki sınır ötesi akrabalık ilişkilerinin seyri üç unsura bağlı olarak değişiklik göstermektedir:

- 1- Akrabalıkta yakınlık-uzaklık: Birinci dereceden akraba olanlar arasındaki ilişkiler daha yoğun ve ziyaret sıklığının buna bağlı olarak daha fazladır. Buna karşın ikinci dereceden akrabalık ilişkisine sahip olanlar arasında ise hem ilişkiler oldukça çözülmüş hem de ziyaret sıklığının daha az olduğu göze çarpıyor.
- 2- Suriye’de bulunan akrabalarla ilişkilerin sürdürülmesinde bireylerin yaşı da çok önemlidir. Başka bir deyişle kuşak değiştikçe bağlar gevşiyor. Görüşmelerden de açıkça anlaşıldığı üzere genç kuşak ya 1-2 kez gitmiş ya da hiç gitmemiştir.
- 3- Ekonomik ilişkilerin, özellikle kapıdan geçişlerde yine sınırların kalınlaştırılarak kaçakçılığın yapılamaz hale gelmesi ve getirilen ürünlere kota uygulanması da karşı ile olan ilişkilerin çözümlenmesinde etkili olmuştur.

Bu da ekonomik ilişkilerde akrabalık ilişkilerinin yoğun bir biçimde kullanılmış olmasından kaynaklanmıştır.

Benzer biçimde evlilik ilişkilerinde de gözle görülür değişimler ortaya çıkmış ve etni-içi ilişkileri yıpratıcı bir ilişki türü gelişmeye başlamıştır. Suriye’de Kürt kadınların özellikle ikinci eş olarak Nusaybin’e gelmesi kadınlar arasında rekabet ve çatışmayla sonuçlanmıştır. Kuşkusuz Suriye devletinin Kürtlere yönelik mülksüzleştirme, yoksullaştırma politikası bu son dönem gelişmesi üzerinde etkili olmuştur. Bu durum, metin içerisinde yer verildiği gibi dünyadaki diğer yoksul ülke kadınlarının yaşadığı durumdan farklı değildir. Ancak sınır ötesi bu evlilik türünde dahi etni-içi evlilik tercih edilmektedir.

Ne var ki sınırın karşı tarafıyla etnik devamlılığın bulunması her zaman için aynı sonucu doğurmaz. Çünkü başta da belirtildiği gibi “*yurttaşlık, devlet ulusçuluğu ve başka çeşitli bağlar sınırdaki insanı içeriye çeker, devletin içindeki kültür ve gücün içine dâhil eder*” (Wilson ve Donnan 1998: 13-14). Bu nedenle Nusaybin’deki Araplarla Qamişlo’daki Araplar arasındaki devamlılık ile Kürtler arasındaki devamlılık aynı sonuçlara sahip değildir. Suriye’nin Türkiye ile olan ve çoğu Kürt yerleşim birimlerinden oluşan sınırı, diğer sınırlarından da farklıdır. Söz konusu sınırda kimliksel ve kültürel bir kopuşun yaşanmaması nedeniyle sınırlar her iki devlet için de egemenlik alanlarının bir tehditle karşı karşıya gelmesi anlamına gelir. Arap Kemer, Türkiye’deki iskân politikaları iki ülke tarafından bu tehdide yönelik alınmış bir tedbirlerdir.

Öte yandan sınırların kalınlaştırılması sınır-güvenlik arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. Daha önce yer verildiği gibi sınır ve güvenlik ilişkisi temel olarak üç kategoriden oluşur. Bunlar; 1- istenmeyen insanlara karşı koruma, 2- istenmeyen maddelerin- kaçak maddeler, uyuşturucu, silah vb.- karşı koruma – ve son olarak da sağlık ve çevreyi hayvansal hastalıklar, çevre kirliliği ve emniyetsiz gıda maddeleri gibi zararlardan korumaktır. Türkiye-Suriye sınırında güvenlik çerçevesinde özellikle ilk iki maddenin gözetildiği görülür ve sınırın kalınlaştırılması Kürt hareketiyle paralel bir gelişme gösterir. Bu nedenle sınır tersimiyle birlikte sadece sınır taşlarıyla iki ülke arasındaki sınır görünür kılınmıştır. Ancak Nusaybin ile Qamişlo arasındaki akraba ziyaretleri ve ticarete yönelik kısıtlama başka bir deyişle insan ve mal kontrolünü

sağlama amacıyla dikenli tel çekilmiştir. Uzun bir sessizliğin ardından 1960’larda Kürt hareketinde kıpırdamalar başlar. Bununla birlikte Kürtlerin, diğer üç ülkeyle sürekli bir temas halinde olması ve aynı yıllarda Irak’taki Barzani ayaklanması sınırın fiziki engellerle kalınlaştırılmasını beraberinde getirir. Bununla birlikte sınır geçirgenliğinin en aza indirildiği dönem PKK’nin ortaya çıktığı 1980’li yıllardır. Özetle sınırı kalınlaştıran dört ülkedeki Kürtlerin birbiriyle sınır ötesi teması ve Kürt hareketi/özellikle PKK’dır.

Nihayetinde, sınır geçirgenliğinde kaygı veren akraba ziyaretleri ve kaçakçılık olmaktan çıkmış, ideolojik materyalin geçişine yönelmiştir. Çünkü dört parçanın birbiriyle ilişkisi ve buna bağlı olarak ideolojik materyalin sınırdan geçmesi, ilgili tüm devletler için fiziki engellerine yeni bir semantik anlam kazandırır. Devletlerin egemenlik alanlarını çizen sınır tellerini bu anlamını yitirir ve vatan toprağının bu parçasının bölünmesi gibi siyasi bir söylem ortaya çıkarır. Metin içerisinde de yer verildiği üzere söylem çoğu zaman kaçakçıların PKK’li olarak anılmasına dek uzanmıştır. Benzer biçimde sınırdan ideolojik materyalin geçişi fiziki sınır engelleri inşa etmenin güç olduğu Irak sınırında sınır koruma görevinin neden köy korucularına verildiğini de açıklar. McDowal (1997) Suriye sınırının aksine sarp kayalıklı dağlardan geçen Irak sınırına fiziki sınır engellerinin inşa edilmesinin imkânsız olduğunu ve bu nedenle köy korucularının PKK’nin ülkeye giriş ve tedarik yollarını tutma noktasında büyük önem taşıdıklarını aktarır.

Ancak iki sınırın kalınlaşması nüfusunun büyük bir kısmı Türkiye’den göçlerle oluşmuş olan Suriye’deki Kürtlerde *axa welat* (vatan toprağı) düşüncesinin gelişmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bu yeni süreçte sınırdan geçişlerde yerelliğin yerini kolektivitinin aldığını söylemek yanlış olmaz. Artık birincil akrabalık ilişkilerinin tayin ediciliği silikleşmekte, onun yerini daha geniş bir kolektivite algısı olarak “Kürtlük” yerleşmektedir. Belki de bunun en iyi şekilde gösteren kolektif kimliğin ideolojik malzemelerinin sınır geçişidir. Sınır kapısından geçirilen hatta çoğu zaman geçirilmesi için sınır kapısının zorlandığı gerilla cenazeleri buna örnek oluşturur.¹⁸⁶ Kitlesele cenaze

¹⁸⁶ Örneğin 15.08.2010 tarihli Sabah Gazetesinde konuyla ilgili bir haber şöyledir: “Batman’ın Beşiri ilçesindeki çatışmada ölü ele geçirilen Suriye uyruklu teröristin cenazesinin Nusaybin Sınır Kapısı’ndan gönderilmesi sırasında polisle aralarında BDP’li il ve ilçe yöneticilerinin de bulunduğu grup arasında gerginlik çıktı... İlçe girişindeki Çatalözü köyü mevkinde polis, cenaze arabasına eşlik eden aralarında BDP’li il ve ilçe yöneticilerinin de bulunduğu gruba sınır kapısının kapalı olduğunu, cenazeyi Kilis

törenleri ve atılan sloganlar, dört parça arasındaki kolektivitinin göstergeleri olarak karşımıza çıkar. Örneğin Afrin doğumlu bir PKK gerillasının Nusaybin’de defnedilmek üzere yapılan cenaze töreninde MAYADER Mardin Şube Başkanının “*kimse demesin ki, bu halk güneyde olmuş, doğuda olmuş, batıda olmuş. Hiç fark etmez. İşte herkes görsün ki, bu halk nereli olursa olsun şehitlerine sahip çıkıyor*”¹⁸⁷ biçimindeki konuşması bu bakımdan anlamlıdır. Sonuç olarak yerelliğin tayin ediciliği azalırken, yeni ağlar kuran kolektivitinin ağırlığının arttığı söylenebilir.

Sosyo-ekonomik bağlama, siyasal bağlamın eklenmesiyle özellikle 80’den sonra bu kolektivite algısının geliştiği görülür. Önceleri kaçakçılık, akrabalık, aynı aşiretten olma gibi bağlara dayanan sosyo-ekonomik ilişkiler şimdi daha minimize olup yerini başka bir biçime, yani aidiyetin siyasal alan gibi daha geniş bir alana kayması söz konusudur. Bu etki 2010’dan sonra daha da arttı. Esad’a karşı ayaklanmalarla birlikte Türkiye sınırındaki görece bir özerk yapı Suriye’deki Kürt antitesinin Türkiye’deki siyasal yapılarla daha çok ilişkilendirildiğini görüyoruz. Buna bağlı olarak daha organik yapılar ortaya çıkıyor.

Öte yandan sınıra ilişkin bu iki farklı algı özellikle ilk dönemlerde sınırın meşru olarak kabul edilip/edilememesinde de etkili olmuştur. Sınırın meşruiyetine ilişkin argümanları, kullanılan kavramlardan okumak mümkündür. Bu bağlamda saha çalışmasında karşımıza çıkan, yerel ve egemen söylem bağlamında farklı anlamalara işaret eden kavramlara ve bunlar arasındaki rekabete, kullanıldıkları bağlamlar içinde yer vermek doğru olacaktır. Saha çalışması esnasında *serxet/binxet*, Suriye Kürtleri/Türkiye Kürtleri, *Kurdîstana Rojava/Rojava Kurdîstan* kavramları ile karşılaşmıştır.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, *serxet/binxet*¹⁸⁸ politik birer kavram değil, kendiliğinden oluşan kavramlardır. Telin/hattın alt ve üst kısmına işaret ederek sınırın

---

üzerinden Suriye’ye götürmeleri gerektiğini söyledi. Buna itiraz eden grup ile güvenlik güçleri arasında gerginlik çıktı. Polis, gruba basınçlı su ve göz yaşartıcı gazla müdahale etti. Daha sonra yapılan görüşmelerin ardından cenaze Nusaybin Sınır Kapısı’ndan Suriye’ye gönderildi.”

¹⁸⁷ <http://www.diyarbakirhaber.gen.tr/haber-325>

¹⁸⁸ Alanda konuyla ilgili Belediye Başkanı ile yapılan görüşme şöyledir: “Yani bir mahallesi gibidir, hatta Nusaybin’de *serxate*, *binxete* derler. Yani sınırın aşağısı ve yukarısı diye tanımlarlar. Öyle Nusaybin ile Qamişlo da demiyorlar. Hâlâ o sınırın onları parçalama ifadesini onun altıyla üstü diye tarif ederler. Meşru değildir, insanlar o sınırı tanımıyor. Tanımadıkları için bu tel örgünün ordaki tampon bölgedeki

farkına varılmaması/meşru görülmemesi anlamına gelir. Saha çalışmasında bu kavramların daha çok yaşlılar tarafından kullanıldığı görülmüştür.

Bununla birlikte sınırın kalınlaşması, gündelik hayatta hissedilir hale gelmesi ve bu nedenle giderek meşrulaşması daha çok genç kuşak tarafından *Suriye/Türkiye Kürtleri* kavramlarının kullanmasıyla sonuçlanmıştır. Suriye/Türkiye Kürtleri, *serxet/binxet*'in aksine politik bir tanımlamadır. Kuşkusuz bir söylemin standartlaşması için egemenliğin bir grubun elinde bulunması gerekir. Başka bir deyişle “egemen tanımlama” söylemi standardize eder. Ayrıca sınırları belirleyen egemenler olduğu dikkate alındığında Kuzey Suriye, Kuzey Irak gibi kullanımlar da anlamlı olmaktadır. Ancak Kuzey Irak'ta Federal Kürt Yönetiminin kurulması, Kürtlerin yoğun yaşadığı coğrafi alana siyasi bir anlam yüklemiştir. Bu açıdan son dönemlerde ortaya çıkan Kuzey Suriye kavramının kullanımı Türk siyasi otoritelerince sorunlu bir tanımlama olduğu biçiminde bir yorumlamaya neden olmuştur. Örneğin Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Kuzey Suriye kavramının kullanılmasını doğru bulmadığını ve “Suriye’de, Kuzey Irak gibi bir bölge oluşmayacağını, zira bölgenin demografik açıdan homojen olmadığını” belirtmiştir.

Araştırma alanı ile ilgili yapılan literatür taramasında ise Avrupalı bilim ve siyaset insanlarının Kürtlerin yaşadıkları bölgeleri Suriye, İran, Irak ve Türkiye Kürdistan’ı olarak isimlendirdikleri görülmüştür. Bu tanımlama Türkiye, İran, Irak ve Suriye’nin uluslararası arenada tanınan meşru bir ulus-devlet bütünlüğünü –tek ulus, belirli sınırlara sahip ve sınırların belirlediği teritorya üzerinde egemen- verili olarak kabul eder. Dolayısıyla Türkiye Kürdistan’ı denildiğinde Türkiye devletinin siyasal sınırları içinde sadece belli bir etnik grubun yaşadığı coğrafi bir alan tanımlanmış olur. Benzer biçimde Suriye Kürdistanı da Suriye’nin devlet olarak bütünlüğünü ima eder.

Suriye’deki son gelişmelerle birlikte bu coğrafyayı tanımlamak için söylemde ve aynı zamanda Kürtlerle ilgili literatürde yer almaya başlayan yeni kavramlar söz konusudur. Bunlar *Rojava Kurdîstan* ile *Kurdîstana Rojava*’dır. *Rojava Kurdîstan*, Kürdistan’ın Batısı anlamına gelir. Bütünleştirici bir tanımlama olmakla birlikte, temelde Kürdistan’ı

---

mayınlar insanların canlarını almıştır. Tahammül edemiyordu tel örgüyü aşırıyordu bir mayına basıyordu. İşte buranın hayvanları da tanımıyordu tel örgüyü. Onlar da gidip mayınlara basıyordu. Yani hiç kimse sınırları tanımıyordu. Ama tanınmamasına rağmen iktidarlar bu kadar ekonomik yatırımla, bu kadar büyük kuvvetlerle askeri güçlerle hala sınırı koruyor”.

bir bütün olarak görerek coğrafi bütünlüğe vurgu yapar. Bütünleştirici olan bu kavram Suriye'deki Kürtler tarafından kullanılır. Buna karşın *Kurdîstana Rojava* ise Batı Kürdistan anlamında olup PKK söylemidir. Kuzey Kore ile Güney Kore arasındaki ayrımına benzer olan bu tanımlama bölgeyi başlı başına bir parça olarak kabul eder.¹⁸⁹ daolayısıyla daha önce sınırlarla bölünmüş ortak yaşam alanının yarattığı algı ve algının yönettiği sınırlararası ilişkiler üzerine tamamen siyasal belirlenimlerle vurgulanmış bir coğrafya tanımlaması gelişmiştir. Burada halk ve siyasal belirlenim olmak üzere iki katman söz konusudur. Bu katmanlar arasındaki ilişkinin nasıl gelişeceğini şimdiden kestirmek güç görünüyor.

Genel anlamda söylemler arası rekabet dikkate alındığında günümüz konjonktüründe kimin egemen olacağı net değildir. Ancak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki dört farklı egemenlik alanında kalan Kürtlerin tanımlanmasında Suriye Kürdü, Türkiye Kürdü, Irak Kürdü ve son olarak İran Kürdü kullanımı egemen siyasi söylemin yerleştiği anlamına gelir.

Bir diğer önemli konu ulus-devletlerin, siyasal sınırların kültürel sınırlarla örtüşmesi gerektiğini varsayan bir ideolojiye sahip olmasıdır. Bu ideoloji “ulusal kültürü”¹⁹⁰ refere eder. Ulusal kültürün inşa edilmesi ve diğer tüm farklı kültürlerin bu çatı altında eritilmesinin en önemli aracı asimilasyondur. Eğitim, kitle iletişim araçları, ulaşım vb. asimilasyonun araçlarından birkaçıdır. Bununla birlikte asimilasyonla birlikte işleyen bir etkileşim süreci de söz konusudur. Bu bağlamda hem Nusaybin’de hem de Qamişlo’da siyasa kültürünün etkisi görülür. Örneğin yemek, giyim-kuşam, dil, mimari gibi görünür kültürün özellikleri dikkate alındığında Nusaybin ve Qamişlo arasında önemli farklılaşmalar görülür. Ancak bu farklılıklara dayalı bir değerlendirme etnik grupların nasıl tasarlandıklarına ilişkin değil, kültürlerin analizi olur. Gruplar arasındaki dinamik ilişkiler kültürleşme çerçevesinde ele alınmalıdır (Barth 2001a: 16). Dolayısıyla Qamişlo ve Nusaybin’de siyasal kültürünün etkisiyle ortaya çıkan farklılaşmalara bakarak, Barth’ın da (2001a: 16) vurguladığı gibi bu grubun çeşitliliğinden ya da olası alt bölümlerinden söz etmek yanıltıcı olur. Zira iki grup

¹⁸⁹ Daha önce sınırla bölünmüş ortak yaşam alanının yarattığı algı ve algının yönettiği sınırlararası ilişkiler üzerine tamamen siyasal belirlenimlerle vurgulanmış bir coğrafya tanımlaması gelmiştir. Burada iki katman söz konusudur.

¹⁹⁰ Ancak Aydın’ın (1999: 42) da ileri sürdüğü üzere “... kültür dediğimiz olgu “ulusal” bir düzlemde yaşanmaz; kültürün zemini cemaattir. Bu nedenle tasavvurdan ibaret olan “bir ulus”la hayatın tam da kendisi olması beklenen bir “kültür”ü özdeşleştirmek, sentetik ve sanal bir zorlamadır.”

arasında da bu farklılaşmalara kimlik bağlamında bir önem atfedilmez. Bunlardan daha önemli olanlar gerçek ya da kurgusal akrabalık, ortak tarih, ortak dil ve benzerleridir.

Sonuç olarak sınırın her iki yakasındaki Kürtler, bir yandan bireysel anlamda Türkiye ile Suriye devletlerinin yasal ve siyasi haklara sahip vatandaşlarıyken, diğer yandan ortak bir tarihsel geçmişi ve dolayısıyla tarihsel temelleri olan bir kimliği paylaşmaktadır. Bu nedenle kendilerini aynı anda hem Kürt, hem de Türkiyeli Kürt ya da Suriyeli Kürt olarak tanımlayabilmektedirler. Ancak Türkiye'nin kendini "Türklük", Suriye'nin ise "Araplık" çerçevesinde tanımlaması Kürtlerin, Türklerle ve Araplarla eşit vatandaşlık haklarından siyasete, topluma ve ekonomiye ancak kısmî bir entegrasyonuna imkân sağlamaktadır. Çalışmayı, alanda yapılan ve aslında bu çalışma boyunca Kürtlerin durumunu özetleyen Suriyeli bir öğretmenle (erkek, 60'lı yaşlarda) yapılan görüşme ile bitirmenin uygun olacağı kanısındayız:

1914-1917 yılları arasında ilk defa Kürtlerin yurdu parçalanmış. Bir tanesi 1514'te Osmanlı zamanında Kürdistan'ı iki parçaya ayırdılar. 1916'da ise İngiltere, Fransa ve Osmanlı Kürdistan'ı bu kez 4 parçaya ayırdılar. Bir parçası Suriye'de, bir kısmı Türkiye'de, bir kısmı Irak'ta ve İran'da kaldı. 4 parçaya ayrıldı böylece. Anlaşmayı yapanlar tek parça olarak kalmasına izin vermedi. Her bir yerdekilere de oranın Kürtleri dendi; Suriye Kürtleri, Türkiye Kürtleri diye. Fakat Kürdistan tek parçadır. Hepimiz aynı Kürdüz. Bu nedenle Kürtler hapis kaldı bu ülkelerde. Hayatları çok zorlaştı. Aç kaldılar, fakir bırakıldılar. En önemlisi izin vermediler Kürtler kendi dillerini konuşsunlar. Kürtlerin insani hakları ellerinden alındı. Neticede böyle oldu. Şimdi 15-20 yıldır, dünyadaki değişmelerden sonra bu iletişim araçları, internet yayıldı. Bunlardan sonra Kürtler daha çok haklarını istemeye başladılar. Bu yüzden Kürt halkı Suriye'de olsun, Türkiye'de, Irak'ta, İran'da olsun Kürttür yani.

KAYNAKÇA

- ABDULLA, N. (2010). İmparatorluk, Sınır ve Aşiret-Kürdistan ve 1843-1932 Türk-Fars Sınır Çatışması. Mustafa Aslan (Çev.). İstanbul: Avesta.
- AĞAOĞULLARI, M. A. (1994). Kent Devletinden İmparatorluğa. Ankara: İmge.
- AHMAR, L., K. S. (t.y.). Suriye’de Kürtler Var.
www.odp.org.tr/resimler/ekler/4f683a84163b352_ek.pdf
- ALİNİA, M. (2007). Diaspora Mekânları-Kürt Kimlikleri Öteki Olma Deneyimleri ve Aidiyet Politikaları. Fahriye Adsay (Çev.). İstanbul: Avesta.
- ALKAN, N. (2002). Borders in Europe. Nail Alkan (Ed.). in *Borders of Europe-European Integration and South Eastern Europe- (p. 31-71)*. Bonn: Center for European Integration Studies.
- ALTUĞ, S. (2008). Suriye Arap Milliyetçiliğinde Vatan ve Suriyelilik (1919-1939). *İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 39, 71-94
- ALTUNTEK, N. S. (2001). Türkiye Üzerine Yapılmış Evlilik ve Akrabalık Araştırmalarının Bir Değerlendirmesi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 17-28.
- ALTUNTEK, N. S. (1989). Van Yöresinde Amca Kızı-Amca Oğlu Evliliği-Yapısal-İşlevsel Bir İnceleme-. H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı, (Yayınlanmış) Doktora Tezi. Ankara.
- ALVAREZ, R. R. (1995). The Mexican-US Borders: The Making of an Anthropology of Borderlands. *Annual Reviews of Anthropology*, 24, 447-470.
- ANDERSON, B. (1995). Hayali Cemaatler-Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması. İskender Savaşır (Çev.). İstanbul: Metis.

- ANDERSON, M. (1996). *Frontiers, Territory and State Formation in the Modern World*. Chambridge Press.
- ARRICHI, G. (2000). *Uzun Yirminci Yüzyıl-Para, Güç ve Çağımızın Kökenleri-*. Recep Boztemur (Çev.). Ankara: İmge.
- AYDIN, S., Emiroğlu K., Özel, O., Ünsal S. (2001). *Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- AYDIN, S. (1999). *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve “Türk Kimliği”*. İstanbul: Öteki.
- BARTH, F. (2001a). *Kürdistan’da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri*. İstanbul: Avesta.
- BARTH, F. (2001b). *Etnik Gruplar ve Sınırları*. İstanbul: Bağlam.
- BAŞTÜRK, S. (2009). *Anlaşmalarda Türkiye-Suriye Sınırı ve Nusaybin*. Kenan Ziya Taş (Ed.). *Geçmişten Günümüze Nusaybin (Sempozyum Bildirileri 27-28 Mayıs 2004)* içinde (s. 461-474). Ankara: Nobel.
- BATI, U., Atıcı B. (2010). *Online Polygamy or Virtual Bride: Cyber-Ethnographic Research*. *Social Science Computer Review*, 1-9.
- BAUD, M., van Schendel, W. (1997). *Toward a Comparative History of Borderlands*. *Journal of World History*, 8(2), 211-242.
- BEŞİKÇİ, İ. (1969). *Doğu Anadolu’nun Düzeni-Sosyo/Ekonomik ve Etnik Temeller*. İstanbul: E.
- BOIS, T., Minorsky F. V., Mac Kenzie D. N. (1996). *Kürtler ve Kürdistan*. Kamuran Fıratlı (Çev.). İstanbul: Doz.
- BOZARSLAN, H. *Çağdaş Türkiye’de Kürt Sorununun Yönleri*. Yavuz Alogan (Çev.). Kreyenbroek-Sperl (Ed.). *Kürtler (Güncel Bir Araştırma)* içinde (s. 100-118). İstanbul: Cep Kitapları.

- BOZKURT, E. (1992). Devletler Hukuku Bakımından Türkiye'nin Sınır İlişkileri. İstanbul: Kazancı.
- BRUBAKER, R. W. (2009). Fransa Ve Almanya'da Vatandaşlık ve Ulus. Vahide Pekel (Çev.). Ankara: Dost.
- BRUBAKER, R. W. (2008). Fransa ve Almanya'da Göç, Vatandaşlık ve Ulus-Devlet: Karşılaştırmalı Tarihsel Bir Analiz. Ayşe Kadioğlu (Ed.). *Vatandaşlığın Dönüşümü* içinde. (s. 55-91) İstanbul: Metis.
- BRUINESSEN, M. (1995). Kürdistan Üzerine Yazılar. İstanbul: İletişim.
- BRUINESSEN, M. (1992). Ağa, Şeyh, Devlet. Banu Yalkut (Çev.). İstanbul: İletişim.
- CEGERXWİN (2003). Hayat Hikâyem (*Jinenîgarîya Mın*). Gazi Fincan (Çev.). İstanbul: Evrensel.
- CHALFIN, B. (2001). Border Zone Trade and Economic Boundaries of the State in North-East Ghana. *Journal of the International African Institute*, 71 (2), 202-224.
- CHEN, X. (2000). Both Glue and Lubricant: Transnational Ethnic Social Capital as a Source of Asia-Pacific Subreligion. *Policy Sciences*, 33. Netherlands: Kluwer Academic. 269-287.
- CHEN, Yu-Hua (2008). The Significance of Cross-Border Marriage (Report). *Journal of Comperative Family Studies*.
- CHEN, Y.. The Influence of Cross-Border Marriage on Reproductive Behavior in Taiwan.
iussp2009.princeton.edu/papers
- CHIA-WEN LU, M. (2005). Commercially Arranged Marriage Migration: Case Studies of Cross-border Marriages in Taiwan. *Indian Journal of Gender Studies*. 275-303.

- CLEVELAND, W. L.(2008). Modern Ortadoğu Tarihi. Mehmet Harmancı (Çev.). İstanbul: Agora.
- COHEN, A. P. (1998). Boundaries and Boundary Consciousness: Politicising Cultural Identity. M. Anderson and E. Bort (Ed.). in *The Frontiers of Europe*. London: Printer.
- CONSTABLE, N. (2005). Cross-Border Marriages. Gender and Mobility in Transnational Asia. Philadelphia: University of Pennsylvania.
- CUNNINGHAM, H., J. McC. Heyman (2004). Intoduction: Mobilities and Enclosures at Boders Indentities: *Global Studies in Culture and Power, 11*, 289-302.
- ÇAĞAPTAY, S. (2007). Türklüğe Geçiş: Modern Türkiye’de Göç ve Din. Haldun Gülalp (Ed.), *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma* içinde (s. 86-111). İstanbul: Metis.
- ÇAKMAK, D. (t.y). Türkiye’de Çocuk Gelinler.
www.umut.org.tr/HukukunGencleri.
- ÇETİN, M. (2006). Bölgesel Kalkınmada Sosyal Ağların Rolü: Silikon Vadisi Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F.* 21 (1), 1-25.
- ÇEVİK, A. (2009). Orta Çağ İslam Coğrafyacılarına Göre Nusaybin. Kenan Ziya Taş (Ed.). *Geçmişten Günümüze Nusaybin* (Sempozyum Bildirileri 27-28 Mayıs 2004) içinde (s. 65-76). Ankara: Nobel.
- DAVUTOĞLU, A. (2001). Stratejik Derinlik, Türkiye’nin Uluslararası Konumu. İstanbul: Küre.
- DEMİR, Ş. (2011). Dünden Bugüne Türkiye’nin Suriye ve Ortadoğu Politikası. *Turkish Studies, İnternational Periodical For The Languages, Terature and History of Turkish or Turkic.* 6(3), 691-713.
- DIECKHOFF, A. İsrail’de Ulus: Demokrasi ile Etniste Arasında. Haldun Gülalp (Ed.). *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma* içinde (s. 112-130). İstanbul: Metis.

- DONNAN, H. T.M. Wilson (2002). Sınırlar-Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları. Zeki Yaş (Çev.). Ankara: Ütopya.
- Early Marriage-Child Spouses (2001). UNICEF Innocenti Research Centre: Florence.
- EGBERT, H. (2006). Cross-Border Small-Scale Trading in South-Eastern Europe: Do Embeddedness and Social Capital Explain Enough? *International Journal of Urban and Regional Research*. 30(2). 346-361
- EILENBERG, M., R. L.Wadley (2009). Borderland livelihood strategies: The socio-economic significance of ethnicity in cross-border labour migration, West Kalimantan, Indonesia. *Asia Pasific Viewpoint*, 50 (1), 58-73.
- EMBER, M. &C. R. Ember, Bob. S. Low (2007). Comparing Explanations of Polygyny. *Cross-Cultural Research*, 41(4), 428-440.
- EMİROĞLU, K. (2003). Başlık. Kudret Emiroğlu-Suavi Aydın (Ed.), *Antropoloji Sözlüğü* içinde (s. 124-126). Ankara: Bilim ve Sanat.
- ERIKSEN, T. H. (2002). Etnisite ve Milliyetçilik-Antropolojik Bir Bakış. Ekin Uşaklı (Çev.). İstanbul: Avesta.
- ERIKSEN, T. H. (2005). Economies of Ethnicity. Jamess G. Carrier (Ed.). *in A Handbook of Economic Anthropology* (s. 353-369). US: Indiana University.
- ERSELCAN, F. (2009). Disiplinlerarası Ortak Bir Çalışma Alanı Olarak Sosyal Sermaye. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Der.* 33 (2). 248-256.
- ERÖZDEN, O. (1997). Ulus-Devlet. Ankara: Dost Kitabevi.
- FENTON, S. (2001). Etnisite-Irkçılık, Sınıf ve Kültür. Nihat Şad (Çev.). Ankara: Phoenix.
- FIELD, J. (2008). Sosyal Sermaye. Bahar Bilgen/Bayram Şen (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Foreign Brides Research-Psychosocial Profile and Perspectives of Foreign Brides (2007). By the Asia Pacific Mission for Migrants (APMM), Supported by the Evangelischer Entwicklungsdienst e.V. (EED).

FRAGISKATOS, P. (2007). The Stateless Kurds in Syria: Problems and Prospects for the Ajanib and Maktumin Kurds. *The International Journal of Kurdish Studies*. 21(1-2), 109-122.

FROMKIN, D. (2013). Barışa Son Veren Barış. İstanbul: Epsilon.

FUCCARO, N. (2005). Manda Yönetimi Suriye'sinde Kürtler ve Kürt Milliyetçiliği: Siyaset, Kültür ve Kimlik. Abbas Vali (Ed.). *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri* içinde (s. 231-260). İstanbul: Avesta.

GAMBILL, C. G. (2004). The Kurdish Reawakening in Syria. *Middle East Intelligence Bulletin*, 6(4), 1-4.

GOLUP, S., J. Hansen-Lewis (2012). Informal Trading Networks in West Africa: The Mourides of Senagal/Gambia and Yoruba of Benin/Nigeria. Nancy Benjamin-Aly Mbaye (Ed.). in *The Informal Sector in Francophone Africa: Firm Size, Productivity and Institutions* (s. 173-194).

GORGAS, J. T. (2007). The Terrier Plan and the Emergence of a Kurdish Policy Under the French Mandate in Syria, 1926-1936. Jane Welle and Emily Welle (Translated). *The International Journal of Kurdish Studies*. 21(1-2), 93-108.

GÜCÜK, S.; S. G. Arıca, Z. Akan, V. Arıca, S. Alkan (2010). Van İlindeki Çokeşlilik Oranları ve Etkileyen Faktörler: Kesitsel Çalışma. *Kartal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi*, 21(3), 127-133.

GÜNAY, R. (2009). Cumhuriyet Döneminde Nusaybin. Kenan Ziya Taş (Ed.). *Geçmişten Günümüze Nusaybin* (Sempozyum Bildirileri 27-28 Mayıs 2004) içinde (s. 443-460). Ankara: Nobel.

GÜMÜŞLÜOĞLU, Feyzullah: İslam, Poligami ve Arap Dünyası

<http://www.timeturk.com/tr/makale/feYZa-gumusluoglu/islam-poligami-ve-arap-dunyasi.html>

HANN, C. and Bellér-Hann, I. (1998). Markets, Morality and Modernity in North-East Turkey. T.M. Wilson&Hasting Donnan (Ed.). in *Border Identities: Nation and State at International Frontiers* (p. 237-262). United Kingdom: Cambridge University.

HASSANPOUR, A. (2001). The (Re)Production of Patriarchy in the Kurdish Language. S. Majob. Mazda (Ed.). in *Women of a Non-State Nation: The Kurds*. California.

HEYMAN, J. McC. (1994). The Mexico-United States Border in Anhtropology: A Critique and Reformulation. *Journal of Political Ecology*, 1. 43-66.

HOURANİ, A. (2008). Arap Hakları Tarihi. Yavuz Alogan (Çev.). İstanbul: İletişim.

Human Right Watch (2009). Group Denial Repression of Kurdish Political and Cultural Rights in Syria. Printed in the USA.

<http://www.hrw.org>.

Human Right Watch (1996). Syria-The Silenced Kurds. 8/4.

www.hrw.org.

JWAIDEH, W. (1999) Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi-Kökenleri ve Gelişimi. İsmail Çekem&Alper Duman (Çev.). İstanbul: İletişim.

İLKKARACAN, P. (1998). Doğu Anadolu'da Kadın ve Aile. *Bilanço 98: 75 Yılda Kadın ve Erkekler İçinde* (s. 173-192). İstanbul: Tarih Vakfı.

KADIOĞLU, A. (2008). Vatandaşlık: Kavramın Farklı Anlamları. Ayşe Kadioğlu (Ed.). *Vatandaşlığın Dönüşümü* içinde (s. 21-30). İstanbul: Metis.

- KADIOĞLU, A. (2008). Türkiye’de Vatandaşlığın Anatomisi. Ayşe Kadioğlu (Ed.). *Vatandaşlığın Dönüşümü* içinde (s. 168-184). İstanbul: Metis.
- KARPAT, Kemal H (2001). Ortadoğu’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk. Recep Boztemur (Çev.). İstanbul: İmge.
- KARTAL, F. (2010). Yurttaşlık Tartışmaları Yeni Yaklaşımlar içinde. TODAİ.
- KAWAGUCHI, D., S. Lee (2012). Brides for Sale: Cross-Border Marriage and Female Immigration. Working Paper.
- KHAYATİ, K. (2009). Mağdur Diasporadan Sınır-ötesi Vatandaşlığa mı?-Fransa ve İspanya’deki Kürtlerde Diasporanın Oluşumu ve Ulus-ötesi İlişkiler. Fahriye Adsay (Çev.). İstanbul: Avesta.
- KAYA, M. (2008). Düünden Bugüne Çok Eşlilik. İstanbul: Çıra.
- KIRCI, M. (2007). Türkiye’deki Bavul Ticareti Gelişmeler ve Yeni Alternatifler. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Uluslararası İktisat Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- KÖKÇE, R. (2005). 1994-2000 Yılları Arasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Suriye ve Irak Arasında Gerçekleşen Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisine Etkisi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Amnesty International, Kurds in the Syrian Arab Republic One Year After the March 2004.
<http://web.amnesty.org/library/index>
- KOTTAK, C. P. (2002). Antropoloji –İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış-. Ankara: Ütopya.
- KUTLU, M. M. (1984). Şavak Aşiretinde Göçer Hayvancılık. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış) Doktora Tezi, Elazığ.
- KRUKOSKI, W. R. M.: Frontiers and Boundaries.
<http://info.lncc.br/wrmkkk/artigo.html>

- LANG, G., J. Smart (2002). Migration and the “Second Wife” in South China: Toward Cross-Border Polygyny. *International Migration Review*, 36(2). 546-569.
- LAZAREV, M.S., Ş.X. MIHOYAN (2001). Kürdistan Tarihi. İbrahim Kale (Çev.). İstanbul: Avesta.
- LUNDEEN, M. J. (1996). Women, Polygyny and Power. *Nebraska Anthropologist*. 13, 73-79.
- LEWIS, B. (1996). Ortadoğu-Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Ortadoğu'nun 2000 Yıllık Tarihi- İstanbul: Yeni Binyıl.
- MALMISANIJ, M. (2006). The Past and Present of Book Publishing in Kurdish Language in Syria. This research had been commissioned by the Next Page Foundation.
- McDOWAL, D. (2007): A Modern History of the Kurds. by I.B.Tauris & Co Ltd.
- MEEKERS, Dominique&Nadra Franklin (1995): Women's Perceptions of Polygyny among the Kaguru of Tanzania. *Ethnology*, 34 (4), 315-329.
- MONTGOMERY, Harriet (2007): Suriye Kürtleri-İnkâr Edilen Halk. İstanbul: Avesta.
- NAZDAR, M. (1993). The Kurds in Syria. Gerard Chailand (Ed.). in *A People Without a Country: the Kurds and the Kurdistan* (194-202). London: Zed.
- O'DOWD, L.-T. Wilson (2002). Frontiers of Sovereignty in the New Europe. Nail Alkan (Ed). in *Borders of Europe-European Integration and South Eastern Europe-* (p. 7-30). Bonn: Center for European Inegration Studies.
- OKUR, M. (2009). Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası. *Bilig*, 48, 137-156.
- OTOO-OYORTEY, N., S. Pobi (2003). Early Marriage and Poverty: Exploring links for policy and programme development. Pub. by the Forum on Marriage and the Rights of Women and Girls.
- OYTUN, O. (2006). Suriye Kürtleri ve Türkiye. *Stratejik Analiz*, 73(6), 76-81.
- ÖKTEN, Ş. (2009). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Toplumsal Cinsiyet Düzeni. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8), 302-312.

- ÖZBUDUN, S., B. Şafak (2005). Antropoloji: Kuramlar/Kuramcılar. Ankara: Dipnot.
- ÖZBUDUN, S. (2003): Kültür Halleri-Geçmişte, Ötelerde, Günümüzde. Ankara: Ütopya.
- ÖZCAN, M. (2002). Border Concept and Turkey-Iraq Border. *Turkish Review of Middle East Study*. 13, 41-85.
- ÖZGEN, N. (2006). Öteki'nin Kadını: Beden ve Milliyetçi Politikalar. Toplum Bilim, Fotoğraf Özel Sayısı. 125-137
- ÖZGEN, N. (2005): Sınırın İktisadi Antropolojisi: Suriye ve Irak Sınırlarında İki Kasaba. Belkıs Kümbetoğlu-Hande Birkalan Gedik (Ed.).*Gelenekten Geleceğe Antropoloji* içinde (s. 100-128). İstanbul: Epsilon.
- ÖZGEN, N. (2001-2004). Sınır Kasabaları Sosyolojisi Projesi. Yayınlanmamış Çalışma
- ÖZTÜRK, N. (2006). Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *ZKÜ Sosyal Bilimler*, 2 (3). 107-127.
- ÖZCAN, Ü. (2006). Yerel Yönetimler Arasında Ortaklıklar ve Kardeş Şehir İlkeleri El Kitabı.
- ÖZKAN, H. (2002). Türkiye'de Tek Parti Dönemi Coğrafya ve Mekân Anlayışları: Yatay Bir Dönemlendirme Denemesi. *Toplum ve Bilim*, 94, 143-174.
- ÖZKAYA, A. N. (2007). Siyasi Etkisizlik ve Suriye Devleti'nin Politikaları. *Usak*, 2 (8). 90-116.
- ÖZKOÇ, Ö. (2007): Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara.
- PALABIYIK, M. S. (2010). Sadabad Paktı (8 Temmuz 1937): İttifak Kuramları Açısından Bir İnceleme. *Ortadoğu Etütleri*, 2/4 (3), 147-179.
- PIERSON, C. (2000). Modern Devlet. Dilek Hattatoğlu (Çev). İstanbul: Çiviyazıları.
- RADWAN, Z. (2009). The Kurds in Syria: Fuelling Separatist Movements in the Region. United States Institute of Peace-Special Report.

- ROBINSON, K. (1996): Of Mail-Order Brides and "Boys' Own" Tales: Representations of Asian-Australian Marriages. *Feminist Review*, 5, 53-68.
- RUBIN, Z. (1968): Do American Women Mary Up? *American Sociology Review*, 33 (5), 750-760.
- SAHLINS, M. (2012). Taş Devri Ekonomisi. Taylan Doğan, Şirin Özgü (Çev.). İstanbul: BGST
- SARIBAY, A. Y. (2000). Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji. İstanbul: Alfa.
- SCHENDEL, W. (1993). Easy Come, Easy Come: Smugglers on the Ganges. *Journal of Contemporary Asia*, 23(2), 189-213.
- SIKDER, Mohammad Jalal Uddin (2005): Livelihoods and Informal Trade at the Bangladesh Border. Barun Kumar SARKAR (Trans.). *Inter-Asia Cultural Studies*, 6 (3), 432-445.
- SMITH, A. D. (2002). Ulusların Etnik Kökeni. Ankara: Dost.
- SO, A. Y. (2003). Cross-Border Families in Hong Kong-The Role of Social Class and Politics. *Critical Asian Studies*, 35 (4), 515-534.
- SÖNMEZ, M. (1995). Sınır ve Kıyı Ticareti. Atatürk Üniversitesi, SBE, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- ŞEN, S. (2004) Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım-Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi. İstanbul: Birey.
- TAN, A. (2010). Kürt Sorunu-Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik. İstanbul: Timaş.
- TANEJA, N. (2005). Informel Trade in South Asia-How to Channelise to a Formal Route. *Briefing Papper RECSA* 5, 1-4.
- TAŞLIYAN, M., Hırlak, B. (2012). Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomilerine Etkileri: Kilis İli Örneği. II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu 1-2 Ekim 2012 içinde (331-338).
- TAPPER, Richard (2004): İran'ın Sınır Boylarında Göçebeler-Şahsevenlerin Toplumsal ve Politik Tarihi. F. Dilek Özdemir (Çev.). Ankara: İmge.

“Tarihte Kürt Basını.”

<http://www.rojamedya.co/dirok/120833-tarihte-kurt-basini.html>

TEJEL, J. (2009). Syria’s Kurds. USA and Canada: Routledge.

TURNER, B. (2008). Bir Vatandaşlık Kuramının Ana Hatları. Ayşe Kadioğlu (Ed.).

Vatandaşlığın Dönüşümü içinde (s. 107-139). İstanbul: Metis.

TOOKER, E. (1963). Natchez Social Organization: Fact or Anthropological Folklore?
Ethnohistory 10 (4), 358-372.

TOPRAK, Zafer (1988): Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler. Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000) içinde (19-36). Şevket Pamuk-Zafer Toprak (Der.). İstanbul: Yurt.

ULUTAŞ, Çağla U.&Alican Kalfa (2009). Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri* 1 (2), 13-28

UMAR, Ömer Osman (2003): Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940). Elazığ: Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi.

UŞAK, Hasan (2005): Kürdistan’da Aşiretçilik ve Milliyetçilik. İstanbul: Aram.

ÜSTEL, F. (1999). Yurttaşlık ve Demokrasi. Ankara: Dost.

VAN GENNEP, A. (1960). The Rites of Passage. Chicago: Chicago University.

WANG, Hong-Zen& Shu-Ming Chang (2002): The Commodification of International Marriages: Cross-Border Marriage Business in Taiwan and Viet Nam. *International Migration*, 40 (6), 93-116.

WEN-SHAN, Y., Wen Lu, M. (2010). Asian Cross-Border Migration-Demographic Patterns and Social Issues. Amsterdam: Amsterdam University.

WHITE, D. R.&M. L. Burton (1998). Ecology, Economy, Kinship, and Warfare. *American Anthropologist*, 90 (4), 871-887.

WILLIAMS, L. (2010). Global Marriage-Cross-Border Marriage Migration in Global Context. UK: University of Kent.

- WILLIAMS, L.&Mei-Kuei Yu (2006). Domestic Violence in Cross-border Marriage-A Case Study from Taiwan. *International Journal of Migration, Health and Social Care*, 2 (3/4), 58-69.
- WILSON, T. M. and H. Donnan (1998). Nation, State and Identity at International Border. T. Wilson&H. Donnan (Ed.). in *Border and Identities-Nation State and International Frontiers* (p. 1-31). Cambridge University.
- YALÇIN-HECKMANN, L. (2002). Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri. (Çev.) Gülhan Erkaya. İstanbul: İletişim.
- YEĞEN, Mesut (2012): Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa-Cumhuriyet ve Kürtler. İstanbul: İletişim.
- YEĞEN, M. (2005): Yurttaşlık ve Türklük. Gönül Pultar-Tahire Erman (Ed.). *Türk(iye) Kültürleri* içinde (113-124). Ankara: Tetragon.
- YEĞEN, M. (1996): The Turkish State Discourse and the Exclusion of Kurdish Identity. *Middle Eastern Studies*, 32 (2), 216-229.
- YERASIMOS, S. (1994). Milliyetler ve Sınırlar-Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu. Şirin Tekeli (Çev.). İstanbul: İletişim.
- YILDIRIM, M. (2004). Küreselleşme Sürecinde Egemenlik. *C.Ü. Sosyal Bilimler*, 28(1), 35-48.
- YILDIZ, K. (2005). The Kurds in Syria-The Forgotten People. London: Pluto.
- YUTANI, J. E. (2009). International Brides: Cross-Border Marriage Migration in China and Japan Through a Feminist Lens. A Thesis Presented to the Faculty of Graduate School University of Southern California, Master of Arts East Asian Area Studies, August.
- YUVAL-DAVIS, N. (2003). Cinsiyet ve Millet. Ankara: İmge.
- ZIADEH, Radvan (2009): The Kurd in Syria-Fueling Separatist Movements in the Region? United States Institute of Peace SpecialReport.